

Рудолф Щайнер

ДУХОВНИ
ВЗАИМОВРЪЗКИ
В ИЗГРАЖДАНЕТО
НА ЧОВЕШКИЯ
ОРГАНИЗЪМ

Поредица „Просветление“

В *Поредица „Просветление“* досега:

1. Рудолф Щайнер, „Същност на музикалното“
2. Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма“
3. Рудолф Щайнер, „За мистериите драми“
4. Рудолф Щайнер, „За инициацията“
5. Рудолф Щайнер, „Проблеми на модерната психоанализа“
6. Рудолф Щайнер, „Стихове и медитации“
7. Рудолф Щайнер, „Смъртта като преобразуване на живота“
8. Рудолф Щайнер, „Окултна история“
9. Рудолф Щайнер, „Индивидуални духовни същества
и тяхното въздействие в душата на човека“
10. Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“
11. Олаф Кооб, „Азът и неговият двойник“
12. Рудолф Щайнер, „История на човечеството“
13. Рудолф Щайнер, „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“
14. Рудолф Щайнер, „Четири мистериини драми“
15. Рудолф Щайнер, „Мистериини центрове“
16. Рудолф Щайнер, „Първоначални импулси на духовната наука“
17. Рудолф Щайнер, „Тайните на прага“
18. Рудолф Щайнер, „Сътворението на света и човека“
19. Рудолф Щайнер, „Човекът и светът. Действието на духа
в природата. За същността на пчелите“
20. Рудолф Щайнер, „Природата и човекът от гледна точка на духовната наука“
21. Рудолф Щайнер, „Природни и духовни същества
и тяхното въздействие в нашия сетивен свят“
22. Рудолф Щайнер, „Връзката между живите и мъртвите“
23. Рудолф Щайнер, „Животът на човека и животът на Земята.
Същност на християнството“
24. Йохан Валентин Андре, „Химичната сватба на Християн Розенкройц“
25. Олаф Кооб, „Болната кожа“
26. Олаф Кооб, „Ако органите можеха да говорят“
27. Рудолф Щайнер, „Терапията от гледната точка на духовната наука“
28. Рудолф Щайнер, „Свърхсетивният човек от антропософска гледна точка“
29. Рудолф Щайнер, „Духовните скрити причини
за Първата световна война“
30. Рудолф Щайнер, „Здраве и болест“
31. Рудолф Щайнер, „Формиране на съдбата и живот след смъртта“
32. Рудолф Щайнер, „Животът между смъртта и новото раждане
във връзка с космическите факти“
33. Рудолф Щайнер, „Познание за съществуването на човека“
34. Рудолф Щайнер, „Духовни взаимовръзки
в изграждането на човешкия организъм“

Рудолф Щайнер

**ДУХОВНИ
ВЗАИМОВРЪЗКИ
В ИЗГРАЖДАНЕТО НА
ЧОВЕШКИЯ ОРГАНИЗЪМ**

Шестнадесет лекции, между които три полупублични,
една публична, изнесени в Щутгарт, Дорнах, Хага,
Лондон и Берлин през 1922 г.

превод от немски
Нели Спиридонова-Хорински

Аб
*Издателско
Ателие*

София, 2016 г.

Публикувани според непроверени записки
от Управлението на наследството на Рудолф Щайнер.

Издател д-р Х. В. Збинден

1-во издание в поредицата Събрани съчинения, Дорнах 1972 г.

2-ро издание в Събр. съч., Дорнах 1976 г.

3-то издание в Събр. съч., Дорнах 1992 г.

Рисунките на дъската са изпълнени
от Ася Тургенева и Хедвиг Фрей)

Alle Rechte bei der Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach/Schweiz

© 1972 by Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach/Schweiz

© Рудолф Щайнер, автор

© Нели Спиридонова-Хорински, преводач

© Христо Маринов, технически редактор

© Издателско ателие А^б, 2016

Указания относно публикуваните лекции на Рудолф Щайнер

Основа на антропософски ориентираната наука за духа представляват написаните и публикувани произведения на Рудолф Щайнер (1861-1925). Освен тях той изнася многобройни лекции и семинари от 1900 г. до 1924 г. както за широката публика, така и за членовете на Теософското, по-късно Антропософското общество. Самият той първоначално е държал да не се записват свободно изнасяните лекции, понеже те са били замислени като «устни, непредназначени за печатане съобщения». След като се разпространяват непълни и неточни записки на слушателите, той възлага задачата на Мария Щайнер – фон Сиверс да се погрижи за стенографи, за съхраняването на записките и преглеждането на текстовете, предназначени за издаване.

Поради липса на време Рудолф Щайнер е можел да коригира записките само в съвсем редки случаи, затова относно всички публикации на лекциите трябва да се вземе под внимание неговото предупреждение: «Би трябвало да се допусне, че има грешки в непрегледаните от мен лекции.»

Относно отношението на лекциите за членовете, които първоначално са били достъпни само като вътрешни ръкописи, и неговите публикувани произведения Рудолф Щайнер пише в своята автобиография «Моят жизнен път» (Глава 35). Оригиналният текст е даден в края на този том. Казаното там важи по същия начин също и за семинарите и курсовете в отделните научни области, проведени за запознати с основите на науката за духа и различните теми участници.

След смъртта на Мария Щайнер (1867-1948) започва издаването на Събраните съчинения на Рудолф Щайнер съобразно нейните насоки. Настоящият том е съставна част от тези Събрани съчинения. Доколкото е необходимо, в началото на отдел «Бележки» са дадени указания за източниците на текстовете.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪРВА ЧАСТ

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, Щутгарт, 9 октомври 1922 г. 13

Изживявания на човека по време на съня. Основания и значение за дневния живот

Опознаване на «несъзнателното». Сън и сънища. Първият стадий на съня: търсене на духовността, изхождайки от неопределено себечувстване. Следствия в будното състояние: поставяне на отделните неща в отношения с общото. Втори стадий: от породения страх чрез разпръсването в отделни същности към проникването с планетни сили. Следствия в будното състояние: освежаване на кръвообращението и дишането. Трети стадий: изживяване на констелацията на неподвижните звезди. Следствие: възпламеняване на храносмилателните процеси. Връщането на човека през трите стадия към събуждането чрез лунните сили.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, Щутгарт, 14 октомври 1922 г. 30

За духовно-душевната същност на човека между смъртта и новото раждане

Имагинативно познание на духовно-душевното. Разлика между спомен и изграждаща тялото мъдрост като ретроспективно съзерцание на предрожденната духовно-душевна същност. Взаимовръзка на човека с Космоса чрез инспирация. Преход от изживяване към откровение на духовния Космос. Стремещът към ново възплъщаване. Моралната същност и азът след смъртта, лунна и слънчева сфера. Христовото събитие и неговото значение.

ВТОРА ЧАСТ

Духовни взаимовръзки в изграждането
на човешкия организъм

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, Дорнах, 20 октомври 1922 г. 52

Процеси в очите при гледането. Среща на аза и астралното тяло

с етерното и физическото тяло. Изграждащи сили в главата, разтварящи сили в бъбречната система. Образуване на паметта като процес между бавния втвърдяващ ритъм и бързия разтварящ ритъм. Бъбречният живот като носител на имагинации. Значение на главата и нервната система и отношението им към седемгодишните периоди в човешкия живот. Същите ритми в очите. Увреждане на ритмите: детски спазми. Отражение на ритмите в статуята «Представителят на човечеството».

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, Дорнах, 22 октомври 1922 г. 68

Същност на външното храносмилане: умъртвяване на етерната и астралната същност в храната. Новооживяване на хранителните вещества чрез човешкото етерно тяло и заземяването им чрез кислорода по пътя към сърцето. Астрализиране чрез бъбреците и формиране на органите във взаимодействието с главовата (нервно-сетивната) система и азота. Обхващане на цялото от аза с помощта на системата на черния дроб и жлъчката. Далакът като орган на духа-себе във взаимовръзката със сярата. Културни и физиологични промени.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, Дорнах, 23 октомври 1922 г. 88

Характеристика на древната светла епоха. Същност на болестта и здравето, отношение на човека към светлината. Болест и лечение през светлата и тъмната епоха. Ново отношение днес към светлината: подвижно познание. Христовото събитие и оживяването на мъртвата светлина.

ТРЕТА ЧАСТ

Скритите страни на човешкото съществуване и Христовият импулс

ЛЕКЦИЯ, Хага, 5 ноември 1922 г. 105

Състоянията на човека в съня и в живота между смъртта и новото раждане. Смяна между сън и будност. Първи стадий на съня – миров страх и копнеж към божественото. Втори стадий – отражения

на движенията на планетите. Трети стадий – отражения на неподвижните звезди, условия преди и след Христос. Живот между смърт и ново раждане. Път към новото раждане през планетите и неподвижните звезди. Породеният чрез морални действия втори човек. Значение на Христовото събитие за живота на хората след смъртта и след раждането.

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

Изживявания на човешката душа в духовния свят
в съня и след смъртта

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, Лондон, 12 ноември 1922 г. 127

Изживяване на духовно-душевната същност на човека по време на сън

Сън. Оставане на религиозното и моралното съзнание във физическото и етерното тяло. Поради това достъп в съня до човешката душа на Ариман като изкусител към злото. Изживяване на физическото и етерното тяло преди и след Христос. Съответни лечебни методи. Подготовка на новия земен живот чрез изпадане под влиянието на духовните сили на планетите. Луна – определяне на пола, Венера – семейството, Меркурий – народа.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, Лондон, 16 ноември 1922 г. 138

Борба на луциферичните и ариманичните същества за естеството на човека

Природна среда на човека, надсетивна и подсетивна природа. Луциферичните същества на въздуха, които искат да направят човека морален автомат, и ариманичните същества в Земята, които искат да го направят постоянно земен. Яхве-Луна като регулатор на инстинктивната природа заедно с меркуриевите и венерините същества в борба с Ариман. Съществени въздействия от марсовите, юпитеровите и сатурновите същества върху човека; борбата им срещу луциферичните същества. Болестни състояния като спасение от изпадане под влиянието на луциферичните или ариманичните същества. Христовата сила като спасение и изкупление.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, Лондон, 19 ноември 1922 г. 155
Изживяване между смъртта и новото раждане като кармично следствие и изграждане на условията за завръщането в нов земен живот

Разтваряне на етерното тяло след смъртта. Лунни сили като сили на раждането и смъртта; носителите на кармата. Ретроспективно изживяване след смъртта в земната преценка и в преценката след смъртта. Пречки при преминаването през планетната сфера поради спомените за земния живот. Христос като помощник. Стремещът към нов уравниващ земен живот в световното среднощие. Приемане на кармичното спомняне. Христос-Михайлова дейност; подготвяне на земното тяло за други хора в бъдещето.

ПЕТА ЧАСТ

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, Лондон, 17 ноември 1922 г.
(полупублична) 175

Екзактно познание за свърхсетивните светове в смисъла на антропософската наука за духа

За точността на душевното изследване. Интензивен живот в чисти мисли: изживяване на времето на тяло. Изживяване след смъртта на образния свят на етерното тяло. Постигане на изцяло будното, волево празно съзнание. Непрекъснатост на спомнянето в будност и сън. Живот с отраженията на планетите и звездните светове. Изживяване на бъдещото: живот след смъртта. Обучение на волята, водещо до по-висша степен на съзнанието: идеална магия за изграждането на духовния зародиш за новия земен живот. Непосредствено общуване след смъртта на душата със свързаните с нея души.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, Лондон, 18 ноември 1922 г.
(полупублична) 196

Христос от гледната точка на антропософията

Задълбочаване чрез познанието на отношението към Христос. Отношение към духовния свят чрез мистериите на учителите в древни времена: насочване на мисленето, на мантричния стих и знанието за предрожденното битие като основа на културата.

Указание относно висшето Слънчево същество като водач след смъртта. Преобразяване чрез Христовото събитие; път към свободата. Значение на антропософския път на познанието. Пътища на посветения и на наивно набожния към Христос. Откриване на Христос в самия себе си.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, Лондон, 19 ноември 1922 г. (полупублична) . . 217
Възпитание и учебни въпроси

Времето тяло; значение на живота му за жизнените епохи на хората. Видът на душевния живот на децата до седмата им година; значение на живота на възрастните за следващото поколение. Развитието на човека във втората му жизнена епоха чрез любовта към учителя и неговите знания, умения и преценки. Несъзнателни въпроси относно съдбата, същността на доброто и злото; изисквания на девет-десетгодишното дете към поведението на учителя. Преминаване в моралното възпитание към картинното, образното възпитание. Избор на правилния момент за това. Импондерабилно въздействие на учителската личност, изхождаща само от истинското изживяване. Интелектуално схващане на моралното в третия седемгодишен жизнен период: морално свободна личност в изграждането на социалните отношения.

ШЕСТА ЧАСТ

ПУБЛИЧНА ЛЕКЦИЯ, Лондон, 20 ноември 1922 г. 235
Възпитателско изкуство чрез познание за човека

Познаването на душевността и духовността в детската природа. Въздействие на обкръжението върху изграждането на детския организъм. Значението на подражанието и наследствените сили. След смяната на зъбите душевна отдаденост към саморазбиращия се авторитет на възпитателя. Живи понятия чрез реална образност. Писане и четене. Отзивчивост към изискванията на детската природа. Педагогическо-дидактическата страна на евритмията. Въздействие на евритмията и гимнастиката в по-късния живот. Цел на възпитанието – човекът като свободно същество.

СЕДМА ЧАСТ

ЛЕКЦИЯ, Щутгарт, 4 декември 1922 г. 258

Отношение на земния човешки живот към живота между смъртта и новото раждане. Спомени и любов. Същност на изкуството. Земният човешки живот като отражение на живота между смъртта и новото раждане. Морал и свобода на Земята като спомен за предрожденното изживяване на йерархитие и самия себе си. Предрожденното изживяване на самотата и способност за спомняне. Значение за бъдещето на любвеобилното действие и безлюбие. Силата на възпоминанията и любовта в словото и музиката. Значение на изкуството. Религия и изкуство. Знание и изкуство.

ОСМА ЧАСТ

ЛЕКЦИЯ, Берлин, 7 декември 1922 г. 275

Изживявания на човека в етерния свят

Смисъл на духовнонаучното познание. Духовнонаучното изследване. Разбиране на резултатите на свръхсетивното изследване. Ново съзнание за жизнените задачи. Погледът навътре и навън в земния живот и в живота след смъртта. Самосъзнание в следсмъртния живот чрез ритмичната смяна на изживяването на йерархиите и на самия себе си. Изграждането на духовния зародиш за следващото физическо тяло. Въздействия на планетите при слизането към Земята. Значение на живота между смъртта и новото раждане в медицината. Духовният зародиш пристъпва в земното битие преди етерното тяло: възможност за свободна от съвестта разсъдливост. Духовно познание в земното създава светлина за живота след смъртта.

ДЕВЕТА ЧАСТ

ЛЕКЦИЯ, Щутгарт, 9 декември 1922 г. 300

Човекът и свръхсетивните светове. Слушане, говорене, пеене, вървене, мислене

Разглеждане на образуването на ухото: метаморфоза на целия

човек. Крайниците в ембриона като заложи на ушите, които са подчинени на тежестта. Движенията на краката след смъртта като звук свят: слушане на моралното качество на делата. Пораждане на паметта и способността да се обича. Образуване на езика. Образуване на сетивните органи от духа. Трестранният процес на слушането. Времето като постоянно. Значение на познанието на духовните факти за живота след смъртта. Разбирането на свръхсезивното с обикновения човешки разум. Вживяване в моралността чрез познанието за духа: пълната отговорност на човека.

Указания към това издание	321
Рудолф Щайнер за записките на лекциите	323
Рудолф Щайнер – живот и творчество	326

ИЗЖИВЯВАНИЯ НА ЧОВЕКА ПО ВРЕМЕ НА СЪНЯ, ОСНОВАНИЯ И ЗНАЧЕНИЕ ЗА ДНЕВНИЯ ЖИВОТ

Първа лекция, Щутгарт, 9 октомври 1922 г.

Когато говорим днес за душевния живот, ще обобщим много неща в един определен израз, който, от една страна, признава, че по отношение на душевността трябва да се говори за сили и нещо подобно, които не навлизат в обикновеното съзнание. От друга страна, същевременно ще признаем безсилието да говорим за такива сили. Понятието, с което обобщаваме това, което отговаря на едно такова указание, е несъзнаваното; ние говорим за несъзнаваното. Когато днес говорим за особената същност на човешките познания, трябва да посочим как като хора ние първо сме зависими от наблюдението на външния свят, експеримента и комбиниращия ум и посочваме, че намираме в собственото съзнание различни мисли, чувства, волеви импулси и т.н. Осъзнаваме, че имаме пориви и хрумвания, които се появяват в душевния живот, но не можем да открием дълбоката им същност, нито когато процедираме според метода на външните научни възгледи в смисъла на експеримента, наблюдението и комбиниращото мислене, нито можем да проникнем до същността на разкриващото се в душевния живот на човека чрез това, което виждаме, упражнявайки самонаблюдение с обикновените сили на съзнанието. Затова говорим за несъзнателното и същевременно се отказваме да проникнем по някакъв начин в света на това несъзнателно. Това отказване е напълно основателно, когато искаме да се ограничим до всеобщо признатите днес средства на познанието. Защото по отношение на душевния живот действително никой няма да стигне твърде далеко с тези познавателни средства, освен до възгледа, че по време на будния живот от дълбочината на човешкото същество се издигат предмети, чувства, волеви импулси, прояви на човешката същност, от които добре се вижда как те са свързани с външното тяло и

човек не намира никакво неоспоримо средство, за да каже, че това, което първоначално ни изглежда така зависимо от телесните състояния, има самостоятелно съществуване извън тези телесни състояния.

Всички знаете, че нашето антропософско разглеждане изхожда именно от тази гледна точка, като сериозно приема, че с признатите днес средства на познанието не могат да се обосноват дълбините на душевността, че антропософското разглеждане приема, че за тези обикновени средства трябва да се посочи именно нещо несъзнателно. Всъщност не се нуждаем дори да разглеждаме – това ще го направим при следващата лекция¹ – двете гранични точки на физическия живот, раждането и смъртта. Достатъчно е да разгледаме обикновеното, появяващо се всеки ден състояние на сън и ще трябва да си кажем, че за действителното душевно познание е невъзможно това, което обикновените познавателни средства могат да кажат за душевните изживявания, да устои пред възражения като следното. Обикновените познавателни средства установяват голямата зависимост от тялото на всяко мислене, чувстване и воля, както те се проявяват в обикновеното ежедневно съзнание, така че съвсем сигурно можем да кажем, че душевните изживявания изплуват от телесните състояния именно като от нещо подсъзнателно и по време на съня преобладава органичният живот, от който не произлизат представи, чувства и волеви импулси; всъщност против това не може да се каже нищо друго. Най-много можем да извадим заключения от сънищата, които се появяват така, като че ли изплуват от сънищния живот и ние можем да си ги спомним при събуждането, можем евентуално да заключим от изпълненото със сънища спане, че душевността някак си продължава да действа по време на съня, но това са несигурни неща. Всъщност никой сериозен непредубеден човек, изхождайки от обикновените познавателни средства, не може да говори за душата по друг начин, освен да каже, че тя показва

¹ Виж втората лекция на този сборник.

явления, които изглеждат зависими от телесните състояния.

Именно защото антропософското познание се отнася сериозно към тази способност или неспособност на обикновените познавателни средства, то трябва, от друга страна, да се стреми да си служи с други средства за познание. Знаете, че такива познавателни средства се използват в често обсъжданото имагинативно, инспиративно и интуитивно познание. Чрез този особен начин на познание, което като способност първо се развива от обикновения душевен живот, което първо трябва да бъде развито, когато човек наистина прави усилия да постигне това развитие, се постига яснотата за това, за което тя не може да се постигне с обикновените познавателни средства.

Днес бих искал, без отново да повтарям често казаното за същността на имагинативното, инспиративното и интуитивното познание, а въз основа именно на тези три степени на познанието просто да опиша една важна област, именно тази на подсъзнателното или несъзнателното в човека, областта на душевния живот във времето между заспиването и събуждането. От определени гледни точки често съм я описвал, но днес искам отново да го направя от една особена гледна точка. Първо бих искал просто да опиша какво се представя по време на сън пред имагинативното, инспиративното и интуитивното познание. Обикновено осъзнаваме само, че изпълненото с определено съдържание съзнание, което имаме от събуждането до заспиването, първоначално бива потиснато при заспиването, след това изтрито и между заспиването и събуждането настъпва несъзнателно състояние. По време на дневното съзнание човекът не може да каже какво прави душата му през времето между заспиването и събуждането. Защото това, което се разиграва там, ако изобщо нещо душевно се изживява в това състояние, не навлиза в обикновеното съзнание. За обикновеното съзнание се е разпрострял мрак над това, което душата изживява, ако изобщо изживява нещо в състоянието на сън. Състоянието на сън обаче започва да се просветлява тогава, когато се появи имагинативното познание. Мракът започва да става светъл и с

имагинативното познание вече могат да се спечелят преценки за това, което се изживява от душата поне в първите стадии на сънното състояние. По-нататък може да се проникне в тези изживявания с инспиративното и интуитивното познание. Само че не изглежда така, като че ли в съня човек гледа през един отвор, а чрез имагинативното, инспиративното и интуитивното познание се изживяват подобни на спането душевни състояния чрез това, че в тях човек се намира в своето тяло в подобни съотношения, както по време на спането, но не е несъзнателен относно тези съотношения, а е напълно съзнателен. И понеже по време на будността човек възприема напълно съзнателно по подобен начин, както по време на спането, може да се види това, което се случва с човешката душа по време на спането и после да се опише.

Знаете, че когато човекът заспива, в заспиването може да се наложи неясното, размито появяващото се съзнание, изпълнено със сънища. Този сънищен свят първоначално изобщо не може да доведе до познание за душевния живот. Защото това, което може да се узнае за сънищата с обикновените познавателни средства в дневното съзнание, остава наистина нещо много външно и самите сънища не се представят така, че да могат да се използват преди човек да е спечелил познание за съня по съвсем друг начин. Който наистина постигне познание за състоянията по време на съня, знае, че сънищата по-скоро пречат на истинското познание за тези състояния на сън, отколкото да ги осветляват. Изживяното от душата е несъзнателно. Понеже описвам, изхождайки от имагинативното, инспиративното и интуитивното познание, трябва да описвам така, като че ли нещата са изживени от душата съзнателно. Ще ви опиша изживяванията на душата от заспиването до събуждането така, сякаш те са изживени съзнателно, макар да не са, но това, което ще опиша, като че ли е изживяно съзнателно, то наистина се изживява от душата, макар тя да не го осъзнава. Като факт то е налице и действия не само от заспиването до събуждането, а преди всичко навлиза и в човешкия физически организъм, и то

най-често по време на будността. През деня, от събуждането до заспиването, ние винаги внасяме в нас следствията от нощните изживявания и макар за външната култура всичко извършено от човека съзнателно, всичко, което се случва в самия него, да е от извънредно голямо значение, то е зависимо от неговото съзнание в най-минимална степен, а в най-висша степен зависи от несъзнателното изживяване от заспиването до събуждането.

Когато сетивните възприятия постепенно съвсем изчезнат, когато волевите импулси престават да действат, първо настъпва едно недиференцирано състояние на душата. То е общо, неопределено изживяване, в което е налице ясно чувство за времето, но чувството за пространството е почти напълно угаснало. Така че това изживяване може да се сравни с един вид плуване, един вид движение в неопределена обща мирова субстанция. Първо трябва да създадем думи, с които да изразим това, което душата изживява там. На човек му се иска да каже, че душата се изживява като една вълна в голямото море, като вълна, която обаче се чувства организирана в себе си, оградена от всички страни от останалото море, чувстваща въздействията на това море така, както при дневното изживяване по определен диференциран начин чувства, възприема и мисли за впечатленията от цветовете, звуците или различните градуси топлина. Но както през деня човек се чувства като затворен в своята кожа отделен човек, чувства се стоящ на определено място, така в последващия заспиването момент човек се чувства – казвам, че човек се чувства, изживява това; описвам го като че ли е съзнателно; при съня фактите са налице, само че не се осъзнават – като вълна в едно общо море, чувства се тук, после там, както казах, определеното усещане на пространството всъщност престава. Но съществува общо усещане на времето. Това изживяване обаче е свързано с чувството на напуснатост, нещо като потъване в пропаст. Ако човекът не е подготвен за това, действително би бил изложен на различни неща в случай, че съзнателно изживява този първи стадий след заспиването, защото той наистина би чувствал като непоносимо да изгуби почти напълно чувството

си за пространството и да живее само с едно общо чувство за времето, да се чувства съвсем неопределено диференциран като в едно общо субстанциално море, в което има извънредно малко за различаване, и той само различава, че е един аз вътре в общото мирово битие. Ако би осъзнавал, човекът би се чувствал наистина като носещ се над пропастта. С това отново е свързано нещо, появяващо се в душата като ужасна потребност човек да се опре на духовното, ужасна потребност да бъде свързан с нещо духовно. В общото море, в което плува, човекът е изгубил, така да се каже, чувството за сигурност на свързаността си с материалните неща от будния свят. Поради това чувства – би чувствал, ако осъзнава – дълбок копнеж за свързаност с божествено-духовната същност. Можем да кажем, че в това общо чувство на носене в недиференцираната мирова субстанция човек се изживява като приютен в божествено-духовната същност. Моля да обърнете внимание на начина, по който трябва да описвам сега. Аз трябва да ви описвам нещата така, като че ли душата ги изживява съзнателно. Тя не ги изживява съзнателно, но вие можете да си представите как, когато сте будни и изживявате съзнателно, някои процеси в организма ви протичат несъзнателно, което е неоспорим факт. Да кажем например, че почувствате някакво радостно чувство, да, същевременно кръвта пулсира различно при радостта, отколкото при тъгата. Вие съзнателно чувствате радостта или тъгата, но не усещате пулсирането на кръвта в едното или в другото състояние. Това пулсиране на кръвта обаче е факт. Така описаното тук, от една страна, отговаря на това, което описвам като общо плуване в една недиференцирана мирова субстанция, и, от друга страна, като потребност от божественото и отговаря на факти в душевния живот.

Имагинативното познание не прави нищо друго освен да издигне в съзнанието тези факти, както обикновеното дневно съзнание на хората издига в съзнанието циркулацията на кръвта, която лежи в основата на радостта или на тъгата. Фактите са налице и навлизат в дневното съзнание, така че когато сутрин

се събудим, ние действително намираме нашия организъм освежен затова, защото нощното изживяване е протекло за нашия душевен живот. Това, което става в отделената от тялото душа между заспиването и събуждането, има като следствие голямо значение по време на будния живот през следващите дни. Не бихме могли да си служим по правилния начин с нашето тяло през последвалите дни, ако не бихме се изскубнали от връзката си с външните физическо-сетивни неща и не бихме се потопили в описаното неопределено изживяване. И за да изплува от дълбочината на нашата воля нещо като потребност през будния ни дневен живот да отнесем към една общност това, което е така диференцирано около нас, да отнесем сетивния свят към божествеността, е следствие от първия стадий по време на съня. Можем да се запитаме защо човекът не е доволен просто да вижда отделните неща в света да стоят едно до друго по време на будното му състояние, защо не е доволен просто да върви през света и да вижда растения, животни и т.н.? Защо започва – това го прави и най-простият човек, не само философът; най-простият човек разбира между другото по-добре от философа – да философства как са свързани нещата, защо отнася единичното към нещо общо, защо пита как единичното е обосновано във всеобщия Космос? Той не би го правил, ако по време на съня не би живял наистина пълноценно в нещо така неопределено. И той не би стигнал до чувство за Бога в своето будно състояние, ако не би преживял в първия стадий на съня си съответния факт, това божествено чувство. Ние дължим на съня извънредно значителни неща, именно отнасящи се до същността на нашата човечност.

Продължавайки съня си след това, човекът преминава през други стадии, които не могат вече да се прозрат с имажинативното познание, а е необходимо инспиративното, инспирираното познание. Това, което отново се появява като факт на душевното изживяване и се отразява в инспирираното съзнание така, като, да кажем, пулса на кръвта при радост и тъга, първоначално е една разпокъсаност на душата във възможно много единични

неша, единични същности. Душата наистина раздробява своя живот на части и това раздробяване става във връзка с нещо, което просветва в съзнанието като страхливост. След като душата е преминала през това, което може да се нарече носене над пропастта или плуване в една всеобща мирова субстанция и копнеж към нещо божествено-духовно, тя изпада в определена страхливост, т.е. в нещо, което би било страхливост за съзнанието, ако би било изживявано съзнателно, което главно се дължи на това, че душата не само плува в общата мирова субстанция, но и в известна степен потъва в отделни духовно-душевени същества, с които душата влиза в определено сродство, така че сега тя всъщност не е единство, а множество. Това множество обаче се изживява като страх. Човекът трябва да преодолее по определен начин този страх.

По времето на земното развитие преди Мистерията на Голгота, от мистериите школи произлизат указания за човечеството, давани като религиозни упражнения на отделни хора, чрез които указания душите са можели, освен изживените от контакта със сетивния свят чувства, да изживеят още нещо чрез подходящите за тези древни времена представи за Бога. В тези древни времена в съзнанието на хората също и през будния дневен живот е прониквало нещо от духовния свят. Колкото се връщаме по-назад в земното развитие на човечеството, толкова повече разбираме, че в прадревни времена хората са притежавали един вид ясновидство, а по-късно остават отзвуци от това ясновидство. Разбираме, че някогашните хора са имали вътрешни прозрения, че преди човекът да започне своя земен живот, той е пребивавал като душевно-духовно същество в едно предземно съществуване. Този възглед не е бил нещо, което хората са открили, не и нещо, в което само са вярвали, а те са били уверени и сигурни в това, понеже в душата си са изживявали нещо, останало от предземното им съществуване.

Ако мога да се изразя с едно съвсем тривиално сравнение, бих казал, че ако някой наследи от родителите си някакво богатство, той също познава как това богатство се вмести в

непосредственото му битие, знае, че не го е спечелил сам, а го е получил от своите предци. Така хората от древните времена са знаели, че някои изживявания в техните души не произлизат от това, което виждат с очите си, а са познавали, че тези душевни изживявания са наследство от предишно предземно съществуване. Това са го познавали от самите душевни изживявания. Трябва постоянно да се подчертава, че в течение на своето развитие хората престават да имат такива душевни изживявания, че в нашето съвремие обикновеното съзнание няма подобни душевни изживявания, които да се обяснят като наследство от предземно съществуване. За хората от древните времена е било по-лесно в мистериите школи да бъдат насочвани от техните духовни водачи как да схващат чувствата в душите си, които са представлявали такива духовни изживявания. И от силата, произлязла чрез импулсите, получавани от мистериите школи, от обикновения дневен живот хората са пренасяли в нощния живот, в съня си, силата, с която да победят описаната страхливост. Страхливостта изплува от дълбините на сънния живот. Да не пренесат в следващия ден тази страхливост като общо посърване на организма, а да пренесат нещо, което освежава организма, е трябвало първо да се събере тази сила през дневния живот от предишния ден; така са свързани дните и нощите. В един определен стадий от съня през нощта се появява страхливостта и в тази страхливост трябва да се влее силата, която човек е спечелил от религиозното или религиозно оцветеното изживяване от предишния ден и когато остатъкът от предишния ден се съедини с преживяването през нощта, тогава през новия дневен живот на следващия ден в организма се влива освежаващата сила.

Не е достатъчно за действителната наука за духа да говори само в общи абстрактни фрази, че съществува едно общо божествено управление на света. Не може повече да се описват отделните неща в света само според сетивното им проявление и да се казва: «Да, в това сетивно проявление се проявява именно едно общо мирово управление.» Науката за духа трябва съвсем

конкретно да посочва как действа това божествено мирово управление. Не може повече, когато искаме да се чувстваме узрели за задачите на развитието на човечеството в бъдеще само да казваме, че се чувстваме освежени след един здравословен сън, че Бог ни е дарил с освежаване. Би трябвало да се отчаем от всичко научно, ако, от една страна, изискваме строга научност за сетивния свят и не разпрострем строгостта на тази научност върху това, което се отнася до свръхсетивното, ако трябва да описваме свръхсетивното само с общи фрази като тази, че в основата му съществува нещо като божествено управление на света. Все повече ще навлизаме в определеното, ще можем да посочим, че тази страхливост, която се появява във втория стадий на спането, се смесва, така да се каже, с почерпената от религиозното чувстване на предишния ден сила, действаща през нощта, от което следва освежаването на физическия организъм през следващия ден. Така все повече стигаме до разбирането как действителната духовност живее в действителната физическа същност, докато във важащите днес познавателни средства имаме само физическо съдържание и общи приказки, че в това физическо съдържание или над това физическо съдържание съществува и нещо духовно. Но човечеството все повече и повече ще стигне до упадък в културата си, ако не направи усилие да разпростре също и върху духовния свят точността и знанието, които притежава във възгледите за външния свят. Когато с инспирираното съзнание се проследят тези стадии на съня, преминаването от първия във втория стадий и по-нататък, се забелязва, че вътрешното изживяване на душата става съвсем различно от това, което е било през деня.

Когато последователно се проследи как в душевността си човек стои вътре в процеса на дишането, кръвната циркулация и в проникващия в циркулацията на кръвта храносмилателен процес, може и чрез обикновената природна наука да се узнае, да се почувства, че нещо се случва, когато човек се движи и т.н. Човек чувства душевно-духовната си същност, свързана с телесните устройства, и когато описва дишането или циркулацията

на кръвта, знае, че описва нещо, в което протича душевното изживяване по време на будния дневен живот.

Душевното изживяване от заспиването до събуждането не протича в сетивното, а е съвсем определен вътрешен живот, който също така може да бъде отнесен към нещо, както дневният вътрешен живот може да бъде отнесен към дишането и циркулацията на кръвта. И тук се установява, че този нощен вътрешен живот е свързан с развитието на сили, подобно на развитието на силите при дишането и кръвообращението, което е отражение на планетните движения на нашата планетна система. Забележете, че не казвам, че всяка нощ от заспиването до събуждането се намираме в планетните движения или сме свързани с тях, а че ние се намираме вътре в нещо, което е отражение, така да се каже, миниатюра на нашия планетен Космос, съответно неговите движения. Както при дневния живот се намираме в кръвообращението, така по време на нощното изживяване се намираме в образа на планетните движения на нашата Слънчева система. Ако си кажем, че в нас циркулират белите и червените кръвни телца, че кръжи силата на дишането, чрез която вдишваме и издишваме, трябва и за нощния душевен живот да кажем: «В нас кръжи отражението на движението на Меркурий, Венера, Юпитер. От заспиването до събуждането нашият душевен живот е малък планетен Космос. Между заспиването и събуждането животът ни се превръща от лично-човешки в космически. А инспирираното познание може тогава да открие как, когато сме уморени вечер, силите през предишния ден, караци кръвта да пулсира, могат да поддържат виталността през нощта чрез собствената си устойчивост, как обаче те се нуждаят от импулса, произлизащ от изживяването на отражението на планетния Космос през нощта, за да го превърнат отново в дневен душевен живот.» Със събуждането в нас се вращава, инжектира се резултатът от изживяванията ни между заспиването и събуждането в отраженията на планетните движения. Това е, което свързва Космоса с нашия индивидуален живот. При сутрешното ни събуждане в нас не би могло правилно да навлезе

това, от което се нуждаем като сили, за да сме съзнателни по правилния начин, ако не получавахме този резултат от нощните ни изживявания. Оттук можете да видите колко малко имат право някои хора, когато се оплакват и възмущават от безсънието. Обикновено това е извънредно силно самозаблуждение. Но сега не искам да го засегна, защото тези, които се поддават на това самозаблуждение, и без това няма да повярват. Те си мислят, че не спят, докато те спят само абнормно и вярват, че душата им не се намира извън тялото и не изживява планетното битие. Те се намират в едно всъщност смътно състояние, което въпреки това им позволява да изживеят това, което друг човек изживява по времето на здравословния си сън. Но, както казах, не искам сега да засягам тези изключения.

Общо взето за човека важи, както описвам сега, че във втория стадий от съня си той живее един космичен живот. Пособих, че в старите времена преди Мистерията на Голгота от мистериите центровете са произлизили импулсите, чрез които човекът е получавал силата да се измъкне от страхливостта, в известна степен да устои на разпокъсаността и по здравословен начин да изживява това, което трябва да изживява. Тази сила помага на човека да не остане при разпокъсаността, а да навлезе в планетното изживяване. Страхливостта идва от изживяването на състоянието на разпокъсаност. Изживяването да се намира в планетните движения става свойствено за човека, защото той е почерпил описаната сила от преживяното в предишния ден. От Мистерията на Голгота насам хората имат възможността чрез насочването на душата си към събитията на тази Мистерия на Голгота да спечелят тази сила, която преди им е била давана по описания начин чрез мистериите. Който действително преживява душевно Мистерията на Голгота по правилния начин, за него Христос става мощен водач в момента, когато душата пристъпва в областта на страха през времето от заспиването до събуждането, така че чрез изживяването на Христос по-новото човечество има това, което по-древното човечество е имало като произхождащо от мистериите.

От този стадий на съня, който сега описах, човекът пристъпва в това, което сега мога да означа по по-прост начин, отколкото предишните, понеже едва ли ще ми се разсърдите, ако говоря за такива неща, след като достатъчно се спрях при планетното изживяване. След него човекът изживява неподвижните звезди. След като през втория стадий на съня той е живял в отражението на планетните движения, сега живее в констелациите на неподвижните звезди, предимно в отражението на констелациите на неподвижните звезди в Зодиака. Това изживяване на констелациите на неподвижните звезди на Зодиака е много реален факт по време на третия стадий в нощния живот. Тогава човекът започва да изживява и разликата между Слънцето като планета и като неподвижна звезда. Човекът днес съвсем не е наясно защо в древните астрономии Слънцето е важало като планета и също в известен смисъл като неподвижна звезда. По времето на втория стадий на съня Слънцето наистина има планетни свойства за това изживяване. Човек узнава неговото съвсем особено отлично отношение към изживяването на човека на Земята. Слънцето се опознава в неговата констелация към другите констелации на зодиите, на Зодиака. Накратко, човек се вживява в Космоса по по-интензивен начин, отколкото в предхождащия стадий по време на съня. Той преминава през изживяването на неподвижните звезди и от него получава още по-дълбоки, по-значителни импулси за живота си през следващия ден от тези на отражението на планетните движения. От планетното изживяване се получава, ако мога така да се изразя, възпламеняването на процеса на дишането и кръвообращението. Тъй като тези процеси са субстанциални, проникват се от субстанции, от които се нуждаят – те са непрекъснати храносмилателни процеси в организма и в движението на хранителните вещества в организма, което привидно е най-материалното, но е предизвикано от по-висши сили, отколкото движението на кръвообращението, – това изживяване, в своето възпламеняване за дневния живот, почива на следствието от изживяването на неподвижните звезди. Както

като физически хора ние сме зависими в нашата душевност и дух от начина, по който различните вещества циркулират в нас, също и това е свързано, ако мога да се изразя така, с най-висшите небеса, свързано е с това, че като духовно-душевни същества в третия стадий на съня си ние чувстваме в нас отраженията на констелациите на неподвижните звезди, както когато сме будни през деня, чувстваме в нас стомаха или белите дробове. Както през деня нашето тяло е вътрешно подвижно, изпълнено е с дихателни и циркулационни движения, така през нощта нашата душа, субстанциалното в душата, е нещо, което съдържа вътрешно отраженията на планетните движения. И както през деня носим и чувстваме в нас стомаха, белите дробове, сърцето и т.н., така през нощта имаме констелациите на неподвижните звезди, те са тогава нашата вътрешност. Така по време на спането човекът наистина става космическо същество. Този трети стадий на съня е най-дълбок. От него човекът постепенно се завръща обратно в дневното будно състояние. Защо се завръща той? Човекът не би се завърнал, ако в душата му не навлизаха сили, които отново да го въведат във физическия му организъм.

И така, аз съм описвал различни аспекти на тези сили, днес искам да ги опиша в космическия им аспект. Научим ли се да познаваме изживяването на неподвижните звезди чрез интуицията, опознаваме силите, които въвеждат човека отново във физическия организъм, т.е. лунните сили, отговарящи в духовността на физическия образ на Луната. Те не зависят от това дали е или не е пълнолуние, защото в духовно отношение Луната може да свети и през Земята. Това, разбира се, има общо с метаморфозите, които се проявяват при видимата Луна, но би трябвало да разгледаме доста по-фини разлики, които не искам да обсъждаме днес. Общо взето лунните сили са тези, които водят човека обратно. Може да се каже, че както във времето между заспиването и събуждането човекът като душа е проникнат от планетните сили и от силите, проявяващи се в констелациите на неподвижните звезди, както остава проникнат, понеже тези неща продължават да действат през деня, когато

е буден, така той винаги е проникнат от това в Космоса, което като духовни сили отговаря на физическата Луна. Тези лунни сили ни водят обратно. Това в действителност е извънредно сложен процес. Ако трябва по някакъв начин да го изразим, бих казал: Опънем ли един ластик, той стига до определена точка и отново се свива. Така в известна степен разтягаме лунните сили до определена точка, откъдето отново трябва да се върнем обратно. Постигаме го в третия стадий на спането и чрез лунните сили, които изобщо са тясно свързани с въвеждането на духовно-душевната ни същност във физическия свят, отново биваме доведени обратно стадий след стадий – от третия във втория и после в първия стадий.

Всичко, което през дневното будно състояние човек може да внесе като инициативни сили в представите и чувствата си, е следствие от изживяването на отражението на констелациите на неподвижните звезди през нощта. Всичко, което човек може да носи като комбиниращи, познавателни и разсъдъчни сили, е следствие от планетното изживяване. Но навлизащото от Космоса в дневния живот през нощното изживяване, трябва изцяло да стане по заобиколния път чрез тялото. Изживяването на неподвижните звезди трепти вътре в дневния ни живот по заобиколния път през преобразуването на храните. Нашите храни не биха стигали до мозъка така, че да ни направят способни да развием инициативи, ако целят този процес не би бил възпламеняван чрез това, което изживяваме нощем чрез неподвижните звезди. Не бихме могли да мислим разумно, ако през деня не получавахме в процеса на дишането и кръвообращението следствията от нощното изживяване на планетите.

Такива неща са правилни винаги само общо взето и когато при хора, силно страдащи от безсъние, такива факти привидно се осуетяват, тогава имаме задачата да изясним съответните аномалности. Ако наистина се прозрат, те не оспорват тези истини. Но тези истини, които общо взето са правилни, първо дават възможност наистина да се обясни отделното в неговата същност.

Истинското опознаване на човешкото същество е възможно само ако в широк смисъл съзнаваме факта, че човекът не живее само в кожата на своето физическо тяло, а в целия свят. Животът в целия свят се забулва от обикновеното съзнание, понеже е много смекчен за будното състояние. Ние усещаме евентуално в общото изживяване на светлината нещо като отзвук от нашето участие в битието на всеобщия Космос. Може би и в други, много смътни чувства между събуждането и заспиването човекът изпитва нещо като усещане, че се намира в Космоса. Но всичко дадено мълчи така, за да може човекът да развива своето индивидуално съзнание между събуждането и заспиването, да не е обезпокояван в неговото изживяване от навлизащото от Космоса.

През нощта е точно обратното. Тогава изживяването на човека е космическо изживяване, само че отражението на едно космическо изживяване, но вярно отражение, както вече посочих. Тогава човекът наистина има едно космическо изживяване и понеже трябва да го изживее, неговото дневно съзнание е приглушено и парализирано. Бъдещото развитие на човечеството ще се състои в това, човекът все повече и повече да се вживява в Космоса и някога да си изгради способността да се намира със съзнанието си на Слънцето, Луната и звездите, както сега съзнателно чувства, че е на Земята. Тогава ще гледа от Космоса към Земята, както в сегашното си будно съзнание гледа от Земята към Космоса. Но съзерцанието съществено ще се различава

Ако някой иска честно да се придържа към цялото развитие, трябва да е наясно, че човешкото съзнание също подлежи на развитие, че съзнанието на тялото, което човекът притежава в настоящата епоха, е преходен стадий към едно друго съзнание и не е нищо по-различно от душевното отразяване на факти, но факти, които човекът още сега изживява всяка нощ. Той се нуждае от тях, понеже само те могат наистина да поддържат дневния живот с тяхното по-нататъшно въздействие. В по-нататъшното развитие това, което днес е несъзнателно за човека,

ще бъде осъзнавано и по време на нормалния живот, но за това е необходимо човекът да вникне в науката за духа, защото точно както в определен смисъл трябва да се следва една посока, когато се плува нанякъде, така и обикновеното съзнание днес се нуждае от посока. Не може да се оставим просто да се носим в живота, както това става при обикновеното познание. Човек се нуждае от посока. Тази посока може да се укаже единствено от антропософската наука за духа, понеже, доколкото засега е необходимо, тя разкрива това, което човекът днес вече изживява, което обаче той още не осъзнава. Той трябва да го внесе в съзнанието си, иначе няма да стигне до никакъв наистина космически прогрес.

С това днес ви описах една част от това, което днес се хвърля в боклукчийския кош на познанието в понятието за несъзнателното. При следващата ми лекция също така ще се опитам да опиша изживяванията на човека, лежащи отвъд раждането и смъртта, както днес описах несъзнаваните състояния по време на съня.

ЗА ДУХОВНО-ДУШЕВНАТА СЪЩНОСТ НА ЧОВЕКА МЕЖДУ СМЪРТТА И НОВОТО РАЖДАНЕ

Втора лекция, Щутгарт, 14 октомври 1922 г.

Последния път тук говорих за една област на несъзнателния живот, т.е. на този живот, който остава неосъзнаван от обикновеното съзнание на човека, както той го притежава днес в земното битие. Говорих за характера на съня и се опитах детайлно съвсем коректно да опиша какво изживява човешката душа от заспиването до събуждането. Може би успяхте да разберете, че тези изживявания на човешката душа между заспиването и събуждането са ясни откровения на вечния, непроменлив живот на човешката душа, понеже трябваше да видите, че това, което душата преживява в състоянието на сън, изцяло са изживявания, произлизащи от духовния свят. Знаете, че познанията за такива свръхсетивни изживявания могат да бъдат придобити чрез това, което често съм описвал устно тук и писмено съм го представил в книгите си «Как се постигат познания за висшите светове», «Въведение в тайната наука» и т.н. Знаете, че това, което е налице като познание в обикновеното съзнание на човека, може да бъде развито до така нареченото имагинативно, инспиративно и интуитивно познание. Изживявания, каквито душата несъзнателно има по време на сън, се осветляват чрез онази сила, която опознаващата човешка душа може да постигне, ако се развие до имагинацията, инспирацията и интуицията. Чрез такова развитие обаче е възможно да се изследва до определена степен и тази част от несъзнателното човешко изживяване, от която сънният живот е само отблясък, отражение, тази част, от която човешката душа излиза, когато чрез раждането или, да кажем, чрез зачатиято пристъпва във физическото земно съществуване, и в която отново пристъпва, когато се освободи чрез смъртта от физическото земно съществуване. И днес поне накратко аз ще ви опиша нещо относно душевно-духовния човешки живот от това, което стои зад събитията на раждането или зачатиято

и на смъртта.

Постигне ли човекът имагинативното познание – него няма да го описвам сега, правил съм го често, описвал съм също и как може да се постигне, – първото е, че физическият му земен живот се разкрива пред него като обширна панорама, като единство. В обикновеното физическо съзнание човекът притежава в душата си само спомените за своя земен живот. Какво представляват спомените? Те са нещо като картини, образи, които чрез собствената си вътрешна същност посочват събитията, които човекът е преживял от раждането си или известно време след него. Но те са наистина образи, за които, изхождайки от познанията на обикновения човешки живот, както човекът го живее днес на Земята, не може да се каже, че съществуват независимо от тялото. Днешната физическа наука има пълно право, когато посочва, че тези спомени са зависими от конституцията на физическото тяло. Тя има право, когато насочва към факта, че тези спомени още не съществуват за човека през първите години от живота му, че те се развиват с физическия организъм на човека и отново започват да изчезват, когато физическият организъм достига своя залез. И от някои болестни явления, от изследвания на физическия организъм на болни хора след тяхната смърт да констатира как изгубването на паметта е обусловено от определени части на физическата организация. Науката днес не е стигнала до някакво заключение, но този, който проникне в духа на съответните физическо-научни резултати, може вече да прозре, как някога наистина ще дойде времето, когато ще бъде посочено, че обикновените спомени са свързани с физическия човешки организъм. Но това, което разглеждаме в ретроспективния поглед, хвърлен върху нашия живот, това от потока на изживяването, издигащо се нагоре като отделни спомени, не се има предвид, когато се казва, че имагинативното познание съзира като голяма картинна панорама на земния живот на човека, доколкото той е нещо духовно-душевно. Съзряното чрез имагинативното познание не са абстрактни спомени, както те са съхранени в обикновената памет. Пред

имагинативното познание много повече се разгръща едно дейно само по себе си органично изживяване, което не е така пасивно като образите от спомените, а притежава вътрешна сила също като растежните сили, дейни в нашия организъм, когато – може да се каже – по изумителен начин преобразуват веществата на външния свят, които приемаме като наша храна, в това, от което се нуждаем, за да изградим нашия организъм. Това, което живее, твори и създава в нас, е различно от съдържащото се само по повече пасивен начин в нашите спомени. Погледнете мислите. Те просветляват съзнанието ни. Разбира се, ние дължим безкрайно много на мисловния живот в нашето земно съществуване. Едва чрез него ставаме всъщност хора и едва чрез тези мисли напълно осъзнаваме нашето човешко достойнство. Но те наистина са само бегли образи, свързани с физическия човешки организъм, както пламъкът на свещта е свързан с восъка. Това, което имагинативно познаващият съзерцава като духовно-душевен живот, лежащ в основата на физическото земно битие, което той съзира като прекрасна обширна панорама, не е нещо пасивно, то е вътрешно живо, то се изправя пред нас духовно-душевно, за което обаче чрез непосредственото душевно съзерцание знаем какво представлява, както чрез очите знаем какво представлява червено оцветеният външен предмет. При имагинативното познание можем да кажем, че нямаме само мисли, които просветват в нашето съзнание, а че осъзнаваме именно такива сили, които работят върху нашия организъм. Като един абсурд веднъж беше прието казаното в малката ми книжка «Духовното ръководство на човека и човечеството», че всяко знание на възрастния човек не може да направи толкова много, колкото мъдростта на малкото дете, която обаче живее несъзнателно в това малко дете; само че човек вижда с най-образованото и обучено човешко знание как изглежда един човешки мозък, един човешки организъм в първите години от живота си и вижда как човекът се изгражда първо вътрешно. Всяка дейност, дори на най-гениалния скулптор, е нещо малоценно в сравнение с това, което мощно се извършва от вътрешната

духовно-душевна същност като формираща дейност чрез детето, докато то пластично изгражда своя мозък. Който обмисли и прозре това, стига до правилните възгледи за действащата и творещата тайнствена мъдрост, за една изпълнена с мощ мъдрост, а не само за такава, която се съхранява в човешката глава, за да се осведоми относно света, за мъдрост, която съдържа един силов организъм от духовно-душевен вид, който в известна степен ежечасно прониква външната организация на детето и го изгражда до цял човек. Опитайте се само веднъж да изградите в представите си бегъл образ за това, което работи там, изпълнено с мъдрост и величие, така, че със своя разум и интелектуална мъдрост човекът изобщо не може да достигне творещото в детето, което дълги години трябва да работи от страна на несъзнателното, за да включи например чудото на човешкия говор в човека. Опитайте се веднъж да си създадете представа – само че тя ще е само абстрактна представа – за това изпълнено с мъдрост творчество чак до момента, когато човекът стане дотолкова съзнателен, че да може да се ползва от своя разум. Тогава, бих казал, този разум изгражда една ефирна мъдрост след мъдростта, изградила човека първо от вътрешните световни сили. Ние обаче трябва да сме наясно, че когато изграждаме човешкия интелектуален разум в, бих казал, горния слой на нашето същество, то в долните слоеве на човешкото същество непрекъснато твори това, което в детството ни мъдро изгражда нашия организъм като прекрасен скулптор. Имагинативното познание съзерцава като единна панорама лежащото в основата като система, като организъм от сили. Това имагинативно познание няма пред себе си абстрактните образи на спомените, за които човек не може да си каже, че ще се запазят, когато организъмът се разпадне на своите елементи, понеже те са свързани с този организъм, а това имагинативно познание има пред себе си системата от сили, която изгражда организма, т.е. тя не е обвързана с него, обвързана е с него толкова малко, колкото творческата гениална сила на скулптура е обвързана с материала. За да стане материалът това, което трябва, първо

е необходима пластициращата сила на скулптура. За да може човекът да се прояви като физически организъм, какъвто той е в земното битие, е необходимо в основата да лежат тези изцяло надфизически, свръхсетивни сили като духовно-душевна организация, витаеща зад физическото битие на човека.

Това е първото, което постигаме като съзерцание, когато се издигнем до имагинативното познание.

Но в същия момент, когато сме в състояние да възприемем това, което е духовно-душевно и действа в нас по време на земното ни битие, като не само е независимо от физическия организъм, но първо изгражда този физически организъм, в същия момент, когато се издигнем нагоре, ние ставаме способни да се абстрахираме от нашето земно битие – ако мога да използвам един логически израз, – както можем да се абстрахираме от някоя мисъл във физическия живот. Тази сила трябва да я постигнем чрез медитативните упражнения, за които често съм ви говорил, да я постигнем не само като се абстрахираме от нея, не само като потиснем някоя мисъл, а това, което сме постигнали при съзерцанието на духовно-душевното във физическото земно битие, тази мощна мисловна панорама да можем да я изтрием в нашето съзнание. Тогава обаче, когато сме в състояние, бих казал, с познавателно самоотричане, в един опознаващ алтруизъм да можем да изтрием от нашето вътрешно съзерцание духовно-душевното, което сме по време на земния живот, тогава пред нашето съзнание се появява нашата истинска духовно-душевна вечна същност и ние осъзнаваме като конкретна духовно-душевна същност това, което сме били, преди от духовно-душевните светове да слезем във физическото земно битие. Ние се научаваме да се съзерцаваме като духовно-душевно човешко същество в предземното съществуване. Научаваме се да говорим за това предземно съществуване не само в общи абстрактни изрази, а да го съзерцаваме в неговото развитие. Нещо от това развитие вече ви описах днес.

Вижте, когато сме тук, в земния живот, и говорим за нас, ние се чувстваме свързани с нашето физическо тяло. По време

на будното си състояние ние се чувстваме свързани с това физическо тяло. Дори чувството за връзката с физическото тяло да е смътна, тя е налице, вижда се особено тогава, когато нещо не е наред в това физическо тяло, когато то е болно. Тогава не само чувстваме физическото тяло общо взето в едно смътно усещане, но чувстваме и отделните му членове. При някои обстоятелства ние чувстваме нашите бели дробове, стомаха, сърцето, главата. В обикновения живот всичко това е потопено в едно общо смътно усещане на живота, но човекът не е здрав през целия си живот и понякога има възможността да почувства отделните си органи. Накратко казано, по време на будното си състояние в земния си живот между раждането и смъртта, усещайки се в своето съществуване, човекът се чувства свързан с физическото си тяло, с всичко, което е обгърнато от неговата кожа. В този момент обаче, когато човекът не е свързан със своя физически земен живот, във времената, когато е съществувал духовно-душевно преди сливането му във физическото земно битие, той не чувства своето физическо тяло или неговите членове като своя вътрешност, но и тогава има нещо вътрешно. Вече ви споменах как душата изживява вътрешно картинни образи по времето между заспиването и събуждането, макар и тези образи да не се осъзнават. Но в състоянието, в което е душата, преди от духовно-душевното битие да слезе долу във физическото земно съществуване, тя има съзнанието за съвсем друг вътрешен живот. Това съзнание за съвсем друга вътрешност е само покрито, само е забулено чрез това, че в нашето физическо земно битие физическото ни тяло става и орган на познанието. То помрачава душевното виждане навътре, което се проявява, когато душата е свободна от тялото. Това обаче, което душата изживява като своя вътрешност, сега не е затвореното вътре в кожата на физическото тяло, а е организацията на Космоса. И колкото е истина, че тук, във физическото земно битие, човекът като земен човек е свързан със своите бели дробове, стомах, сърце, с всички останали телесни органи, толкова е истина, че в свръхсетивното битие той е свързан с това, което иначе

изглежда за нашите очи, за останалите ни сетивни органи като външния свят на Космоса. Това, което за нас е външен свят в земното битие, става вътрешен свят, когато се намираме в извънземното битие. И от свръхсетивното съществуване ние поглеждаме надолу към земното битие, в което се намираме между смъртта и новото раждане. Както тук сме вплътени в нашите бели дробове, сърце и т.н., така, преди да слезем във физическия земен живот, ние сме вплетени в това, което ни се представя във външния блясък, в планетните движения, в констелацията на неподвижните звезди като сили, които проникват и протъквават Космоса.

Това, което е външен космически свят по времето на земното ни съществуване, е наш вътрешен свят, когато се намираме в извънземното съществуване.

Не бива да ви заблуждава мисълта, че за земните хора, които имат различни тела, външният свят е единственото. Точно това е значимото, че ние имаме един общ свят, когато сме в извънземното съществуване, че светът, който има единият човек, е същият, който има и другият човек, и че хората, които тук, в земното съществуване, са разделени пространствено, защото всеки е затворен в своята кожа, там се отделят един от друг чрез вътрешната сила на душата си. В извънземното съществуване всеки е една индивидуалност, но не е разделен от другия чрез пространството, а чрез вътрешната сила на душата си, чрез обединяващите сили в душата си. Но в тези обединяващи сили се влива това, което духовно отговаря на Космоса, което за нас се проявява във физическото отражение на Слънцето, Луната, планетите и неподвижните звезди. Както тук, в земния си живот, когато стоим пред някой човек, виждаме с външните си сетива само формата на лицето, блясъка на очите, движенията на крайниците му, но в тези форми на лицето, в блясъка на очите, в инкарната на кожата, в движенията на крайниците осъзнаваме, че се проявява нещо духовно-душевно, поради това, че самите ние сме духовно-душевни същества, така този, който може да съзерцава света духовно-душевно, осъзнава, че не е истина,

когато се твърди, че Слънцето, Луната, неподвижните звезди и планетите със своите движения са само това, което ни описва днешната физическа астрономия. Това описание всъщност е подобно на описанието на някого, който би взел под внимание само външната локална промяна на мускулите на лицето ни, или само движенията на клепачите, а не би видял в тях изрза на духовно-душевното ни същество. Който може да съзерцава света духовно-душевно, вижда в явленията на Луната и Слънцето също така физиогномичния израз на нещо космически духовно-душевно, както в човешкото лице ние виждаме израз на нещо духовно-душевно. В движенията на планетите той вижда проявления на духовно-душевени събития, както в движенията на крайниците на човека вижда откровения на духовно-душевени импулси. И в тези духовно-душевени основи на това, което свети към нас във физическия образ на външното физическо Слънце, на външната физическа Луна, на звездите и техните движения, в тази духовно-душевна същност, която в Космоса е адекватна на духовно-душевната същност на отделните хора, живее човекът като надсетивно същество, преди да слезе в земното битие. И както като земен човек аз мога да кажа, че в мен живеят белите дробове и сърцето, така като надземен човек, преди да съм слязъл в сетивно-физическото битие, за да конституирам моето физическо тяло, казвам, че в мен живеят Луната и Слънцето – като при това трябва да съзнавам, че нямам предвид сетивния земен отблясък на Слънцето и Луната, а лежащото в основата им като духовно-душевна същност. Целият божествено-духовен свят ме протъква и пронизва с живот, когато съм в надсетивното човешко съществуване. Прозрем ли това, получаваме дълбоко страхопочитание пред цялото истинско мирово битие, в което е вплетен човекът. Защото от сега нататък прозираме прекрасните взаимовръзки между човека и Всемира. Човек се учи да гледа към другите хора, както те се намират в своето физическо земно съществуване, и да си казва: «В това, което е затворено в кожата, живее не само вижданото с физическите очи, което след смъртта анатомът може да разглежда и обяснява на масата за сециране,

а вътре се намира крайната цел на цялата космическа дейност.» Чудесният израз от прадревни религиозни времена, че човекът е образ на Бога,² получава ново значение с безкрайна задушевност. А инспиративното познание ни учи да разглеждаме това, което човекът всъщност изживява в своето предземно съществуване във връзка с духовно-божествените власти, които лежат в основата на Космоса. Когато обхванем с поглед само земния човешки живот, ние говорим научно първо за човешкия зародиш, израстващ от тялото на майката до физическия човешки образ на развиващото се дете. Ние естествено говорим за зародиша като за нещо малко, което постепенно се уголемява. Човекът живее в един вид зародиш и в своето предземно битие, но този зародиш е изживяването на целия духовно-душевен Космос. В известен смисъл човекът е станал едно с духовно-душевния Космос, божествено-духовните сили живеят в него, те битуват и творят в него, проникват го и изграждат в него големия духовен зародиш, който съдържа силите, които трябва да преминат през духовното съществуване до раждането, съответно зачатие, за да изплуват отново, когато човекът като вътрешен скулптор изгражда своя физически организъм в земния живот. Чрез това става ясно чудесното изграждане на този физически организъм. Защото той е целта на изграждането на това, което, съзрявайки го духовно-душевно в пълно самоосъзнание, човекът го изживява по необхватно величествен начин като космически зародиш на своя вътрешен живот. Човекът получава физическия човешки зародиш от физическия свят, духовния зародиш го получава от духовния свят. И в определено време, преди да слезем във физическото земно битие, в известен смисъл ние сме разлят в целия свят огромен духовно-душевен човешки зародиш, който се съединява с физическия човешки зародиш, приемащ ни тук, когато слезем в земното битие.

Ние поглеждаме към нашето космическо съществуване, когато чрез инспириращото познание познавателно гледаме

² Мойсей 1, 27.

в предземното съществуване. Както тук се усещаме едно с нашия организъм, така чрез това съзерцание ние се чувстваме едно с целия свят. Тук, в този свят, човекът поглежда към външните откровения на духовното в природата и в човешкото битие и зад сетивно-физическите откровения предчувства божествено-духовното. В предземното съществуване той е проникнат, пронизан и протъкан от това божествено-духовно битие и това божествено-духовно битие се изживява в него така, че всажда силите, които тендират към физическото земно съществуване. Както тук насочваме очите си към прекрасното звездно небе, така от извънземното битие ние насочваме очи към чудния строеж на физическия човек, както той съществува в земния живот. Искам да кажа, че ние гледаме от Земята към небето в нашето физическо земно съществуване, но в предземното ни битие поглеждаме от небето към Земята. Там Земята я разбираме като божествено творение, като това, което всъщност следва да живее в нашата душа. И всичко това първоначално е непосредствено изживяване в предземното съществуване.

Но в определено време, след като сме преживели това предземно съществуване, настъпва нещо като един вид оттегляне на божествено-духовните същества от нас, хората. Още нямаме природа около нас, в това духовно-душевно съществуване нямаме още и физически очи, нито физически органи, изобщо не бихме могли да виждаме някаква природа около нас. Около нас имаме нещо, което е като просветване на божествено-духовното. Това е големият прелом в предземното съществуване, че най-напред се изживяваме като непосредствено стоящи в него, като проникнати от божествено-духовното битие, но тогава настъпва един момент, когато с душевните си очи гледаме духовния свят, който ни обгръща, който все още е един духовен свят, само че трябва да си кажем: «Преди живяхме с божествено-духовните същества, сега те ни се показват чрез своите дела, сега тук е тяхното проявление. Това е духовно-душевно проявление, които имаме не вече в земния живот, а е само откровение на това, което преди сами сме изживели. От сферата

на изживяването ние навлизаме в сферата на откровението.» И когато пристъпим от изживяването в откровението и трябва да си кажем, че божествено-духовните същества са се отдръпнали назад за нашето непосредствено изживяване и сега можем само да ги съзерцаваме, те, естествено, са тук за нас, хората, в същата степен, но само за нашето духовно-душевно съзерцание – в същия този момент в нашето духовно-душевно предземно битие се събужда това, което мога да сравня с живеещото в нашия физически организъм жадуване. Човекът бива вътрешно проникнат от страстен копнеж в такава степен, в каквата светът става предземно откровение. Сега той се чувства първо като един аз, отделен от останалия свят. Ние напускаме едно изживяване, което е мирови живот и същевременно изживяване на собствената човешка същност. Известно време между смъртта и новото раждане ние не сме само човешки същества, а сме мирови същества. Мировото съзнание и човешкото съзнание се сливат. Следва времето, когато мировото и човешкото съзнание се разделят, когато светът не се изживява повече от нас, а става само откровение, когато в нас се появява отделена от света вътрешност. Преди нашият вътрешен свят е бил едно със света. Сега се появява отделена от света вътрешност и тя се манифестира първо като вътрешен копнеж, жадуване, искане, като воля. Едно желание, изискване, жадуване винаги цели нещо друго. Това желание, тази воля и жадуване се стремят към нашия бъдещ земен живот, към който след известно време ще слезем надолу. Ние биваме изпълнени от съзерцанията на нашия бъдещ земен живот и поемаме чрез това силите, които стават после несъзнателни, когато преминаваме през ембрионалния живот на Земята. Там ги осъзнаваме, но съзнанието ни все повече се помрачава и настъпва един момент, когато жадуването, копнежът става толкова силен, а откровението на божествено-духовния свят, в който сме живели и съществували преди, все повече се помрачава и като духовно-душевни същества в предземното битие ние чувстваме, че трябва да си кажем: «Духовният свят около нас става все по-мрачен и сенчест. Това,

което преди блестеше светло като божествено откровение, сега става все по-мрачно и смътно. В тази степен, в която околното става все по-смътно, вътрешните сили на копнежа, на волята стават все по-бурни, околният свят в духовното ни съществуване се помрачава за нас, а вътрешният ни свят все повече укрепва, но след известно време този укрепнал вътрешен свят изцяло ни отнема съзнанието за бъдещия земен живот. За определено време, което предхожда земното зачатие, се помрачава погледът за земното съществуване. По-рано сме гледали към това земно съществуване. В известен смисъл то е било целта, онази величествена мощна светла панорама, в която сме живели.

Сега погледът към Земята се замъглява, но се появява друга гледка. Кратко време преди да слезем на Земята, именно когато слизаме, изчезва гледката към Земята, но се появява етерният свят. Появяват се етерните явления, които съдържат светлината, жизнените сили, разпространеното в пространството, но не излъчващо се централно от Земята и разпростиращо се в пространството, а като че ли етерното, което съзерцаваме, идва от периферията на света и действа върху Земята, изливащо се върху нея. Като в една голяма, съдържаща в себе си различните форми светла мъгла, духовно изплува около нас един етерен свят и със силата, която ни е останала, със силата на жадуването можем да вземем от този етерен свят, от общата етерна светла мъгла нашето собствено етерно тяло, да го оформим и докато го оформяме, образуваме с това етерно тяло едно отражение на това, което преди сме били в духовно-душевния свят, включваме етерното тяло в това от наследствената линия, което като физическа субстанциалност ни е поднесено чрез нашите предци и тогава ние слизаме към земното съществуване.

Бих могъл само да скицирам това, което се представя пред имагинативното и инспирираното познание, когато човекът разширява своето съзнание извън обикновеното земно съзнание. След като в хода на земното развитие човекът е стигнал до днешното си съзнание, тясно свързано с физическото тяло, той изгубва първоначалното си съзнание. Това често съм го посоч-

вал. Посочвал съм как историята описва само външните белези на земния живот на човечеството, как се нуждаем от една душевна история, как тази душевна история ще ни покаже, че хората не винаги са имали такова състояние на съзнанието като днес, когато те могат само да комбинират със своя ум възприетото от сетивните органи и могат да изведат само от физическото тяло това, което се издига нагоре до съзнанието. Колкото се връщаме назад в по-стари времена от развитието на човечеството, толкова повече виждаме как първоначално хората са имали едно, макар и съноподобно, ясновидство. Това, което човекът постига днес в имажинативното и в инспирираното познание, е напълно съзнателно опознаване, бих казал, така напълно съзнателно, както е математическото познание. В предишни времена обаче хората са имали едно смътно, съноподобно ясновидство, което не е било по-малко проникнато с мъдрост. Тези хора на предишното време не са получавали само това, което днешният човек изживява с обикновеното си съзнание, когато погледне навътре в себе си, а са съзерцавали нещо от това, което сега ви описах. Нека да се върнем още по-назад, в най-древните египетски времена, в още по-древни времена, за които не съществуват документи на външната история, а само такава история, каквата съм описал в моята книга «Въведение в тайната наука». Тогава е имало хора, които не е трябвало да постигат съзерцанието на предземното съществуване чрез такива упражнения, каквито често съм ви описвал, а те са могли да говорят за това предземно съществуване, понеже в земното съществуване в душите им е живяло нещо като спомен за предишното предземно съществуване. Днешният земен човек е извоювал свободата си чрез това, че може да има само спомени като абстрактни мисли за събитията, които преживява по време на земното си съществуване. Човечеството от предишните прадревни времена е имало не само такива спомени, а когато е поглеждало в душевността си, освен тези спомени за физическия живот е изваждало навън душевните образи за това, което днес ви разказах. Както днес човек си спомня с обикновеното съзнание за преживяното на

Земята преди двадесет-тридесет години, така някой човек от древните епохи си е спомнял в известен смисъл за преживяното в предземното си съществуване и това, което днес ви описах, изхождайки от науката за духа. Както днешният човек е сигурен от спомените си, че не е роден днес сутринта, а преди тази сутрин вече е бил тук, така човекът от по-древните епохи е знаел за своето предземно съществуване чрез изживяванията в душата си. Оттам за него се е пораждала сигурността, че това, което е изживял, се е намирало в един духовно-душевен свят преди слизането му във физическото земно съществуване, че то преминава през портата на смъртта и не е зависимо от физическия организъм и че точно както то изгражда физическия организъм за земното съществуване, така ще продължи и по-нататъшното си съществуване, когато прекрачи портата на смъртта.

Но какво излиза навън от физическото земно битие? Това, което тук във физическото земно битие изживяваме като мисли, също е свързано с физическия организъм. Само извиращото като воля от човека по такъв чудесен начин, така че той може да схване и своите волеви импулси само в мисли, в представи и може само да каже: «Аз искам да повдигна ръката си», но не знае какво се случва между тези мисли и действителното повдигане на ръката, цялото това чудо, което се случва там, напъгането на мускула, всичко лежи за душата в несъзнателното, както събитията по време на съня. Това, което се проявява като воля, остава до голяма част несъзнавано, то само се оглежда в мисловния живот. Който обаче поглежда навътре в този волев живот с инспирираното и интуитивното познание, той прави огромни открития. Тук, във физическото земно битие, което виждаме само външно, ние извършваме своите действия и материалистическото време би могло да вярва, че тези действия се изчерпват във физическото земно битие, че те нямат по-нататъшно значение.

Но този, който поглежда в истинската волева природа на човека, която не се осъзнава от обикновеното дневно съзнание, вижда как в същата степен, в която човекът напредва в земно-

то битие, се образува нещо, но не изхождащо от мисленето, а от волята, състоящо се от оценката на неговите действия. Във физическото земно битие казваме, че едно действие е добро, друго зло, ние сме доволни или недоволни с някое дело. Можем, може би, да вярваме, че това, което прибавяме към делата, е само абстрактна преценка. Погледнем ли с нашата истински вярна инспирация и интуиция във волевата същност на човека, виждаме как от това, което тук е само мисъл, се поражда действителна същност, преценката «доволен съм с едно действие или не съм доволен» се превръща вътрешно волево в един факт, едно същество се поражда в дълбините на нашата човешка природа, едно същество, ако мога да се изразя така, което има лице, съответно на нашите дела тук, в земния живот. Направили ли сме нещо лошо, при което не можем да сме доволни при пълноценното човешко съзнание, вътре в нас се поражда едно същество с грозно лице; извършили ли сме добро дело, с което сме доволни, поражда се същество със симпатично лице. Действително оценката на нашите дела става вътрешна същност в нас и в същата степен, в която мислите ни стават все по-зависими от физическия организъм – при детето те още не са, там те работят върху физическата организация, а после се отделят, стават абстрактни, – в същата степен, в която, бих казал, нашите мисли се превръщат в труп в нашия физически организъм, защото те не живеят повече, а стават мъртви мисли, в същата степен долу се раздвижва моралната същност на човека, която обаче той сам изгражда през своя живот. Тази морална същност е налице и се съединява с неговата азова същност, като той я носи със себе си през портата на смъртта в духовния свят. Премине ли човекът през портата на смъртта в духовния свят, той първо – можете да го намерите описано в книгата ми «Теософия» – напуска физическото тяло и остава в своето астрално тяло. Тогава той все още има съзнание за своите земни дела. Това съзнание обаче започва да се прониква с космическо мирово съзнание. Това, което е етерното тяло, се разтваря във всеобщия миров етер; както

сме го консолидирали преди раждането, сега то се разтваря в мировия етер. Човекът живее с това, което ще намерите обозначено в моята «Теософия» като астрално тяло. С него той постепенно се вживява в Космоса, но живее и заедно с неговия новообразуван морално-духовен организъм, който взима със себе си, с него живее по-нататък.

Сега той има една задача, свързана с казаното от мен последния път, когато говорих тук и относно сънния живот на човека описах как по време на сън човекът има силата отново да се завърне във физическия организъм и че тази сила я има чрез това, което означих като лунни сили. Лунните сили довеждат човека обратно във физическото битие, дори всяка сутрин. Човекът се намира сред тази сфера на лунните сили, първо, когато отдели физическото и етерното си тяло. Сред тези лунни сили обаче той не може да получи обхватното мирово съзнание, което одева ви описах, а там човекът все още има нещо, което го свързва със Земята чрез този морален земен организъм. Той трябва да се отскубне от лунните сили, да изостави в лунната сфера това, което сам си е изтъкал от своите морални дела, от всичко, което е направил като морални или неморални действия, трябва да го изостави в лунната сфера и да проникне в слънчевата сфера, в звездния свят. Сега не трябва да проникне само в отражението, което описах като отнасящо се за сънното състояние, а в истински реалния слънчев и звезден свят; той трябва да се изскубне от лунната сфера.

И за това ясновидското съзнание на прачовечеството е имало изживяване, могло е да говори за тези неща, които човекът днес може да узнае само ако образова своите духовно-душевни сили. Прачовечеството е можело да говори за това чрез присъщите му естествени елементарни сили. Но това прачовечество винаги е било същевременно ръководено, както днес сме ръководени от науката, от различните образователни институти – такива не е имало в древните времена, – но тогавашното човечество е било насочвано от произлизащото от мистериите. Това, което човекът е можел да съзерцава от предземното и

надземното битие, в известен смисъл е било ориентирано от посветените в мистериите чрез тяхното по-висше знание. Там хората от древното човечество са узнавали от знаещите по това време това, което е ставало вътрешно изживяване. То е, че след смъртта човекът не може да се изтръгне от лунната сфера чрез собствена сила, че към него трябва да се приближи едно духовно същество от Космоса, чийто външен физически отблясък е Слънцето. То трябва да го приближи и да го изтръгне от лунната сфера. Той трябва да изостави това, което носи със себе си като вина от Земята, трябва да бъде въведен в безгрешната сфера на Космоса чрез това, което древните посветени са наричали висшето Слънчево същество, което във всички древни мистерии е описвано по чудесен начин. «Ти се нуждаеш», така са казвали някога на човека, «от силата, която идва към теб от небето». Човекът обаче е бил различно организиран някога – днес вече посочих как различно е бил организиран човекът, – той е имал ясновидски сили, на Земята е знаел от вътрешното си съзерцание, че има свръхсетивен свят. Всъщност той изобщо не се е страхувал от смъртта, защото какво е била смъртта за него? Едно изживяване в живота. Той е виждал, че в него има нещо независимо от смъртта. Имал е в своето тяло това, което е било независимо, и понеже го е имал в тялото си, той е можел да види как Слънчевото същество идва срещу него и е можел да приеме помощта след смъртта си.

Но земният прогрес на хората се състои в това, че хората са изгубили по естествен път съзерцанието на своята вечна същност. Човечеството придобива своето интелектуално съзнание, свързано напълно с физическото тяло, зависимо от него, и според организацията на физическото тяло ние имаме земното си съзнание. Това земно съзнание ни затъмнява духовния свят преди да се родим и след като умрем. За днешния човек не е както за прачовека или още за човека в древната египетска епоха, че той си донася известна светлина през портата на смъртта – ако мога да се изразя така, казаното е само образно, – че пространството на свръхсетивния свят може да се проясни

и в известен смисъл той може да пристъпи към висшето Слънчево същество, дошло, за да го изведе от лунната сфера. Чрез душевното си съдържание между раждането и смъртта той е можел да познае това висше Слънчево същество.

Не е необходимо да се стъписвате пред изразите; древните посветени са наричали това същество висшето Слънчево същество въз основа на своята наука. Настъпва обаче времето в развитието на човечеството, когато то изгубва възможността да прониква след смъртта в онези светове, в които трябва да проникне, ако не иска да изгуби себе си. От друга страна, човечеството на Земята е трябвало да се придвижи до онова съзнание, в което единствено може да спечели свободата си като човек. Чрез това през определено време за човечеството би настъпило ужасно състояние. Ужасното състояние, което би настъпило за човечеството, би било, че хората биха били откъснати от надсетивния свят, че тъкмо поради съвършенството, което постигат на Земята, което ги прави способни за свободата, са щели да изгубят връзката с надсетивния свят, понеже не биха повече намерили връзката с онова духовно същество, което ги откъсва от това, което ги свързва със Земята през живота след смъртта.

А какво е довело до по-нататъшния действителен напредък на човечеството? За това не е можело да помогне някое външно абстрактно познание или теория. Да помогне е могло единствено Съществуото, живяло преди само в надсетивните светове, което е посрещало хората, когато между смъртта и раждането те са пристъпвали в надсетивното, можело е да помогне само ако Съществуото би слязло на Земята, така че земният човек още на Земята да може да се свърже с него. А слизането долу е Събитието на Голгота. Христовото същество е слязло долу и в Исус от Назарет е приело земното битие.

В земното битие човекът изгражда връзка с Христос Исус. Това, което той прибавя към своето земно съзнание при насочване поглед към Христос Исус, в съчувствието, в състраданието му с Мистерията на Голгота, което той така влива в земното си съзнание, когато не само се нарича един аз, който може да бъде

свободен, но и изпълнява думите на апостол Павел: «Не аз, а Христос в мен»,³ той е можел да направи истина от тези думи тук, в земния живот, когато свърже своя аз – който е получил тук, но и който същевременно би го откъснал от надсетивния свят, – ако същевременно би го и откъснал от надсетивния свят, ако свърже земното си съзнание с настъпилото в земното съществуване чрез жертвата на Христовото същество. Това човекът го пренася от татък смъртта. Способността, която е имал преди само поради факта, че е притежавал елементарни сили, сега това от Мистерията на Голгота насам, което прави сигурен живота му, когато той пристъпва през портата на смъртта, е връзката му в неговото съзнание, в неговия душевен живот с Христос, с Мистерията на Голгота. Защото съзнанието, което постигаме чрез физическото тяло, би трябвало отново да го изгубим с физическото тяло и тогава не бихме намерили пътя през духовните светове. Ако на Земята човек намери водача, т.е. Христос, който е преминал през Мистерията на Голгота, и се свърже със земното човечество чрез неговите духовни сили в смисъла на думите на апостол Павел: «Не аз, а Христос в мен», тогава той се чувства жизнен при преминаването си през портата на смъртта. Оттам могат да се приемат напълно сериозно думите на апостол Павел: „Ако Христос не беше дошъл на Земята⁴ – което означава, ако Той не беше преодолял смъртта, – на хората не би помогнало нищо от тяхната вяра.“

Древните посветени са казвали на хората: «Едно надсетивно същество ще се свърже с вашето съзнание, което имате тук от цялата си човешка природа, и ще ви изведе от лунното битие в чистото космично мирово битие.» По-новите посветени би трябвало да кажат на хората: «Погледнете това, което се е случило чрез Христос в Мистерията на Голгота, поемете с цялата си сила в съзнанието си субстанционалността на Христос! Тя ще премине с вас през смъртта и ще ви доведе в тези светове, през които трябва да преминете между смъртта и новото си раждане.

³ Галатяни 2,20

В лунната сфера ще изоставите своята морална същност, но ще я намерите отново, когато отново се завърнете в нея. И това, което първо изоставяте, а после отново го намирате в лунната сфера, ще се появи във вашата земна съдба.»

За това, което мога да ви разкажа сега, човешката наука го знае възникване чрез природознанието, и то чрез силите, навлезли в човечеството през последната третина на деветнадесето столетие. Преди тези сили са били повече или по-малко смътни в човечеството. Те са били още тук от старите времена, които одева ви описах, но са били съноподобни. В първите християнски столетия хората не са имали това, което днес ние можем да постигнем чрез имагинация, инспирация и интуиция, но те са притежавали естествено, атавистично ясновидство и по времето на Мистерията на Голгота още е имало древни посветени. На доверените си хора те са могли да кажат: «Христос, който беше в онзи свят, за който си спомняте като за времето на предземното си съществуване, Христос, който преди беше само в извънземните сфери, слезе на Земята чрез Мистерията на кръста на Голгота.» В първите четири столетия от християнското развитие също и на западните страни, вниманието е било преди всичко насочвано към слизания надолу Христос. Навсякъде в описанията на първите християнски столетия намирате – литературата е унищожена до голяма част – как Христос е слязъл от космичните духовни светове и е приел земното битие в тялото на Исус от Назарет. Тогава е било отдавано голямо значение на това слизване, на това насочване на Христос към Земята. Когато обаче от четвъртото столетие нататък древните посветени измират, а още не е имало нова наука на посвещението, която е било възможно да се появи едва от последната третина на 19-то столетие, когато тези древни посветени са измрели, се е наложило да се утвърди в документите това, което преди е било непосредствено съзерцание. Наложило се е то да се пренася нататък по традиция. За да се стигне до съзнанието за свободата, е трябвало хората да забравят за известно време древната инициационна наука. Оттам идва, че колкото повече

се приближава 19-то столетие, толкова повече се забравя как надсетивното Христово същество е слязло долу на Земята и в тялото на Исус от Назарет е приело земното съществуване. Накрая се е разглеждало само историческото събитие и Христос постепенно се изгубва за сметка на Исус, хората забравят да говорят за Христос като за надсетивно същество. Днес отново трябва да започнем да говорим за Христос като за надсетивно същество, трябва да разберем какво означава, че Христос поддържа човешката душа жива. Защото тялото се променя в течение на развитието на човечеството. Защо древните хора са били ясновидци? Защото тялото е било по-меко и жлезите в човешкото тяло са били още жизнени, активни, енергични. Именно дейността на жлезите започва да става пасивна и колкото повече тази пасивност и втвърдяване се усилва, колкото повече се втвърдява човешкото тяло и секрецията на жлезите става по-гъста и жилава, толкова това, което като втвърдено човешко тяло може да служи на интелектуализма, който все повече и повече се налага, докато дейността на жлезите в човешкото тяло се втвърдява, самото човешко тяло става извънредно подходящо за разума. Но толкова по-необходимо става човекът да постигне с душата си връзката с духовния свят. Посветените през първите християнски столетия знаели за всичко това, те го изразявали със смелост, с която днес повече не се говори. Те казвали, че хората постепенно ще станат все по-болни и по-болни, ако Христос не би дошъл и не би ги оздравил душевно. Оттам през първите християнски столетия Христос не е бил почитан само както в нашите абстракции, а преди всичко е бил почитан като лечител, като велик миров лекар, като спасител.

Днес всички тези неща трябва отново да се постигнат. Те могат да бъдат постигнати само ако човекът отново вникне в тайните на раждането и смъртта. Способността да се вникне в тези тайни за раждането и смъртта може да се придобие само по пътя на имагинативната, инспирираната и интуитивната наука. Ние трябва постепенно да узнаем за това, защото този, който узнае за това, ще може и душевно да го съзерцава.

Това е, което имах да ви кажа днес за връзката на човека с онези светове, които той напуска чрез раждането и отново пристъпва в тях след смъртта.⁴

⁴ След лекцията Рудолф Щайнер казва следните думи на слушателите: «Разрешете ми скъпи приятели да споделя нещо необходимо, което често трябваше да го правя в Щутгарт – това, което ще кажа не е свързано с лекцията, – че при сегашните ми престои в Щутгарт за съжаление не ми е възможно да правя това, което преди в известен смисъл принадлежеше към такива Щутгартски посещения, а именно да разговарям частно с някои хора. Щутгартските семинари станаха такива, че те напълно разкъсват моята дейност и моята сила. Това се налага, не защото чрез увеличаването на работата ми се прибавя нещо необхватно ново, но че редом с нейното увеличаване същевременно се налага нещо необходимо за това увеличаване а именно да правя само това, което зависи от мен. Затова трябва да ме извините, скъпи приятели, че тази лекция трябваше да я изнеса с такова изтощение и умора, които иначе не са ми присъщи, които все повече се увеличават, колкото често и да съм тук чрез това, че за съжаление заедно с увеличаването на работата тук, в Щутгарт, не нараства и необходимата помощ. При това мое посещение трябва да се откажа от всеки частен разговор, от всяко частно обсъждане. Ако нещата някога се променят, ще бъдат възможни и такива индивидуални обсъждания, но ако нещата се развиват така, че с все по-голямото увеличение на работата от мен се изискват неща несвързани с нея, тогава денят е изпълнен от сутринта до вечерта и никой всъщност не може да се сърди, а само да ме извини, че не съм в състояние да водя разговори с отделни личности.»

ДУХОВНИ ВЗАИМОВРЪЗКИ В ИЗГРАЖДАНЕТО НА ЧОВЕШКИЯ ОРГАНИЗЪМ

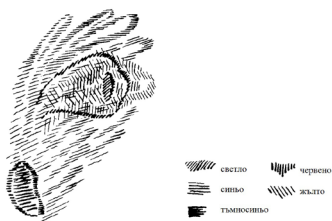
Първа лекция, Дорнах 20 октомври 1922 г.

При разглежданията, които направихме тук преди известно време, ставаше въпрос, че, от една страна, имаме големите събития на историята, изобщо на човешкото развитие, от друга страна, отделния човек. Всъщност нещата стоят така, че едната страна може да се разглежда с истинско разбиране, ако се вземе под внимание и втората. И така, днес бих искал да прибавя към това, което преди известно време трябваше да покаже общи исторически перспективи, едно разглеждане за самия човек, за да могат тези две разглеждания да се обединят в известен смисъл през следващите дни. Когато описваме човека, както често сме го поставяли пред душата от гледната точка на антропософския мироглед, първо имаме физическия човешки организъм, след това виждаме, че този физически организъм е проникнат от етерния организъм и в системата от физическия и етерния организъм се включват астралният организъм и азът. От начина, по който човекът преминава от състоянието на сън към будното си състояние, можем да разберем, че, от една страна, физическият и етерният организъм, от друга – астралният организъм и азът са по-силно свързани един с друг. Защото, макар в будното състояние на човека тези четири съставни същности на човешката природа да са свързани, по време на сън те се разделят така, че, от една страна, азът и астралният организъм са повече свързани един с друг, от друга страна – физическият и етерният организъм. Така че астралният и етерният организъм не са така здраво свързани, както азът и астралният организъм или физическият и етерният организъм.

Ако искаме да разгледаме в детайли тези неща, трябва да поставим пред душата си начина на тяхната дейност. И тук искам да изходя първо от конкретното. Човекът вижда обкръжението си. Какво означава, че той вижда обкръжението си?

Нека първо да разгледаме чисто фактичестката действителност. Че човекът вижда обкръжението, означава, че нещо въздейства върху него. Но когато се касае за цялостния човек, ние трябва да се запитаме на какво въздейства първо обкръжението?

Макар за повърхностното наблюдение да изглежда, че при виждането върху физическия организъм на човека въздейства идващото от обкръжението, това не е вярно. Когато виждаме външния свят, ние го правим естествено с физическите очи (виж рис. светло), но всичко, което става във физическите очи, не е нещо непосредствено.

Това, което се случва първоначално, всъщност е взаимодействие на процеси в аза и в астралния организъм. Искам да покажа това, като в окото означа аза с жълто, естествено, след това то продължава по-нататък навътре в организма, и с червено означа астралния организъм. Трябва напълно да сме наясно, че това, което първо се проявява при виждането, са процеси в аза и астралния организъм. Можете непосредствено да ги възприемете, ако не сте повърхностен човек и внимателно наблюдавате своето виждане. Достатъчно е, когато например видите някъде червен цвят, да помислите дали в този момент, когато виждате червеното, можете да се отличите по отношение на вашия аз от това червено. Не можете, не можете да се отличите от този червен цвят. Вие сам сте този червен цвят. Той е нещо, което изцяло изпълва съзнанието ви. Вие не сте нещо различно от това червено. Можете много добре да разберете това, ако например си представите, че това червено е единственото, което можете да виждате. Виждате една голяма червена повърхност. Когато гледате тази голяма червена повърхност, трябва първо

да осъзнаете, че вие сте един аз. Първо трябва да отделите аза. Но докато виждате голямото червено петно, през това време червеното и азът са се слели. Така е и с астралния организъм на човека.

Следователно първото, което трябва да вземем под внимание, когато виждаме, са процеси в аза и в астралния организъм. При очите е необходимо – вижте само колко сложни са нещата при очите – човекът да има бъбречна система, схематично я начертавам тук в тъмносиньо. Тази бъбречна система принадлежи първоначално на физическия организъм на човека и в себе си има твърди частици. Знаете и често съм казвал, че човекът няма толкова много твърди, минерални вещества в себе си. Той е до деветдесет процента всъщност водна маса. Но все пак има и твърди вещества в себе си. Тези твърди частици плуват непрекъснато в течност, във водната маса. Така че трябва да разглеждаме тази бъбречна система същевременно като изходна точка на водното, което е налице не само като секреция на бъбречната система, а преминава през целия организъм, изкачва се и до очите.

Тази течност, която в известен смисъл се излъчва в целия организъм от бъбречната система, стига и навлиза в очите, изобщо не е мъртва течност, а е жива течност. Бихте получили напълно погрешна представа за това, което в човека е течащото, водното, ако си представите, че вътре в живия човешки организъм (виж рис., синьо) имаме работа със същата вода, както тя тече в реката. Не е обаче така. В реката имате мъртва вода, в човешкия организъм имате жива течност. Не само плазмата е жива, всичко течено в човешкия организъм е живо. И в това течено навсякъде са фино разтворени вече споменатите твърди съставни частици, които в известен смисъл се носят по вълните на течното и стигат чак в очите. Също и етерният организъм на човека се излъчва и се носи по вълните на вътрешните течности, като стига до очите. В очите сега се срещат две неща. Етерният организъм на човека изпълва окото, от окото нататък зрителния нерв, и това, което сега навлиза в тази, изпълнена от етерния

организъм течност, е астралният образ, който се поражда в човешкото астрално тяло (червено). А жълтото тук е това, което се поражда чрез аза. То се влива тук и протича и по-нататък.

Така обаче в човешкото око и в зрителния нерв се свързват заедно впечатлението отвън, което първоначално е било в аза и в астралното тяло, и отвътре физическото и етерното тяло – физическото тяло носено върху минералните съставни части на човешката природа, етерното тяло, носено от течните съставни части на човешката природа.

Само че всичко това не остава при очите, а това, за което очите са посредници, навлиза в останалия организъм. Изобщо при гледането имаме работа със среща на разигралото се там по извънредно сложен начин в аза и в астралното тяло с това, което в известен смисъл нахлува от вътрешността на организма като физическо и етерно тяло, но като физическо тяло в минералните съставки, а като етерно тяло с вълните на живата течност.

Представеното относно виждането, непрекъснато се разиграва в човешкия организъм. В човешкия организъм непрекъснато се срещат етерното тяло, бих казал, под импулсите на физическото тяло във вълните на живата течност, и астралното тяло с всичко, което представляват външните впечатления, импулсирани от аза. От начина и вида, как тези два потока се срещат в нас, зависи цялото ни състояние, вътрешната ситуация, в която се намираме, защото те трябва да се срещнат по правилния начин. Какво означава те да се срещнат по правилния начин. Тук отново имаме работа с нещо извънредно сложно. В главовата организация на човека първоначално е така (виж рис., стр. 56), че главата всъщност е пластичен (физическо-минерален – бел. пр.) отпечатък на силите, които човекът като душевно-духовно същество е имал в предземното си битие. Главата е пластично изградена и още в ембрионалния живот тя е много рано образувана и запазва само силата да изгражда. Ако човешката глава нямаше тази сила да изгражда, би била едно мъртво тяло. Тази човешка глава е прекрасно създание. Тя е верен отпечатък на физическото, етерното и дори на астралното тяло, дори на аза,

тя отразява как те навлизат от надземните светове в земното битие. Главата наистина се образува като отпечатък на онези космични изживявания, които човекът е преживял в предземното си битие и тя запазва само пластично изграждащите сили. Когато разглеждаме детето, от неговата глава произлиза цялата пластично изграждаща сила. От главата се излъчва в останалия организъм това, чрез което по време на растежа си човекът запазва пластично образуваните си по съответния начин органи.

Следователно това, което произлиза от главата, изцяло е само пластично образуваща сила. И ако в главата проникне нещо като идващото от виждането, то веднага се приема така, че се образува една сила, която иска да изгражда. Навлизащото навътре през очите иска вътрешно да приеме форма в човека. Преди всичко то иска така да формира нервите, нервната система, че в известен смисъл вътре в човека да стане един вид отпечатък от външното впечатление. Може да се каже, че в тази посока (виж рис., стрели отгоре надолу), от сетивата навътре отива една формираща сила. Тази сила в известен смисъл иска по фин начин да превърне човека в статуя. Наистина е така, че всичко, което видим, иска да ни превърне по определен фин начин в статуя.

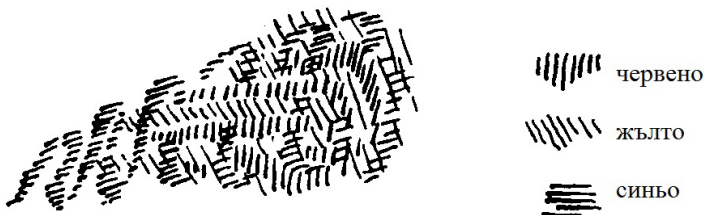
Насреща идва друга сила, например тук от бъбречната система и навлиза във всичко, което описах, една друга сила (стрели отдолу нагоре). Тя непрекъснато разтваря това, което иска да се формира. Представете си как става това. Ако искам

да ви го изобрази, трябва да кажа: от очите иска да се формира един много фин образ. Той иска да стигне до физическо формообразуване. Винаги се проявява такъв вид влияние, че соли, които иначе са разтворени, се сплотяват, искат да се превърнат в твърди минерални соли. Постоянно протича една тенденция към формиране (втвърдяване). А отдолу винаги произлиза тенденция те отново да бъдат разтворени. Така че в човешкия организъм непрекъснато имаме отвън навътре тенденция за превръщане в статуя, а отвътре навън тя постоянно бива разтваряна.

Този процес, протичащ чрез срещата на астралното с етерното, идващо насреща по вълните на течностите, е от огромно значение и всъщност представлява целия човешки живот. Защото можете да допуснете, че довечера някой ви казва нещо. Това също е впечатление. Сетивно то става по различен от виждането на червеното петно начин, но също е впечатление. Това, което ви е съобщено, също иска да приеме форма във вас. Ако добие форма във вас, то остава като спомен. И ако имате глава, която е склонна винаги да осолява (минерализира – бел. пр.) всички впечатления, тогава имате чудесна памет. Можете като автомат винаги да грабнете, да задържите това, което някой ви съобщи. Но не е така при повечето хора, защото при повечето хора е много силна разтварящата тенденция. Идващото срещу пластичните изграждащи сили като течна излъчване с етерното тяло постоянно разтваря. То всъщност е един топъл поток, който непрекъснато разтваря. Когато разглеждаме тези факти, се представя нещо извънредно интересно.

Ако искаме като хора истински, не като човешки автомати, да узнаем например нещата, които запазваме в паметта си, не следва да бъде така, че когато някой съобщава някому нещо, човек веднага да получи такава твърда вътрешна солева (минерална) форма, че да може непрестанно да грабва и задържа нещата. Има такива хора, но тогава човек става несамостоятелен; човек не е повече този, който си спомня нещата, а нещата ангажират човека, той става автомат. Ако искаме да сме самостоятелни хора, трябва да протече следният процес.

Най-напред това, което някой съобщава или го прочитаме, се намира в аза и в астралното тяло и иска сега да проникне през мозъчната организация, през организацията на главата първо в течностите и после да се консолидира, да се породи един вид минерална формация, солева формация. Добре е обаче, когато дойде вътрешният поток и първоначално я разтвори, така че впечатлението най-много да проникне в течността – но то се размива там – и да не стигне до някаква твърда формация. Поради това, че първоначално не се стига до твърда формация, нещата остават само в астралното тяло. Човек спи през следващата нощ. Тогава излиза навън с астралното си тяло и с аза. По време на съня нещо се усилва (виж рис., дясно).

и със събуждането отново навлиза нещо (ляво), може отново да бъде разтворено и това се случва по правило 3-4 пъти. Чак след четвъртия сън разтварящата сила не е повече достатъчно голяма и тогава то така здраво се задържа, че тази пластична формация, която вътре не може повече да се разтвори, става основата за паметните представи, за спомените. Ще кажете: «Аз си спомням обаче и нещата, които съм чул вчера, при които не съм преспал няколко пъти.» Напълно правилно, но първоначално не става въпрос за това. Че си спомняте неща, които сте чули вчера, произлиза оттам, че нещата са още в астралното тяло, евентуално остават впечатление в етерното тяло. Но човек и не забравя веднага след един-два дни. Ако нещата наистина са забравени, то вътрешната разтваряща сила е така силна още след четвъртия ден, че всичко се разтваря; тогава те са се разтворили. Защото при силата, която е налице, тъй като

се повтаря четвърти път, то може още повече да се разтвори и тогава забравяме нещата безвъзвратно.

Това е много интересен факт. И този факт, който може да се наблюдава по пътя на имагинацията, когато просто се види как нещата могат да се запамятат, ни води към нещо друго; води ни да научим, че главата на човека му е много по-бавен другар от останалия човек. Когато говорихме за тричленността на човека и първо поставихме ритмичния организъм в средата, от една страна, имаме нервно-сетивния организъм, т.е. главовия организъм, от друга – двигателно-веществообменния организъм, можем да кажем, че главовият организъм, с цялото си развитие, битие и бъдеще, се движи в по-бавно темпо от двигателно-веществообменния организъм. И така е, че по време на това вътрешно концентриране (ляво), това формиране – не е съвсем така, но искам да го кажа като пример, – ако за някакво впечатление се нуждаем, да кажем, от една секунда, то от страна на бъбречната система има вече четири импулса на разтваряне. Следователно имаме вече четири атаки на разтварянето. (Виж рис., стр. 56.)

Това се вижда от факта, че пулсът ни удря четири пъти, докато един път дишаме. Дихателната система е тази част от ритмичната система, която действа нагоре към главата и ѝ налага четири пъти по-бавно темпо. Пулсът, т.е. кръвообращението е това, което от страна на ритмичната система действа върху двигателно-веществообменната система и ѝ налага четири пъти по-бързо темпо. А в това, което се проявява чрез четири пъти по-бързото темпо на кръвообращението, в него лежи всичко разтварящо. В това, което се проявява чрез четири пъти по-бавното темпо на главата, в него лежи всичко втвърдяващо, всичко, което иска да превърне човека в статуя.

Наистина е интересно, че тази среща, която ви описах, т.е. издигането нагоре на импулсите на бъбречната система и слизането надолу на ударите, идващи от външните влияния, че това също стои в един ритъм от дишане и кръвообращение, че докато се поражда впечатлението, четири пъти се упражнява атака от страна на разтварянето. И оттам произлиза, че

ние трябва да спим четири пъти, за да се затвърди достатъчно външното впечатление.

Нещата се подреждат по чудесен начин, когато наистина можем да разгледаме вътрешната конфигурация на човешкия организъм. Но всичко това е във връзка с още нещо.

Виждате, че докато при човека се придвижваме към главата, ние стигаме до едно четири пъти по-бавно темпо на живота, от това, което срещаме, когато отиваме например към храносмилателните органи, или бъбречната система. Бъбречната система работи много бързо и носи вътрешно изработеното от нея до етерното, което плува върху вълните на живата вода. Когато човекът затвори очите си и мозъкът му съзнателно се отпусне и прозре това, което се излъчва от бъбреците, това са имагинациите, които плуват в живата вода. Тогава в имагинации му се представя неговата собствена душевност. Това е извънредно интересна формация. Ако тук имаме бъбречната система (виж рис.), от бъбречната система към целия организъм протича, така да се каже, жива вода.

Това, което се отделя там и енергично се изпраща навън, е само излишното, но същевременно към останалия организъм тече тази жива вода, която бива проникната от етерния организъм. В този етерен организъм обаче са налице много имагинации (червено), той е проникнат от имагинации. Когато се потисне мозъчното съзнание и всички сетивни възприятия, тези имагинации могат да се разглеждат като картината на собствения организъм. Тогава нещата са здравословни. Но ако бъбреците

са болни и чрез болните бъбреци има прекалено силно излъчване на живата вода, тогава се поражда всякакви образувания вътре и тогава идват познатите субективни явления, които имат бъбречно болните. Това, което там работи, което е непрекъснато проникнато от вътрешна телесна топлина пулсиращо излъчване, но излъчване във вътрешни образи, които се срещат с идващото отвън, което иска да стане пластика, това работи четири пъти по-бързо от това, което работи отвън навътре. И то отново се вижда в определените периоди в живота ни, доколкото тези периоди се разглеждат като произлизащи от етерния организъм, т.е. произлизащи точно от това, което описах тук. Трябва да говорим за седемгодишни периоди, което и правим – за смяната на зъбите, половата зрялост и т.н. Можем например да кажем, че физическият организъм е на края на седмата си година, точно когато е на път да получи вторите зъби. Тогава етерният организъм започва да е особено деен за самия себе си до момента на половата зрялост. Но срещу ставащото в тези периодични ритмични процеси от седем на седем години, от страна на главата действа нещо, което иска непрекъснато да забавя тези процеси, защото главата действа в много по-бавно темпо. На края на двадесет и осмата година главата е едва там, където главният (главният, нервно-сетивният – бел. пр.) човек се намира в края на седмата си година. Това е много важна тайна на човешкото индивидуално развитие.

Външно тя се проявява само чрез това, че в края на двадесетте години във всяко отношение ние наистина можем да се чувстваме напълно вътрешно и външно пълнолетни. Всичко, протичащо от главата, приключва истински едва в това време. Главата през двадесет и осмата си година всъщност е едва седемгодишна. Това е следователно нещо, което съществува в целия човек. Както, от една страна, имаме дишане и кръвообращение, както дишането се отнася към кръвообращението, така в живота, в цялото развитие на живота се отнасят процесите на главата към процесите, произлизащи от храносмилателната система, изобщо от двигателно-веществообменната система на

човека. Това се отнася едно към друго както едно към четири. То има голямо значение за живота. Значението е, че например всичко, което възпитаваме в едно дете или го обучаваме в периода между седмата и четиринадесетата му година, в главата се изживява бавно и се проявява в нея така, че тя да го настигне до тридесет и петата година. До тридесет и петата година то вече е навлязло напълно в главата си. Необходими са четири пъти по седем години. Първите седем години, от седмата до четиринадесетата година, вторите – от четиринадесет до двадесет и една година, третите – от двадесет и една до двадесет и осем години, четвъртите са от двадесет и осем до тридесет и петата година. Едва тогава главата го е настигнала.

Това хвърля извънредно важна светлина върху правилната възпитателска и обучаваща методика, защото показва, че обучението и възпитанието трябва да бъдат устроени така, че да са достатъчни. Ако обръщате внимание на това, което детето възприема като нещо интересно от седмата до четиринадесетата година, с което то се занимава, което е подходящо за неговата възприемателна способност, вие можете да научите детето каквото то иска да схване именно в настоящия момент. Но процесите на двигателно-веществообменната система, които първоначално са носителят, физическият носител на възприетото, след седем години изчезват. Сега трябва да остане нещо, макар и материалът да е изчезнал, трябва да може да се поеме от главата и да е достатъчно до двадесет и първата година, тогава материалът отново изчезва; трябва да стигне до двадесет и осмата година и тогава материалът отново изчезва и сега трябва да стигне до тридесет и петата година. Най-после той е напълно вътре в етерното тяло и оттам не е лесно да се извади, понеже не се отделя винаги по същия начин.

Вие обаче виждате как в човешкия живот нещата действат едно в друго, как ние действително трябва да знаем, че когато сме станали на двадесет и осем години, ако бихме били само глава, всъщност сме на седем години. Когато станем на тридесет и пет години, ако бихме били само глава, бихме били

всъщност едва на четиринадесет години. Ние непрекъснато биваме атакувани в нашето спокойно развитие от двигателно-веществообменната система по отношение на това, което главата на човека иска. Ако искаме да разберем човека, трябва да не разглеждаме субстанциалността на главата като равностойна на субстанциалността на останалия организъм, а да виждаме взаимодействието на двигателно-веществообменната система и главовия организъм в един ритъм. Това обаче се отнася и за отделните органи.

Вземете окото. В окото, от една страна, се намира зрителният нерв, от друга – кръвоносните съдове (виж рис., червено).

Поради това, че там се разпростират кръвоносните съдове, в окото имате двигателно-веществообменния организъм. Поради това, че и зрителният нерв е там, имате нервно-сетивния организъм в окото. Сега гледате навътре в окото. Там има отношение едно към четири между процесите в зрителния нерв, ретината и темпото на пулса в кръвта. В окото непрекъснато вибрира нещо едно в друго, чиито ритми се отнасят като едно към четири. На това вибриране един в друг на два различни ритъма почиват вътрешните процеси на окото. И разиграващото се в хороидеята⁵ на окото иска да разтвори в окото това, което се стреми да се консолидира в нерва на окото. Нервът на окото желае непрекъснато да създаде контурирани образувания в окото. Хороидеята с кръвта непрекъснато се стреми да ги разтвори.

Не е така грубо, както обикновено си го представяме, но е

⁵ Съдов слой на очната ябълка, разположена между склерата (от външната страна на окото) и ретината (от вътрешната страна).

наистина така, че артериите на окото имат собствена посока, а се включват и вените (виж рис. червено), така че едното се свързва с другото. Точно в окото всъщност артерията протича така, че кръвта в известен смисъл изтича и отново се всмуква от вената; така че там се поражда леко преливане и отново всмукване в окото. Погрешно и грубо схващане е вярата, че артериалната кръв непосредствено преминава във венозната кръв. Не е така. Там се поражда фино преливане и отново изсмукване. И в това, което се поражда там като такова преливане, там вибрира циркулационният ритъм, а в нерва, който е на границата, в него вибрира дихателният ритъм и те се преплитат в окото. Така че виждането всъщност се състои в сблъсъка на тези два ритъма в окото. Представете си, че тези два ритъма биха били еднакви: Тогава нямаше да виждате.

Представете си, че тичате до една кола. Ако тичате точно толкова бързо, колкото се движи колата, няма да почувствате нищо от колата. Но ако тичате четири пъти по-бавно и държите колата, тогава ще почувствате едно дърпане на колата, която продължава да се движи напред, докато вие трябва да я задържите, ако искате да забавите движението ѝ. Подобно става в окото. Функцията на зрителния нерв иска да задържи ритъма, който е четири пъти по-бърз. И в това задържане се образува възприятието, зрителното възприятие, както ще усетите колата, ако се движите четири пъти по-бавно. Ако вървите еднакво бързо с нея, няма да я чувствате.

А как се изживявате като аз? Изживявате се чрез това, че главата ви върви четири пъти по-бавно от останалия ви организъм. Това е вътрешното себеусещане, вътрешното себевъзприятие, това тичане от страна на функциите на нервно-сетивната система след темпото на двигателно-веществообменния организъм.

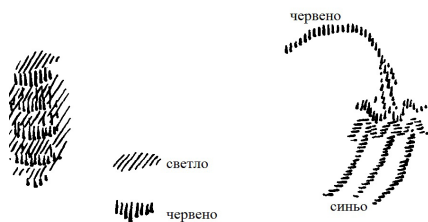
И безброй заболявания на човека се дължат на следното: За всеки организъм е определена степента на равновесие между тези четири към едно. Винаги може да се каже, че според това как е организиран човекът, е налице определен мащаб

на равновесие. Нали, никога не е точно едно към четири, а има всевъзможни съотношения, според тях хората се индивидуализират. Но за всяка човешка индивидуалност е налице определено съотношение. Наруши ли се то, ако да речем при някой човек нормалното съотношение е едно към четири за определена възраст и ако се появяват обстоятелства, поради които съотношението не е едно към четири, а едно към четири и една седма, тогава разтварящата сила работи толкова силно, че човекът не може достатъчно да стане скулптура. И достатъчно е да си спомните за определени форми на болести, при които човекът много силно се разлива в себе си, тогава имате типа такива болести.

Също така обаче може другият ритъм да протича прекалено бързо. Тогава се пораждат явления, които се представят като спазми. Ако астралността вибрира прекалено силно през етерния и физическия организъм, ако астралността прекалено силно проблясва, пронизва и не може да се забави, тогава се пораждат спазми.

Да вземем за пример обикновените детски спазми. Те се дължат на това, че при детето астралният организъм и азът не потъват по правилен начин във физическия и етерния организъм. Там първо трябва да се установи правилното съотношение. Представете си, че астралният организъм и азът, които отначало вибрират във веществообмяната с крайниците, вибрират прекалено бързо. Другият човек (другата система) не може веднага да го обхване. Ако правилно вибрира, тогава е така, че когато имате например част от физическия и етерния човек, който следва да бъде проникнат от астралния човек и аза, това става бавно. Бих казал, че всяко течение на астралността винаги правилно обхваща една капчица от жизнената течност, проникната от етерното. Те се нагласят една към друга, ако всичко протича в правилното темпо. Но ако то вибрира много бързо (виж рис. червено, светло), тогава астралността пронизва етерното, и с това и жизнените течности, и се появяват спазмите, които могат да се появят особено като детски спазми, понеже едва тогава

първо трябва да се установи правилният ритъм в това вливане (виж рис., червено, синьо).

Това е от много голямо значение, например за една много тежка болест, която днес, докато се намери обяснение за нея, причинява много главоболия на лекарите, а именно, че правилното съотношение е нарушено по особен начин. Едно такова заболяване например е горчиво-тежкият детски паралич, който се обяснява с това, но същевременно не се намира веднага лечението, защото поради лежащи в миналото обстоятелства е предизвикано нарушаването на равновесието.

Изобщо е възможно да се прозре вътре в човешкия организъм само ако такива съотношения наистина се вземат под внимание, ако се знае, че човекът спи не само в абстрактен смисъл с астралното си тяло и своя аз извън физическото и етерното тяло, но и като се знае, че в това, което през нощта се намира извън физическото и етерното тяло има импулси за една много по-забавена жизнена дейност, отколкото в това, което остава в леглото през нощта. Като спящ човекът е изцяло двигателно-веществообменен човек, чак вътре в мозъка, защото всичко там се извършва под влиянието на двигателно-веществообменния човек.

По отношение на всичко, подчинено на по-бавния ритъм, човекът вътрешно е много силно изложен на ариманичните сили, а по отношение на всичко, което отговаря на по-бързия ритъм, той е много силно изложен на луциферичните сили. И така бихте могли също да кажете, ако видите дървената скулп-

тура «Представителят на човечеството»,⁶ че при нея всичко ари-манично е представено като бавния ритъм, който се втвърдява в остри и твърди форми. Във всичко луциферично е посочен бързият ритъм, който закръгля всичко, понеже протича по-бързо, затова закръгля всичко, не го сковава, а го прави течащо. В скулптурните форми там можете да видите, че той пулсира в съотношение три или четири към едно.

Тези неща са важни както за разбирането на здравия човешки организъм, така и за разбирането на болния човешки организъм. И ще се види как това допълнение е необходимо за науката и може да дойде само от страна на антропософската наука за духа. Ще продължа тези разглеждания и така ще ги обобщя, че, от една страна, да ни се изясни историята, като изхождаме от човека, от друга страна – човекът от историята.

⁶ Създадената от Рудолф Щайнер дървена скулптурна група на «Представителя на човечеството», която е била предназначена да се постави в първия Гьотеанум и сега се намира в отделно помещение във втория Гьотеанум. В края на лекцията Рудолф Щайнер казва: «Това следва да се случи през следващите дни. Но понеже не мога да бъда утре в Дорнах, моля да ми разрешите да изнеса двете лекции в неделя и понеделник от осем часа. Не искам да отпадне никоя лекция, но не мога да обещаая да се завърна утре толкова бързо, че лекцията да се състои.»

ДУХОВНИ ВЗАИМОВРЪЗКИ В ИЗГРАЖДАНЕТО НА ЧОВЕШКИЯ ОРГАНИЗЪМ

Втора лекция, Дорнах, 22 октомври 1922 г.

Днес искам да покажа как това, което трябва да се разбере при човека, може да послужи за основа да се обхванат и по-големи исторически взаимовръзки, за да можем утре, изхождайки от настоящето, да продължим в тази насока. Още завчера говорих за конституцията на човека. Днес искам да продължа от една друга гледна точка.

Да разгледаме човека просто така, както той ежедневно стои в живота, и то първоначално в най-обикновеното си ежедневие. За да съществува, човекът трябва да се храни. Той трябва да приема в своя собствен организъм това от природата, от животинското, растителното и отчасти от минералното царство, което обикновено наричаме вещества. Но приетото от външното обкръжение претърпява огромна промяна в човешкия организъм. Първоначално, когато приемаме хранителни средства по обикновения начин, ние ги приемаме в нашия организъм така, както са първо във в обкръжаващата ни природа, може би малко приготвени, най-много сварени. Освен това чрез дишането получаваме въздух също в състоянието, в което се намира във в обкръжението. Да оставим сега настрана другите неща, които са дори по-важни, например светлината, която също получаваме от обкръжението първо непроменена, но храните и въздухът трябва да претърпят в организма огромна промяна, за да могат да го изпълнят, да станат в нашия организъм в известен смисъл човешки.

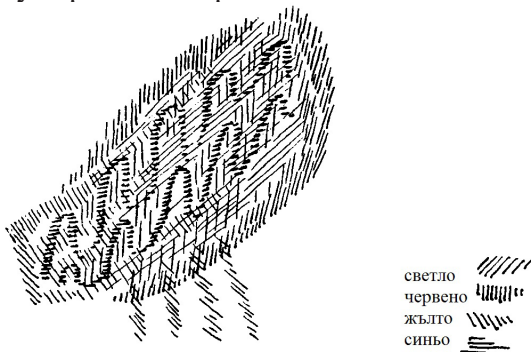
Описан външно, процесът е напълно познат днес. Ние поемаме храните, както казахме, може би малко приготвени. Първо ги преработваме чрез секретите на жлезите, на останалия храносмилателен апарат, поемаме ги навътре, овлажняваме ги с веществото птиалин, което се отделя от слюнчените жлези в устата. След това храната навлиза навътре в нашия храносми-

лателен тракт. Пътя, по който тя преминава, няма защо да го характеризирам. Но трябва да характеризирам целия процес. Поради това, че поемаме хранителни вещества в нас и ги преработваме, те вече биват променени в сравнение с това, което са били навън в природата. Това, което храните стават в нас, не би могло да се получи чрез никакви външни процеси. Ние можем да обработим веществата, съставлящи нашите храни по най-различни начини в химичните лаборатории. Но там не се получава същото, което става с храните, когато те преминават в нас през стомаха и храносмилателния тракт. Там храните действително се превръщат в нещо съвсем друго, отколкото изглеждат външно.

Първо, при тях се унищожава всяка следа от външния живот. Хората се хранят с месо. То е взето от външния свят, от животинското царство. При храненето хората изгонват навън точно чрез предварителното (в устата) и следващото храносмилане всичко, което това хранително средство представлява в животинските тела. Трябва първо да се изгони и всичко, което растителните храни съдържат като живот поради това, че са принадлежали към живата същност на растението. Ние приемаме само същинските минерални съставки като външни веществени субстанции. Когато прибавим към храната сол, която дори външно е с минерална природа, или захар, която макар и да произхожда от органичното царство, е толкова преработена чрез външната обработка, че е напълно умъртвена, ние приемаме вече нещо мъртво. То претърпява най-малкото преобразуване в нас, наистина претърпява само едно преобразуване, което може да се проведе и външно лабораторно. Но всичко, което навлиза в нашия организъм от животинското и растителното царство, трябва най-напред изцяло да се умъртви, ако мога да кажа така. В готвенето също извършваме един вид предварително умъртвяване, като подложим храните на топлинна обработка и т.н. След като храните са преминали през храносмилателния тракт и стигнат до долните храносмилателни органи, те вече са вътрешно преобразувани и от тях главно е изгонено всичко,

което те представляват външно, тъй като например животинските храни са подчинени на астралното тяло и на етерното тяло на животното, а растителните са подчинени на етерното тяло на растенията. Така че по пътя от устата до червата храните трябва да се умъртвят.

Защото, стигайки до жлезистите органи, които провеждат храните от червата в лимфните и кръвоносните съдове, по този път трябва да стане отново оживяването им. Храните трябва първо да се умъртвят в нас и след това отново да бъдат оживени. В нашия човешки организъм не бихме могли да понесем навлизането на онзи живот, който се е намирал в животното или в растението, от които сме взели храните. Ние можем най-много да приемем неорганичната природа така, както тя ни предлага своите собствени закони. Не можем да се нахраним, да речем, с една зелка, не можем да я допуснем при храносмилането до нашите чревни власинки така, както в нея се намират етерните сили, докато тя е принадлежала към цялото растение. Етерното и астралното, които храната притежава, трябва първо да бъдат отстранени. И след това трябва да бъде прието от нашето етерно тяло и отново да бъде оживено това, което приемаме. Животът на храните в нас трябва да дойде от самите нас. И това става по пътя от чревната организация през лимфните и кръвоносните съдове до сърцето. Така че можем да кажем: Когато храните навлязат в кръвта, а кръвта проникне в сърцето, от нашето етерно тяло се поемат умъртвените хранителни вещества.

Така че можете да си представите, че когато хранителните вещества преминават от устата в червата, те постепенно изгубват и последните следи от външния свят, но тук (виж рис. червено) наново биват оживени по пътя към сърцето. Новооживяването означава те да бъдат приети от нашето собствено етерно тяло. Те обаче биха имали прекалено малко от характера на земното, ако би ставало само това, което описах. Тогава бихме били същества, които до сърцето биха имали само уста и храносмилателен тракт и би трябвало да започнем да ставаме ангели, защото нашето етерно тяло би приело хранителните вещества и съвсем би ги разтворило. Ние не бихме могли да бъдем земни. Бихме били усти с прикачени хранопроводи, стомаси, черва и сърце и всичко това би било прието от нашето етерно тяло. Би трябвало да бъдем етерно тяло и в етерното тяло хранителните вещества биха се изпарили. Не бихме могли да бъдем земни хора. Това, че съществуваме, се дължи на приемането на кислорода от въздуха. В това, което като хранителни вещества е стигнало в етерното тяло, се приема кислородът от въздуха и чрез него за нас остава по-нататък възможността да сме земни хора от плът тук, на Земята, между раждането и смъртта (виж рис., светло). Следователно кислородът отново превръща обработеното от етерното тяло, което иначе би изчезнало, в земно-живо. Кислородът е веществото, което премества в земното това, което иначе би се превърнало само в етерно. Сега стигнахме до връзката на сърцето с белите дробове. Сърцето никога не би ни направило земни хора, а само би ни довело дотам, да свържем нашето етерно тяло със сърцето и да летим около Земята като ангели, които може би биха имали не особено красиви принадлежности като уста, хранопровод, черва и кръвоносни съдове до сърцето. Но чрез това, че сърцето е свързано с белите дробове и приемаме кислорода, приетата храна не само се етерезира, но се превръща и в земна.

Сега става необходимо приетото от нашето етерно тяло, проникнато от кислорода така, че да можем да бъдем земни хора, да се прибави към астралното тяло. То още не е прието

от астралното тяло, а първо от етерното тяло. Сега трябва да развием дейност, всичко преработено и от сърдечно-белодробната дейност, да бъде поето в целия организъм, но така, че и астралният организъм да вземе участие. Тази дейност бива извършвана от бъбречната система на човека, която отделя излишното от приетите вещества, а останалото го провежда в целия организъм по пътищата, които са налице, но днешната физиология изобщо не ги описва.

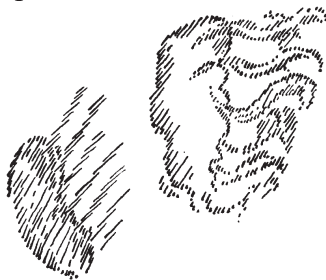
И сега, ако мога така да се изразя, цялата каша, която обаче вече остава оживена – била е изцяло умъртвена само в червата, след което е била отново оживена и проникната с кислород, – се пренася чрез дейността на бъбречната система, простираща се в целия организъм, и се излъчва, прониква навсякъде в астралното тяло, така че сега то може да работи върху по-нататъшното оформяне на това, което се извършва в нас чрез хранителните вещества (виж рис. стр. 70, жълто).

Този астрален организъм, доколкото получава своите импулси от бъбречната система, сега се намира във връзка с главовата сетивна система, която е като едно покривало отгоре. И бъбречната, и главовата (нервно-сетивната система) действат непрекъснато така, че това, което чрез сърдечната дейност е течено, преливащо, се формира в обособените органи. Ако имахме само уста, стомах, черва, сърце и бели дробове, не бихме притежавали твърди органи, а самият стомах щеше да е преливащ и подвижен в себе си орган, също белите дробове и сърцето. Всичко това не би могло да бъде твърдо. Тези органи се изграждат от страна на бъбреците и на помощ им идва идващото от главата.

Органите трябва да се изграждат не само по време на детството, а непрекъснато, защото те непрекъснато биват разрушавани. В продължение на седем-осем години един орган, като например стомахът, би бил напълно унищожен. Неговата субстанция напълно изчезва и отново се обновява. Трябва да съществуват постоянно формиращи сили, които да обновяват тези органи. В детството трябва много повече да се работи върху

тях. По-късно обаче тези формиращи сили все още са налице.

Това става по следния начин (виж рис., стр. 73). Бъбречната система, която, от една страна, излъчва тези сили, би образувала органите само едностранчиво. Тя би формирала например единия бял дроб – погледнато отстрани – така, че назад би бил добре отграничен, но отпред би се размивал, би преливал навън. Необходимо е от главата да дойде срещу него сила, така че предната повърхност да се образува от главата, така че отделните форми на човека се изграждат, като в известна степен бъбреците излъчват силите, а от страна на главата идват сили, които така заприщват, че органите да получат контури, да бъдат закръглени. От страна на главата (нервно-сетивната система) външно биват образувани повърхностите. Бъбреците обаче доставят и внасят в организма един вид лъчение, излъчване.

Приблизително е така, когато искам да изградя нещо пластично. В едната ръка взимам хоросан или някаква мека субстанция и с нея нанасям хоросана, (хвърлям го към стената) (виж рис. жълто, червено), а с другата го заглаждам.

Хвърлянето е от страната на бъбреците. Аз бих могъл да взема субстанцията от някакъв съд, хвърлям я насреща, горе я заглаждам и по този начин получавам органите, които са излъчени, оформени и загладени. Така органите се образуват от взаимната дейност на бъбречната система и главовата система (нервно-сезивната система) и вътре действат силите на астралното тяло. Това е нещо, което протича под извънредно силното преобразуване на азота. Азотът там не е вече това, което той представлява външно, защото азотът, който запазва още приликата си с външния азот, се отстранява чрез пикочната киселина и уреята. Но излъчващото се от бъбреците, което се преработва, всъщност е вътрешно преработен в действените сили на астралното тяло азот. Това е нещо съвсем различно от външния азот.

Тук имате това, което човекът е получил като хранителни вещества, доведено до състояние, в което се приема от астралността, от астралното тяло на човешкия организъм. Тези процеси, както ви ги описах сега, протичат малко по-различно и в животните. В животното протичат тези, а във висшите животни продължаващи още по-нататък процеси. Процесите, които сега следват, са най-много загатнати, заченати при нисшите животни. Висшите животни обаче, понеже са отделени от човешкия род, все още ги имат, но при тях те са деформирани и дегенерирани.

Във всичко това, което се образува, се влъчва още нещо. Най-напред имаме преобразуването на хранителните вещества до умъртвяване. Тук стигаме приблизително дотам, че панкреасът като една от последните жлези, които имаме, довежда нещата дотам, че след като те проникнат в лимфата, биват оживени и приети от етерното тяло; тогава чрез комуникацията на сърцето и бъбреците всичко бива препратено в астралното тяло. Сега трябва да се намеси и азът. Всичко, което се намира в нашия организъм, трябва да бъде проникнато с аза.

Вече ви показах как това, което се съединява с нас, се поема от етерния и астралния организъм, приема се от бъбречната система и се излъчва в астралността, как там то се превръща

в земно с помощта на азота. Ние бихме били ангели, ако не би действал в нас азотът, който от страна на бъбречната система ни съхранява в земния елемент чрез астралното тяло. Но всичко не би ни изграждало и формирало така, че и азът да вземе участие, ако нямахме чернодробната система (виж рис., стр. 70, синьо). Чернодробната система провежда всичко в аза. Виждате, че това е продължението на сърдечната дейност, защото тя продължава да действа чак в червата.

Всмукването чрез лимфните съдове е нещо, което още принадлежи към сърцето. По правило сърцето е този орган, който заедно с белите дробове пренася външните субстанции в нашата собствена етерност. Оттам бъбречната система ги пренася в нашата астралност. А чернодробната система с отделянето на жлъчката пренася цялото в нашия собствен аз. Чернодробната система с жлъчката се среща само при висшето животинско царство, не и при нисшите животни, при тях в телесната им субстанция не е открита дори жлъчна киселина. Чернодробната система с нейното своеобразно устройство на портатната вена и т.н. – това може и анатомично да се види – провежда цялото така, че то да се обхване от аза. Ако би съществувало само излъченото в тялото чрез бъбреците, то би било прието само от астралното тяло. От черния дроб се отделя жлъчката и тя се прибавя към хранителната каша още в червата и така цялото вече се прониква от секретите на черния дроб (виж рис., стр. 70, синьо), а чрез това бива проведено в азовия организъм. Така нашият азов организъм се включва в изграждането на човешката организация чрез черния дроб, чийто физически представител е водородът. Човекът не бива да поеме отвън нищо живо, нищо астрално. Това, което той поема отвън, трябва така да го преобразува в своята собствена органива система, че то да може да бъде прието в неговите собствени астрална, етерна и азова организация.

Така имаме цялата, бих казал, нормална организация на човека. Помислете си как всичко това трябва да е хармонично. Не бива например да бъде прекъсвана дейността на бъбреците.

Ако тя бъде прекъсната чрез заприщване или нефроцироза, тогава астралното тяло няма да бъде ангажирано. В действителност е дори обратното. Ако астралното тяло не е в ред, тогава се получава заприщване или нефроцироза. Така че в устройството на бъбреците при заприщване или нефроцироза имаме точно отражение на това, което всъщност протича в астралното тяло на човека, също както при дегенерирало сърце имаме съвсем точна картина на това, което става в етерното тяло на човека. Последния път ви казах, че там има дори хармонизиране на ритъма. В това, което се излъчва нагоре от бъбреците (виж рис. стр. 70, жълто) винаги са налице четири импулса, докато в това, което отгоре, от главата действа закръглящо, има само един импулс. Тук е същото отношение, което се проявява при дишането и пулса. Ако още веднъж употребя същото сравнение, би трябвало тук да закръглям с ръката четири пъти по-бавно. Именно така прави организмът (виж рис. стр. 73, долу).

Всичко това трябва да бъде съгласувано до най-дребния детайл, иначе не е добре. Болестта означава, че нещо не е съгласувано. Приемете например, че етерното тяло е напълно в ред, но астралното тяло не е достатъчно силно, за да приеме и правилно да преработи всичко идващо от сърцето към бъбреците. Това може да се случи по този начин и когато етерното тяло работи прекалено силно. Казах, че то е наред, но да приемем сега, че работи много силно. Когато етерното тяло работи много силно, а астралното тяло е нормално, при бъбреците може да се получи заприщване, обструктивна уропатия⁷, с характерните следствия. Ако етерното тяло работи правилно, а астралното тяло работи много силно, бъбреците са малко ангажирани. Това, което се излъчва, се поема от астралното тяло, когато то работи твърде активно, без бъбреците да участват в работата и правилно да регулират. Поради това те се изключват и некрозират, имаме нефроцироза, като същевременно цялото рефлектира обратно и води до дегенериране на сърдечната функция и сърцето.

⁷ Обструктивна уропатия: възпрепятстване на потока на урината от пикочния мехур и уретрата.

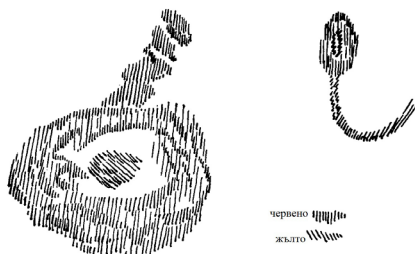
Виждате, че по този начин може да се наблюдава какво се случва в човешкия организъм и от дегенериралите органи може да се разбере как не са правилни взаимоотношенията на съставните същности на човешкото същество, а именно физическото, етерното, астралното тяло и аза.

Трябва да сме наясно, че всички тези неща са пригодени едно към друго и трябва да работят по правилния начин. Да допуснем, че някоя органова система е проникната по неправилен начин от някоя съставна същност на човешкия организъм, например от астралното тяло. Това може да се случи по два начина. Или идващото от бъбречната система – от главата става закръглянето, от бъбречната система излъчването – бива прекалено импулсирано, инспирирано, обхванато така, че всъщност всичко, което работи от сърцето срещу бъбречната система, е прекалено активно за бъбречната система. В тази прекалено голяма активност трябва да потърсите последните първопричини за всички възпаления и язви в човешкия организъм. Тогава трябва да се потърси как някъде в организма се поражда едно такова възпаление и да бъде опитано с лечебни средства да се уравни нещата така, че това прекалено силно действие върху бъбречната система да бъде ограничено.

Най-простото средство, чрез което то може да се постигне, е като се направи опит прекалено силното разгръщане на лъчачката вътрешна телесна температура, която винаги придружава възпалението, да се потисне по някакъв начин, чрез приемането на вещества, които се пораждат в цветовете на растенията, да се постигне вътрешно охлаждане. Характерното на веществата, които се развиват в цветовете на растенията, е, че с тях може да се действа срещу възпаления, като се предизвика вътрешно охлаждане.

Или пък може да се случи пластичната, скулптурната дейност на главата (нервно-сетивната система), която се насочва срещу бъбречната дейност, да бъде прекалено силна. Тогава се пораждат туморните образувания. При тях пластичната, закръглящата дейност е твърде силна. Тогава е необходимо да се

приложи топлина отвън, в известен смисъл външно да се обвие тумора с топлина, така че постепенно той да бъде излекуван отвън (виж рис., жълто, червено). Всички тумори се лекуват всъщност отвън, необходимо е само, да речем, чрез инжекции с вещества, които работят по определен начин, в организма да се предизвика възможността чрез определено вещество по някакъв път да се стигне до облъчване на тумора (червено).

Така че постепенно, когато успеете да облъчите и заобиколите с топлина тумора, да го доведете дотам да се стопи, да се разпадне. Ако имате възпаление, трябва напротив, да внесете чрез храносмилателния тракт средството в организма там, където е възпалението, да доведете до охлаждане от страна на храносмилателния тракт. Възпалението трябва да се лекува отвътре (виж рис., вдясно).

Трябва само да се намерят пътищата за това. Всяка субстанция се разпространява в човешкия организъм специфично. Например има субстанции, които, когато се поемат орално, не се грижат за процесите в хранопровода, пепсинът, птиалинът и т.н. им са безразлични, но те се грижат например само за сърцето. На други сърцето им е безразлично и те биват отвеждани през стомаха и сърцето до бъбреците и едва там стават активни. Така всяка субстанция има своя вътрешен афинитет. Само трябва да се приложат правилните субстанции. Но има и такива субстанции, които, ако се инжектират, изобщо не биха повлияли стомашния тумор. Те нямат никакъв афинитет към него, но пък се грижат, да кажем, за тумора на гърдите.

Трябва да се намери пътят, как вътрешно да се атакува язва или някое възпаление, или как да се вземе нещо отвън

и те да се обсаждат; туморите трябва да се обсаждат отвън. Така трябва да се изследват нещата в организма и те трябва да си съответстват. За тази цел трябва да се познават висшите същности на човешката природа. Не е възможно изобщо да се говори за бъбреците, когато човекът просто се положи на масата за аутопсия и се разрязва, след като е починал. Тогава бъбреците лежат, да речем, до черния дроб, но какво друго се знае за тях, освен че и двата органа се състоят от клетки, че са изградени по различен начин от клетки. Докато бъбреците са тясно свързани с астралното тяло, а черният дроб с аза. Едва това им дава специфичния характер. Без него всичко останало няма смисъл да се разглежда и дефинира.

За един орган като далака обикновената физиология и медицина не може да каже много. Във всички учебници срещате забележката, че днес не може още нищо да се каже относно далака. Ще го намерите навсякъде, само да потърсите. Това не е и за чудене. Виждате ли, геният на езика тук е всъщност по-мъдър от науката в тази област. В този случай английският езиков гений е този – в други случаи именно геният на немския език е извънредно мъдър, – който означава далака като «Spleen»⁸. Това е извънредно подходящо наименование, понеже далакът е свързан с всички занимания на човека, които надхвърлят аза, които вече се доближават до духа-себе, а далакът е дори точно органът на духа-себе. Това вече навлиза напълно в духовното. Само че е така, че човек трябва да го понесе. Повечето хора не могат да понасят истински духовното и поради това чрез дейността на далака те не се поощряват за занимания в духовността, в спиритуалното, а стават «spleenig»⁹ особени, налудничави. Те биват настроени именно надолу. «Spleen» не е нищо друго освен дух, който, вместо да отива в главата, се заплита в червата. Сплин е извънредно добро наименование, което насочва точно

⁸ На английски Spleen означава: 1. анат. далак, сплина; 2. злоба, лошо настроение; 3. меланхолия, сплин, тъга. Бел. пр.

⁹ На немски Spleen означава странна приумица, идея-фикс, странна привичка, налудничавост. Бел. пр.

към духовното, за което далакът е съответният орган.

Оттам далакът действа уравновесяващо и по начина, както е изложено в брошурата, изработена от нашия Физиологически институт в Щутгарт, именно от г-жа д-р Колиско,¹⁰ където дейността на далака е свързана с пораждането на тромбоцитите, кръвните плочици и на цялата храносмилателна дейност. Това наистина е едно научно-систематично изложение на дейността на далака като първа крачка. Ако някъде в друг изследователски институт би била извършена такава работа, много скоро тя би била обявена за нещо извънредно епохално. Но когато в нашите кръгове, в скута на нашето общество се роди нещо, то не прониква в света. Не се говори за него. Не е необходимо да се говори, за да се прославя, а защото може да бъде благоприятно за цялото развитие. Но началото за това да не се говори за нещата, е направено още в нашето Антропософско общество. Бих искал да гласуваме за това, колко от нашите членове са имали възможност да узнаят за значението на този факт! Тогава не е за чудене, че щом Антропософското общество вече започне да не се интересува за това, което се случва при нас, естествено, това се отразява и навън. Ние работим наистина не само с изключване на обществеността, а при най-важните неща също и с изключване на интереса на Антропософското общество! Но това е, което днес искам поне само да го кажа в скоби. Важното е, че ние действително ще разберем човешкия организъм, когато разберем неговото висше диференциране.

Виждате колко фино трябва да са съгласувани тези неща. Щом и най-малката нередност съществува в астралния организъм, веднага нещо в него не е наред, нещо, което не действа правилно, защото в този момент бъбреците не работят правилно и се появяват всички следствия от една неправилна бъбречна дейност.

Но това не е така общо взето за човека, а то се променя от време навреме. Човекът е изключително фина организация,

¹⁰ Лили Колиско (1893-1976), «Функцията на далака и въпросът за кръвните пластинки, тромбоцити».

но тя не винаги е една и съща. Ако се преместим само няколко столетия назад – нали, за общото развитие няколко столетия не са много време, – тогава стигаме например до времето, в което е започнал сегашният период, същинската епоха на развитието на съзнателната душа. Ние стигаме назад до 15-то, 14-то, 13-то столетие след Хр. Тогава е действително така, че именно в цивилизования свят – колкото и гротесково днес да изглежда за хората – приблизително през цялото време от 4-то до 14-то столетие бъбречната дейност е била най-важното, а оттогава най-важното за цялата човешка природа е станала дейността на черния дроб.

Искам да кажа, че анатомията и физиологията на човека се променят в течение на столетията и особено на хилядолетията и историята не може да се изучава, ако не се разгледа фината структура на човека, как такива преобразувания на външните явления на цивилизацията, като тези от Средновековието, в новото време също са свързани с преобразуването на цялата човешка организация.

До такива неща отново трябва да се стигне, иначе, от една страна, остава науката, която става все по-нерелигиозна и антирелигиозна, понеже в края на краищата пипнешком търси с ножа за аутопсия, сондата и т.н., от друга страна, религиозният живот, който вече не може да каже нищо за света, а се наглася само към егоистичните инстинкти на човека относно живота след смъртта. Нещата стоят едно до друго тук. Нашата днешна религиозност съвсем е забравила, че Бог е създал света. Тя още говори за божественото, но е забравила, че Бог е създал света и че в нещата на света навсякъде могат да се намерят следите от божественото творчество. Не трябва само да се говори за абстрактни илюзорни преобразувания на цивилизацията в историческото развитие, а да се знае как точно през нежната човешка организация чрез настройването на безкрайно финия часовников механизъм на човешката организация божествените творчески сили преобразуват човека, как чрез това, че веднъж, бих казал, те малко повече опъват струните на бъбречната дей-

ност, а после ги отпускат и опъват струните на чернодробната дейност, се поражда съвсем друга цивилизационна музика.

Само ако не се ограничим с това да разглеждаме един отделен Бог, а проследим Бог до неговата конкретна дейност, ще имаме това, от което бъдещото човечество ще се нуждае; иначе то докрай ще се грижи за абстрактното и ще стигне само до чисто материалистическата наука. Единствено ако можем да проникнем до конкретните подробности на дейността на веществата в божественото съзидание, ще стигнем дотам да проникнем религията с наука и отново да свържем науката с религията.

И виждате ли, около прехода на 12-то, 13-то, 14-то столетие в Европа се появява един мироглед, който вече съм характеризирал от различни страни и който се проявява в легендата за Граала, в легендата за Парсифал, във всичко, което са съчинили поети като Волфрам фон Ешенбах,¹¹ Хартман фон Ауе¹², Готфрид фон Щрасбург¹³ и т.н. Там изплуват мотивите. В поемата за Парсифал, в истинската поема за Парсифал изплува особено един мотив, който се състои в това, че изведнъж се чувства необходимостта да се изобрази как човекът следва да се развие до това състояние, което тогава е било наричано «saelde». Това е чувството на определено вътрешно усещане на щастие, saelde, сродно с нашата дума Seligkeit, блаженство, върховно щастие, но не е същото, saelde е човек да бъде проникнат с определено вътрешно чувство на щастие. Това изплува и владее всъщност цялата цивилизация на 13-то и 14-то столетие. Всички поетични мотиви, също и всички прозаични мотиви, но особено мотивът на Парсифал, се проникват от това и всичко се стреми в тази посока. Човек се стреми към това saelde, към това вътрешно чувство на щастие, което обаче не е нерелигиозно, не е нещо като вътрешно благоразположение, а е одушевяване с божест-

¹¹ *Волфрам фон Ешенбах*, ок. 1170 г. до след 1220 г.

¹² *Хартман фон Ауе*, ок. 1165 г. до около 1260 г.

¹³ *Готфрид фон Страсбург*, живее в края на 12-ти до началото на 13-ти век

вените творчески сили.

Защо то се появява? То се появява, защото става преход от бъбречната дейност към чернодробната дейност. Можете да го разберете, когато се обърнете към физиологията. Предишните физиолози са били в известно отношение, разбира се, по-добри физиолози от материалистическите физиолози на съвремието. Такива са били, така да се каже, писателите на Стария завет¹⁴ там, където например се казва, че ако човек има лоши сънища – вече съм обръщал вниманието ви върху това, – Господ го е наказал през съответната нощ чрез бъбреците му. Това знание за определена връзка между ненормалната бъбречна функция и лошите сънища се е предавало нататък и оттам хората от 8, 9, 10-то столетие са били дълбоко проникнати със знанието например, че човек става тежък чрез бъбречната дейност. Бъбречната дейност постепенно е станала нещо тежко за хората. Естествено, външно се е говорило за нещо, което е станало тежко. С това хората не са се справяли, чувствали са се залепнали за земното. И тогава са почувствали проникването с жлъчката от страна на физическото, но то е било свързано с едно одушевляване, *Durch-saelde-ung*, като спасение, едно вътрешно спасение – вътрешно, но божествено чувство на щастие, един стремеж за освобождаване от смътността на бъбреците. Бъбреците също развиват мисловна дейност, в човека те развиват смътна мисловна дейност по пътя през ганглиевата система, което е свързано чрез индукция със системата на гръбначния мозък и с мозъчната система, те развиват именно мисленето, което точно в Средновековието също е играло голяма роля. Това е било наричано тогава «*tumpheit*, смътност, притъпеност». И развитието от смътността до просветляването, *saelde*, е било нещо, превърнало се в мотива на Парсифал. Парсифал се развива от смътността до чувството на божественото щастие от *tumpheit* до *saelde*.

Не бива да се разглежда само абстрактно, а това трябва

¹⁴ Псалм 16, 7.

да се види с чувство и усещане. В началото Парсифал е такъв, какъвто е произлязъл от своята станала тежка култура. Човек не може лесно да го задвижи. Едва по-късно, след като е преминал през съмнението, в него навлиза божественото усещане на щастие. Съмнението в него е разтърсването с произлизащото от системата на сърцето и белите дробове. След като е преминал през това, той намира състоянието на *saelde*.

Има възможност да се проследи до членовете на човешкия организъм какви настроения преминават през голямата мирова история. Може да се каже, че при хората, даващи тон на епохите, при онези, които са формирали един такъв Парсифалов мотив, е така, че те са били пионерите, първите предвестници на съвременната организация на човека, която е преминала от старата бърбренна дейност към новата чернодробна дейност.

Нещо такова не бива да се презира. Не бива да се казва: «Това е нисшата сетивност.» Господ също не я е презирал, а е създал нисшата материя. Също така е задължение на познанието да проследи божествената творческа дейност до последните ѝ следи в материалното, а не човек само да е знатен историк, който описва Парсифал и казва: «Когато се описва Парсифал, не бива веднага да се разглежда нещо така нисше като физиологичната дейност на човека.»

Светът е едно и за да разбере големите исторически взаимовръзки, човек трябва, изхождайки от тях, същевременно действително да освети отделните човешки взаимовръзки. От тези знания на древните времена наистина са били запазени следи чак до Средновековието. Можете да проследите това в описания като тези в «Бедният Хайнрих»,¹⁵ където виждаме как се извършват още морални излекувания и т.н.

Тези неща следва днес първоначално да покажат, че всяко човешко познание представлява едно голямо единство, че от това, което трябва да се схване с най-висшите религиозни идеи, може да се слезе до това, което хората често го смятат за

¹⁵ Легенда в стихове от Хартман фон Ауе.

нисше, та дори не желаят да го разглеждат. Вина има именно формата, която е придобила науката на настоящето, която изобщо не знае, че духът трябва да се проследи до най-външните разклонения на материята и едва тогава светът постепенно може да се разбере. Едва тогава човек се научава да се издига до едно наистина религиозно схващане на света, докато иначе то многократно остава само егоистично схващане, което спекулира с егоистичните мотиви на човека, но не иска да навлезе в познанието, поради което ние стигаме изцяло до упадък, а не до възход на цивилизацията.

Възходът на цивилизацията е свързан с това, хората да приемат в себе си светлината и да разглеждат света в нея, а не в мрака. Днешната физиология и анатомия, която полага хората само върху масата за аутопсия, разглежда само симптомите, които могат да се наблюдават при болния човек с материалистическата наука, не стига дотам действително да разбере вътрешно човека.

Може да се каже, че едва когато хранителните вещества се поемат, умъртвяват се, после отново се оживят, астрализират и преминават в аза, едва тогава се разбира птиалинът и пепсинът в приетата умъртвена храна. Проведена в лимфните жлези, доведена до сърцето и възпламенена от сърцето и пролъчена от бъбреците, направена цялата астрална, приета от функцията на черния дроб и проведена в аза. Тогава цялото може да се поеме от дейността на далака и човекът евентуално може да бъде направен един ентузиаст, някой, който получава сила от духовния свят или пък също чрез дейността на далака да бъде превърнат в налудничав, песимистичен човек, който иска да стои само на стола си, който не иска да бъде проникнат от духа, не иска да мисли. Днес има много такива хора. Те довеждат човека до отчаяние, понеже седят на столовете си, всъщност само една тежка маса, като че ли изобщо нямат глава. Дейността на далака, която би трябвало да е нещо висше в човека, всъщност действа смачкващо върху тези хора. Вместо ентузиазъм, те имат сплин и днес той се проявява под най-различните форми.

Днес обаче се нуждаем от онази работа, която превръща много от сплина в ентузиазъм, в огън, така че хората да нямат само една сънлива, а будна цивилизация. Това е, което следва да произлезе от антропософията, човек да бъде буден, да притежава ентузиазъм, да превърне познанието в истинска дейност, в дела, така че не само да знае нещо, а да стане нещо чрез антропософията. Едва тогава антропософията има цел и може и да я постигне. Но да стане човек сънлив чрез антропософията, означава да се изпитва прекалено много уважение към физическото качество на далака и да не се оползотворят висшите духовни свойства на далака. Това обаче посочва към нещо, от което съвременното човечество особено се нуждае. То се нуждае от огън, от ентузиазъм, от въодушевление за нещо. Докато не го можем, ще мислим само за самите нас и това означава да придаваме голямо значение също на това, което в нас се отделя като пикочна киселина, пикочни вещества, които всъщност са определени не да бъдат проведени в един кръг – клетки, белтъци, – а в онзи колебаещ се белтък, какъвто всъщност сме изцяло. Ние сме нещо голямо клетъчно, намиращо се в непрекъснато живо движение. Защото притежаваме въглерод, получаваме кислород, когато хранителните вещества се етерезират, получаваме азот, когато те се проникнат с бъбречната дейност, получаваме водород, когато чернодробната функция влиза във връзка със сетивната дейност, получаваме по този път също и сярата, или неподходящата, която днес най-много се обсъжда, или подходящата сярна. Но ние наистина получаваме това, което е необходимо, за да сме живи същества, които се състоят от белтък, въглерод, кислород, азот и сярна, но както казах, трябва да бъде подходящата сярна. Днес все още е налице твърде много от другия вид, от вида, както си представят студентите за онзи професор по философия във Вюрцбург. Той станал толкова скучен, че накрая имал само двама студента; можел да чете лекциите си в обществото на трима, но сам бил третият. И накрая никой не останал. Тогава видял да пише на вратата му «серен кабинет». Този вид нямам предвид; той днес

е много разпространен. Но това, което човекът трябва да бъде, е изцяло оживено, изцяло одушевено, одухотворено. И това може да се научи именно когато се наблюдават и най-външните разклонения на веществеността. Едва тогава ще имаме една физиология, едва тогава ще получим нещо, което може да лекува човешката природа.

ДУХОВНИ ВЗАИМОВРЪЗКИ ПРИ ФОРМИРАНЕТО НА ЧОВЕШКИЯ ОРГАНИЗЪМ

Трета лекция, Дорнах, 23 октомври 1922 г.

От различните предишни обсъждания вече сте разбрали, че не обичам да употребявам фразата: «Ние живеем в едно преходно време», защото всяко време е преходно, именно от предишното към следващото и винаги става въпрос за това, доколко някое време е преходно време и какво преминава отвъд?

За този, който може да възприема в духовния свят, нашето време действително представлява много важен преход и мъдростта на най-древните времена винаги е посочвала този важен преход. В епохите, в които наистина се е говорило за един духовен свят, макар и само изхождайки от древни съноподобни познания, винаги се е казвало, че след изтичането на определено време, така наречената мрачна епоха ще приключи и ще започне една светла епоха. Проверят ли се думите на древните мъдреци и вземат ли се на сериозно, наистина се разбира, че те са имали предвид, че около смяната на 19-то с 20-то столетие, в което живеем сега, е преходът от мрачната в светлата епоха. За нас не е необходимо да обновим чрез антропософията древната съноподобна мъдрост. Често съм казвал, че изобщо не е така, а при антропософията става въпрос за това, което понастоящем може да се опознае чрез духовното изследване. Антропософията не бива да бъде обновяване на някаква древна мъдрост, а настоящо познание. В това отношение обаче, засягащо прехода от мрачната в светлата епоха, съвременното познание трябва изцяло да съответства на древната мъдрост.

Колкото и малко да можем да кажем, виждайки събитията на съвремието от външната им страна, че като човечество, именно като цивилизовано европейско човечество ние преминаваме от по-лоши в по-добри условия, толкова, от друга страна, е истина това, което още древната мъдрост е имала предвид с преминаването в светлата епоха и което ние днес отново трябва

да потвърдим. Само трябва да разбираме нещата по правилния начин. Първоначално бих искал с един пример да изясня каква е разликата на разбиращата се в този смисъл светла епоха и една мрачна епоха.

Хората, които някога, приблизително в 5-то предхристиянско хилядолетие, са говорили за една такава мрачна и за една светла епоха, са приемали мрачната епоха като следствие от предишна светла епоха и са казвали, че след като мрачната епоха трае известно време, отново ще настъпи една светла епоха. Интересно е, като се погледне назад, да се разбере с какво в главните човешки въпроси светлата някогашна епоха през 7-8-мо хилядолетие пр. Хр. се различава от по-късната, привършваща вече мрачна епоха, от която ние, хората, трябва да излезем.

Искам да изясня това с един пример, отнасящ се до лечението. Примерът с лечението е много добре приложим, защото от него може много да се прозре. В онази древна светла или светлинна епоха не се е лекувало така, че да се разглежда физическото човешко тяло. За него изобщо не се е мислило. Изобщо в онази древна светла епоха не се е говорило за болест в смисъла, в който днес още се говори за болестта, но в бъдеще няма повече да се говори така. В онези древни времена също се е виждало, че някой човек има увреждания на органите си в една или в друга насока, че не е здрав, но не се е говорило за болест, а директно се е казвало: «Съществува смъртта и тя е завладяла човека». Виждала се е един вид борба между живота и смъртта в случай, в какъвто днес казваме, че човекът е болен. Така че в онези древни времена не се е говорило за болест и здраве, а когато някой човек се е разболявал в нашия смисъл на думата, се е казвало, че той се бори със смъртта. А оздравяването се е приемало като победа и изгонване на смъртта. Всъщност се е говорило за живота и смъртта. А болестта е била само специален случай смърт, бих казал, малко умиране, докато здравето е било животът.

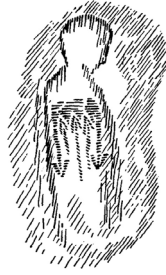
Защо се е говорило така? Говорило се е така, защото някога

се е лекувало изцяло от етерното тяло на човека. Тогава не са се грижили за физическото тяло на човека, а изцяло са лекували, изхождайки от етерното му тяло.

Как са правили това? Да речем, че човекът е бил нападнат тогава от нещо, което днес наричаме възпаление на белите дробове, пневмония. Тогава болестната форма на белодробното възпаление е била от по-различен вид, но въпреки това може да се говори за тази болестна форма. Тогава са казвали: «Този човек е станал силно зависим от земната област, в която живее.» Това е ставало във времената, когато преселването на хората, напускането на местожителството е било по-рядко от сега. Хората най-често са оставали през целия си живот на едно място, поне повечето от тях. Въпреки това, в такъв случай се е казвало: «Човекът е станал силно зависим от мястото на Земята, където е бил роден.» В онези древни времена съвсем точно се е знаело, че човекът е имал вече едно предземно съществуване, че в предишното си съществуване той, така да се каже, чрез прозрението, чрез своята съдба сам е определил мястото си на Земята. Казвало се е, че ако през четиридесетте години или още по-рано някой човек е получил белодробно възпаление, пневмония, той не си е избрал правилно своето местоживееене на Земята. Той не си пасва истински с мястото на земния си престой. Накратко, болестта се е приемала като произхождаща от отношението на човешката организация към мястото, на което човекът се е намирал.

Ако искам да изобразя това, би изглеждало така (виж рис., стр. 90). Ако си представим Земята тук, си казваме, че когато човекът живее там, той е силно зависим от земното си местоживееене и трябва да го лекуваме, като го освободим вътрешно от външната зависимост с това място. Това може да се направи, когато той се постави в отношения със заобикалящия го Космос, с външния небесен свят. Казвало се е: «Небето е човешкото отечество, преди той да дойде тук, на Земята. Той не пасва съвсем със Земята. Трябва да бъде лекуван, като бъде поставен в правилни отношения с Космоса.» Казвало се е и това: «Понеже в човека има твърде много земни влияния, понеже в известен смисъл в него е твърде много от силата на тежестта и от всичко, свързано с нея, той трябва да бъде облекчен, трябва да се внесат надсетивните сили в него.» Надсетивни сили действат в това или в онова цвете. Тогава са били преработвани цветове на растения, като се е получавал екстракт или отвари. Хората са си казвали: «Това растение цъфти през определено годишно време; то цъфти под влиянието на Космоса в това годишно време. Изследвало се е само доколко човекът бива повлиян именно от това годишно време.» За тази цел в по-старите времена са били търсени зависимостите на човека от небесните явления по един вид хороскопен начин. И като лекарства на човека е било давано това, което е довеждало етерното му тяло до едно общо вибриране. Хората са си казвали: «Ако това е човекът (виж рис., стр. 92, червено), тогава това е етерното му тяло (светло) и той се е разболял от пневмония, защото етерното му тяло в областта на белите дробове твърде силно се накланя към Земята (синьо) и понеже земните сили упражняват твърде силно влияние върху него.» Донасят му сок от цветовете на растение, който действа вътре в него и преодолява тези сили (жълто). Въвеждали са в него следователно сили, които са го поставяли във връзка с Космоса. Чрез това се е целяло да се постави цялото етерно тяло в правилните вибрации, за да се хармонизират неправилните отделни вибрации. Значи, хората винаги са се питали: «Какво трябва да се направи с етерното тяло?»

светло //
червено //
жълто //
синьо //

Защо обаче хората са могли изобщо да постъпват по този начин? Можели са, защото са имали ясна представа за човешкото етерно тяло. В онези древни времена не се е разглеждало само физическото човешко тяло, а се виждало и етерното тяло, то се е виждало светец. Човекът е бил светлинно същество и както днес от изгледа на плътта се преценява, че някой е болен, ако например е блед, така здравословното състояние тогава се е преценявало според етерното тяло, според оцветяването, когато например е ставало червено, синьо или зелено. Върху каква основа е било изградено човешкото познание в тогавашното време? Върху светлината, върху това, което в човека е било светлината. Трябва да се вземе съвсем буквално, че тогава е била светлата епоха, времето, в което наистина се е възприемало това, което в човека е живяло като светлина.

Ако от днешната гледна точка човекът се разглежда по отношение на здравето и болестта, ще откриете, че и днес трябва да се каже: «Светлината има невероятно силно влияние върху човешкото здраве. Човекът трябва да се стреми да получи правилното количество светлина в своя организъм.» Знаем как деца, които в ранната си възраст страдат от липсата на светлина, се разболяват от рахит и други болести, свързани изцяло с липсата на светлината – естествено и с други неща, една болест никога не произхожда от една-единствена причина, – но неща като например рахита са свързани изцяло с липсата на светлина. Може да се констатира колко много са заплашени от рахита деца, живеещи в града в жилища с недостатъчно светлина и колко малко имат склонност към рахита деца – разбира

се взето средно аритметично, – които могат да бъдат излагани по подходящ начин на светлината. И днес можем напълно да кажем, че човекът поема светлина в себе си.

Но светлината, която човекът днес поема в себе си, тя е, ако мога така да се изразя, минерална светлина. Човекът приема онази светлина, която на Земята лъчи към минералите и от тях се отразява, или която директно получава от Слънцето. Тя е минерална светлина. И светлината, която пада върху поляните и дърветата, се провежда към нас по минерален начин. Тя е мъртва светлина, която днес ние всмукваме чрез кожата си, чрез цялото си същество. В онази древна светла епоха, която е предхождала мрачната епоха, хората са осъзнавали, че мъртвата светлина всъщност няма никакво значение за тях.

Такива неща не ги знае днешният историк и изучаващ културите. Светлината, която днес толкова много ценим, не е била нищо така ценно за тогавашните древни хора. Приблизително така те са различавали светлината, която са ценили, и днешната, ценена от нас светлина, като да речем, ако ние седнем на масата и имаме чиния, лъжица и вилица, някакъв сладкиш в чинията или нещо друго за ядене. Ние ядем сладкиша, ценим естествено ножа и вилицата, но не ги ядем, те само са налице. Така това, което ние днес ценим предимно като светлина, е било нещо странично към това, което те са ценели като светлина. И това, което те са ценели като светлина, е идвало от растителния свят. Днес ние изобщо не го приемаме повече по начина, както е било приемано в древната светла епоха.

Ние се радваме днес, когато можем да излезем на слънце. Древният човек се е радвал, когато е вървял по поляната и през гората, понеже чрез кожата си е всмуквал светлината в себе си, която първо гората е всмукала, оживила я е както и поляната я е оживила. А другата, мъртвата светлина е била само допълнение. За нас допълнението е станало главното. Древният човек е живеел в светлината, която са му давали цветята и дърветата в гората. За него това е било извор на вътрешно оживяване със светлината, с вътрешната жива светлина, а не с мъртвата светли-

на. Ние нямаме никаква представа за това с нашата абстрактна радост от гората, от цветята, с всичко, което всъщност, бих казал, в космически смисъл е филистерско. Може все още да е много хубаво, но то е филистерско в сравнение с това, което е съществувало при древните хора като вътрешно душевно ликуване при досег с гората, с поляната, изобщо с всичко, живеещо навън. Древният човек се е чувствал свързан със своите дървета, с това, което е било подходящото за него растение. Той е чувствал по най-жив начин симпатия и антипатия към това или онова растение. Ние вървим например през такива ливади, каквито имаме през есента около Гьотеанума. Обсъждаме филистерски, че есенният минзухар, *Colchicum autumnale*, е може би красив. Древният човек е минавал покрай тези растения така, че е бил тъжен, кожата му дори малко изсъхвала, когато минавал покрай *Colchicum autumnale*. Той чувствал дори нещо като отпускане на косата. Докато минавайки, да речем, покрай червени цъфнали растения като днешния мак, косата му ставала пухкава, мека. Така че той абсолютно е съизживявал светлината на растителния свят. Тогава е протичала светлата епоха и целият културен живот ѝ е съответствал, а човекът е можел да лекува, което означава, че е можел да се пребори със смъртта чрез наблюдението и третирането на етерното тяло.

Това продължило дълго и когато разглеждаме древната гръцка медицина, например Хипократ,¹⁶ виждаме хората все още да говорят за соковете на човека, за черната и светлата жлъчка, за кръвта и слюзта. С това всъщност те са имали винаги предвид спомените за древната светла епоха. Слизта всъщност е означавала етерното тяло и кръвта например е олицетворявала онези вибрации, които астралното тяло е предизвиквало в етерното тяло и т.н. Тези спомени са били още съхранени и едва по времето на Гален,¹⁷ когато вече се налагало и за останалия човешки културен живот да се съобразява само с физическия свят, също и мирогледът на човека, доколкото е следвало да бъде

¹⁶ *Хипократ от Кос*, около 460-377 пр. Хр.

¹⁷ *Гален*, 129-199 г.

основа за лечебните процеси, е получил физически характер. Вече се разглеждало физическото тяло.

Но че повече не се знаело нищо за човешкото етерно тяло, не се знаело вече дори как то се проявява в темпераментите и все повече започва да се разглежда само физическото тяло на човека, е истински факт едва от големия прелом през 15-то столетие, в първата половина на 15-то столетие. И древната физическа медицина е била различна от това, което е станала по-късно, именно през 18-то и 19-то столетие. Древната физическа медицина е имала все още традиции, поне от предишното лекуване чрез етерното тяло и човек има впечатлението за древната, също и за европейската медицина, че са се запазили стари принципи и те само са пренесени върху физическото. Физическият човешки организъм в известна степен все още се е разглеждал като стоящ под влиянието на етерния организъм. Едва в по-новото време, във времето на Коперник и Галилей, се започва все повече да се разглежда само физическото човешко тяло и повече не се знае какво съвсем точно са знаели предишните времена. Днес се мисли, че ако човек приема като храна едно или друго вещество от външната природа, то остава в човешкия организъм всъщност същото. Това обаче не е истина. Почти същите остават само солите, но всичко от животинското и растителното царство напълно се променя в човешкия организъм. Човешкият организъм напълно го променя. Някога се е знаело, че физическият човешки организъм в своя вътрешен състав «не е от този свят» и че разболяването не е нищо друго освен продължение на това, което става чрез човешкото хранене. Наистина е имало известно време, особено при арабските лекари, където всяко храносмилане се е трактувало като частичен болестен процес, където относно храносмилането е съществувал възгледът, който съвсем не е неправилен, че нахранил ли се е човекът, той е внесъл нещо чуждо в себе си и всъщност се е разболял. Сега той трябва да преодолее болестта чрез своя вътрешен организъм, чрез вътрешната органична функция. Така че ние всъщност непрекъснато живеем в състоянията «малко

разболяване», «малко преодоляване на болестта», «малко оздравяване». Човек се храни, докато се разболее и храносмила, докато оздравее. Известно време това действително е съществувало като възглед именно при арабските лекари, който – ако мога така да се изразя – съдържа нещо много здравословно, защото действително няма граница между това, което днес се нарича «хранене за здраве» и «хранене до болест». Помислете си колко е лесно на човек да му стане лошо при храненето. Тогава това, което нормално може да се преодолее, веднага преминава в това, което не може повече да се преодолее. Тогава човек се разболява. Но границата наистина не може да се прокара. Също толкова трудно е например при контузии да се постави границата между това, което се поправя още по съвсем естествен начин, и това, което трябва да се подпомогне чрез лекуване. Така че някога във вътрешното разболяване с право се е виждало продължаването на храненето, едно не напълно правилно хранене. И така се е изучавал ежедневиият храносмилателен процес, именно здравословно да се храносмила, това се е изучавало.

Съвсем добър обичай е, ако някой, който не обича това или онова, не го обича неподсолено, да си го посолява, понякога подлютява или поръсва с пипер. Понеже той не понася лесно нещата, си ги приготвя. Тук също няма граница докъде някой се нуждае от черен или червен пипер като лекарство; също няма граница дали употребява черен или червен пипер, за да може добре да храносмила, или, ако нещата се влошат, да вземе нещо от минералното царство. Не става въпрос дали да се вземе прибавка към храната или лекарство, не е в това проблемът. Тук отново има преливане едно в друго, отново няма граница.

Това, което точно се е знаело, е, че когато човекът изобщо поеме в себе си нещо от външния свят, той затруднява, уврежда своя вътрешен организъм и затова трябва непременно да го превъзмогне, да го преодолее. Дали е влязъл в крака ми ръждясал пирон и моят организъм трябва да го изхвърли, или съм изял нещо, което не бива да остане така в стомаха ми и моят организъм трябва да премине през всички тези процеси, за да го

асимилира, това са само различни степени. Но познанието, че човешкият организъм не е от тази Земя, че може да се задържи на тази Земя само ако непрекъснато бива импулсиран да превъзмогне силите на тази Земя, е съществувало. Ние не се храним, за да поемаме в нас някоя храна, а всъщност се храним, за да развием вътрешно силите, които превъзможват тази храна. Ние се храним, за да оказваме съпротива срещу силите на тази Земя и живеем върху нея чрез това, че оказваме съпротива.

Но това постепенно е било забравено. Цялото започва да се приема материалистически и да се изпробва накрая само дали тази или онази субстанция в различните растения може да помогне. Да, това е, което някога се е имало предвид с тъмната епоха и което днес отново трябва да го имаме предвид. Всичко се е помрачило. Преди се е поглеждало към светлото етерно тяло, то се е приемало като човека. Сега повече не се вижда нищо от тази светлина. Възприема се само къде има вещества и човек се придържа към мъртвата светлина. Но тази мъртва светлина има за човека първоначално само абстрактни понятия, донесла е само интелектуализма. Днес обаче стоим в прехода към необходимостта отново да опознаем светлината по нов начин. Преди човекът е знаел, че има светлото етерно тяло. Сега ние трябва отново да си изградим познанието, етерното познание във външния свят, именно в растителния свят.

Гьоте е поставил началото с неговото учение за метаморфозата. Той обаче е обхванал цялото също още интелектуално, абстрактно, в понятия. То трябва все повече да се превърне в картини. И ние трябва да сме наясно, че трябва да стигнем дотам да виждаме растителността в светещи картини. Докато човекът е блестял през предишната светла епоха, в бъдеще трябва природата около нас, доколкото е растителен свят, да заблести в най-разнообразни имагинации. Тогава чрез това заблестяване на растителните форми в растението отново ще намерим лечебните средства. Тази необходимост стои пред нас. Докато хората от предишната светла епоха са виждали вътрешната светлина, задължението на съвременното човечество е съзряването във

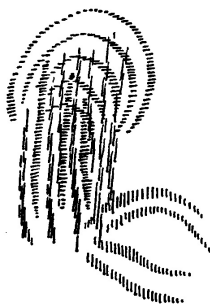
външния свят отново да е свързано с възприемане на светлина, но светлината във външния свят.

А тази светлина може да се разпали, когато човек все повече се задълбочава в науката за духа. Можете да кажете: «В науката за духа, антропософията, чета само понятия и в края на краищата, когато чета «Въведение в тайната наука», вътре са също само понятия, там нямам повод наистина да съзерцавам.» Да, скъпи приятели! Тази книга има двойна цел. Първо, да се опознае какво стои в нея, но това не е всичко. Когато сте прочели моята книга «Въведение в тайната наука», както четете всяка друга книга, тогава опознавате всъщност само кибритените клечки. Ако искате да имате огън, не бива да казвате: «Тези кибритени клечки не са огън!» Когато някой ми даде кибритена клечка, е безсмислие да кажа, че той ми дава огън, тя и не изглежда като огън. «Въведение в тайната наука» не изглежда като ясновидство! Това е като да кажете: «Кибритената клечка не изглежда като огън». Тя ще изглежда като огън, ако вие драснете първо с нея. И ако не се получава първия път, драснете втори път и т.н. Така стоят нещата с «Въведение в тайната наука». Ако сте я прочели като всяка друга книга, тя е първо като кибритена клечка. Ако обаче истински драснете с нея в цялото си човешко същество, тогава ще видите, че там наистина се запалва. Първо малко се запалва, но се запалва, скъпи приятели. А който каже, че ясновидството, към което човек се стреми, всъщност е съвсем далечно, той иска само да поглежда кибритената клечка, не да я запали. Но никога няма да пламне огън, ако кибритената клечка само се поглежда. Действително е така, че трябва първо да се опознае кибритената клечка, иначе човек ще се поддаде на илюзията, че може да пали с топлийка. Разбира се, че не можете да запалите огън с топлийката – това ще рече със съвременната наука. Можете да го запалите само с кибритена клечка, с истинска кибритена клечка, но човек трябва да го запали!

Човешкият род стои днес пред тази необходимост и може би точно при медицинското знание и умение ще се види дали е

намерен преходът от съзерцаването само на мрака във веществото – така че цветът на едно растение някак си да се разглежда, както това се прави днес – или до имагинативно-образното съзерцание чрез възпламеняването на кибритената клечка, за да се познае, изхождайки оттам, как действа това или онова в човека. А този, който премисли малко нещата сега, ще трябва да си каже, че пред днешното човечество стои възможността да пристъпи от мракa отново в светлината, да се научи да преценява ясновиждащо.

Искам да го обясня още веднъж с един пример. Да приемем, че днешният лекар поставя диагноза разширение на сърцето. Той го прави, както днес се прави и открива разширение на сърцето. Човек не може много да направи с такава диагноза. Може би се е изпробвало това и онова, което може да е помогнало, но не се знае никаква взаимна връзка, поради това, че цялото не се прозира. Правилното прозрение обаче ще доведе до следното. Помислете, че човекът всъщност обновява своя организъм всеки седем години. Последния път ви казах как става това обновяване. От страна на бъбречната система постоянно се изпращат непреработени вещества в посока навън, нагоре или надолу. От страна на главовата (нервно-сетивната) система се извършва закръглянето (виж рис.), така че непрекъснато произлизат такива вълни от главовата система, които предизвикват формата, а от бъбречната система произлизат влияния, които се прекъсват от вълните и се оформят (червено) четири пъти по-бързо, както казах.

синьо ≡≡≡
червено ≡≡≡

Вземете един орган като сърцето (виж рис. стр. 100, светло). И там приблизително след седем, осем години се извършва такава подмяна. Сърцето се обновява. Става ново. Това, което виждате при ноктите на пръстите си, че растат навън, постоянно растат, след като се отрежат, това е така при целия човек, т.е. че от центъра си той постоянно обновява материята. Представете си, че ритмическият човек не е в ред, че за неговата организация лъчите от бъбречната система се излъчват прекалено бързо, че няма правилно съотношение четири към едно. Това варира при всеки човек. Всеки човек е индивидуален в това отношение, но това е така по отношение на цялата му човешка конституция. Приемете сега, че не е в ред, че от бъбречната система става прекалено бързо излъчване. Какво се получава чрез това?

Поради това може да стане следното. Обновлението става непрекъснато – да приемем, че преди старото сърце напълно да е подменено, напълно да е изхвърлено (виж рис., светло),

светло
червено

вече се е вмъкнало новото (червено). Това става много бързо. Ако обновлението протича много бързо, се появяват явления като разширение на сърцето. Че нещо в бъбречната система не е в ред, най-добре ще можете да го докажете от започващото разширяване на сърцето.

Точно когато вземете на сериозно тези неща за обновяването на човека през седем, осем години, ще видите, че ако това, което трябва да се обнови, вече е готово след шест години, старото още не е достатъчно напреднало и органът се разширява или поне се стреми да се разшири. Трябва да се учим да разглеждаме нещата в живо движение. Това ни предстои. Преди всичко трябва да видим това, което винаги е било разграничавано. Как поставя диагноза днешният лекар?

Той диагностицира така, че предпочита отвън да очертае контурите на сърцето, на това, което е готов физически орган. Не става въпрос толкова да се види външния готов орган, защото той е просто един орган, който винаги се променя и подменя. И това подменяне е вътрешно подвижно и ако го начертая, е всъщност все едно, че чертая светкавица, то се намира в непрекъснатата подвижност. Ако искам да разбера човека, трябва да го обхвана в неговата подвижност. А тази подвижност днес я намирам само когато разбера целия свят и въз основа на това също и човека. Това се представя пред нас; всичко трябва да премине в подвижно познание. Преди всичко още в училище трябва да започнем с подвижността. Нещо ужасно е, когато учим децата в училище на неподвижност. Винаги ми тежи, когато децата, да речем, имат някакъв готов триъгълник, с който могат да направят различни неща. Това застинало нещо всъщност е едно нищо. Би трябвало да има нещо подобно, където триъгълникът се измества. Става въпрос детето правилно да получи представата, че всичко трябва да се обхване само в движение (виж рис.).

Естествено е, че е ужасно трудно човек да се разбере с хората, които искат да бъдат оставени на мира и да няма нищо, което да ги кара да се задействат, трудно е да се разберем с такива хора, които искат да имат своето спокойствие и се сърдят, когато децата играят, а какво остава, ако заиграят и пособията за уроците в училище. Естествено, това е нещо ужасно, но е така, ние трябва да преминем към живота. Всичко това заедно води до изискването да навлезем в светлата епоха. Ние трябва да преминем от мрачната в светлата епоха.

И понеже хората не го могат – това означава, че те си

мислят, че не го могат, – понеже не искат, държат на старото и не искат да пристъпят в новото, и понеже старото вече не е подходящо, е така, че изживяваме ужасните катастрофи в съвременното. И ние още ще ги изживяваме, ако хората не направят усилие да навлязат в новото.

Това, което се появява като катастрофа, е реакция на мрачната епоха, която повече няма място в съвременното. Но то, естествено, е ужасно трудно да се разбере, понеже най-много в противоположността между старите и младите днес се появява нещо като предчувствие за новата светла епоха. По правило младежта казва: «Ах, старите са филистери.» И това има своите предтечи. Големият немски философ Йохан Готлиб Фихте¹⁸ вече е предчувствал, когато е изказал класическото изречение,¹⁹ че би трябвало да се умъртвят всички тридесетгодишни, понеже човекът е почтен всъщност само до тридесетте си години. Това е прочуто изречение от Фихте и когато той го е казал, Гьоте бил доста по-възрастен и то ужасно го подразнило. Във втората част на своя «Фауст» той се подиграва с тази поука.²⁰ Било е дразнещо за Гьоте, нали? В него се вижда, че младите са съгласни с това, че старите са филистери, но до днес не се е променило нищо, понеже младите до определена възраст мислят така, а след това по правило стават дори по-големи филистери, отколкото са били старите. Хубавичко си преминават във филистерството. Нещата трябва и от тази страна да се възприемат вътрешно.

Мисля, че става въпрос да знаем, че има или спенглери-

¹⁸ Йохан Готлиб Фихте, 1762-1814 г.

¹⁹ «Когато надхвърлиха тридесет, в тяхна чест и за доброто на света щеше да е по-добре да умрат, но от сега нататък те живееха, за да влошават околността все повече.» Това място е от фрагмента «Епизод за нашето съвремие от един републикански писател» (зимата 1806/07), публикувано от сина на Фихте в издадените *Събрани съчинения на Фихте*, VII том, стр. 519 и сл.

²⁰ С думите на бакалавъра: «Ако някой надхвърли тридесет години, /Той е също като мъртъв./ Най-добре би било да ви убият навреме.» «Фауст» II, 2-ри акт, Стаята на боговете.

зъм²¹, това означава упадък на Запада, или трябва да се решим да посрещнем новопрестъпващата епоха на светлината след тази на мрака, в която хората са дъждовни червеи спрямо Космоса. Това не е нищо друго. Но в историята е било необходимо известно време човекът да бъде дъждовен червей, иначе той би бил напълно обсебен от светлината. Той е могъл да постигне своята свобода само през мрачната епоха, и то едва в края на мрачната епоха, в по-новото време. Той е могъл да постигне свободата си само чрез това, че светлината го е оставила невредим, че е можел да води съществуване на дъждовен червей.

Казах ви обаче, че хората на по-древната светла епоха са възприемали предимно светлината на растителния свят. Растенията са пиели в известен смисъл космическата светлина, а човекът е пиел светлината от чашата, която са му поднасяли растенията.

Днес имаме само мъртвата светлина. Но с лъчите на тази мъртва светлина някога Христос е слязъл и извършил Мистерията на Голгота. Това е великата милова тайна на новото време. Имам мъртвата светлина и тя не може да ни направи блажени. Но с лъчите на мъртвата светлина Христос е слязъл на Земята и е извършил Мистерията на Голгота. И когато днес имаме мъртвата светлина извън нас, можем да оживим Христос в нас. И по правилния начин с Христос в нас ще оживим цялата светлина на Земята около нас, ще внесем живот в мъртвата светлина, сами ще действат оживяващо върху светлината. Това означава, че трябва да пристъпим в новата епоха на светлината с правилния Христов импулс. А отричането на Христовия импулс всъщност е това, което спира хората правилно да виждат как мрачната епоха преминава в светлата епоха.

Така е. Когато растението израства от Земята (виж рис., стр. 104), то развива, както ви показах, плодника горе със силите от предишната година, само цветните листчета израстват

²¹ *Освалд Шпенглер*, 1880-1936, германски философ и историк, един от основоположниците на философията на културата. «Залезът на Запада», Мюнхен 1922 г.

СКРИТИТЕ СТРАНИ НА ЧОВЕШКОТО СЪЩЕСТВУВАНЕ И ХРИСТОВИЯТ ИМПУЛС

Хага, 5 ноември 1922 г.

Винаги се радвам в края на публичните лекции²³ и представления да мога да говоря и тук, в клона в Хага, и тази вечер ще се опитам да ви кажа нещо, което може да бъде по-вътрешно продължение, едно допълнение на това, което бях в състояние да изнеса в публичните лекции. Преди всичко за познанието на духовния свят и постигането на вътрешната връзка с духовния свят става въпрос да се види в правилната светлина това, което може да се нарече скритата страна на човешкото съществуване. Скрытите страни на човешкото съществуване са най-важни за общата преценка и оценка на човешкия живот. Това може да не се признава от външно материалистически мислещите хора, но е вярно. Никой не може да опознае човешкото битие, ако не пожелае да се занимае с неговите скрити страни.

Може би бихме могли, ако мога така да се изразя, да се оплачем от боговете, че са скрили най-ценното за човека в скритите страни на живота му, че не му поднасят открито най-ценното за него. Ако би било така, човекът би останал безсилен в един по-висш смисъл. Точно поради това, че трябва първо да постигнем нашето истинско човешко достойнство и да опознаем човешката си същност, че трябва да направим нещо духовно-душевно, за да станем изобщо хора в правилния смисъл, ние получаваме духовно-душевни сили, които могат да проникнат в цялото ни битие. А в това преодоляване, в тази необходимост да направим нещо, за да станем хора, е заложено това, което ни прави силни, което може да ни проникне със сили именно във вътрешността на нашето същество.

Днес, за да обясня по-отблизо тази въвеждаща тема, бих

²³ Лекциите в Хага, Ротердам и Делфт в Холандия от 31 октомври до 6 ноември 1922 г. още не са публикувани в *Събраните съчинения*. Те са били публикувани в «Das Goetheanum» 1941, Nr. 35-48.

искал отново да говоря от една определена гледна точка за скритата страна на човешкото битие, която се крие в безсъзнателността на съня. Искам да споделя какво се крие в състоянията, които по време на земния живот остават несъзнателни, в състоянията на предземния живот и на живота след смъртта.

Спането протича така за човека, че с прехода от сънищата – които имат много съмнително значение за човешкия живот, когато се приемат просто така, както те се представят, – той потъва в безсъзнателността на дълбокия сън, от който отново излиза при събуждането, когато със своя аз и астралното си тяло навлиза в етерното и физическото тяло, следователно ползва тези две организации като инструмент, за да възприема своето физическо обкръжение и да работи чрез волята си в него. Това обаче, което лежи извън раждането и смъртта, се забулва точно в онази същност на човека, която със заспиването става несъзнателна. Искам да ви опиша състоянията, през които човекът преминава, като че ли те са съзнателни. Те могат да станат съзнателни за имажинативното, инспирираното и интуитивното съзнание. Но в сравнение с това, което всеки човек преживява през нощта, тук имаме само разлика в познанието. Който поглежда съня като съвременен посветен, знае как стоят нещата. Но чрез това сънният живот и за самия него не става нищо по-различно, отколкото е при всеки човек, също и за този, който напълно несъзнателно го преживява. Може вярно да се опише, когато несъзнателното просто се описва, като че ли човекът го преживява съзнателно. Така и ще направя.

След преминаването през сънищата човекът навлиза в сравнение с обикновеното си съзнание в безсъзнателността. Но за надсетивното познание тази безсъзнателност изглежда в действителност така, че непосредствено след заспиването човекът преминава в един вид смъртно състояние. Ако той съзнателно прозре своето състояние, ще се почувства като разлят в един етерен свят. Ще се почувства извън своето тяло, не в тесни граници, а широко разлят. Ще чувства и възприема тялото си като нещо обективно, намиращо се извън него. Ако

се осъзнае това състояние, душевността на човека би се изпълнила вътрешно с определен страх или страхливост: човек ще почувства, че е изгубил твърдата опора в живота си и стои като пред една пропаст.

Това, което се нарича прагът на духовния свят, трябва да бъде там, защото човекът първо трябва да се подготви да изпитва чувството, че е изгубил опората, която му дава физическото тяло и да изпитва страх в душата си, който идва оттам, че първоначално той застава пред нещо напълно непознато, неопределено.

Това чувство на страх обикновено не съществува за заспалия, той не го осъзнава, но го преживява. А това, което е страх във физическото ежедневие, се проявява във фините процеси на физическото тяло, когато определени дейности в съдовете на физическото тяло се променят, когато човекът изпитва страх. Случва се следователно нещо обективно, освен това, което човекът съзнателно чувства като неспокойствие и т.н. Тази обективност на душевно-духовния страх човекът я преживява, когато преминава през портата на съня. Чувството на страх е свързано и с чувство на дълбок копнеж към божествено-духовното, което прониква и протъквава света.

Ако човекът напълно съзнателно изживее първите моменти или часове след заспиването, първоначално той ще изпита този страх и този копнеж към божественото. Че по време на будното си ежедневие ние се чувстваме религиозно настроени, е свързано с това чувство на страх и копнежа към божественото, които всяка нощ преживяваме и които навлизат и в настроението на деня. В известен смисъл отразените във физическия живот духовни изживявания са тези, които ни изпълват с последствията на този страх, които изобщо ни подтикват да искаме да опознаем какво е реалното в света, и ни изпълват с последствията от копнежа, който изпитваме в съня и които се проявяват като религиозни чувства по време на дневното будуване.

Но това е така само в първите стадии след заспиването. Когато сънят продължи, тогава настъпва нещо своеобразно:

душата е като разкъсана, разделена на много души. Ако човекът изживее съзнателно това състояние, което днес може напълно да съзерцава само съвременният посветен, ще се почувства като множество души и чрез това ще мисли, че е изгубил самия себе си. Всичките отделни душевни същества, които всъщност са само сенчести образи на души, представят нещо, в което той се е изгубил. За това състояние на съня човешкото същество изглежда различно, според това дали го наблюдаваме преди или след Мистерията на Голгота. Човекът се нуждае именно от една външна космическа обвивка срещу това, което бих означил като *разкъсан в много душевни образи*.

В древните времена, предхождащи Мистерията на Голгота, посветените, древните инициирани са давали по обиколния път чрез своите ученици, чрез учителите, които са изпращали в света заради хората, определени религиозни поучения, които са предизвиквали чувства в будния дневен живот. Тези указания, които са били изживявани от хората също в култови ритуали, са усилвали душите, така че те са внасяли в съня си нещо като ехо от тези религиозни настроения.

Вие виждате смяната между спане и будност! От една страна, в първия стадий на спането в копнежа си към Бога човекът изживява нещо, което, когато е буден, го настройва да развива религия. Развива ли се религията в будния дневен живот – а в древни времена тя е била развивана чрез посветените, – това отново се отразява върху втория стадий след заспиването: душата се чувства достатъчно силна чрез ехото от религиозното настроение в известен смисъл да понесе своето разкъсване, изобщо да устои сред множеството.

Това е трудността при нерелигиозните хора, че нямат такава нощна помощ срещу разпокъсаността на душата в много души и че това, което изживяват без религиозната подкрепа, го внасят в дневния живот. Защото всичко, което се преживява през нощта, се пренася като следствие в дневния живот. Не е много далеч назад времето, през което нерелигиозността е играла толкова голяма роля при хората, както през 19-то столетие. Хората

все още имат следствия от това, което по-ранните, по-честните религиозни времена са представлявали за човека. Но с напредъка на нерелигиозните времена, тя ще играе все по-значителна роля: следствието на изживяването на разпокъсаността на душата по време на сън хората ще го пренасят в дневния живот и това ще доведе дотам, човекът да няма обединяващите сили в своя организъм през деня, за да разпределя действието на хранителните средства по правилния начин в своя организъм. Следствието на нерелигиозността ще се прояви в недалечното бъдеще като значими болести сред хората.

Не бива да се вярва, че духовно-душевното не стои в никакви отношения с физическото! То не стои по такъв начин, че това, което днес се проявява като нерелигиозност, непосредствено да се наказва с болест от някакви демонични богове. Битието не протича по този външен начин, но има вътрешна връзка между това, което човекът изживява духовно-душевно и физическото му устройство. За да бъде човекът здрав през деня, трябва да внесе в съня си чувството за своята взаимовръзка с божествено-духовните същества, в чиито действия той потапя своята вечна същност по време на съня. Човекът може да извлече правилните, също и духовно-душевно оздравителните сили за своя дневен живот само от правилното пребиваване в духовно-душевния свят между заспиването и събуждането. По време на втория стадий на съня човекът стига дотам да има на мястото на своето обикновено физическо съзнание не космическо съзнание, но космическо изживяване. Както казах, едва посветеният осъзнава това космическо изживяване, но и всеки човек го изживява през нощта от заспиването до събуждането. През този втори период на съня човекът се намира в такова жизнено състояние, че в душевността му се отразяват планетните движения на нашата слънчева система. През деня се изживяваме в нашето физическо тяло. Когато говорим за себе си като за физически човек, казваме: «В нас са нашите бели дробове, нашето сърце, стомах, мозък и т.н., това е физическата ни вътрешност.» През втория стадий на съня нашата духов-

но-душевна вътрешност е движението на Венера, движението на Меркурий, Слънцето и Луната. Цялото взаимодействие на планетните движения на нашата слънчева система го носим не директно в нас, носим не самите планетни движения, но отраженията, астралните отражения от това са нашата вътрешна организация. Ние не сме разпростряни в целия планетен Космос, но сме невероятно големи в сравнение с физическата ни големина през деня. Ние не носим истинската Венера в нас при всеки сън, но едно отражение на нейните движения. И това, което се случва в нашата духовно-душевна същност през втория стадий между заспиването и събуждането, са именно такива циркулации на планетните движения в астрална субстанция, както през деня нашата кръв – импулсирана чрез дихателните движения – циркулира в нашия физически организъм. Така че през нощта едно отражение на нашия Космос циркулира като вътрешен живот в нас.

Ние трябва най-напред да преминем през разпокъсаността на душата и тогава можем да изживеем тази циркулация на планетните въздействия в нас. Както казах, на древните хора преди Мистерията на Голгота са били давани указания от техните посветени, за да могат да понесат разпокъсаността на душата и чрез тях душата да се ориентира в тези движения, които сега представляват нейния вътрешен живот. След Мистерията на Голгота се появява нещо друго на мястото на това древно учение. Появява се това, което човекът може да си усвои като чувство, като усещане, като душевен живот и душевна нагласа, когато се чувства истински свързан с това, което Мистерията на Голгота е допринесла чрез Христос за човечеството на Земята. Който се чувства свързан с Христос до степента, че в него се изпълняват думите на апостол Павел²⁴: «Не аз, а Христос в мен»,²⁵ в тази връзка с Христос и Мистерията на Голгота е развил нещо за своето усещане, което действа в съня, така че той има силата да преодолее разпокъсаността на душата и да

²⁴ Галатяни 2,20

²⁵ Пак там.

се ориентира в лабиринта на планетните орбити (движения), които сега представляват неговата вътрешност. Защото ние трябва да се ориентираме дори когато не осъзнаваме това, което носим вътрешно, което за душата вместо кръвообращението по време на деня, е планетната циркулация, която продължава в изоставеното (в леглото) физическо тяло.

След като сме преживели това, навлизаме в третия стадий на съня. В третия стадий се прибавя – нещата от първия стадий остават, само се прибавят изживяванията на следващия стадий – това, което искам да нарека изживяването на неподвижните звезди (Зодиака). След като сме изживели циркулацията на планетните отражения, ние действително изживяваме формите на неподвижните звезди, това, което в древни времена са били означавали например като съзвездията, знаците на Зодиака. Това, което се изживява там, е необходимо за душевната страна на човека, понеже той трябва да внесе в своя буден дневен живот ехото, следствията от това изживяване с неподвижните звезди, за да има изобщо силата по всяко време да може да овладява и оживява физическия си организъм от страна на душата.

Действително всеки човек през нощта преминава през един предстадий в мировия страх, в копнежа по божественото и след това през един планетен стадий, в който в своето астрално тяло той чувства ехото на планетните движения и после през един стадий, свързан с неподвижните звезди, в който се чувства така – или би се почувствал, ако имаше съзнание, – че изживява своята собствена душевно-духовна вътрешност като отражение на небето на неподвижните звезди.

За този, който прозре стadiaте на съня, всяка нощ се поражда един важен въпрос. Човешката душа, астралният организъм и азовата същност излизат от физическото тяло, тяхната вътрешност се изпълва с отраженията на планетните движения и констелациите на неподвижните звезди. Въпросът е следният: Защо всяка сутрин, след всяко спане, човекът отново се завръща във физическото си битие?

За инициационната наука става ясно, че човекът наистина

не би се завърнал, ако след като е навлязъл в планетните движения и формите на неподвижните звезди, при това издигане в отраженията на космическото съществуване той не би се вживял в лунните сили.

Той се вживява в духовните лунни сили, в онези сили на Космоса, които имат своето отражение във физическата Луна и в промените на физическата Луна. Докато всички други планетни и Зодиакални сили всъщност издърпват човека от физическото тяло, лунните сили са тези, които при събуждането постоянно го връщат в неговото физическо тяло. Луната изобщо е свързана с всичко, което от духовното съществуване въвежда човека във физическото съществуване. Безразлично е – не става въпрос за физическата констелация, макар и тя да има известно значение – дали е новолуние, пълнолуние или намаляваща Луна, Луната е винаги в духовния свят и лунните сили въвеждат човека във физическия свят, в неговото физическо тяло.

Виждате, че като ви описвам макар и схематично какво преживява човекът между заспиването и събуждането, е дадено нещо като отражение на пребиваването на човека изобщо в духовния свят. Така е. Всяка нощ ние изживяваме съответствието на това, което прекарваме между смъртта и новото раждане. Когато поглеждаме назад в предземното съществуване чрез имажинацията, инспирацията и интуицията, първо се виждаме като духовно-душевно човешко същество в един много ранен стадий от нашето предземно битие. Ние виждаме, че имаме космическо съзнание. Там не се намираме в един живот, който е само отражение на космическото, както при спането, а там действително сме разляти в реалния Космос. И приблизително в средата на живота между смъртта и новото раждане се чувстваме напълно съзнателни като духовно-душевно същество – с едно много по-ясно, по-интензивно съзнание, отколкото някога можем да имаме на Земята, – заобиколени от божествено-духовни същества, от божествено-духовни йерархии. Както на Земята работим с природните сили, както имаме за инструменти външните природни предмети, така се извършва обща работа

между нас и съществата на висшите духовни йерархии.

В какво се състои тази работа? Тя се състои в това, че в съюз с невероятен брой възвишени духовни същества на Вселената духовно-душевният човек изтъквава в духовността космическия духовен зародиш на своето физическо човешко тяло. Колкото и да ви изглежда невероятно, че физическото човешко тяло се изтъквава като духовен зародиш от космическия Всемир, това е най-великата, значима работа, която изобщо е мислима във Вселената. И върху това не работи само човешката душа в характеризираното състояние, а тя работи заедно с цял рояк божествено-духовни същества. Когато си представите най-сложното, което може да бъде изградено тук, на Земята, то е нещо примитивно и просто в сравнение с огромната могъща тъкан от космическа величина и грандиозност, която се изтъквава там и след това се свива, съгъстява се чрез зачатиято и раждането, прониква се със земна материя и става физическо човешко тяло.

Когато тук, на Земята, говорим за зародиш, говорим за малък зародиш, който съответно израства, става по-голям. Когато говорим за космическия духовен зародиш на човешкото тяло като продукт на духовността, той е огромен.

Когато човекът започва да се придвижва от момента, който показах, към своето раждане, духовно-душевният огромен човешки зародиш все повече се смалява. Човекът продължава да работи и по-нататък върху него, той се съгъстява и превръща в човешкото физическо тяло.

Не напразно древните посветени – изхождайки от един вид ясновидство, което не може повече да важи за нас, но и новата инициационна наука ни показва същото – са наричали човешкото тяло «храм на боговете». То е такъв храм, защото всеки път между смъртта и новото раждане бива изтъквано от човешката душа заедно с божествените същества от Всемира. И тогава му се дава неговия физически образ, което още ще опишем. Когато човекът работи върху духовния зародиш на физическото си тяло в показания стадий, той се намира в душевно състояние и духовна нагласа, която може да се сравни с

това, което съвременният посветен нарича интуиция. Човекът живее със своята душа в делата на боговете. Той е изцяло излят в космическото божествено битие. В това състояние в средата между смъртта и новото раждане той изживява това, което изживяват боговете.

Когато обаче човекът продължи по-нататък към зачатие и раждането, това се променя. Той има впечатлението, че божествено-духовните същества от висшите йерархии се оттеглят от него. И сега му се явява като откровение, като отблясък как боговете се отдръпват от него и техните мъгляви отражения стоят пред човешката душа, като че ли един вид було се простира като мъгляво отражение на това, което по-рано е било реално сътворявано. Интуитивното съзнание, което човек е имал преди, сега преминава в космическо инспирирано съзнание. Човек не живее повече сред божествено-духовните същества, а в техните откровения. Затова пък в душевното съзнание все повече и повече се поражда един вътрешен аз. Бих казал, в най-висшия стадий от живота между смъртта и новото раждане се живее с божествено-духовните същества на висшите йерархии. Азът не е вътрешно силен, той отново се осъзнава вътрешно, когато боговете се оттеглят и остава само тяхното откровение. Блясъкът на боговете, излъчването им стига до един вид инспирирано съзнание, човекът обаче се чувства като собствено същество. И каквото най-напред се събужда в човека, е един вид, бих казал, жадуване, един вид копнеж.

В средата между смъртта и новото раждане човекът в известен смисъл работи върху духовния зародиш на физическото си тяло, изхождайки от едно по-дълбоко вътрешно удовлетворение. Той поглежда целта си като свое физическо тяло в следващия земен живот, но не е проникнат от желание, а само, бих казал, от удивление пред това физическо тяло, взето универсално. В момента, когато човекът не живее повече в божествените светове, а само в откровенията на божествените светове, в него се събужда желанието отново да се изпълти на Земята. Точно когато се засилва азовото съзнание, се събужда

желанието за въплътяване на Земята. В известен смисъл човек се отдалечава от божествените светове и се приближава към това, което ще стане като земен човек. Това желание постоянно се засилва и това, което външно се съзерцава, също се променя. Преди човекът е живял сред много същества, сред божествено-духовните йерархии, усещал се е едно с тези божествени йерархии. Когато е чувствал своята вътрешност, това е бил Космосът, но Космосът са съществата, с които живее, намиращи се на висши степени на съзнанието. Сега тук се намира един външен блясък и в този външен блясък постепенно се появяват първите образи на това, което ще са физическите отражения на божествено-духовните същества. От съществото, което от татък човек е опознал като висшето Слънчево същество, остава блясъкът и в този блясък постепенно изплува Слънцето, виждано отвън, от страна на света. Тук, от Земята, поглеждаме нагоре към Слънцето. Там, когато слизаме надолу, най-напред виждаме Слънцето от другата страна. Тогава изплува Слънцето, изплуват неподвижните звезди и зад тях планетните движения. И когато изплуват планетните движения, изплуват съвсем определен вид сили – лунните сили, те ни пленяват. Сега те постепенно ни внасят в земния живот.

Че от изживяването на божествено-духовните йерархии човекът преминава към техните образи, наистина е това, което той възприема, когато от космическите светове слиза долу в земното съществуване. Образите на съществата обаче постепенно стават съзвездия и човекът пристъпва в нещо, което той първоначално вижда отзад. Той пристъпва в това, което от страна на Земята му се представя като Космос. Каквото човекът извършва там, може да се прозре в детайли и съвременната инициационна наука стига твърде далеч в прозирането на това, което преживява човекът там.

Животът се опознава точно чрез подробностите в тази област. Защото някой, който е в състояние да разглежда хората само във връзка със земното съществуване, не познава живота истински. Какво представлява там за нас връзката ни със

земното битие? В невероятно дългото време между смъртта и новото раждане Земята не е нищо за нас и това, което бих казал, просветва срещу нас само като нещо външно, в дългото пребиваване в божествените светове се е превърнало за нас в нещо, в което живеем, и едва когато се приближаваме към Земята за ново земно съществуване, то се показва в своя външен облик като звезди.

Това, което човекът първо е изтъкал като духовен зародиш на своето физическо тяло, отначало той го възприема като едно със целия Всемир, с духовния Всемир. После, когато той вижда само откровенията на божествено-духовните светове, то все повече става негово тяло, което сега е също отражение на Космоса. И от това негово тяло се поражда желанието за земното съществуване, за азовото съзнание в неговото тяло.

В това тяло голяма част е още недокосната от земното битие, защото то е всъщност духовно тяло. За това тяло например в определен стадий още не е решено дали човекът ще бъде мъж или жена в следващото си земно битие. Защото през цялото време между смъртта и новото раждане, до един много късен стадий, преди човек да се роди на Земята, няма никакъв смисъл да се пита дали ще е мъж или жена. Това са отношения, съвсем различни от тези, които на Земята се отнасят до мъжа и жената. Има отношения, проявяващи се в духовното битие, които се отразяват на Земята, но това, което се появява на Земята като мъж и жена, получава значение едва по-късно, преди човек да слезе на Земята. Можем в подробности да проследим как човешкото същество – ако мисли, че според определени предишни кармични взаимовръзки е по-добре да преживее настоящото си земно битие като жена – при слизането в земното битие, за да се съедини с физическия човешки зародиш, си избира време, когато тук, на Земята, е пълнолуние.

Можем да кажем, че ако погледнем от Земята към някоя област, където е пълнолуние, имаме времето, което си избират, за да слязат на Земята съществата, които искат да бъдат жени. Едва тогава се решава. А времето на новолунието си избират

съществата, които искат на Земята да са мъже. Така че човекът влиза в земното си битие през портата на Луната. Но тогава силата, от която мъжът се нуждае, за да навлезе в земния живот, се излъчва във Всемира, човек отива срещу нея, когато идва от Всемира, и тя се излъчва от Луната, когато на Земята е новолуние. Силата, от която се нуждае жената, се излъчва от Луната, когато е новолуние, тогава нейната осветена страна е обърната към Земята, а неосветената ѝ страна е насочена към Всемира и човешкото същество се нуждае от силата, която Луната може да излъчи към Всемира от неосветената си страна, когато то иска да бъде жена.

Това, което сега описвах, ви показва, че старата мисъл на астрологията, която днес напълно е доведена до упадък чрез популярните астролози, има своите добри основания. Нещата трябва само да могат да се разглеждат в тяхната вътрешна взаимовръзка. Не трябва да се има предвид само физическата констелация, но и съответната духовност. Тогава наистина е възможно да се разгледат подробностите.

Нали в определен стадий човекът слиза от Космоса. От духовния Космос той се придвижва в етерния Космос. Сега говоря всъщност още за етерния Космос; имам по-малко предвид физическите звезди, също и физическото на Луната. Същественият момент, когато човекът взема решението да слезе на Земята, зависи, както описвах, от лунния стадий, от лунните условия. При това слизане надолу човекът често е изложен на влиянието на пълнолунието или новолунието и е възможно да се изложи на влиянието на определено решаващо новолуние, за да стане мъж или на едно решаващо пълнолуние, за да стане жена. Но тогава – слизането не става така бързо, той остава по-дълго време експониран – може някакси да реши, когато през новолунието слиза като мъж, въпреки това да се изложи на влиянието на идващото пълнолуние. Така че той е решил да слезе като мъж, използвал е за това силите на новолунието, но по време на слизането използва по-нататъшната промяна на Луната, пълнолунието. Тогава той се изпълва с лунните сили

така, че те не въздействат върху него в смисъла на мъж или жена, а предимно върху организацията на главата му и върху това, което е свързано отвън, от Космоса с организацията на главата, когато се появи констелацията, за която говорих. Когато човекът е решил: «Аз ще стана мъж по времето на новолунието» – и още продължи да живее в Космоса, така че не е напълно преминал през лунното влияние, а е под влиянието на следващото пълнолуние, тогава чрез въздействието на лунните сили в това състояние той получава например кафяви очи и черни коси. Така че можем да кажем, че чрез начина, по който човекът минава покрай Луната, се определя не само неговият пол, но и цвета на косите и очите. Ако човекът например е минал като жена покрай пълнолунието и се остави след това под влиянието на новолунието, може като жена да има сини очи и руси коси.

Колкото и гротесково да изглежда това, ние сме напълно предопределени чрез начина на нашето изживяване от Космоса как като душевно-духовна същност работим в нашия физически и етерен организъм. Изобщо не е решено преди това дали ще сме руси или чернокоси. Това го решават лунните сили едва при преминаването, при слизането от Космоса в земното битие.

И както минаваме покрай Луната, която ни довежда в земното битие, така минаваме и покрай другите планети. Не е все едно дали минаваме по един или друг начин например покрай Сатурн. Бихме могли да преминем покрай Сатурн така, че силата на Сатурн да действа чрез особеното съотношение заедно със силата на Лъва в Зодиака. Поради това, че прекосяваме точно областта на Сатурн, когато той е усилен от Лъва в Зодиака, в душата си получаваме силата въз основа на предхождащата ни карма да посрещаме разумно външни жизнени случайности, така че те да не ни смажат. Ако Сатурн се намира повече, да речем, под влиянието на Козирог, ще станем слаби хора, които ще се пречупят пред външните жизнени условия.

Всичко това го носим в нас, когато от Космоса подготвяме нашето земно битие. Естествено, това би могло да се промени чрез съответното възпитание, но не когато според мнението

на материалистите казваме: «Всичко това е безсмислица, не е нужно да се съобразяваме с него.» То може да бъде променено точно като развием тези сили, когато наистина ги развием. В бъдеще човечеството отново ще се научи не само да гледа – срещу това гледане не се възразява – дали едно дете получава добро мляко и храна, а човечеството отново ще се научи да гледа дали в този или онзи човек сатурновите или юпитеровите сили действат под това или онова влияние.

Да речем, че при някой човек открием, че поради своята карма той носи в себе си сатурнови сили под най-неблагоприятното влияние, например под влиянието на Козирог или Водолей, така че е изложен на всички трудности в живота, тогава грижливо ще потърсим други сили в този човек, ако искаме да го усилим. Например ще се запитаме: преминал ли е той през сферата на Юпитер, на Марс или някоя друга сфера? И ще можем винаги да коригираме и парализираме едното чрез другото.

Ще трябва да се научим да преценяваме не само какво човекът да яде или пие в земното битие, а да го разглеждаме във връзка с това, което той става чрез това, че между смъртта и новото раждане преминава през космичните светове.

Когато човекът вече е близо до своето слизание на Земята, за него настъпва един вид загуба на неговото същество. Както разбрахте от моето изложение, той е бил свързан с изтъкания духовен зародиш на физическото си тяло. Проникнал е този духовен зародиш с изживяванията при слизането си през постоянните звезди и планетите. В определен стадий, много близо вече до зачатieto и раждането, този духовен зародиш изчезва. Междувременно този духовен зародиш заедно със своите сили е слязъл на Земята като силова система. Той се е изплъзнал от човека, самостоятелно се е свързал на Земята с физическата наследствена субстанция, която му се предоставя от роднините, бащата и майката. Което там се изтъкава в организма, слиза на Земята преди самият човек да слезе като духовно-душевно същество. И когато човекът чувства, че е предал на родителите това, което сам е изтъкал в Космоса, тогава, в последния ста-

дий преди своето земно битие, той е в състояние – понеже не е нужно повече да работи върху своето физическо тяло, което в главната си част е готово и е предадено и включено в наследствения поток – да извлече от мировия етер това, от което сам се нуждае като етерен организъм. Сега той образува своя етерен организъм и заедно с този етерен организъм се свързва с това, което сам е подготвил чрез родителите. Той поема своето физическо тяло, в което е навлязла цялата стъстена космическа тъкан на духовния зародиш и е вплетена в това, което при слизането си човекът сам е свързал с полученото, преминавайки през различните звездни области. Той не преминава своеволно през новолунието или пълнолунието и не става своеволно мъж или жена, получавайки черни или руси коси, сини или кафяви очи, а всичко това е вътрешно тясно свързано с резултатите от неговата предишна карма.

От всичко това обаче ще разберем, че докато в съня си човекът преживява като свой вътрешен свят отраженията на планетния свят и неподвижните звезди, сега между смъртта и новото раждане той преживява тези светове в тяхната реалност. Той преминава през тях, те стават негова вътрешност. И лунните сили винаги го довеждат обратно на Земята. С това, че винаги ни връщат на Земята, те съществено се отличават от всички други звездни сили. В съня те ни връщат на Земята, връщат ни и след като сме преживели всичко, което схематично описах, за да изживеем биографичния си път на Земята.

Нека още веднъж да разгледаме това, което като астрално тяло и азова организация се намира извън физическото тяло между заспиването и събуждането. То не е изтъкано от физически кости и физическа кръв, а е духовно-душевно. В него е вплетена нашата морална стойност. Както когато сме будни, се състоим от кости, кръв и нерви, така това, което излиза от нас при заспиването и се връща при събуждането, се състои от реалните преценки на нашите собствени морални действия.

Извършил ли съм през деня добро дело, неговото въздействие е отпечатано в моето спящо тяло вътре в духов-

но-душевното, което през нощта излиза навън. Моите морални качества се намират вътре. И когато човекът преминава през портата на смъртта, той носи реализирани всички свои морални оценки. Между раждането и смъртта човекът действително създава един втори човек в земния живот. Този втори човек, който всяка нощ излиза от тялото, е резултат от нашия морален и неморален живот и преминава с нас през портата на смъртта.

Този резултат, включен в нашата вечна същност, не е единственото, което имаме в духовно-душевното, което през нощта излиза извън нас. Но точно след смъртта, когато първо сме в етерното тяло и след това в астралното, почти не виждаме нещо друго в самите нас, освен тази морална същност на човека. Дали някой е бил добър или зъл, това се вижда, това е човекът. Както тук имаме кожа, нерви, кръв, кости, така пред собственото си съзерцание имаме това, което е било морално или неморално.

След смъртта първо преминаваме през лунната сфера, а след това през звездната сфера до времето, когато можем да започнем да работим заедно със съществата на висшите йерархии върху духовния зародиш на следващото физическо тяло. Но ако бихме занесли тази моралност до най-висшите светове, където изграждаме физическия организъм като духовен зародиш, тогава този физически организъм би станал истински изрод. Затова за известно време между смъртта и новото раждане човекът трябва да бъде измъкнат от неговите морални качества. Да, той остава моралните си качества в лунната сфера.

Действително е така, че при излизането от лунната сфера нашата морална или неморална човешка същност се оставя в лунната сфера и се навлиза в чистата сфера на боговете, където можем да работим върху нашето физическо тяло.

Трябва да се върна на разликата между древните времена преди Мистерията на Голгота и времената, следващи Мистерията на Голгота и до днес. Древните посветени са обяснявали на своите ученици и чрез тези ученици на цялото човечество на тогавашната цивилизация, че за да могат да прекратят прехода

от онзи свят, който в моята «Теософия» нарекох душевния свят и който всъщност още изцяло се прекарва в лунната сфера, за да преминат в света, който нарекох духовния свят, човекът трябва да си усвои онези чувства тук, на Земята, чрез които се насочва от духовното Слънчево същество, след като е оставил в лунната сфера целия си товар от следствията на моралните си постъпки.

Всичко, което ни разказва историята за трите първи християнски столетия и дори за четвъртото столетие, всъщност е фалшификация. Защото през тези столетия християнството е било нещо съвсем различно. Било е различно, защото в него е господствало схващането, произлизащо още от разбирането на древната инициационна наука. От инициационната мъдрост се е знаело, че висшето Слънчево същество е извеждало човека от лунната сфера в живота след смъртта, след като той е изоставил моралния си багаж и отново го е въвеждало в нея при завръщането му. Поради това човекът е имал силата – която не би могъл да има чрез самия себе си – да включи в себе си този морален багаж известно време преди раждането, за да се изпълни съдбата на душата на Земята, а не да навлезе в тялото, защото тогава човекът би се родил като изрод и би бил телесно болен. Необходимо е това да бъде отново взето в лунната сфера, за да не навлезе в тялото.

Посветените, живели по времето на Мистерията на Голгота и още три до четири столетия след нея, са казвали на своите ученици: «Висшето Слънчево същество преди е било само горе в духовните светове.» Но с напредъка на човечеството азовото съзнание на Земята е станало така светло, че още по-силно се затъмнява в духовния свят. Колкото нашето азово съзнание е по-светло чрез физическото тяло тук, на Земята, толкова е по-тъмно горе. Човекът не е можел повече да се доближи до Слънчевото същество, чрез своите собствени сили след смъртта той не би могъл да извърши прехода от лунната сфера във висшите сфери, ако Христос не би слязъл долу и не би минал през Мистерията на Голгота. Съществува, което по-рано човекът е срещал след смъртта си в духовния свят, е слязло долу, след

Мистерията на Голгота то живее тук, на Земята. Човекът може да влезе в отношения с него според думите на апостол Павел: «Не аз, а Христос в мен.» Поради това човекът си взима сила от тази Земя, която му дава Христос тук, на Земята, за да остави в лунната сфера своята морална същност, която той е създал в себе си като самостоятелно същество, и да премине в по-висшите сфери, за да тъче там върху духовния зародиш на своето физическо тяло. И поради това той има силата, при слизането през лунната сфера отново по свободна воля да поеме своята карма, своите добри и зли дела с техните следствия. Ние сме станали свободни хора в течение на историческото развитие. Станали сме обаче затова, защото чрез Христовата сила, която постигаме тук, на Земята, от свободната си вътрешна сила поемаме нашата карма при слизането си в лунната сфера. Напълно безразлично е дали това ни харесва или не на Земята, ние го правим, когато ставаме истински християни тук, на Земята, в стадия, който описах.

Постарах се да ви покажа някои неща от това, как съвременната инициационна наука може да вижда в световите, които можем да наречем скритите страни на човешкото битие, как всъщност всичко, което е в човека, може да бъде обяснено, когато се прозрат тези скрити страни. Същевременно се опитам във връзка с това да ви покажа какво представлява Христовият импулс за сегашните хора, защото ние трябва постоянно да се обръщаме към него. Човекът не може да бъде пълноценно човешко същество във времето след Мистерията на Голгота, ако не намери пътя към този Христов импулс. И затова е необходимо антропософската наука за духа постоянно да осветлява именно Христовия импулс по правилен начин. Защото с начина, по който той е бил осветляван от едно помрачено съзнание в миналото, на голяма част от човечеството – помислете за ориенталците, за обитателите в други области на Земята – би била отнета възможността то да приеме християнството. Когато това християнство се задълбочи антропософски духовнонаучно – ако само правилно се разбере естеството на науката за духа, както се

има предвид тук, – то действително ще бъде схванато с копнеж именно от ориенталците, които имат една древна духовност, макар и намираща се в упадък.

Само по този път може да настъпи онзи мир на Земята, който трябва да дойде от душата и духа на хората и който – това чувства всеки непредубеден човек днес – е така необходим за Земята. Ние ще трябва още повече да се убедим колко непълноценно е днес всяко мислене относно външните институции и колко е необходимо непосредствено да се обърнем към душите. Към душите обаче не можем да се обърнем, ако не знаем какво да кажем на тези души за същинското отечество на душата, за това, което човекът изживява отвъд физическото битие в онези състояния на съзнанието, за които говорих днес. Дори тези състояния на съзнанието да не са налице по време на земния живот, техните въздействия са тук. О, този, който прозира живота, вижда във всяко човешко лице отражение на космическата съдба, която човекът прекарва между смъртта и новото раждане!

Днес ви описах как съдбата на човека, дали той е мъж или жена, може да се разбере от страна на Космоса, как дори цветът на очите и косата може да се разбере едва когато човек може да съзерцава в космическото битие. Нищо не е разбираемо в този свят, ако не бъде разбрано, като се изхожда от Космоса. Човекът ще се почувства истински като човек едва когато, изхождайки от едно истинско духовно познание, можем да му кажем каква е неговата връзка с това, което се намира зад сетивно-физическото съществуване. Дори днес хората на Земята още да не знаят, те несъзнателно жадуват за такова знание. А каквото днес се развива конвулсивно във всички области, било в областта на духовния, външния правов или стопанския живот, всичко в края на краищата е действие на духовността. Всичко това може да се доведе от упадък до възход само чрез това, че човекът отново се научи да знае нещо за своята взаимовръзка с надсетивното битие; защото физическото битие не е нищо, ако то не се вземе във връзката му с надсетивното битие. Физическото човешко тяло получава своето значение едва когато го

разглеждаме като сливане на всички възвишени величествени сили, които се изтъкават между смъртта и новото раждане. Това е трагичността на материалистическия миросглед, че той сам не познава материалното. Човешкото тяло се поставя на масата за аутопсия, изследват се грижливо неговите тъкани и физически съставни части. Това го правим, защото искаме да изучим материята. Но по този път не се научаваме да я познаваме, защото тя е действие на духа и ние ще я опознаем едва когато можем да я проследим в онези стадии, където тя се изплита от духа. Точно физическо-материалното съществуване ще стане разбираемо за хората, когато те биват космически въведени с душата си в душевността и духовността

Проникнем ли се със съзнанието, че следва все повече да разбираме как сме свързани с духовно-душевната същност на Космоса, тогава ще станем истински антропософи. И вие сигурно няма да ми се присмеете, когато ви кажа, че светът днес се нуждае от истински антропософи, които ще предизвикат възхода на човечеството от това съзнание, което произлиза от изживяването на духовността, макар и първоначално само да я разбираме образно, понятийно, макар и сами още да не я опознаваме ясновидски. Не е необходимо да сме ясновидци, за да действаме благотворно, притежавайки духовно познание. Точно толкова малко, колкото човекът се нуждае да знае от какво се състои месото, когато го яде и въпреки това месото го храни, толкова малко човекът се нуждае да бъде ясновидец, за да осъществи чрез своята работа взаимовръзката си с живота на висшите светове. Приеме ли човекът духовността преди да е ясновидец, е подобно, като че ли я смила. Ясновиждането всъщност не добавя нищо към това, което чрез духовното познание можем да представляваме за света. То задоволява само нашето познание и трябва някога да се появи. Естествено, трябва да има хора, които да изследват състава на месото, но за яденето това познание не е необходимо. Така през новото време трябва да има и ясновидци, които могат да изследват каква е връзката на човека с духовния свят, но за да се върши това, от което

човечеството се нуждае, е необходимо да има здравомислещи човешки души. Те ще имат душевна храносмилателна сила, когато им се говори за науката за духовността, те ще приемат тази духовност, ще я смелят, ще я включат в своята дейност. В целия цивилизован свят днес се нуждаем от външна човешка дейност, одухотворена в истинския правилен смисъл.

ИЗЖИВЯВАНЕ НА ЧОВЕШКАТА ДУША В ДУХОВНИЯ СВЯТ В СЪНЯ И СЛЕД СМЪРТТА

Първа лекция, Лондон, 12 ноември 1922 г.

Сигурно си спомняте, че когато говорих тук пред вас последния път²⁶, описах изживяванията на човешката душа в съня, а днес бих желал да продължим разглежданията.

Наистина е така, че човекът, който познава човешкия живот само от дневната му страна, познава само половината на този човешки живот, защото най-важното се случва по време на съня. Пред вас положително не е необходимо да обяснявам как познанията, за които днес искам да говоря, са спечелени чрез това екзактно ясновидство, което съм описвал вече тук, в Лондон.²⁷ Предполагам, че ще приемете това, което ще кажа, като изхождащо от това екзактно ясновидско духовнонаучно познание.

Когато човекът премине от дневното съзнание в съзнанието на съня, което за хората на настоящето е несъзнателно състояние, той не е в своето физическо тяло, не е и в своето етерно тяло. По време на съня той е чисто духовно същество. И каквото той изживява като духовно-душевно същество между заспиването и събуждането, последния път ви го описах от една страна. Днес искам да го разгледам от друга страна.

Сигурно си спомняте, че в съня човекът първо изживява навлизането на своето същество в мировия етер, поради което го обзема известен страх пред непознатото, неопределеното, недиференцираното. Спомняте си още, че в този момент в душата се събужда нещо, което може да се нарече копнеж към

²⁶ В лекцията от 30 август 1922 г. в Лондон относно «Изживяванията на човека по време на съня и животът между смъртта и новото раждане» в «Тайната на Троицата», Събр. съч. 214.

²⁷ Лекциите на 14-ти и 15-ти април 1922 г., съдържащи се в том от Събраните съчинения «Слънчевата мистерия и мистерията на смъртта и възкресението», Събр. съч. 211.

божественото. Спомнете си сигурно още, че човекът тогава навлиза във втория стадий на съня в отраженията на планетните движения и че за онези, които имат отношение към Мистерията на Голгота, се появява Христос като водач за иначе хаотичните изживявания, които човек има, докато преживява отраженията на звездно-планетния живот в съня. След това идва изживяването на постоянните звезди. Човекът е излязъл от отраженията на планетната сфера и изживява констелациите на постоянните звезди. От заспиването до събуждането той наистина изживява цялото космическо извънземно битие. Казах ви също, че лунните сили, това, което отговаря духовно на лунните явления, връщат човека при събуждането в неговото физическо и етерно тяло.

Днес искам първо да ви опиша от една друга страна как протича изживяването между заспиването и събуждането. Когато през деня сме в нашето съзнание, ако не сме оплетени в материалистическите представи на съвременното човечество, имаме една морална и една религиозна основа на нашия живот. Освен това човекът трябва да чувства, че притежава едно природно познание, има морални задължения и отговорности, и освен това той почива с цялото си същество в един духовен свят. Последното можем да го наречем религиозно съзнание. Това морално и религиозно съзнание човекът го има по време на будното си състояние. Но религиозното съзнание човекът го има само поради това, че се намира в своето физическо тяло. В това физическо тяло човекът не е сам, а заедно с него са духовете на висшия миров порядък и той живее в своето физическо тяло заедно с духовете на тези висши мирови отношения. В етерното си тяло той живее заедно с това, което тези духове на висшите мирови отношения имат предвид с моралността.

Следователно религиозното съзнание на човека е зависимо от неговия живот във физическото тяло, а моралният живот е зависим от живота в етерното тяло. Това ни довежда дотам да разберем, че мировият етер, от който е взето нашето етерно тяло, има две съставни части. Едната част на този миров етер е

топлината, светлината, химичният етер и жизненият етер. Но в основата на всичко етерно, което съществува в топлината, светлината, в химичните процеси и в живота, се намира моралната същност на мировия етер. Тази морална същност на мировия етер обаче е налична само в близост до звездите и планетите. Така че, когато живеете на Земята, тогава, макар през деня да не знаете, вие се намирате в мировия етер като в морална есенция. И странствайки през света на звездите, вие сте в мировия етер и в моралната есенция, когато се намирате близо до някоя звезда. Слънчевата светлина изгонва моралността от етера, намираща се между звездите – не самото Слънце, то е мирово тяло, в себе си то съдържа за нас хората именно праизвора на моралния етер, – но когато Слънцето свети, изгонва чрез своята светлина моралната есенция на етера. И така, когато с очите си гледаме света, виждаме дървета, извори, виждаме всичко това, без да го проникнем, да го прозрем с моралността, понеже слънчевата светлина умъртвява моралното.

И когато при заспиването излезем от нашето физическо и етерно тяло, тогава като духовно-душевно човешко същество нямаме нищо друго освен това, което по време на земния живот сме си спечелили чрез съзерцанието на природата. В леглото си ние изоставяме освен физическото и етерното тяло – колкото и парадоксално да звучи – също религиозното чувство и моралните чувства и между заспиването и събуждането живеем като неморално същество. Но в това време ние живеем в един свят, който иначе е огряван от слънчевата светлина. И поради това, че моралният миров порядък е извън етера, поради това ариманичната същност има достъп до този етер, в който навлизаме със заспиването. Тази ариманична същност говори на човека по време на съня. И каквото тази ариманична същност говори, всъщност е фатално нещо, защото тази ариманична същност с право се нарича дух на лъжата, заради това, че така представя нещата на спящия човек, като че ли доброто е зло, а злото е добро. Неотдавна във вестника имаше една бележка за нещо, което днес вече е изследвано от природната наука,

въпросът защо престъпниците имат така добър сън, докато точно моралните хора с добра съвест често не могат да спят. Това се обяснява с казаното от мен сега. Този, който развива силна съвест, който е задълбочен човек, чувстващ морално, при него моралните чувства навлизат така дълбоко в душата, че той ги взима в съня и тогава спи лошо, ако вярва, че е направил много зло. Който обаче е лош човек, който няма силно развита морална съвест, той не взима угризенията на съвестта от татък в съня. И тогава има чисто духовно ухо за шептенето на Ариман, който му представя злото за добро. Оттам престъпникът е толкова доволен в съня си.

Хората казват: «Не е справедливо престъпниците да спят добре, а добрите хора зле!» Това, както казах, е природонаучно откритие. Но е така поради причините, които изложих. В действителност изкушението за злото по време на съня е невероятно голямо и човекът лесно си донася от съня демонични изкушаващи сили. Когато отново се завърне в своето физическо и етерно тяло, тогава при този, който не е много добър човек, се появяват угризенията на съвестта. Така е, че по време на съня са дадени много възможности за човека да попадне като земен човек под влиянието на изкусителя Ариман.

Това е станало така силно, както е днес, едва с течение на времето. Едва в нашата епоха по време на съня хората са предоставени във висока степен на демоничните сили, които им представят злото за добро, докато те спят. В по-старите времена от човешкото развитие не е било така. Тогава човекът е нямал толкова силно азово съзнание, както сега. През деня той е имал по-слабо азово съзнание, което е предизвиквало през нощта да не е податлив на злото, както става сега. Сега действително се намираме в решителна епоха от човешкото развитие, намираме се в криза. Хората трябва да се въоръжат срещу силите на злото, които се доближават до тях. Древните хора са били опазвани от това, защото по време на съня са навлизали повече в груповата душа. По време на съня човекът е живял повече в груповата душа. Този живот в груповата душа

е нещо, което ние развиваме до определена степен още когато сме будни. Ние се чувстваме като народ, често дори като род, ако се смятаме за аристократи, като членове на една фамилия. Но днес сънят изцяло отнема на човека това групово душевно чувство. В съня си днешният човек не може да е аристократ. Да, сънят възпитава много повече, отколкото смятате, но, от една страна, към злото, от друга страна, обаче към демокрацията. Сънят наистина е велик учител. Древните хора са преминавали в груповата душа по време на сън. Когато при събуждане са се завръщали във физическото и етерното си тяло, те си донасяли силно съзнание за взаимната си принадлежност в тяхната група. Едната страна на човека е това, което представлява той по време на сън.

Но в настоящото време човекът има в себе си същото, което има в съня, което е изложено така силно на влиянието на злото. Само през деня трябва да го потопа, да го остави да се влее в моралността и в религиозното съзнание. Религиозността му се дава от силите, живеещи с физическото тяло, а моралността от силите, живеещи с етерното тяло.

Това се е променило в развитието на човечеството с Мистерията на Голгота. Както древният човек е живял в груповото съзнание по време на съня, когато е влизал при събуждането си в своето физическо и етерно тяло, той е живеел повече в себе си. Но има разлика между древния и съвременния човек. Когато древният човек се е събуждал и е навлизал във физическото и етерното си тяло, преди напълно да се събуди, е имал ясното съзнание за своя живот, преди да е слязъл на Земята, и същото е било преди заспиването. Така че този древен човек, докато, от една страна, е развивал силно групово съзнание, е имал и силно съзнание за своята принадлежност към живота извън Земята. Той е знаел как е слязъл от духовния свят, как е преминал през звездния свят и си е избрал едно физическо тяло тук, на Земята. По-късно това съзнание силно се е помрачило. Затова пък хората са станали умни, както днес наричаме това. Те са се проникнали със силата за преценка, за дискриминиране и

подобни неща. Това става едва в течение на развитието и затова особено сутрин можем така добре да преценяваме, да съдим, защото нашето физическо тяло ни дава силата за съждение. Ние проникваме повече от древния човек във физическото и етерното тяло. Древният човек е имал съзнание за предишното съществуване, ние имаме съзнание повече за земното съществуване. Ние здраво се поставяме в нашето физическо и етерно тяло. Той не го е правил. Древният човек повече е носил физическото и етерното си тяло, той го е чувствал като нещо външно, както днес ние чувстваме нашето облекло. Това древно чувство го нямаме вече. Ние не казваме вече «аз нося моето тяло към вратата», както е казвал древният човек, когато е отивал към вратата, той е имал предвид физическия човек. В древните езици това е било естествен начин на говорене. Ние сигурно ще кажем: Аз – след като здраво потапяме нашия аз във физическото тяло – отивам до вратата. Ние приемаме за разбиращо се от само себе си, когато го казваме.

Поради това обаче за човека е изгубено съзнанието за връзката му с духовния и звездния свят. Човекът от предишните времена е знаел, че е свързан със звездния свят, и зад него с духовния свят, и е слязъл от тези светове в земното битие. Съвременният човек казва: «За живота аз се нуждая от месо, зеленчуци и яйца.» Това са продукти от физическия свят, с който ние имаме общо от раждането до смъртта. Не мислете, че изпитвам презрение към тези неща, те са много добри и необходими за живота, това трябва абсолютно да се признае в неговото пълно значение. Но аз искам само да кажа, че древният човек е знаел, че за този живот не се е нуждаел само от силата на Земята, която лежи в животните, в зелето и в яйцето, а към силата за живот той се нуждае и от Юпитер, Венера и Сатурн. Той е знаел: «Както тук, на Земята, трябва да ям например яйца, така, когато слизам от духовния свят, трябва да съм поел в себе си силата на Юпитер и Венера, иначе изобщо не бих могъл да бъда земен човек.» Както съвременният човек се чувства свързан със Земята и голямата му грижа е: «С какво

да се храня, за да имам здраво тяло?»), така древният човек се е чувствал принуден да има отношения със звездите. Той си е казал: «Ако тук, на Земята, не мога това или онова, значи, че при слизането си не съм се държал както трябва спрямо звездите и трябва да се коригирам при следващия ми престой във времето между смъртта и новото раждане.» В древни времена човекът е развивал нещо за живота, което може да се нарече духовна диета. В древните мистерии е имало водачи, които са били нещо подобно на съвременния лекар. Но съвременният лекар дава указания за тялото. Това е съвсем разбираемо и не бива да се оспорва. Древните водачи в мистериите, които са били и лекари в това отношение, са давали указания как, когато се страда от нещо, трябва да се промени отношението на човека например към Венера или Сатурн, като на хората са били давани душевни указания. Например един такъв древен лекар в мистериите констатира, че човекът, потърсил помощ при него, има твърде силно привличане към физическото си тяло; то не му е само обвивка, облекло, а той много силно живее с него. Приблизително, както ако някой човек днес винаги спи в своето облекло, така е изглеждал за лекаря някой човек, който е имал някакъв недостатък и поради това е бил силно свързан с физическото си тяло. Лекарят му е казал: «Опитай, когато вечер има пълнолуние, да отправиш поглед към Луната и същевременно да кажеш тази или онази мантра.»

Защо е правил така лекарят на древните мистерии? Той го е правил, защото е знаел, че когато човекът се разхожда на лунната светлина и си казва мантра, това действа срещу сатурновата сила, Сатурн има по-малко влияние над този човек. И този древен лекар от мистериите е знаел, че това силно свързване с физическото тяло, това пълно оставане в него, е причината човекът да се е придържал много по-силно към Сатурн, вместо да слиза от духовния свят през звездния свят в земното битие. От тази прекалена симпатия към сатурновия живот човекът е получил този недостатък. Луната и Сатурн са противоположно действащи едно на друго небесни тела. Така

чрез лунните сили древният лекар е лекувал уврежданията от сатурновите сили. Той е предписвал една духовна диета. Така е било в древни времена.

Ние имаме физическа диета, която е напълно подходяща за нас. Но в древните времена е била необходима духовна диета. Тази духовна диета трябва да се научим да я прибавяме към нашата физическа диета. Задачата на настоящето е ние, хората, отново да си изработим чувство за духовна диета, прибавена към физическата. Тогава по отношение на сегашното време ще можем да решим своите задачи в земния си живот. Това е, което исках да ви кажа в първата част.

Понеже за мое задоволство пред вас имам да изнасям още две лекции, днес няма защо да бързам и спокойно ще мога да ви кажа нещо, което искам да ви кажа при сегашното ми гостуване.

Някога древните хора са могли да съзерцават предишния си живот и живота, който човекът е изживял в духовния свят, преди да се съедини тук, на Земята, с физическото и етерното си тяло, чрез едно елементарно ясновиждане. Днес това може да се постигне само чрез истинската наука за духа, както тя е представена в антропософията.

Но със съзерцанието чрез инспирираното съзнание на времето, което сме прекарали преди да слезем като хора на Земята, чрез това ясновиждане става ясно как известно време ние живеем в един чисто духовен свят, в който не съществуват минералното, растителното и животинското царство, също и звездите, които съзираме в околността на Земята, а около нас са съществата на висшите йерархии. Известно време между смъртта и новото раждане ние живеем между духовните същества. Едва след това проникваме през звездното небе надолу към Земята и минаваме с по-голяма или с по-малка симпатия през една или друга звездна сфера. И там е така, че ние наистина подготвяме нашето земно битие. Според това как се отнасяме към звездните сфери, през които преминаваме, се определя и нашето земно битие. Искам да ви го илюстрирам с един пример.

Когато напуснем чисто духовния свят, първоначално пре-

минаваме през сферата на неподвижните звезди, за която ще говоря следващия път. След това преминаваме през сферите на Сатурн, Юпитер, Марс, Слънцето, Меркурий, Венера, Луната и постепенно слизаме на Земята. Когато от чисто духовния свят навлезем в звездната сфера, идваме в известен смисъл от другата страна на звездите. Тук, на Земята, виждаме например Юпитер от определена страна. Ако едно човешко същество, което слиза от духовния свят през звездната сфера, се доближи до Земята, вижда Сатурн и всички други звезди от другата страна. В известен смисъл съществото идва отзад до звездите, вижда винаги противоположното на това, което физически хората виждат от Земята. Но човешкото същество, което идва от духовния свят на Земята, не вижда така, както виждаме ние. То още няма очи, които получава едва чрез физическото тяло. То вижда духовното на Сатурн, Юпитер, Слънцето, Венера, Меркурий, Луната. Според това дали съществото преминава през различните сфери със симпатия или антипатия, то приема при слизането си силите на Сатурн, Юпитер и т.н.

Може да се случи едно човешко същество, което в предишен земен живот е живяло по определен начин, при слизането си в нов живот да получи импресията: добре е за мен, ако следващия път сляза на Земята като жена, ако се въплътя в женско тяло. Наистина е предмет на размисляне от страна на слизащата човешка душа дали иска да бъде мъж или жена. Защото от това главно зависи съдбата на Земята. Не е все едно дали човек живее в някой земен живот като мъж или жена. Но за човешката душа не е достатъчно просто да размисли дали да бъде мъж или жена! Това трябва да се подготви. И то се подготвя така, че човешката душа, ако иска да бъде жена, се приближава към Земята тогава, когато от Земята ние виждаме Луната във фазата на пълнолунието.

Когато от страна на Земята виждаме пълнолунието, тогава човешката душа, която слиза надолу, вижда духовността на Луната, от духовната сфера тя вижда Луната тъмна, това означава, изпълнена с различни същества, тя вижда Луната

духовно. И тези същества подготвят душата така, че на Земята тя да бъде притеглена към женско тяло.

От това зависи как душата преминава през звездната сфера, дали тя ще поеме сили, за да бъде мъж или жена. Също както душата преминава през лунната сфера, тя преминава например през сферата на Меркурий и Венера. Както душата става мъж или жена през лунната сфера, така, от друга страна, се изпълва със симпатия към семейството – защото тя би могла да бъде мъж или жена в някое семейство – чрез сферата на Венера.

Човекът, който слиза на Земята като душа, може да слезе по време, когато Венера е от съвсем друга страна на Земята, и той съвсем не е нужно да минава през сферата на Венера. Тогава човекът няма да има особено отношение към семейството си. Или пък той ще избере пътя през сферата на Венера, който ще го доведе до определено семейство. Възможността за душата да се подготви за определено семейство е, когато човекът, така да се каже, избере лъча, който от Венера води до това семейство. Тогава той се приближава към Земята от другата страна, от тъмната страна на Венера и по този начин стига до едно определено семейство. Той минава и през меркуриевата сфера, и стига до определен народ. Ако областта на този народ се огрява от лъчите на Меркурий и той идва от тъмната страна на Меркурий, за него това е пътят към този народ.

Така човешките души са подготвени чрез Луната, като ние винаги имаме предвид духовното, дали да са мъже или жени, чрез Венера – към кое семейство ще принадлежат; чрез Меркурий – към кой народ ще принадлежат.

Това са неща, които ви показват как целият живот на човека на Земята изцяло зависи от това как неговото отношение е формирано при слизането. Това е нещо, което трябва да се научим да разбираме. Трябва да стигнем отново дотам да се чувстваме като създания на звездния свят, както на Земята се чувстваме създания от водород, кислород, азот, въглерод, сяра и т.н. Ние не сме физически хора, съставени от белтък и някои други вещества, а сме хора, съставени от всички сили

на Всемира, само че тези сили на Всемира ни въздействат при слизането. Тогава ги имаме в нас. И в съня ние имаме спомен за това.

Но споменът, както знаете, е винаги по-слаб и блед от изживяването. Помислете си как, ако сте изгубили близък човек, след известно време мъката отслабва. Така отслабва в съня това живо присъствие в духовния и звездния свят. И затова именно в съня човекът е изложен на всичко, за което ви разказах в началото на днешните разисквания. В съня ние имаме само слабо отражение, в известен смисъл, един космически спомен за духовните и звездните изживявания, които сме имали между смъртта и последното раждане.

ИЗЖИВЯВАНИЯ НА ЧОВЕШКАТА ДУША В ДУХОВНИЯ СВЯТ В СЪНЯ И СЛЕД СМЪРТТА

Втора лекция, Лондон, 16 ноември 1922 г.

Ще споделя с вас някои неща относно духовните власти и същества, които надсетивно живеят в обкръжението на човека и участват в неговото земно битие. Ще разберете, че всичко, което се случва между духовните същества в надсетивния свят и което такива духовни същества имат да вършат заедно, се различава от това, за което се грижат хората по време на земното си съществуване, и че оттам всъщност е трудно да се разказва за съществата и дейностите на надсетивните интелигенции, на надсетивните същества с човешкия език, който е създаден за човешките условия. Но тъй като в нашето време то трябва да се случи, ще трябва да се разказва образно. И тук ще разберете, че някои изрази са така оформени, като че ли биха произхождали от човешките условия. Те посочват наистина правилното, но, разбира се, по картинен, образен начин, понеже са взети от човешките отношения.

Като хора, около нас имаме природата с нейните различни царства – минералното, растителното, животинското царство и физическото човешко царство. Каквото имаме като природа около нас, зад нея в определен смисъл има една втора природа, но духовна, надсетивна природа. Човекът възприема обикновената природа със сетивата си. Надсетивната природа, която е отзад, той не я възприема. Но въпреки това тя има голямо влияние върху земното му съществуване.

Второто, което трябва да се вземе под внимание, е, че човекът има в себе си физическа природа и когато погледне навътре в себе си, възприема тази физическа природа като свои инстинкти, свои страсти. Всичко това, естествено, е астрално, но то произтича от физическата природа. Зад това, което човекът възприема по този начин в себе си чрез своите инстинкти, нагони и страсти, се намира един свят от съще-

ства, които имат вътрешно отношение към хората, но са от подчовешки вид. Така че, когато възприемаме обкръжението със сетивата си, когато виждаме повърхността на природата, външната страна на природата, зад нея трябва да предполагаме свръхсетивната природа. А когато погледнем в себе си и сами възприемаме нашите нагони, инстинкти, страсти, тогава зад това, което се проявява в нас, трябва да предполагаме една подсетивна природа. Надсетивната природа, намираща се около нас, може да преценява само този, който притежава духовен взор, който не се насочва само като природната наука към това, което протича в строгите природни закони. Там, където природната наука може да изследва така, никога няма да се види стоящата зад природата надсетивна природа. Тя се показва, когато човекът изостри духовния си взор за това, което не е закономерно, а за което обикновено се казва, че то става случайно.

В обкръжаващия ни свят случайно е всичко, което се проявява във времето, в нередовностите на атмосферата по време на годината. Ако разгледате детайлите, да речем на лондонската мъгла, общо взето ще можете да видите известни правила, но не в детайлите. В детайлите при неща като вятър и промяна на времето се казва, че те подлежат на случайността. И дори да прочетете във вестника какво ще бъде времето през следващите дни, не можете да разчитате на него със същата сигурност, както че Слънцето ще изгрее следващата сутрин. Природните закони са нещо съвсем различно от това, което се проявява във вятъра и времето и което в известно отношение първоначално се означава от човека като случайност в природните явления. Човекът може да си изгради известна способност за прогнозата на времето. Тя обаче не може да се сведе до природни закони, тя е нещо инспирирано или интуитивно.

Във всичко, което се проявява във вятъра и времето, живеят същества, които са невидими само затова, защото нямат тяло, видимо за сетивата, присъщи на земните същества. Но

живеещите във вятъра и в промените на времето съществата съществуват въпреки това. Те имат тяло, състоящо се от въздух и топлина, което не съдържа вода, изобщо течност и твърда субстанция. Те имат тяло, състоящо се само от въздух и топлина.

Това тяло се образува, разгражда се, преминава през бързи метаморфози. Това, което виждаме в облаците, чувствате в повеея на ветровете, е само външен израз, само делата на тези същества. Тялото стои на заден план, то е въздушно и топлинно тяло. Така че, когато поглеждаме в нашата атмосфера, в обкръжението на Земята, в което се намираме като хора, около нас съществува един свят от същества, които са въздушни и топлинни същества. Тези въздушни и топлинни същества са от същия вид, който в моите книги и лекции често съм наричал луциферични същества.

Тези луциферични същества имат съвсем особен стремеж по отношение на хората. Макар често да живеят в неприятното за нас време, те са същества, които извънредно много държат на моралния елемент в човешките социални отношения. Те държат толкова много на моралния елемент, че са на мнение, че е по-добре човекът изобщо да няма истинско физическо тяло. Най-малкото, човекът да няма тяло, в което да се намират земни и водни елементи. Те желаят да изградят човека по своя начин, понеже биха го направили напълно морално същество, но без да притежава свобода. Той не би имал никаква физическа природа и би бил напълно морално същество. В течение на годината тези същества постоянно се борят по ужасен начин да откъснат човека от Земята и да го въвлекат в своята сфера, да го отчуждят и лишат от Земята. Тези същества са особено опасни за всички мечтателно екзалтирани и предразположени към мъглява мистика хора. Такива мечтателно екзалтирани, предразположени към мъглява мистика хора много лесно се поддават на влиянията на тези същества, които искат да отвлекат човека от Земята, да го направят един вид ангелско същество, за да не се изкушава

от неморалното.

Колкото и да звучи странно и парадоксално, в тези власти, които се изявяват във вятъра и времето, пулсират във въздушните течения, имаме съществата, които най-много мразят човешката свобода и не искат да знаят за нея, искат да унищожат човешката свобода, да направят от хората морални автомати и много добри ангелски същества. И те се борят, ако мога да си послужи с един земен израз, «на нож», за да постигнат това.

Срещу тези същества, които, така да се каже, строят своите крепости във въздуха – не се притеснявайте от израза, вече казах, че трябва да се изразя образно, – имаме други, които последния път вече споменах в друга връзка.

Това са същества, които имат общо с проявяващите се в човека инстинкти, нагони, жадувания, страсти. Тези същества обаче не са вътре в човека. В човека са само техните въздействия. Тези същества живеят непосредствено на Земята, но така, че човекът не може да ги види, понеже никога не са имали толкова оформено тяло, че той да може да ги вижда. Те имат само тяло, което живее в земния и водния елемент. А делата им в явленията на Земята са приливите и отливите, вулканичните изригвания и земетресенията. Тези земни явления, пред които, както знаете, природната наука е напълно безсилна, показват на духовно-изострения поглед, че зад тях стои един свят от подчовешки същества. А тези подчовешки същества са подвластни на онези сили, които в други взаимовръзки винаги наричам ариманични власти. Ариманичните власти с техните различни подчинени духове – до коболдообразните същества са намиращите се в земния и водния елемент на Земята поддухове – са си поставили, така да се каже, друга задача. Ако се разгледат всички тези същества, човек не може да им се сърди. Как да се сърдим на луциферичните същества? Те искат най-доброто, именно да направят човека едно разбиращо се от само себе си морално същество. Но под тяхното влияние той никога не би могъл да бъде свободно същество, а само морален автомат. Те

обаче искат най-доброто за хората. Другите същества имат, така да се каже, своите крепости непосредствено под повърхността на Земята, но техните въздействия се издигат и навлизат в човешката обмяна на веществата. И каквото виждате като приливи и отливи, или рядко виждате в избухването на вулкани и земетресения, това постоянно се намира в прилив и отлив в човешката обмяна на веществата. Това са ариманичните въздействия.

Докато луциферичните духове строят своите крепости във въздуха и се борят срещу земното за моралното, тези същества се борят да втвърдят човека, да го направят подобен на тях. Чрез това той би станал безкрайно умен в материалното, би станал безкрайно находчив, интелигентен. Те не могат директно да постигнат това, а искат да го постигнат индиректно. Затова при техните хилядолетни усилия в земния живот действително им се е удало да образуват цял род от такива подчовешки същества. Те го правят, като завладяват инстинктивната природа на човека, когато тази природа е особено пуста и груба. Те придърпват в известен смисъл тази инстинктивна природа към себе си. Тогава по време на живота си човекът изпада под влиянието на тези ариманични власти.

Ако човекът изпадне по време на живота си под влиянието на ариманичните сили, така че напълно се отдаде на своите страсти, инстинкти, нагони, да стане празен човек, тогава те могат да изтръгнат това след смъртта. И по този начин има вече цяло население, подчовешко население на Земята. То наистина съществува, намира се във водата и в земния елемент.

И ако попитате какво искат да правят ариманичните същества с това подчовешко население, то е, че те си мислят: «Сега ще измъкна от някой човек тази инстинктивна природа и от нея ще направя едно земно-водно същество. Тези земно-водни същества действително населяват пластовете, лежащи непосредствено под земната повърхност. Те са там вътре. Онези хора, които могат да съзерцават случващото се в мините, познават много добре тези същества. Те са същества, които съществуват поради това, че са изтръгнати от човека в момента на смъртта.

И там чака Ариман, там ариманичните власти чакат в някоя инкарнация хората да пропаднат чрез карма, причинена от инстинктите, нагоните и страстите, да пропаднат, да им хареса едно такова същество така, че в някой земен живот да си кажат: «Не искам да се завърна отново в духовния свят, искам, след като съм напуснал физическото си тяло, от което човек отново се издига в един надсетивен живот, да се въплътя в такова подсетивно същество. Така ще остана съединен със Земята. Няма повече да умирам, ще остана свързан със Земята. Аз избирам да бъда едно подсетивно същество.»

И действително, колкото и парадоксално да звучи – човек трябва да се учудва, понеже ариманичните същества са извънредно умни, – те винаги са на мнение, това може съвсем правилно да се констатира, че ще са в състояние да примамят толкова много хора по този начин в своя род, че Земята някога да се насели само от такива ариманични подчовешки същества. И затова искат да направят самата Земя безсмъртна, така че тя да не се разпръсне на прах в мировото пространство.

Така в нашето земно обкръжение действително имаме две армии, армията във въздуха, която иска да направи човека морален, но да го издигне нагоре от Земята, и ариманичните същества непосредствено под земната повърхност, които искат да смъкнат човека надолу, да го задържат винаги свързан със Земята.

Тези два вида същества са в минералното, растителното, животинското царство и в обикновеното физическо човешко царство. Доколкото човекът не живее прекалено в нагони, страсти и жадувания, там те трябва заедно да се понасят.

Относно минералното царство, бих казал, че тази божествена същност, която например в християнската религия е наречена Бог Отец, в прадревни времена е установила мира по отношение на минералите, растенията, животните и външно животинско-физическия човек. В минералите, растенията, животните и в онази животинска природа на човека, която не се издига нагоре в душевността, където човекът не може да се

зарази чрез своите нагони, страсти и желания, в прастарите времена е установен мир чрез Бог Отец.

Следователно, ако вземете в ръка един кристал, един минерал или едно растение, няма да забележите, че има кавга между тези два вида същества. Но в момента, в който съзрете проникването на човешкото тяло с душата, там ще видите, че тези същества се държат така едно с друго, че луциферичните същества казват на ариманичните: «Ние обещахме на Бог Отец да не се караме за минералите, растенията, животните и човека, докато той още е несъзнателно същество, което не мисли, а живее като животно, няма да се борим за тях, но за човека, който е постигнал своето самосъзнание, ще се борим на нож. И между въздушно-огнените и земно-водните същества се развихря ужасна война за човека. Това трябва да се прозре. Днес човекът е пораснал по отношение на познанието на външната природа. Да, в нея луциферичните и ариманичните същества се понасят. Но човекът не знае нищо за това, което живее отвъд сетивния свят, за надсетивната природа и за надчовешката природа. Тези две царства крият същества, които воюват за човека в тази ужасна борба, която характеризирах.

Същността, която в Стария завет е наречена Яхве, тази същност – ако може да се използва изразът, в началото казах как ще се ползвам от такива изрази – има своето седалище на Луната, т.е., като духовно същество в Космоса тя принадлежи към това, което има своя израз във физическите лунни явления. Тази лунна същност, Яхве, има следната задача в мировия порядък. Преди всичко тя е, ако мога да кажа така, натоварена със задачата да обгърне човека, който слиза от духовно-душевния свят надолу към Земята, с едно тяло и да го поведе надолу към Земята. Тази Яхве-същност си запазва обаче правото да има работа с хората и на Земята, именно да регулира всичко, което се отнася до размножителните сили. Тази Яхве-същност, която така да се каже, има своето седалище на Луната, води човека надолу към Земята и иска да владее всичко, което в човека е свързано с нагоните и инстинктите на възпроизвеждането.

Възпроизвеждането обаче не може да се регулира само за себе си. То е свързано с другите инстинкти и пориви на човека. Затова Яхве се нуждае от помощници. Съществата, които Яхве използва за помощници, за да приведе в хармония например инстинктите в човека, свързани с яденето и пиенето и тези на възпроизвеждането, изобщо да бъдат регулирани нагоните и инстинктите, тези помощници Яхве, лунният бог, ги намира в Меркурий и Венера.

Така че в духовния Всемир ние имаме в известен смисъл съюз между Луната, Яхве-същността в Луната и всичко, което обитава Луната заедно с Яхве, и съществата от Меркурий и Венера. Съществата, които са в този съюз, искат същност да владеят от Луната, от Меркурий и от Венера всичко в плътта и кръвта на човека. Човекът не е само земно същество, а в него се разиграват въздействията от Космоса.

Онези същества, които вече нарекох ариманични и които имат своята крепост непосредствено под повърхността на Земята и са земни и водни същества, в сравнение с Яхве и съществата на Меркурий и Венера не са достатъчно зрели, за да обитават по този начин Луната, както Яхве обитава Луната или неговите помощници обитават Меркурий и Венера, те не са зрели да стигнат до тези мирови тела. Те са осъдени в мировия порядък не да имат своето седалище на Луната, Венера и Меркурий, а да останат долу под повърхността на Земята. Затова можете да предположите, че тези същества, макар да им липсва всякаква моралност, не само водят борба срещу въздушно-огнените същества, но преди всичко срещу Яхве, властите на Венера и Меркурий и искат да отнемат правомерното господство на Яхве. Яхве е регулатор на инстинктивната човешка природа. Докато той я регулира извън Земята, тя остава подчинена на друга власт, не на моралните власти, но няма да стане неморална. Чрез правомерното господство на Яхве човешкият род на Земята е станал такъв, какъвто го познаваме. Затова са били необходими тези лунни, меркуриев и венерени власти.

Ариманичните същества основават другия род, за който

ви говорих, срещу рода хора на Яхве. И едно важно средство за тях е това, което последния път тук характеризирах. Докато човекът спи, те се приближават до него и му казват, че доброто е зло, а злото е добро. Това човекът го възприема с ужасна лекота, докато спи, и го внася след това в своето физическо и етерно тяло. А тези ариманични същества вярват да постигнат своята цел с нашепванията на безсъвестното зло, така че можем да кажем, че човекът трябва всъщност да бъде напълно зависим по отношение на нисшата си природа от по-висшите власти, от лунните, венерините, меркуриевите власти. Нисшата природа не е зла и нисша сама по себе си; тя става такава поради това, че противниковите на Яхве сили проникват в хората по описания начин. Яхве желае тези същества да се проявяват само в прилива и отлива, във вулканичните изригвания и в земетресенията. Но те правят всякакви усилия да могат да се проявят също и в човека и в своята крепост не са само такива, че да враждуват единствено срещу въздушните и огнените същества, а предимно се противят срещу Яхве и неговите помощници от Венера и Меркурий. Така човекът се намира в борба, която от едната страна се води от Яхве и неговите привърженици, които се борят за справедливостта във Всемира, а от другата страна стоят тълпите на Ариман, който далеч превъзхожда хората по ум и иска изцяло и напълно да отрече моралната природа и да направи хората автомати на интелигентността.

Тук имате това, което протича в човека, бих казал, от долу нагоре, от Земята и водата и което чрез това се разпростира вътре в човека, понеже човекът трябва да яде продуктите, които произхождат от земята и водата. От въздуха той не се храни, от простата топлина също не.

От другата страна стоят съществата, които са vyplътени във въздуха и топлината. Те също така са незрели същества, каквито са враждебните на Яхве същества. Но тези същества, които са постигнали зрелостта, обитават Марс, Юпитер, Сатурн. Така че въздушните и огнените същества нападат ариманичните сили не само от своите крепости във въздуха, а те

се борят срещу всичко, което като въздействия се упражнява върху хората от Марс, Юпитер, Сатурн. Марс, Юпитер и Сатурн, далечните планети, които имат въздействия върху хората – техните духовни същества имат въздействия върху хората, – които живеят предимно в очите, ушите, накратко в сетивните органи по повърхността на човека. Докато Луната, Венера и Меркурий въздействат вътре в човека, във вътрешните органи, Сатурн, Юпитер и Марс имат своите въздействия в сетивните органи. Въздействията например от Сатурн се простират главно в човешките очи. Тези същества, сатурновите, юпитеровите и марсовите същества искат да направят човека истински земен човек, т.е. да му дадат сетива, които са правилно поставени в един физически човешки организъм и остават на повърхността. Те искат да му дадат нерви, които произлизат от сетивата и се разпростират във вътрешността. Сатурн дава сетивата. Юпитер дава нервните продължения на сетивата, а Марс е такава сила, която например дава говора. Следователно тези същества искат да донесат всичко, което е на повърхността на човека. Тези сетива и нерви са вдлъбвания навътре в човешката кожа.

Но въздушните и огнените същества, за които ви говорих, воюват на живот и смърт срещу Юпитер, Сатурн и Марс. Те седят в своите крепости във въздуха и разгръщат своята мощ особено в светкавиците, във всичко огнено, във въздуха. Те са, които искат да направят целия човек физически, както всъщност следва да станат отвън само окото, ухото и носът, както той е на повърхността. Те искат да разлеят повърхността из целия човек, така че човекът да не може да прави нищо друго освен да вижда и слуша, да не яде и да не пие, а само да вижда и чува и да стане ангелоподобно същество.

Тези марсови, юпитерови и сатурнови същества действително се държат напълно порядъчно във външната природа – ако мога да употребя такъв израз за така възвишени същества. Те проникват с моралност това, което във външната природа ни се явява само като природа. Те донасят моралността на хората, тя действително навлиза чрез сетивата.

Но въздушните и огнените същества искат да проникнат човека изцяло с неговата сетивна природа, така че, като възприема със своите сетива, той да не вижда нищо друго освен това, което е морално. Следователно те искат да го направят един морален автомат.

И така, когато гледате природата, виждате, че всичко, което се проявява чрез сили, идва от марсовите същества. Кое се проявява чрез природни закони, идва от юпитеровите същества, а което е цвят и тон, е от сатурновите същества. Тези същества обаче, въздушните и огнените същества, искат да не оставят човека да има физическо тяло, а той да остане само сила и закон, т.е. да стане мисъл, цвят и тон. Те искат напълно да го разреждат, както се каза, да го направят същество, подобно на ангел.

Така виждате, че докато във външната природа Луната, Меркурий, Венера, Юпитер, Марс, Сатурн се понасят и чрез Слънцето се държат в равновесие, в човешката природа те водят двустранна борба. Първо воюват ариманичните и луциферичните същества едни с други, второ, луциферичните същества воюват с всичко марсово, юпитерово, сатурново, лежащо извън Слънцето; от своя страна, ариманичните същества се борят с всичко лунно, венерино, меркуриево.

Зад природата и в човека действително бушува жестока борба и в тази жестока борба човекът трябва да си извоюва своя напредък и своята свобода. Това той е направил в древните времена с помощта на уроците на древните мистерии, в сегашното време трябва да го постигне чрез това, което относно скритото зад природата и в човека може да се разкрие чрез духовното изследване. Защото, ако човечеството остане незапознато с тези неща, в бъдеще то ще стигне до най-голям упадък. От моето изложение виждате, че съществата, които днес отново ги наричам луциферични и ариманични същества, са особено развити по отношение на определени качества, луциферичните същества – по отношение на моралността, а ариманичните – по отношение на интелигентността. И въпреки това тези същества от двете страни постоянно вярват, че ще постигнат своите цели. И винаги

започват отново да се борят за своите цели по начина, който днес ви описах. Относно постигането на тези цели на Земята те изживяват много разочарования. Така че когато срещнем чрез съвременната инициация такива луциферични или ариманични същества зад природата или между хората, ние ги виждаме да се намират, от една страна, в непрекъснато опиянение от победата. Те постигат целите си, не искат да се откажат от тях и са убедени, че ще постигнат победа. От друга страна, те постоянно биват разочаровани от Земята. И настроението, породено от победоносното опиянение и непрекъснатите разочарования, постоянно пронизва живота на този род същества.

А в детайли се проявява следното. Първоначално се установява как луциферичните и ариманичните същества са разочаровани от Земята чрез физическата същност на човека. Получават се най-силни впечатления за разочарованията на Ариман и Луцифер, когато се намираме при психично болни хора или в психиатриите, защото и в двата случая Ариман и Луцифер изживяват силни разочарования. Както казах, тези два вида същества водят жестока борба за природата на човека. Но те не се чувстват добре по отношение на своите цели, ако вътре в човешката природа извоюват победа един срещу друг.

Различно е, ако Ариман постигне победа срещу лунните, венерините и меркуриевите богове, различно е и при победата на въздушните и огнените духове срещу Юпитер, Марс и Сатурн. Това обаче никога не са пълни победи. Те стават такива само когато се подкрепят чрез успеха на тези същества едни срещу други. Успехите обаче, които тези същества извоюват едни срещу други, в повечето случаи са само привидни и оттам идва и разочарованието. Защото представете си, че на ариманичните сили се удаде да постигнат в човешкото физическо тяло победа над луциферичните сили, над тези сили, които искат изцяло да изпълнят човека с това, което би трябвало да остане само на повърхността, в сетивата. Тогава, чрез победата на ариманичните сили, човекът получава болести като туморни образувания, рак или болести на веществообмяната като диабета.

Когато тези болести се проявят някъде във физическата природа на някой човек, тогава Ариман е извоювал победа над Луцифер, свързана с това, че физическата природа на човека е разрушена за известно време. Тогава тази физическа природа не служи на Ариман, за да изтръгне от нея инстинктите, нагоните и да образува своя собствен род. От това ще получите може би парадоксален, но правилен възглед за болестта. В много случаи тя е единственото средство за добрите власти да спасят човека от лапите на Ариман.

А ако Луцифер извоюва победа в човешката природа, ако луциферичните сили извоюват победа над ариманичните сили, които искат да втвърдят човека, да го привлекат надолу в своя род от само земни и водни същества, тогава човекът заболява от възпалителни болести или изпада в налудничави състояния. Чрез това пък се оспорва победата на Луцифер.

Ариманичните и луциферичните сили непрекъснато работят с всички сили, за да постигнат своите победи, но биват натъжени и разочаровани от болните в болниците и в психиатриите. Защото там им се посочва, че те могат да се борят, но всъщност не е възможно да победят.

Ако прозрете не само физическата, но и етерната природа на човека, там имате точно същите причини за разочарования на ариманичните и луциферичните сили, защото ако луциферичните сили победят ариманичните в етерното тяло, човекът става лъжец по привичка. Но стане ли човекът лъжец по привичка, той няма да е морален, а изпада именно от света, в който Луцифер иска да го задържи. Луцифер изтръгва човека привидно от земния свят, но той го прави лъжец, вместо морален автомат. И докато човекът става лъжец по привичка, стане обикновен лъжец, тази лъжливост на човека, колкото и парадоксално да звучи, първоначално е оръжие на добрите сили, за да изскубнат човека от Луцифер. Защото, ако човекът стане лъжец, това може поне да се изправи в по-нататъшното протичане на кармата, докато ако Луцифер победи, човешкият род ще се изгуби, ще бъде отвлечен нагоре от Земята.

Ако Ариман победи в етерното тяло, ако победи или е близо до своята победа, тогава човекът става обсебен, вътрешно бива обсебен от ума, интелигентността остава в него. Тя го притежава и прониква етерното му тяло. Отново Ариман не може да извлече надолу инстинктите и нагоните, понеже те засядат поради обсебването в етерното тяло.

Така в голям мащаб чрез успеха на лъжливостта и обсебването в човека непрекъснато се поражда причина за голямото разочарование на луциферичните и ариманичните сили.

Разгледайте астралното тяло и предположете, че ариманичните сили победят или са близо до победата в астралното тяло и поради това човекът може да стане върл егоист, изцяло егоистичен. Но стане ли той празен егоист, задържа своите инстинкти в себе си. Ариман няма какво да измъкне. И по този начин точно чрез върлия егоизъм Ариман изпуска своята плячка.

А победи ли или е близо до победата Луцифер, човекът може да стане в своето астрално тяло това, което се нарича безазов мечтател, който не е съвсем на себе си. Такива неща съществуват, най-малкото човекът може да изпадне за известно време в такива състояния. Това тогава е голямото разочарование за луциферичните сили. Виждате колко много извори на разочарование има на Земята за луциферичните и ариманичните сили.

Но същевременно виждате в какво обкръжение стои всъщност човекът. Още в древни времена, когато древните мистерии на посвещението са съществували, той е стоял сред тази борба зад физическия свят. Тогава пратениците на Бог Отец са били учителите на мистериите, първите велики учители на мистериите. От тях произлизат учениците, гуру, а от тези произлизат учениците – хела²⁸, по-маловажните ученици. Най-висшите водачи обаче са получавали своите указания непосредствено от пратениците на боговете, от посланиците на

²⁸ В ориенталските школи гуру се казва водачът по пътя на окултното развитие. Хела, изговаря се чела, се нарича ученикът на гуру. Виж предишната лекция в този том, от 12 ноември 1922 г.

Бог Отец. И понеже болестите, които ви описах, са изворите на големите разочарования на Ариман и Луцифер, понеже Луцифер и Ариман в известен смисъл са парализирани, упоени в своите разочарования – колкото и невероятно умни и морални същества да са ариманичните и луциферичните същества, понеже тяхното съзнание е особено ясно и светло, те толкова повече изпадат тогава в замъгляване, – и божиите посланици могат необезпокоявани от Ариман и Луцифер да намерят лечебните средства, както ви казах последния път, че с лунните средства могат да се лекуват сатурновите увреждания и др.п.

Така е било в древните мистерии, когато посланиците на Бог Отец непосредствено са могли да изтръгват човека от заблудението, в което той е попаднал чрез борбата зад природата и между хората, за която ви разказах.

В по-новото време заблудението, в което стои човекът, не е по-малко от това в древните времена. Човекът е разкъсван напред-назад в борбата, която се води за него зад природата и под него.

И прекрачи ли се прагът, погледне ли се съзнателно в духовния свят и се види тази ужасна борба, тази объркваща игра за човека зад природата и под него, тогава в настоящето напразно се търсят посланиците на Бога, които например са дали в ръцете на древните мистериини лекари меркуриевия жезъл и подобни символи за лечението. Човек изобщо не може вече да се справи в тази ужасна борба, водена между изостаналите горни същества – марсовите, юпитеровите и сатурновите, (т.е. луциферичните) същества, и изостаналите долни същества – лунните, венерините, меркуриевите, (т.е. ариманичните) същества. И наистина е така, че когато прекрачите прага, вие сте поставени в тази ужасна борба между горните и долните сили. Като два военни лагера се изправят едни срещу други въздушните и огнените същества, като неправомерни сатурнови, юпитерови и марсови същества, и земните и водните същества като неправомерни лунни, венерини и меркуриеви същества. Борбата се разиграва отвъд прага по ужасен начин, така че

Слънцето първо става съвсем пламенно, после потъмнява и накрая изглежда като ужасен черен диск.

Така не е било за древните посветени. Някога те са виждали през станалия черен слънчев диск. И точно от този черен диск са идвали срещу тях посланиците на Бог Отец, които са били например носителите на лечебните послания в древните времена.

Ние, по-новите хора, прекрачваме прага и там се разгаря тази ужасна борба. Слънцето става червено, после черно, но остава черен диск. И ние сме отблъснати назад и трябва, за да се ориентираме в тази объркваща борба, да търсим на самата Земя.

Ние сме насочени към Христос, който като духовно същество, свързано с Мистерията на Голгота, стои там и казва: «Не се отчайвай, че Слънцето е станало черно. То е почерняло, защото аз, Слънчевият бог, не съм на него, а съм слязъл и съм се свързал със Земята.» И ако тогава с цялата си вътрешна отдаденост, с изостреното познание за това, което идва именно от Мистерията на Голгота, пристъпим към Христос, тогава Слънцето не се просветлява – то остава черен диск, – но започва да прави доловимо това, което Христос ни казва и ние узнаваме за родството на Христос със Слънцето. Макар да остава черен диск, Слънцето се превръща в известен смисъл в такова същество, което ни прави способни да чуем Христос, когато сме си изработили истинско душевно отношение към него.

И тогава Христос е този, който в човека показва средствата как да се примирят горните с долните сили, как въздушните и огнените същества горе над черния слънчев диск, заобикалящи нашата Земя, да се примирят с долните същества. И именно като хора ние получаваме ръководните принципи както за лекуването на болестите, така и за разбирането на цялото друго зло, което постоянно разочарова Луцифер и Ариман. И човек стига дотам, чрез силата на Христос и чрез силата на Мистерията от Голгота да може да каже прекрасните думи: «Вие, създания на Ариман и Луцифер, вие ще бъдете разочаровани чрез злото, което трябва

да се породи на Земята чрез вас, когато извоювате своите победи, своите частични победи. Тези ваши разочарования трябва постоянно да се появяват, защото винаги ще пораждате болни, обсебени, лъжци, егоисти и безазови същества. И така ще тичате от радостното опиянение към тъжното разочарование.

Но ако земният човек намери правилното отношение към Христос, му е дадено дори това, да не се отчайва в момента, когато види отчаянието на по-висши от самия себе си същества, които обаче искат да вървят по различни пътища от тези на божествените същества, към които принадлежи човекът и на които той следва да остане верен в по-нататъшния земен развой. Центърът на тези божествени същества е Христовото същество, което някога е говорило към древните посветени през слънчевия диск, което от Земята говори към нас с помощта на Слънцето, така че, когато ние говорим днес за Христос, говорим за Онзи, който може да застане на Земята до нас като водач, който ще ни изведе от ужасната война между ариманичните и луциферичните сили и срещу горните и долните божествени светове.

ИЗЖИВЯВАНЕ НА ЧОВЕШКАТА ДУША В СЪНЯ И СЛЕД СМЪРТТА В ДУХОВНИЯ СВЯТ

Трета лекция, Лондон, 19 ноември 1922 г.

Днес бих искал да доведем до определен край разглежданията, които през последно време направихме тук. Бих искал първо да обърна вниманието ви към това, че вече знаете каква е съдбата на човека след смъртта. Най-напред човекът изоставя своето физическо тяло и се намира в положение, в каквото той не може да бъде чрез обикновеното си съзнание по време на земния си живот. Той има своя аз, астралното и етерното си тяло. Етерното тяло иначе остава свързано с физическото тяло през цялото време от раждането до смъртта и по време на сън човекът е извън етерното и физическото си тяло само с аза и с астралното си тяло. Понеже след смъртта за кратко време – само дни – човекът задържа етерното си тяло, т.е. тялото на изграждащите сили, той е в състояние да съзерцава своята биография в земния си живот. Земната биография всъщност се съдържа в етерното тяло. И аз казах и в публичните лекции как човекът може да съзерцава жизнения си земен път, когато чрез инициацията освободи етерното си тяло.

Но след смъртта човек не може да задържи за дълго време етерното тяло, защото то е свързано с целия Космос. То иска да се разпростира в Космоса. Ако в живота бихме загубили физическото си тяло за един момент, етерното тяло веднага би получило като чрез една еластична сила тенденцията да се разтвори в целия Космос. И само чрез физическото тяло, в което това етерно тяло остава винаги, то бива задържано по време на живота. Липсват ли обвързващите сили на физическото тяло, тогава етерното тяло започва да се разширява и след няколко дни то се изгубва за нас поради голямото си разширение. Знаете, че ако имате една малка капка вода и я затоплите, тя се разширява на всички страни и се изгубва. Повече не можете да я виждате. Така се разширява етерното тяло след смъртта и след няколко

дни то се изгубва.

Инициационното познание показва, че това трае само няколко дни, понеже чрез него човек стига дотам, в известен смисъл изкуствено да съзерцава етерното тяло в земния живот. То остава във физическото тяло, но бива използвано от посветения, без да се зачита физическото тяло, и тогава се съзерцава ретроспективната панорама на земния живот. Когато съзерцаваме ретроспективната панорама на своя земен живот, в това етерно тяло същевременно проблясва отражението на целия Всемир. Цялото звездно небе се намира в етерното тяло. Вие изобщо не можете да съзерцавате отделеното от физическото тяло етерно тяло, без то навсякъде да ви показва звездния свят, планетите и постоянните звезди. И тези планети и постоянни звезди накрая поемат етерното тяло. Инициационната наука, инициационното познание може да задържи картинните образи, които се представят по този начин в етерното тяло най-много три до четири дни, след това те изчезват и ако човек иска да запази някаква връзка с него, трябва да се завърне във физическото си тяло, за да може да задържи етерното тяло. Така етерното тяло изчезва няколко дни след смъртта, но чрез това, човек сам се вращава все повече и повече в звездния свят.

След като етерното тяло е изчезнало, човек се чувства първоначално чужд в звездния свят. Каквото от звездния свят изглежда познато, са само лунните сили. Луната се появява така, че, от една страна, човек я има като отражение на физическия си образ. Но същевременно се разбира по-точно какви духовни сили са свързани с Луната. Действително се опознава, че с Луната е свързана мировата сила на Яхве, както характеризирах това последния път. За преминалия през портата на смъртта Луната се преобразува, така да се каже, в колония от духовни същества, чийто водач е Яхве. И сега след смъртта се разбира това, за което науката на посвещението може да говори, защото още в земния живот получава картинни образи за тези неща. Разбираме какво означава, че човекът умира на Земята. Значението на смъртта се разбира именно чрез лунните сили,

чрез силите на Яхве.

Наблюдаваме ли смъртта на Земята, тя се представя така, че физическото тяло на даден човек става безжизнено, всичко духовно-душевно и етерно, което е пронизвало физическото тяло, го е напуснало. Физическото тяло се поема от силите на Земята, от земните елементи, или от силите на земно-водното, ако се погребее, или на огненото и въздушното, ако се изгори. И така, човешкото физическо тяло се поема от земните сили. То е напуснато от човешкото същество. Какво всъщност означава, че физическото тяло е напуснато от човешкото същество и е преминало в състояние на разрушение? Това е така: при раждането и преди него, по време на ембрионалното си развитие, когато човекът вече принадлежи на Земята телесно в тялото на майката, той притежава детските растежни сили. Те са същите сили, които при смъртта се изправят като разрушителни сили пред нас, същите сили, които напускат човешкото физическо тяло при смъртта, същите, които се появяват при смъртта, понеже физическото тяло се разпада, същите сили, които изграждат това физическо тяло. Човекът преминава през своите етерни и астрални изживявания и навлиза в духовния свят, но тук, на Земята, от физическото тяло се отделя нещо духовно, което в известен смисъл произхожда от човешкото тяло. Бихме могли да кажем: от една страна, истинският човек отива в една посока, от друга страна, едно друго същество излиза от човека. Физическото тяло на човека остава да лежи там след смъртта, човекът го напуска, но същевременно го напуска и едно друго същество. Това друго същество, друга същност, са именно живеещите на Земята лунни сили. Защото лунните сили, ако мога така да кажа, са концентрирани в космическата Луна, но те разпростират дейността си надалеко. На човек му се иска да каже, че истинският човек отива в една посока, в друга посока отива едно друго същество, излязло от човека. Така е, че физическото тяло на човека лежи там след смъртта, човекът го напуска, но и едно друго същество също го напуска. Това друго същество са именно живеещите също на Земята лунни сили. Защото лунните

сили са, така да се каже, концентрирани в космическата Луна, но те разпростират дейността си нашироко. На Земята това се вижда в силите на смъртта. Тези сили са същевременно и силите на раждането. Те въвеждат човека в живота и се появяват, когато човекът напуска живота. По този начин се получава разбиране на взаимовръзката между раждането и смъртта. И ако се вземат всички хора, които умират в следващи едно след друго времена, е така, че от всеки човек в известен смисъл излиза образът на смъртта и отново се съединява с духовната атмосфера, която обгръща Земята като въздушната атмосфера и която съдържа това, което смъртта отдава и което раждането отново получава. От силите, които в известен смисъл се издигат от трупове на хората, хората отново се раждат. Да, нашите растежни сили духовно са тясно свързани със силите на смъртта, обгръщащи Земята.

Нека да разгледаме следното: тези смъртни сили, които са и сили на раждането, са лунни сили. В лунните сили е вложено всичко, което човекът е събрал като морални мирови сили от своето раждане до смъртта си. Ако човек е бил добър в някое отношение, то в сферата на лунните смъртни сили в известен смисъл се намира едно същество, което има в себе си една сила, останала от нашата доброта. Това същество има в себе си и всичко това, което е останало от нашата лошотия. И докато живеем на Земята, ние изграждаме това същество. Обикновеното съзнание не знае нищо за това, но ние го носим в себе си. Ние го носим в нас така, че всяка нощ, когато спим, го напускаме. Когато излезем от нашето физическо тяло, това същество остава вътре във физическото ни тяло. Казах ви, че моралните и религиозните усещания биват оставяни във физическото и етерното тяло. Там остава едно действително същество, което ние изграждаме като носител на нашата карма по време на земния ни живот. Това същество обаче остава във връзка с нас, докато сме в сферата на лунните сили. И понеже то ни задържа в лунните сили, следователно в близост до Земята, във времето непосредствено след смъртта ние оставаме свързани както с

тези лунни сили, така и с нашата карма, така че наистина трябва да преживеем ретроспективно всички действия, които сме извършили на Земята между раждането и смъртта, трябва да ги преживеем по духовен начин три пъти по-бързо – както казах в публичната лекция²⁹, – отколкото сме ги изживявали на Земята. Но ние трябва да ги изживеем ретроспективно и прекарваме известно време след смъртта, като оставаме свързани с лунните сили на смъртта не с физическото тяло, което сме напуснали, но като духовно-душевно същества трябва да извършим действия, тясно свързани с нашите земни действия. Следователно ние преживяваме живота си още веднъж ретроспективно, отзад напред и чрез това ясно осъзнаваме нашата карма.

Това, което има духовна натура, трябва да го третирате по духовен начин. Ако сте обичали някой човек на Земята, сега можете да имате усещането: «Ах, сега след смъртта човекът трябва да преживее всичко, което е извършил като лошо, като несъвършено!» От своята земно-физическа гледна точка вие си представяте с известно съжаление какво трябва да преживее този човек. Но ако бихте запитали преминалия през портата на смъртта дали той преценява нещата така, той би ви казал: «Не.» Той би ви казал: «Не бих искал по друг начин да прекарам този следземен живот, освен като с преценката си, която имам сега, като духовно-душевно същество преживея наново всичко, за да може то да се отпечата в моята истинска душевна същност. Защото, ако съм извършил нещо, което ме прави несъвършен човек и ако аз не го изживея по този начин в мен, не бих могъл да получа стремежа да го поправя. Не бих поискал тогава да се освободя от това несъвършенство. Точно чрез това, че изживявам моите постъпки още веднъж по душевно-духовен начин, аз получавам стремежа да ги поправя чрез по-съвършени действия.» Мъртвият на всяка цена иска да поправи постъпките си, защото това му дава сила да постигне съвършенството на своята човешка същност. Трябва обаче да сте наясно, че както

²⁹ Виж изложеното в полупубличната лекция 17 ноември 1922 г., стр. 175 и сл. в този том.

Земята изглежда различно, погледната от долината или от един планински връх, така и животът изглежда различно, погледнат оттук, от физическия свят, отколкото от отвъд. И така можем да кажем, че ние не преценяваме правилно взаимовръзката на земния живот с надземния живот, с живота след смъртта.

Да вземем друг случай. Да речем, че сте много добър антропософ, въодушевен сте от антропософията и имате другар, с когото сте тясно свързани, но той мрази антропософията като свой най-лош неприятел. Може би много съжелявате, че сам вие сте привърженик на антропософията, а той я мрази. От гледната точка на земния живот, може би преценявате правилно. Но много често от другата страна се установява, че в кармата на въпросния човек лежи, просто да не може да стигне до антропософията поради пречки, които той си е донесъл от предишен живот, и те правят главата му враг на антропософията. Главата му не може да приеме антропософията. Той веднага става неспокоен, раздразнен, когато чуе нещо за антропософията. Но не е необходимо сърцето му да е настроено срещу антропософията. Когато въпросният човек умре, може да се установи, че след смъртта си той жадува за антропософията така, че вие често правите правилното, когато след смъртта на човека, мразещ антропософията тук, на Земята, се обръщате към него и споделяте мисли от антропософията.

Колкото и парадоксално да звучи, може да се каже, че някои членове от едно семейство, които ужасно са се опълчвали срещу друг член на семейството, привърженик на антропософията, след смъртта си са станали нейни най-големи привърженици. Така че трябва съвсем сериозно да приемете това, което казах и при предишното си пребиваване тук, че от оттатък животът се преценява съвсем различно.

И така, можем да видим как човекът става съвсем друг. Представете си как тук, във физическия земен живот, мозъкът ви се намира в черепната кутия, малко по-навътре са белите дробове и следват другите органи, а навън са сетивата. Чрез

всичко, обгърнато от кожата ви, вие възприемате външния свят. Сега прониквате навън. Първо ви огряват звездите вътре в етерното ви тяло; след като сте го напуснали, вие сам се идентифицирате със звездите. Преди това сте имали мозък, сега във вас имате духовната същност на Венера, Меркурий, Слънцето и т.н. Сега можете да кажете: «Както на Земята имах в мен бели дробове, сърце, бъбреци и т.н., сега вътре в мен са Луната, Меркурий, Слънцето и др.» Във вашата вътрешност вие сте идентични с Всемира. Мислите ли, че Всемирът има същия разум като вашия мозък? Там светът изглежда другояче, когато човек гледа от Слънцето към Земята, Земята изглежда по-различно, отколкото ако от нея се поглежда към Слънцето. Когато човекът остава във връзка с Луната, Меркурий, Венера, той действително преминава през това ретроспективно изживяване. По това време връзката с външните звезди – Юпитер, Марс и Сатурн е слаба, а връзката с неподвижните звезди е съвсем слаба.

След като по този начин човек е преминал ретроспективно през действията си до своето раждане, е така, че той преценява тези действия от звездната гледна точка. Сега той не само гледа назад, но също и напред, като отсъжда: «Трябва да направиш еди какво си, за да поправиш своите постъпки.» В тази ситуация човекът се намира през следващите двадесет, тридесет години от живота си, според това, докога е живял, но около една трета от земния си живот. Децата преминават много набързо. При съвсем малки деца казаното почти няма значение, както можете да си представите според моето изложение. Докато човек има още духовно-душевна връзка със своите земни действия, той действително изживява ретроспективно живота си още веднъж. И когато стигне до раждането си, се установява, че му е останал спомен от всичко това. Сега е така, като че ли отново трябва да се изостави още едно тяло. Човек изоставя астралното си тяло. Но истината е, че живата дейност, в която човек се е намирал преди това, се преобразува в мисловна картина, само че сега мисли едно

съвсем друго съзнание, едно звездно съзнание, докато тук е мислило земното съзнание. Продължавате сега по-нататъшния си път в духовния свят, като трябва да живеете с онези същества, чийто физически отблясък са Слънцето, Луната и звездите. Вие трябва да живеете по-нататък с духовете на звездите. Там внасяте спомените си за същността на кармата, която преди сте изоставили с напускането на астралното си тяло. Изоставили означава, че всичко, което преди това е било вътре, сега е спомен, който имаме като космичен човек. Ние пристъпваме в един чисто духовен свят, натоварени със спомена за това, което ни е оставил нашият земен живот.

Докато човекът преминава през ретроспективното изживяване на изминалия си земен живот, той остава в планетната сфера. Може да се каже, че колкото дълго човек преминава от духовните лунни сили през венерините, меркуриевите, слънчевите, марсовите, юпитеровите до сатурновите сили, колкото дълго той се намира между лунната и сатурновата сфера, с други думи, колкото той чувства в себе си планетния Космос, толкова дълго се намира в ретроспективното изживяване на своя изминал земен живот.

Още в предишните дни ви казах как противоположно работят лунните и сатурновите сили. Луната съдържа силите, които свалят човека до земното и искат да го задържат на Земята. Сатурн иска да го изведе в звездния Всемир, но така, че когато между смъртта и новото раждане човекът пристъпи в звездния Всемир, той да не вижда физическия отблясък на звездите, а да живее със съществата, принадлежащи към съответните звезди.

Преминем ли след смъртта сферата на Сатурн, ние сме узрели за изживяването на чисто духовния свят. Този преход съм го характеризирал в книгата си «Теософия» като преход от душевния в духовния свят. Този преход човекът не може да го направи със собствените си сили, понеже му тежи споменът за изминалия земен живот. Той се нуждае от помощник в духовния свят.

Вече съм обръщал вниманието ви към този помощник. По времето преди Мистерията на Голгота посветените от мистериите центрове са можели да казват на своите ученици: «Когато по правилния начин сте изпратили своите жертвени сили в духовния свят, ще можете да срещнете висшето Слънчево същество, което ви придружава от момента, когато напускате слънчевата сфера, придружава ви обаче със своята духовна същност към другата страна, където Слънцето в известен смисъл свети духовно във всемирното пространство, както физически свети надолу към Земята. Това висше Слънчево същество ще ви придружава, ще ви доведе до сатурновата сфера и ще ви изведе към звездната сфера. В известен смисъл духовното Слънце ще ви свети, за да можете да преминете от душевния в духовния свят.

Чрез Мистерията на Голгота това Слънчево същество е слязло на Земята, въплътило се е в човека Исус от Назарет и поради това, че човекът на Земята насочва своята душевност, своите чувства към Христос и Мистерията на Голгота, още тук, на Земята, той получава силата да премине над слънчевата и сатурновата сфера и да навлезе в духовния свят, това означава да пристъпи в звездния свят. Там той се намира в състоянието, което изживява по-нататък във времето между смъртта и новото раждане. За да ви опиша това състояние, в което човекът сега се намира чрез силата на Христос, която е приел по времето след Мистерията на Голгота, трябва да ви кажа следното. Първо трябва да ви посоча какво означава, че когато човекът се намира в звездния свят, в страната на духа, там той има спомен за земния живот. Ще го разберете по следния начин.

Преминем ли през сатурновата сфера, пристъпваме в това, което древните светогледи са наричали Зодиак. Той е само представителят на неподвижните звезди, изобщо на страната на духа. Но точно когато схванем в единство отделните звезди, принадлежащи към Зодиака, имаме пътя, който човекът тогава изминава. Този път човекът го изминава, за

да може с помощта на духовните йерархични същества да изгради от силите на целия Космос духовния зародиш на своето следващо физическо тяло.

Ако мислите, че тук, на Земята, имаме интересна работа, можем да изграждаме културата, да работим за другите хора и т.н., а това, което правим горе, като създаваме нашето собствено тяло, е еднообразно, тогава напълно грешите. Защото всичко, което можете да вършите на Земята, не може да достигне величието и разнообразието на това, което извършвате, когато от звездните светове формирате човешкото тяло, «храма на боговете». Това е много по-разнообразна, величествена работа. А вие не просто формирате своето тяло, вие го формирате така, че това тяло всъщност принадлежи на цялото човечество, като според това, че вашата карма ви е свързала с този или онзи човек, формирате новото тяло така, че то получава тенденцията отново да срещнете по правилен начин тези хора, за да поправите с тях своята карма. Следователно там работите за цялото човечество в много по-висш смисъл, отколкото сте го правили тук, на Земята. А как работите? Искам да ви го опиша в подробности, само моля да обърнете внимание, че трябва да се изразявам символично, когато говоря за тези възвишени светове, защото човешките понятия днес не са така оформени, че човек да може да се изрази без картинни образи.

Вие действително трябва да изградите духовния зародиш на цялото си физическо тяло. Той се изгражда от детайлите на Всемира. Докато например изживявате онези духовни същества, чийто физически отблясък е зодията на Овена, вие работите заедно с йерархиите на Овена върху своята глава, върху бъдещата ви глава, която наистина е един космос, който след това сам се свива във физическото тяло, но в своята глава носите в себе си целия Космос, погледнато от страна на Овена. Докато в областта на Овена работите заедно с йерархиите на Овена, планетите светят също както светят към Земята, светят духовно към другата страна. Представете си например, че

работите по-нататък от съзвездието на Овена до съзвездието на Телеца. Докато в съзвездието на Телеца работите заедно с йерархиите, вие работите върху връзката на ларинкса с белите ви дробове. Когато Марс свети нагоре към сферата на Телеца, в движението на Марс се отразява всичко, което сте сгрешили или сте направили правилно на Земята чрез вашите говорни органи. Всяка лъжа, която човекът е казал, сега Марс му я отразява духовно в сферата на Телеца, когато човекът работи в нея. Можете да си представите какво представлява споменът, който имате там от вашите собствени дела. След смъртта ние намираме този спомен, записан във Всемира и той дори говори от Всемира като Логос към другата страна. Така че по отношение на тази област на говорните органи трябва да работим така, че ще сме затруднени или улеснени според това дали сме казвали истината или сме лъгали.

Така е и когато например преминаваме през звездната сфера на Лъва. Там от Слънцето ни се огряват всички несъвършенства, които сме проявили чрез нашето повърхностно или задълбочено сърце, нашите симпатии и антипатии, които стоят във връзка с темпераментите и кръвообращението ни на Земята, така че ние изработваме бъдещото си тяло и целият ни предишен живот прозвучава като планетно слово навън във всемирното пространство

Да, така е, колкото и да изглежда странно от земна гледна точка, че ние съглеждаме там отвън планетните движения, когато виждаме как Марс извършва своите движения по посока към Телеца, тези движения образуват един знак, който в същото време звучи, и това е звездният шрифт, записан от нашите собствени дела в мировото пространство. Нищо чудно, че когато отново се обърнем назад, ние подготвяме това, което след това принадлежи към нас, отговаря на нашата карма. Защото ние можем да подготвим бъдещото си физическо тяло само непрекъснато възприемайки звездното слово.

Така работим през духовната област, през която преминаваме толкова дълго, колкото по-голямо е съотношението

между съзнанието ни в целия ни земен живот и другото съзнание, което сме имали като дете, когато сме живели още смътно, защото сега сме в такова съзнание, което надхвърля нашето земно съзнание. В земното съзнание като възрастни хора имаме такова съзнание, което надхвърля сънното съзнание на детето. Има три степени на съзнанието. Когато човекът е станал на тридесет години и до своята петгодишна възраст е преминал през сънното съзнание, тогава той живее шест пъти по-дълго във висшето съзнание. И той отново живее шест пъти по-дълго от целия си земен живот в онова по-висше съзнание, което има във в звездния свят, така че просто се разбира, че когато едно дете умре, то живее извънредно кратко време между смъртта и новото раждане. Колкото човекът е по-възрастен, толкова повече време прекарва там. Защото колкото повече тук, на Земята, е помрачняло неговото надсетивно съзнание, което е имал след предишната си смърт, толкова по-дълго той трябва да работи, за да го просветли, понеже ние трябва да навлезем изцяло в светлината.

Когато пристъпим изцяло в светлото, тогава настъпва онова време между смъртта и новото раждане, което в една от мистериите драми³⁰ наричам среднощието на човешкото духовно съществуване, среднощието между смъртта и новото раждане. В това време, което лежи в средата между смъртта и новото раждане, имаме съзнанието, което ни позволява най-ясно да живеем в духовния свят между съществата на духовните йерархии. Но по същото време изживяваме също най-силно в самите нас, че там долу, в планетната сфера, стои всичко, което сме извършили като хора. «Не бива да го забравяш» – си казваме. «Тук не можеш да промениш нищо, можеш да го промениш само когато отново слезеш долу на Земята.»

Там започва началото на стремежа, на порива отново да

³⁰ В 6-та картина на четвъртата мистериозна драма «Пробуждането на душите», думи на Пазача на прага: «Познайте вашето Среднощие!», в «Четири мистериозни драми», Събр. съч. 14.

слезем на Земята, в известен смисъл да стигнем до решението между Сатурн и Луната. Отново следваме просветващите лунни сили, за да поемем пътя обратно към Земята, при човек, който е станал възрастен в предишния си живот, именно след столетия.

И колкото повече се доближаваме до планетната сфера и по-точно до сферата на Меркурий, Венера и Луната, толкова повече изчезва съзнанието, което сме имали заедно с духовните същества на висшите йерархии. Това означава, че получаваме съзнание, което сега съдържа само откровенията на тези духовни същества. Преди сме се чувствали между тези духовни същества. Когато сме подготвили човешката глава за следващия живот, чувстваме, че работим заедно с тези духовни същества. Сега духовните същества ни се представят в картинни образи. Но поради това в нас навлиза действието на лунните сили. Ние се чувстваме отново като същества, които всъщност трябва да живеят в себе си. Още не се намираме в едно физическо тяло, но имаме предчувствието за един живот в себе си, за едно наново отчуждаване от Космоса. Пред себе си нямаме повече духовните същества, каквито са те самите, а само техните отражения.

И докато преминаваме през тези отражения, все повече ни се изплъзва това, което сме изработили като духовен зародиш на нашия физически организъм и ние трябва да възприемем, че този духовен зародиш на физическия ни организъм ни се е изплъзнал и е слязъл при една физическа двойка и на физическата Земя се изживява като сили на течението на възпроизвеждането.

Наистина е така, че това, което подготвяме като зародиш на физическото тяло, се свива и попада в течението на възпроизвеждането при една физическа двойка. И ние оставаме назад като духовно-душевни същества, които усещат своята принадлежност към това, което се е изплъзнало и е слязло долу, но което не може непосредствено да се свърже с тях. То може да се свърже, когато в това състояние привлече като

свое етерно тяло етерните сили от целия Космос. И след като духовният зародиш на нашето физическо тяло ни се е изплъзнал и долу се подготвя нашето физическо тяло в тялото на майката, ние събираме силите, за да формираме нашето етерно тяло. И с това етерно тяло тогава се съединяваме с човешкия зародиш, след като известно време той е бил в тялото на майката.

Това е процесът на завръщането към новото земно съществуване. И докато преди сме имали само образите на духовните същества, сега ние поемаме и се свързваме с всичко, което чрез лунните сили можем да приемем в нас от спомена за нашата кармична същност. Това сега го поемаме в нас като действителни сили. Ние ги поемаме в етерното тяло, вчленяваме ги там. Затова се появяваме на тази Земя така, че предизвикваме изживяването на нашата съдба, на нашата карма по време на преминаването ни през лунните сили, ние сме развили копнежа да изживеем нашата карма тук, на Земята.

Такъв е кръговратът, който човекът прави от смъртта до раждането, като той изживява изкачването до самостоятелното съзнание в духовната сфера и това съзнание отново потъмнява, когато той изживява духовната сфера само като образи, като отражение. Докато я възприема само като отражение, той поема в своята карма, в себе си стремежа да се завърне на Земята, за да работи по-нататък във физическото тяло, докато през поредица земни животи стигне дотам, да премине в една друга метаморфоза на съществуването.

За сегашното съвремие земното време е това, през което човекът, след като е слязъл от звездната сфера, има спомена за своя предишен живот и се свързва с този спомен. Той сам си подготвя своето физическо тяло в звездната сфера и по-късно, след като е слязъл долу, се свързва с това свое физическо тяло. Но ние се намираме в един много важен период от земното битие. Значимостта на този период от земното битие я събираме само ако знаем, че подготвящо сме изградили нашето физическо тяло в звездната сфера и го обличаме, когато слезем

на Земята. Но в този момент се подготвя нещо съществено именно в нашата епоха.

Често съм посочвал как в последната третина на 19-то столетие от страна на духовния свят са настъпили промени в цялото протичане на човешкия земен живот. Посочвал съм как действително по определен начин е била отворена портата на познанието към духовния свят, как, ако от наша страна извършим необходимото, наистина можем да проникнем познавателно в духовния свят, което не е било възможно в продължението на много столетия, докато се изгражда материалистическото познание. Промяната в духовния свят настъпва поради това, че на мястото на предишните водещи същества пристъпва мъдростта, която поради приликата на нейните свойства с това, което в традицията се посочва като съществото Михаил, може да се означава именно с името Михаил. Може да се каже, че Михайловата мъдрост поема духовното ръководство на човечеството. Еквивалентът за това, че Михаил навлиза в душевния и духовния живот на човечеството тук, на Земята, е, че все повече и повече хора биват наистина проникнати от чувството, че човекът е свързан със земното царство не само чрез физическото си тяло, но че чрез своята душевно-духовна същност той се намира в непрекъсната връзка с духовния свят.

Следователно вярването в духовното познание е едната страна, с която е свързано Михайловото господство. Другата страна обаче е тази, която произлиза за човешката душевност, за човешката душа от едно истинско честно проникване с науката за духа и това е, че фактически, докато се разпространява светлината на тази наука за духа, тази светлина не остава само теория, а се влива в човешкото чувстване и остава там като разпространяваща се човешка любов.

Каквото е било съхранено през последните столетия, се отнася всъщност към човека само като знание на главата, но знание на главата, което не протича в целия човек. Да, това е като душевен тумор, това е нещо, което постепенно се

втвърдява, понеже не получава останалите сили от човешкия организъм. Ако винаги ставаме само по-умни в главата, а тази интелигентност не се прониква от останалия организъм с необходимото чувстване, тогава ставаме същества, които имат всъщност нещо като душевно-духовен тумор. И тялото не може да процъфтява духовно, ако останалият човек не стои в света любящ и желаещ любимото.

Каквото Михаиловото господство иска в човека, човекът ще го разбере, когато поеме пътя срещу това Михаилово господство чрез своите способности. Той може да го направи, когато бъде духовно просветен и бъде изпълнен с идващата от общото, именно от духовното просвещение човешка любов. Тогава все повече и повече ще се разбира какво означава това Михаилово господство.

Народът на Стария завет също говори за едно Михаилово господство и е имал предвид, че тогава Михаил е бил служител на Яхве. Това означава, че по това време Михаил е действал в силите на Яхве. Той е бил служител на Яхве. Той се е борил срещу това, което е трябвало да бъде победено като ариманична мощ, за което говорих през последните дни. В нашата епоха Михаил е определен все повече и повече да става служещо на Христос същество. Така че казаното, че Михаиловото господство настъпва регулиращо в съдбата на хората, същевременно означава, че следва да станат истина думите: «Христовото Господство следва да се разпространи по Земята. В известен смисъл Михаил носи отпред светлината на духовното познание, а Христос носи изискванията за всеобщата човешка любов.» Чрез това обаче се променя не само нещо за Земята, а също някои неща за живота, който човекът изживява между смъртта и новото раждане.

Още от древните времена на земното развитие е така, че човекът си подготвя своето физическо тяло като духовен зародиш по начина, който характеризирах и после, когато пристъпи в земното битие го поема. Но от времето на Христос-Михаиловото господство човекът все повече и повече

ще бъде в състояние – понастоящем са малко хората, но ще стават повече – преди да слезе на Земята да реши още нещо. Защото светлината на духовното познание свети така, че по същото време осветява Земята и надфизическия свят, така че човекът ще се научи чрез Михаиловото господство да вземе решението, когато вече е поел своята карма в етерното си тяло и поема пътя към своето физическо тяло. Разпространява ли се все повече и повече духовното познание на Земята и ако човекът все повече и повече изживява в себе си тази всеобща човешка любов, преди слизането в земния живот за човечеството ще настъпи следната възможност. Човекът ще може да си каже: «Това тяло го подготвих, но докато изпратих това тяло на Земята и приех своята карма в моето етерно тяло, което концентрирах, виждам, че тази карма е такава, че чрез това, което съм извършил в предишен земен живот, тежко съм увредил този или онзи човек.»

Ние винаги можем да увредим други хора чрез това, което правим. Преценката за това, което сме направили на някой друг човек, ще свети особено силно в момента, когато сме още в етерното тяло, когато още не сме навлезли във физическото тяло. Там обаче ще действа в бъдеще светлината на Михаил и любовта на Христос. И ние ще бъдем в състояние да направим промяна в нашето решение, да предадем на някой друг тялото, което сме подготвили, и сами да поемем тялото, което е подготвено от този, когото особено сме увредили. Това е могъщият преход, който става от нашата епоха към бъдещето по отношение на духовния живот на хората.

Ние ще бъдем в състояние да навлезем в едно тяло, което е трябвало да бъде подготвено от един друг човек, който ние особено сме увредили, а другият ще може да навлезе в подготвеното за нас тяло. Така това, което можем да извършим на Земята, ще може да се поправи кармично по друг начин, отколкото обикновено. В известен смисъл като хора ние ще сме в състояние да разменим физическите си тела.

Земята никога не би могла да достигне целта си, ако

не настъпи това; никога иначе човечеството на Земята не би могло да бъде едно цяло. А това трябва да стане! За земното развитие трябва да дойде едно време за подготовка на бъдещите планетни състояния на Земята, в които ще е невъзможно отделният човек на Земята да се радва за сметка на другите. Точно както отделното листо или отделният лист на цвета на едно растение се чувства като член на цялото растение и чувства страданието и радостта на цялото растение – казано образно, – така трябва да дойде едно бъдеще на Земята, в което отделният човек да не иска да изпитва щастие за сметка на цялото, в което той се чувства член на цялото човечество. То обаче има своя духовен еквивалент в това, че ние ще се научим да подготвяме физическото тяло за другите.

Като хора ние излизаме от една епоха, в която в известен смисъл всеки е имал приемственост относно физическото си тяло и пристъпваме в една епоха, в която чрез Михаиловото господство ще стане възможно да работим един за друг и върху физическия духовен зародиш на човешките тела. И в хода на земната инкарнация ще последва, че чрез тази взаимна работа в духовното ние ще подготвим една по-късна бъдеща епоха – ако се спомене нейната същност, тя ще изглежда като пълен парадокс, но е така, – когато хората също и на Земята ще могат да навлизат с душите си в онези тела, които особено са увредили и ще приемат душите в своето тяло. Това ще настъпи, когато самата Земя премине в други състояния. Но казаното днес като една действителност, която чрез Михаиловото господство настъпва в духовния свят, ще бъде подготовката за това.

Точно при този пример правилно виждате същността на идеалната магия. Ако тук, на Земята, оставите да ви поддейства посвещението, идващо от науката за духа, вие поддържате Михаиловото господство. Вие поддържате силите, които довеждат дотам, хората да могат да живеят един за друг в такава степен, че да вземат решение, кое физическо тяло ще поемат, според това, което ще бъде най-доброто за цялото човечество.

На това човек ще се реши, когато си избира физическото тяло. Когато на Земята подготвяте това чрез човешката мъдрост и човешката любов, вие извършвате нещо, което е действителност в духовния свят. Това е истинската идеална магия. Това е, което в древните времена е било наричано бяла магия. То трябва да бъде извършено чрез човечеството.

Така исках да ви насоча към този важен момент, който в настоящия момент от развитието на човечеството е навлязъл в хода на човешкото развитие. Не бива да се плашим, когато става въпрос да разкрием факти на духовния свят, които навлизат в човешкия живот. Защото бъдещето на човечеството зависи от това, човекът да се научи да живее с духовния свят също така, както той живее тук, на Земята, с физическия свят. И само когато в известен смисъл човечество отново се почувства у дома си в духовния свят, както се е чувствало пращовечеството, когато правилно разбираме Христовото слово: «Моето царство не е от този свят», ние ще можем да подпомогнем бъдещето на човечеството. Тогава в истинския смисъл ще разбирате Христовото слово: «Моето царство не е от този свят». Но той е именно слязъл на Земята, обединил се е с човечеството. Не иска ли той всъщност да каже: «Моето царство е от този свят?»³¹ Той не го е казал, защото е искал постепенно да превърне Земята в едно царство, което да не разцъфтява в земното, а постепенно да премине в духовно състояние. Неговото царство не е такова, каквото е било до Мистерията на Голгота и каквото се е задържало в известен смисъл по инерция по-нататък. Неговото царство е такова, че духът ще господства тук, на Земята. А това ще стане, когато човечеството разбере по правилния начин господството на Михаил. То обаче ще бъде разбрано по правилния начин, когато се потърси духовното просвещение и Христовата човешка любов, както ви посочих.*

³¹ Йоан 18, 36.

*В края на държаните пред членовете на Антропософското общество лекции в Лондон Рудолф Шайнер казва следното: «И така, скъпи приятели, за сбогуване съм длъжен да направя няколко забележки и ви моля да ги приемете като съобщения за клона.

След като три пъти поред говорих пред вас, не само бих искал, скъпи приятели, тук да благодаря за тази възможност – което правя най-сърдечно, – но се чувствам и задължен да обърна вниманието ви към някои неща, за да не се появят недоразумения по отношение на разбирането на нашето антропософско движение.

Нали, нашето антропософско движение не бива да бъде мистично размито мъгляво движение на теоретици, което човекът търси, за да се оттегли малко от живота, а то следва да е движение, чрез което човекът да внесе практиката във всички жизнени сфери.

И сигурно принадлежи към най-дълбокото удовлетворение, че например нещо като инагурираното (новосъздаденото, внесено от висшите светове – бел. пр.) педагогическо движение се появява тук, в живота. Това е едно от теченията, чрез които антропософията може да навлезе в света и така може да има няколко движения, чрез които да се търси връзка с останалия свят.

Не бива обаче да забравяме, че с всички тези движения, които са следствие на антропософията, няма да постигнем нищо, ако не практикуваме по най-енергичен начин импулса на самата антропософия. Този импулс на антропософията, състоящ се в това, наистина да се внесат в света цялото антропософско учение, всички антропософски сили, така че все повече да се разпространява разбирането на антропософските истини, този е импулсът, към който главно трябва да насочим вниманието си. И аз имам впечатлението, че тук е добра почва за разпространяването на антропософията, за възприемането на антропософските мисли.

Нека да си представим, че чрез някакво чудо ни се удаде да сформираме много училища. Да, но от какво се нуждаем за тези училища? Ние се нуждаем от антропософски образовани учители и ако основем и нещо друго, то трябва да се основе, като изхожда от антропософията. Преди да помислим за добре действащи училища, се нуждаем от дейни антропософи. И тук би била добра почва за непосредственото разпространение на самия антропософски импулс. Това трябва да го приемем като главна задача. Като главна задача трябва да разглеждаме това, което внася духовен живот в душевността и характера на хората.

Да си представим, че се въведе евритмията в училищата и се появи мисълта: «Да, в училищата няма да направи особено впечатление, и ако евритмията незабелязано се появи в училището, тогава ще върви някак си.» По-добре е евритмията, която е непосредствено следствие от антропософията, да се представи навсякъде пред света, без да се крием с нея. Също и за това ще намерите тук добра почва, ако сами се мобилизирате, което като инициативно начало на антропософията е налично тук – било художественото, било това, което действа като учение – и ако действително го внесете в света като антропософия.

За това може би ще бъде необходимо нашите скъпи приятели тук още по-съзнателно да се съберат и да внесат антропософията по жив начин в света, именно тук.

Спомнете си, скъпи приятели, това, което веднъж казах най-напред в Дорнах: «Точно английски-говорещото население на Земята, чрез ролята, която има след ужасната война, има голяма отговорност да поеме разпространението на духовния живот. Това може наистина да се направи чрез навлизането, мощното навлизане на антропософския импулс. Дори обществото тук да е малко – вярвайте на идеалната магия, – то ще може да стане голямо тъкмо защото тук е налице силен копнеж по духовния живот. След всичко, което, от една страна, се проявява като ужасен упадък, който не може да се отрече, при някои хора, може би съвсем несъзнателно се надига копнеж към духовния живот. И ако цари въодушевление и активен живот в антропософския импулс, тогава би могло точно тук добре да се напредне със спецификата на антропософията.

Имам впечатлението, че се желае антропософията да се оттегли повече в сянка и да се поощряват страничните течения. Бих желал да не се появи недоразумението, че това е мое желание. Страничните течения ще процъфтяват само ако действа мощен импулс в самата антропософия. За това е необходимо още по-интензивно обединяване на приятелите, които тук по толкова мил начин организираха трите лекции. Бих желал да кажа всичко това тук, за да не се появят никакви недоразумения.»

ЕКЗАКТНО ПОЗНАНИЕ ЗА НАДСЕТИВНИТЕ СВЕТОВЕ В СМИСЪЛА НА АНТРОПОСОФСКАТА НАУКА ЗА ДУХА

Първа полупублична лекция, Лондон, 17 ноември 1922 г.

Без съмнение е, че понастоящем голям брой от хората копнее да знае нещо за духовните, надсетивните светове и дори учените в последно време усилено се опитват да открият пътища, по които да се стигне до познанието за надсетивния свят. Само че при всички тези опити да се навлезе в надсетивния свят стои като пречка това, което произлиза от съвременната наука като способност за преценка и авторитет. И срещу някои източници, от които се вярва, че може да се почерпи нещо за познанието на надсетивния свят, се смята: «Да, ама не може да има едно екзактно знание, каквото сме свикнали да развиваме в науката, едно екзактно знание за надсетивните светове не може да има, защото всичко това не може да се докаже.»

Противоположно на това антропософската наука за духа, за която ще си позволя да говоря днес и през следващите дни, се стреми към екзактно понятие за надсетивния свят. Не че се правят експерименти в същия смисъл, както при науката за външния свят, а като се развиват вътрешните способности на душата, които в обикновения живот и в обикновената наука само дремят в човека по начин, при който развитието на човешката разсъдливост се запазва така, както това става в екзактната наука. Докато в екзактната, точната наука човек запазва своето съзнание така, както го има в обикновения живот и в методите си се държи както при изследванията на външния свят, в антропософската наука за духа човек стига до, бих казал, интелектуална скромност, като си казва: «Някога си бил дете, имал си способности, които ни най-малко не се равняват на сегашните ти способности, които имаш като възрастен човек и които си усвоил чрез възпитанието, чрез живота. Точно така, както от детството нататък човек е

развил определени способности, които преди не е имал, той и сега може да си каже, че вероятно и при възрастния човек има способности, които само дремят в душата му, както сегашните му способности са дремели в душата на детето. И тези способности могат да се извлекат от душата чрез определени методи.

При антропософската наука за духа, както се има предвид тук, тези способности трябва да се изведат от душата по такъв начин, че преди човекът да се насочи към познанието, трябва да приложи методите върху своето собствено развитие, да си служи екзактно с тях именно при това собствено развитие. Човек се подготвя за виждането във висшия свят така, че подготовката, която извършва със самия себе си, предполага точния метод. Затова е възможно, както вече си позволих да кажа в тази зала при последните си лекции, да се стигне по този начин до едно екзактно, точно ясновидство. То се постига по екзактен начин, както се изследва природата с обикновеното познание.

Днес по-малко ще говоря за начина, по който се постига това екзактно ясновидство. От време на време ще го споменавам, защото вече говорих тук в предишните лекции³² за методите, чрез които се стига до него и сведения за тези методи могат да се почерпят в книгата, преведена на английски под заглавието: «The Way of Initiation».³³

Затова пък най-напред искам да изясня защо в обикновения живот не е възможно за човека да навлезе във висшите светове. Не му е възможно затова, защото преди всичко той винаги възприема света само в настоящия момент. С нашите очи можем да виждаме света и неговите явления само в

³² Виж Лондон на 14-ти април 1922 г. «Познание и инициация» и на 15-ти април 1922 г. «Опознаване на Христос чрез антропософията»; публикувани в «Слънчевата мистерия и мистерията на смъртта и възкресението», Събр. съч. 211.

³³ Английско издание на «Как се постигат познания за висшите светове», Събр. съч. 10

настоящия момент. С ушите си можем да чуваме звуци само в настоящия момент. И така е с всичките ни сетива. Всичко, което представлява миналото на нашия собствен земен живот, можем да го знаем само от спомените, това означава в избледнели мисли. Нека сравним колко живо, колко конкретно е било всичко, което сме преживели преди десет години, и колко бледа, сенчеста е мисълта, представата, с която днес си го спомняме. Всичко, което надхвърля настоящия момент, представлява само сенчест спомен за обикновеното съзнание. Но този сенчест спомен може да се разпали до по-висш живот. И това става чрез методите, които днес не искам да обсъждам, методите за медитиране в мисли, за концентрация върху определени мисли, за самовъзпитание и т.н.

Този, който приложи такива методи върху себе си, чрез което ще се научи също така интензивно да живее в мислите, както живее само във външните сетивни впечатления, той постига определена способност, чрез която може да наблюдава света не само в настоящия момент. Такива упражнения, които водят човека дотам, да може да наблюдава света не само в настоящия момент, трябва да се правят грижливо и систематично дълго време именно в екзактна медитация и концентрация, според заложите на съответния човек.

Някои хора в настоящето още с раждането си донасят способността, която може да се обучи по този начин. Това означава, че тя не е налице още при раждането, но в определен момент от живота се проявява от душевността и човек знае, че ако не би си я донесъл като залогба с раждането, не би могъл да я прояви в обикновения живот. Тази способност се състои в това, че човек може да живее в мислите така, както чрез своето тяло живее в сетивния свят.

Нека това изказване да не се приема твърде леконаврно. Знаем, че всичко, чрез което човекът знае за своето съществуване, се дължи на преживяванията му в сетивния свят. Когато човекът стигне така далеч, че без впечатленията, идващи от очите, ушите и другите сетива, може да развива вътрешен

живот, който е по-интензивен, отколкото само животът чрез сетивата, един вътрешен живот, който да не се опира само на сенчестите бледи мисли, а на вътрешно живи мисли, да изживее мислите така, както иначе изживява само сетивните впечатления, тогава той изживява едно второ битие, тогава изживява друго самосъзнание. Изживява се точно това, което бих искал да нарека събуждане за живот не извън тялото, а във вътрешността, в душевността на човека, въпреки че физическото тяло остава спокойно и нечувствително, както е в съня.

Когато погледнем в себе си, откриваме, че знаем само това в обикновения живот, което сме възприели чрез сетивата. От непосредственото възприемане не знаем нищо за нашата собствена душевност. С обикновеното съзнание не можем да погледнем в нашата вътрешна организация. Ако постигнем самосъзнание в чистото мислене, ние се научаваме да виждаме навътре също така, както сега можем да виждаме навън.

Тогава чувстваме следното: гледаме ли навън, е необходимо Слънцето или друг източник на светлина да хвърли лъчите си върху предметите около нас. Чрез светлината извън нас виждаме предметите в обкръжението ни. Ако станем съзнателни в това второ битие в чистите мисловни процеси, което е съзерцателен процес така цветен и интензивен, както иначе сетивното възприемане, тогава чувстваме – само че чувстването трябва да се има предвид в духовен смисъл – вътрешна светлина, чрез която осветяваме в собствената си душевност така, както иначе предметите са осветени от външната светлина.

Това състояние на човешкото изживяване може да се нарече ясновидство. И това ясновидство при събуденото самосъзнание в духа първоначално предизвиква способността човек да може да бъде вътре във всеки момент, който изживява на Земята.

Може например много добре да се изживее: «Ти си бил на осемнадесет години. Тогава си прекарал едно или друго събитие.» Човек има обаче не само спомени за тези събития,

но ги изживява повече или по-малко отново. Той е този, който е бил на осемнадесет, петнадесет или на десет години.

Ние бихме могли да се потопим във всеки момент от своя живот и да стигнем до вътрешно просветлено съзерцание на това, което в сравнение с пространственото тяло, което съдържа нашите сетива и ни довежда до външното наблюдение, може да се нарече времево тяло.

Това времево тяло съществува. Ние не го изживяваме в следващи един след друг моменти, но то съществува. То съществува със своята вътрешна подвижност. В своя досегашен земен живот човек се вижда така, както иначе си спомня за този земен живот, но само в бледи сенчести мисли. Целият земен живот се просветлява така, че човек се намира вътре във всеки момент.

Когато изживеем това вътрешно просветление, знаем, че в себе си носим не само физическото пространствено човешко тяло. Знаем, че човекът има още едно второ, по-fino тяло, изтъкано от картинни образи на досегашния земен живот, но от такива образи, които същевременно творчески изграждат този земен живот, а именно в нашата дейност и в нашия организъм, в който организъм се намираме и чиято дейност сме извършили. Така се научаваме да познаваме един втори човек в нас.

Този втори човек, който опознаваме по този начин, го възприемаме как се изживява в един фин етерен, бих казал, просветлен свят, както физическото пространствено тяло се изживява във физическия свят. Светът е отново тук във фини форми. В основата на всичко физическо лежат фини етерни образувания, които могат да се съзерцават по този начин.

Своеобразното е, че всичко, което се изживява в това fino тяло, може да се задържи в съзнанието само за кратко време. Най-често този, който е постигнал това екзактно ясновидство и чрез него може да съзерцава своето етерно тяло или тялото на изграждащите сили, както бих искал да го нарека, може да възприема етерността на света, своята

собствена етерност, но същевременно той трябва да узнае колко невероятно бързо изчезват тези впечатления. Те не могат да се задържат. Човек се изплашва и бърза да се завърне към възприятията на физическото тяло, за да има вътрешна опора като човек, като личност. Така се изживяваме в нашето етерно тяло, в това етерно тяло изживяваме и нещата на по-висшия свят, изживяваме всичко, което във висшия свят е етерно. Същевременно виждаме колко бегли са всички тези впечатления, как не могат дълго да се задържат, освен само когато някак си си помогнем.

За пример бих искал да изложа как сам си помагам, за да не изчезнат прекалено бързо впечатленията от това етерно съзерцание. Всеки път, когато тези впечатления са налице, се опитвам не само да ги съзерцавам, но и да си записвам; така че дейността, която се упражнява, не се упражнява само чрез отделните способности на душата, но и се задържа чрез записването. Не става въпрос след това да се прочитат нещата, но да се прояви по-засилена дейност, която да се влее в първоначално чисто етерната дейност. Така човек излива, така да се каже, в своите обикновени човешки способности това, което е невероятно бегло и течащо и бързо профучава. Всичко това не става несъзнателно както при медиумите, а се извършва с пълно съзнание. Човек излива всичко това в своите обикновени човешки телесни способности. Така може да го задържи. Чрез това се стига до разбирането на нещо много важно. Стига се до разбирането как първоначално да се задържи (в съзнанието) един надсетивен етерен свят – после ще говорим за другите надсетивни светове, – но един надсетивен етерен свят, който ни обгръща в нашия досегашен земен живот и обхваща и етерното на външната природа чак до звездния свят. Научаваме се да познаваме този етерен свят. Научаваме се сами да се изживяваме в този етерен свят и знаем, че без да се опрем отново на физическото тяло, е невъзможно да задържим този свят повече от два до три дни. Когато тези способности са добре изградени, се стига дотам,

този свят да се задържи два до три дни. И понеже тогава чрез неща, за които веднага ще говоря, могат да се обхванат от съвременния посветен, може и да се прецени, какво е това, което човек, без да се опира на телесните способности, може да го задържи в етерното тяло, в тялото на изграждащите сили. Това е същото, което човекът, минал през портата на смъртта, изоставил физическото си тяло, което се разпада, първоначално съзира със своето по-висше самосъзнание и което поради споменатата причина не може да остане в човешкото самосъзнание повече от два до три дни след смъртта на физическото тяло.

Така чрез изграждането на екзактното ясновидство се изживява първото състояние, което настъпва при човека след смъртта, защото човек предварително го изживява познавателно.

Това, което посветеният предварително изживява в познанието, настъпва при всеки човек, когато той изостави своето физическо тяло. Човекът не би имал по-нататък никакво съзнание – поради какво той въпреки това има съзнание след смъртта, ще обясня по-късно, – не би имал съзнание през цялото време, в което той може да задържи етерното си тяло, или тялото на изграждащите сили при висшето познание, това означава два до три дни.

Два до три дни след смъртта човекът има едно живеещо в етерното тяло съзнание за етерния свят. След това той изоставя това съзнание. Той изживява как етерното тяло в известен смисъл отпада от него, както първо е отпаднало физическото тяло, и той чувства необходимостта да премине в друго съзнание, за да продължи да живее след смъртта като съзнателно човешко същество.

Това, което ви описвам тук като първите моменти – защото за мировото съществуване са първите моменти, – може да го твърди този, който е постигнал характеризиранията способност да съзерцава във висшия свят, защото той е изживял предварително това, което иначе нормално настъпва

в човешкия живот след смъртта. Чрез това, че е постигнал мощното самосъзнание, което вече не е зависимо от тялото, той още в това съзнание предварително изживява настъпващите непосредствено след смъртта моменти.

Той стига дотам да просветли своя собствен висш живот и да опознае в себе си онази светлина, чрез която в първите два до три дни след смъртта има около себе си един свят, различен от света, който имаме около нас, когато гледаме със сетивата си нашето обкръжение по време на земния си живот между раждането и смъртта.

Искам да обясня какво се появява след тези дни, след като тази част от лекцията бъде преведена.

За да се прозре надсетивната част от земната ни биография, която в своя характер продължава още няколко дни след смъртта, е необходимо описаното вътрешно просветление. Човек трябва да разпали в себе си духовната светлина, която свети навътре. Тогава се надхвърля това, което чрез сетивата се възприема само в настоящия момент.

За да се стигне до по-нататъшни познания в надсетивния свят, е необходимо да се промени не само възприемането при човека, но също и състоянието на живота. В обикновения живот ние, хората, се намираме в състояние, при което животът ни е затворен в нашето физическо пространствено тяло. Границите на нашата кожа същевременно са границите на живота ни. Нашият живот не се простира по-далеч от тялото ни. Вътре в такова състояние на изживяването не е възможно да се излезе извън това, което описах като познания за висшите светове. За познанията на висшите светове може да се излезе от обикновеното изживяване едва когато стигнем до изживяване, което не е затворено в границите на пространственото тяло, а което съизживява целия свят, който се намира наоколо.

Едно такова съизживяване може да бъде постигнато за опознаването на висшите светове. Искам, както вече казах, да изяснявам от време на време само някои от методите на

съвременния посветен, чрез които той получава екзактно познание за висшите светове. Останалото можете да намерите в споменатата книга.

Когато човек си изработи способността не само да има второ съществуване в живота на мислите, което все още остава затворено в пространственото тяло, но си изработи и способността да живее извън своето тяло, като не само стига до интензивно изживяване на мислите в своето съзнание, но чрез систематични упражнения може винаги да ги отстранява от съзнанието си, тогава той стига до изживяване извън тялото. Искам да покажа едно просто упражнение.

Да си представим, че гледаме един кристал. Имаме кристала пред очите си. Този, който иска да е само медиум или да дойде до един вид хипноза, се втрещва в кристала и впечатлението, което кристалът упражнява върху него, го пренася в състояние на занесеност. С това антропософската наука за духа няма нищо общо. За нея важат съвсем други упражнения. За нея важи, когато гледаме един кристал, първо да стигнем дотам, да се абстрахираме от него, както иначе се абстрахираме само от мисли. Имаме един кристал пред себе си и се учим да погледнем през него не физически, а душевно, така че да не използваме очите си, за да го разглеждаме, макар те да са напълно отворени, а да изграждаме душевното си опознаване така, че да не виждаме кристала, да го отстраним от съзерцанието. Това упражнение може да се прави, като се абстрахираме от някой цвят, който имаме пред себе си, така че да не го виждаме, макар да е пред нас, но да продължаваме да го гледаме.

Така могат да се правят особено упражнения, при които мислите, които изплуват в дадения момент от външния живот или от спомените за изминалия живот, се отстраняват и съзнанието се опразва, като оставаме само будни, но в съзнанието ни няма нищо от външния свят.

Правим ли такива упражнения, ще открием в себе си възможността да не оставаме с живота си само вътре в грани-

ците на пространственото тяло, а да излезем от него. Тогава ще изживеем живота на цялото обкръжение, който иначе съзерцаваме само в неговото сетивно проявление.

Така в напълно будното съзнание преди всичко се появява нещо, което мога да сравня със спомен за живота, който прекарваме в съня, за живота между заспиването и събуждането. Точно както за обикновеното възприемане сме ограничени до настоящия момент, така за обикновения живот сме ограничени до това, което винаги изживяваме в будното състояние. Представете си, че когато си спомняте живота, съзнанието ви винаги се прекъсва през времето, когато спите. Това, което душата винаги изживява между заспиването и събуждането, не пристъпва в спомена, така че в спомените всъщност винаги имаме едно прекъснато течение. Само че не го забелязваме.

Това обаче, което душата изживява всеки път между заспиването и събуждането, застава като по-интензивен спомен пред съзнанието, което е събудено така, че човекът може да живее с него извън своето тяло. Чрез това настъпва втората степен на познанието на надсетивните светове и ние първоначално можем да съзрем какво прекарваме като душа, когато нашето физическо тяло спокойно, като без душа, без възприятия и волеви прояви остава, спейки в спокойствие. Чрез това в обикновения дневен живот в известен смисъл можем да си спомним за изживяното извън тялото всеки път между заспиването и събуждането.

Необходимо е обаче да сме наясно, че това, което се появява, трябва да се прецени от нас по правилен начин. Ние се научаваме да познаваме, че това, което душата изживява от заспиването до събуждането, се изживява извън тялото. Ние можем само да го съзерцаваме, ако постигнем съзнание, едно жизнено състояние извън тялото. Сега не само се научаваме да познаваме нещо, което в известен смисъл е осветено от вътрешна светлина, както нашето собствено етерно тяло, а се учим в дневния спомен, издигнал се до това екзактно яс-

новидство от висш вид, да познаваме това, което всеки път наистина изживяваме между заспиването и събуждането. Само че това изживяване първоначално е малко фрапиращо. Както през деня живеем с обикновеното си съзнание в нашето физическо тяло, имаме в нас бели дробове, сърце и т.н. Във времето между заспиването и събуждането имаме не лично човешко съзнание, а космическо съзнание. Имаме съзнание, като че ли в нас – колкото и парадоксално да звучи, но за съзерцателното познание е възприемаемо – биха живели отраженията на планетите и звездните светове. Ние се чувстваме в общия живот на Космоса. Виждаме света от гледната точка на всеобщия живот в Космоса.

И докато вътрешно изживяваме в нас това, което се намира около нас, ние преминаваме – и то като истински живот ретроспективно – през това в съня си, което сме изживели тук, във физическия живот от предишното събуждане до заспиването.

Когато например редовно будуваме през деня и нощем спим, когато заспиваме, се виждат последните изживявания, които сме имали вечерта преди да заспим и назад продължаваме ретроспективно да изживяваме до следобед и нататък целия предишен ден.

Става въпрос, че при екзактното ясновидство, за което говорих, в обикновения дневен живот имаме този ретроспективен спомен за нощните изживявания. Точно както в обикновения спомен си спомняме нещо изживяно с дневното съзнание преди години, така с екзактното ясновидство можем ретроспективно да изживеем дневния живот. И така действително имаме нещо като разширен спомен в това екзактно ясновиждане. Ние гледаме назад изживяването си по време на съня. Знаем, че докато спим, се намираме извън физическото пространствено тяло, че в съзнанието си имаме една действителна милова същност, която е отражение на целия свят, че в такава милова същност ние ретроспективно изживяваме изминалия ден. Вижда се също, че това дневно битие в ретрос-

пективното изживяване не се нуждае от толкова дълго време, колкото му е било нужно тук, във физическия свят. Човек постепенно се научава, като наистина става изследовател в тази област – това означава все повече и повече по систематичен начин да опознава нещата чрез екзактно изживяване, – че това ретроспективно изживяване протича три пъти по-бързо от физическото изживяване в обикновеното съзнание. Така че ако някой, който е буден през две трети от живота си и една трета спи, в тази трета от времето той изживява това, което е преживял през двете трети от физическото си съществуване. Така се опознава животът, който човекът разгръща извън своето тяло, протичащ ретроспективно три пъти по-бързо.

Когато в обикновения дневен живот си спомняме за изживяното през нощта по време на съня, същевременно знаем, че това ретроспективно изживяване няма собствено значение. Това, което е налице в дневното съзнание, е вече спомен при екзактното ясновидство. Но това, за което си спомняме като изживяване по време на съня, показва, че то няма собствено значение, а има само предварително значение. Запитайте се как преценявате спомена от едно изживяване, което сте имали преди двадесет години. Вие си казвате: «Аз живея в сенчести мисли. Но този спомен чрез своята собствена същност ми дава гаранция, че нямам въображение пред себе си, а отражение на това, което действително е изживяно някога в моя изминал земен живот.» Както споменът съдържа в себе си гаранцията, че се отнася до нещо друго, което действително лежи в миналото, така това, което се съзерцава като нощно изживяване, съдържа в себе си гаранцията, че няма собствено значение, а посочва нещо в бъдещето. Не е нужно да се доказва, че споменът се отнася до нещо минало. Също така, когато е постигнато екзактното ясновидство, не е необходимо да се доказва, че това, което се съзерцава при нощните изживявания, не е въображение от настоящето. Вижда се, че то се отнася до бъдещето на човека, и то до това бъдеще на човека, когато човекът изостави след смъртта си своето

физическо тяло, както сега с екзактното ясновидство той го е напуснал само образно.

Чрез това се учим да познаваме какво изживява човекът след смъртта, когато са преминали трите дни, за които говорих. Учим се чрез този подобен на спомнянето процес да познаваме значението на трите дни след смъртта, когато човек се чувства в едно мирово съзнание, в едно космическо съзнание, където оглежда етерното си тяло от Космоса, поглежда още веднъж ретроспективно върху изживяното в своя земен живот. И тогава разбираме какво ще изживеем по-нататък, как към събитието на смъртта ще се прибави един живот, който протича три пъти по-бързо от земния живот. Научаваме се да го познаваме чрез съзерцанието на нощните изживявания.

От етерното съзерцание, което трае само кратко време след смъртта, знаем, че започва един живот, който ще трае двадесет, тридесет години, но и по-малко, според това колко е продължил земният живот на човека. Този живот протича приблизително – всичко това е относително – три пъти по-бързо от изтеклия земен живот. Ако някой е починал на тридесет години, след смъртта си живее три пъти по-бързо, следователно – десет години. Който е станал на шестдесет години, изживява ретроспективно своя живот след смъртта в продължение на двадесет години, но всичко е приблизително.

Всичко това се опознава с екзактното ясновиджане като чрез спомена се познава една вече изживяна дейност. Така се научаваме, че след нашата смърт протича едно надсетивно изживяване в надсетивния свят, което представлява ретроспекция на целия ни земен живот. Всяка нощ изживяваме преобладаващия ден. След смъртта си изживяваме ретроспективно целия си земен живот. Отново преживяваме по духовен начин всичко, което сме прекарвали в земния си живот и си извеждаме подходящата преценка за нашата собствена морална ценност.

През това време, което прекарваме след смъртта, ние осъзнаваме нашата морална личност, нашата морална ценност, както тук на Земята осъзнаваме живота в плът и кръв.

След смъртта ние живеем в това, което сме били като морални хора тук, на Земята. След като преминем ретроспективно през всички тези събития и не сме вече отклонявани от моралната си преценка чрез нашите инстинкти, нагони и страсти, а ги преценяваме чисто духовно, ние се научаваме правилно да преценяваме нашите собствени морални качества.

За тази преценка е необходимо времето, за което говорих. Приключило ли е това време след смъртта, избледнява това, което е морален вътрешен живот, т.е. ретроспективният спомен за нашата морална ценност на Земята и ние трябва да продължим в духовните светове с едно друго съзнание, което може да се познае с екзактното ясновиждане.

Тогава е необходимо човекът не само да се научи да живее извън своето пространствено тяло, а и в едно съвсем друго съзнание, различно от това, което има във физическия свят. Тогава човекът се научава как след изживяването на моралните си качества през една трета от времето на изминалия си земен живот, започва надсетивното духовно изживяване. Той научава какво става нататък. Тогава започва един друг, чисто духовен живот. Но трябва първо да се създаде възможността екзактното ясновидство да се издигне от обикновеното съзнание към едно чисто, по-висше съзнание и да може напълно да прецени това по-висше съзнание.

Така се опитах да ви опиша две състояния след смъртта. Третото ще опиша веднага след като досегашното изложение бъде преведено.

Когато схванете това ретроспективно изживяване на земния си живот по време на съня, както го описах, ще видите, че в този ретроспективен живот човекът живее извън физическото си пространствено тяло, той е в известен смисъл извън себе си, до себе си. Но този живот е такъв, че човек не може да се движи в него. Всъщност той трябва да прави това, само че в друга насока, което е направил по време на обикновеното си съзнание през деня. Също и този, който чрез екзактното ясновиждане вижда надсетивно в тези изжи-

вявания, за които говорих, се чувства заточен в един свят, за който си спомня в дневното съзнание на ясновиждането, но не може да се движи в него, той е впрегнат, вързан е. Това, което може да се постигне като трето състояние на висшето познание и висшия живот, е свободното движение в духовния свят. Иначе не може да се пристъпи в опознаването на чисто духовното, чисто надсетивното съзнание.

Към екзактното ясновиждане трябва да се прибави това, което ще означа като идеална магия. То трябва напълно да се отличи от неправилната магия, която се извършва външно и е свързана с много шарлатанство, напълно трябва да се отличи това, което имам предвид като идеална магия.

Под тази идеална магия разбирам следното. Когато човекът обхваща живота си с обикновеното съзнание, той вижда как с всяка година и с всяко десетилетие е станал друг в определено отношение. Навиците са се променили, макар и бавно. Някои способности са придобити, някои са изчезнали. Който честно се разгледа по отношение на някои способности в земния живот, може да си каже, че е станал друг. Но това животът е направил от нас. Ние изцяло сме били отдадени на живота и той ни възпитава, тренира, изгражда нашата душевност.

Който иска да пристъпи в надсетивния свят познавателно, с други думи, да постигне идеалната магия, трябва не само да направи мислите си толкова интензивни, че чрез това да опознае второто си собствено съществуване, както го описах, но също да освободи волята си от обвързаността ѝ с физическото тяло. Ние можем да задвижим своята воля в обикновения живот само като си послужим с нашето физическо тяло, с нашите крака, ръце и говорни органи. Физическото тяло е основата на волевия ни живот. Но ние можем да направим следното и това прави напълно систематично този, който като духовен изследовател иска да достигне идеалната магия и да я постигне редом с екзактното ясновиждане. Той трябва например да развие толкова силна воля, че в определен

момент от живота си да си каже: «Ти трябва да промениш определен навик и душата ти да придобие друг такъв.»

Това е възможно, когато се прояви енергична воля в продължение на години, за да може в това отношение човек изцяло да се преобърне по отношение на определени форми на изживяването. Възможно е човек не само да остави животът да го възпитава чрез физическото му тяло, а сам да вземе в ръцете си възпитанието, самовъзпитанието си.

Този, който иска да стане посветен в съвременния смисъл, да стане инициран, а не само в съня си да изживява това, което е изживял през деня, го постига чрез енергични волеви упражнения, които съм описал в споменатите книги. Той достига до състояния, които не са сън, а се изживяват при пълно съзнание и те му предоставят възможността, докато спи, да бъде подвижен, да направи нещо, така че извън тялото си да не е само пасивен, както при обикновеното съзнание, не само пасивен в духовния свят, а да може да действа в него, да работи в духовния свят. Човекът не се развива иначе по време на съня. Този, който иска да стане съвременен посветен в този смисъл, внася способностите да бъде деен, да действа като човек в своето същество също и в живота си между заспиването и събуждането. И когато волята се внася така в човешкото същество в състоянието, в което това същество се намира извън тялото, тогава се стига дотам да се изгради съвсем друго съзнание – съзнанието, което наистина може да възприема какво изживява човекът във времето, което започва след описаните следсмъртни изживявания. И чрез това друго съзнание става възможно да се съзерцава в нашия следземен живот също както и в предземния ни живот. Човек вижда как живее, като преминава през духовния свят също така, както преминава през физическия свят с физическия си земен живот. Човек се опознава като чист дух в духовния свят, както тук, на физическата Земя, той се познава като физическо тяло във физическия свят. Става възможно и да се прецени колко дълго трае този живот според времето на моралната оценка,

което вече описах.

След като по този начин чрез идеалната магия човекът е внесъл волята в своя душевен живот, той се учи да познава съзнанието, което сме имали като възрастен човек, и да сравнява по правилния начин със смътното съзнание, което сме имали в началото на земния си живот като малко дете, като кърмаче.

Знаете, че обикновеното съзнание не може да си спомни тези най-първи години от детството. Тогава човекът живее като в едно смътно съзнание, като спящ живее той в света. А нашето обикновено съзнание като възрастни е светло, интензивно и ясно в сравнение с това смътно, мрачно съзнание, в което поглеждаме назад и което сме имали, когато сме изживявали първите години от земния си живот. Но този, който се издига по описания начин до идеалната магия, учи да познава разликата между своето обикновено будно съзнание като възрастен човек и това смътно детско съзнание. Той научава, че се е издигнал една степен по-нагоре от смътното детско съзнание, до ясното съзнание като възрастен. От съотношението, което той познава между детското съноподобно съзнание и своето съзнание като възрастен, от това съотношение той се учи да преценява и другото съотношение между своето съзнание като възрастен и просветленото съзнание, в което е внесъл не само екзактното ясновидство, но и идеалната магия, така че сега може свободно да се движи в духовния свят.

Бих казал, че ние се учим да се движим свободно в духовния свят също както като тела сме се научили да се движим свободно по време на физическия земен живот в детството, когато не сме можели да се движим. Към съотношението между началното детство и обикновеното съзнание се учим да опознаваме и другото съотношение на съзнанието на възрастния към едно по-висше, чисто духовно съзнание.

Чрез това се научаваме как не само в следземния живот след смъртта сме един дух между духовете, с които работим заедно, но можем да преценим колко дълго трае този духовен

живот между духовните същества. Отново трябва да приведа примера за спомена за едно обикновено изживяване. Виждаме, че както споменът носи в себе си минала действителност, така това, което човек изживява сега, носи в себе си правилната преценка, че в по-висшето съзнание на посветения няма нещо, което да е от собствено значение, а е нещо, което посочва към живота след смъртта като дух между духовете. Човек научава как се отнася този чисто духовен живот към земния живот, който сме прекарвали между раждането и смъртта.

Погледне ли посветеният назад към най-ранното си детство, знае, че за всеки става все по-лесно да вижда в духовния свят, колкото той става по-възрастен. Естествено, има сравнително млади личности, които могат добре да виждат в духовния свят. Но това съзерцание става по-екзактно и ясно с всяка година, с която човек остарява. Все повече се засилва способността да се премине в другото съзнание, научава се как едното съзнание се отнася към другото. Научава се следното. Например човек е станал на четиридесет години и има възможността да си спомни назад, да речем, до третата-четвъртата си година. Наблюдава съотношението, колко пъти съзнанието на четиридесет години е по-дълго от времето (3-4 години) на детското смътно съноподобно съзнание. Разбира как животът в духа след смъртта ще е също толкова по-дълъг, колкото е целият земен живот в сравнение с живота на малкото дете в смътното състояние, той се простира над много столетия. Така че след изживяването на моралното състояние се прибавя един чисто духовен живот на човека като дух между духовете, който трае столетия. В това изживяване човекът също има задачи в духовния свят, както в земния свят има задачите на физическия свят.

Но тези задачи се показват на екзактното ясновидство, което е подкрепяно от, бих казал, странстването в духовния свят, чрез идеалната магия, те се показват чрез това, че от същността на духовния свят, в който човекът живее след смъртта, се изработва като сили всичко това, което води до

следващия живот на Земята. Този следващ живот на Земята стои като цел пред човека от началото на живота след смъртта. И този живот на Земята е истински микрокосмос в човека. Този микрокосмос се изработва от могъщото изживяване на духовния свят след смъртта.

Когато тук, във физическия свят, говорим за един зародиш, този зародиш е малък и се разгръща по-късно; после става голямо растение или голямо животно. Бих могъл да говоря и за един духовен зародиш, който човекът изгражда след физическия си живот на Земята, след смъртта си. Заедно с духовните същества той изработва от духовните сили на света един духовен зародиш за своя по-късен земен живот. Това изработване не е повторение на земния живот, а включва занимания и същности, които естествено са по-велики и могъщи, от всичко, което може да се изживее на Земята. Подготовката на бъдещия земен живот сред опитностите в духовния свят е това, което човекът първоначално изживява за себе си в следземния си живот.

Към това се прибавя и космическото съзнание, както го описах. Поради това, че в отделните хора навлиза космическото съзнание, да, това съзнание е налице всяка нощ, макар и в едно смъртно състояние, така че не е истинско съзнание, а – ако мога парадоксално да се изразя – то е несъзнателно съзнание, – поради това хората като духовни същества живеят не само заедно с други духовни същества, които никога не идват на Земята, а обитават чисто духовния свят, и много повече живеят заедно с всички души, които или са въплътени във физически човешки тела, или сами са минали през портата на смъртта и правят същото като тях: живеят в космическото съзнание, което имат всички заедно.

И наистина е така, че сме изоставили всичко изплетено тук, на Земята, от душа на душа, в семейството, между хората, които сме срещнали, когато сме били във физически човешки тела, и сме се срещнали поради това и като души, изоставили сме всичко, което сме намерили тук, на Земята. Това, което

обичаме, приятелите, които сме имали като най-близки хора, каквото сме изживели чрез нашите физически опитности във физическото тяло, ние го отхвърляме, изоставяме го също както физическото тяло. Но поради това, че сме имали фамилни отношения, приятелства, обичали сме, това продължава по-нататък духовно през портата на смъртта в онези духовни изживявания, които изграждат следващия живот. Ние не работим само за самите нас – дори още във времето, когато имаме моралната преценка за изминалия си живот, – а работим заедно с човешките души, които са ни били скъпи и мили тук, в света.

Чрез екзактното ясновидство и идеалната магия всичко това е не само нещо, в което се вярва, а то става реално знание. То навлиза в непосредственото съзercание на човека. Да, дори можем да кажем: «Тук, във физическия свят, има пропаст между душите, колкото и да се обичат, защото те се срещат в телата си и могат да влязат само в такива взаимни отношения, които се опосредяват чрез телесните отношения. Но когато човекът е в духовния свят, тогава физическото тяло на оставеното тук любимо същество не е пречка, за да се живее заедно с неговата душа.» Както за съзercанието в духовния свят човек трябва да си усвои, както описах, способността да прозира през земните предмети, така този, който е преминал през портата на смъртта, общува през телата с душите, които е оставил тук, на Земята, като най-близките си. Той ги изживява все още като души, докато те са още на Земята до тяхната собствена смърт.

С тези три лекции исках да ви разкажа за това, което може да даде разбиране за истинския надсетивен живот на човека. Исках да посоча, че чрез стремежа за екзактното ясновидство и идеалната магия може действително да се говори научно познавателно за висшите светове, както чрез екзактното природознание може да се говори за сетивния свят. Човек ще види, когато все повече и повече се вживява – защото ще има хора, които да развият своите способности, за

да се вживеят в тези светове, – че никоя наука, колкото и съвършено да се е развила, няма да е пречка да се признае това, което с истинска научна нагласа чрез екзактното ясновидство и идеалната магия може да бъде получено като познания на човека за преживяванията му не само тук на тази Земя между раждането и смъртта, но и между смъртта и новото раждане до завръщането му в новия земен живот.

Какво представляват тези повтарящи се животи и доколко те ще стигнат до определен край, искам да говоря утре, ако ми разрешите да изложа какво ново внася в човешкия земен живот Христовото събитие, събитието на Голгота.

Тогава ще покажа, че познанието, за което говорих, доколкото то засяга човека като отделен човек, хвърля светлина върху цялото развитие на човешкия род по време на живота му на Земята и поради това то може да просветли и случилото се за човечеството чрез навлизането в земния живот на Христос.

Чрез тези лекции ще се види, че не е необходимо да се върви срещу природната наука, когато се говори за надсетивните познания. Предметът на утрешната лекция ще бъде, че най-важното събитие за земния живот на човечеството, Христовото събитие, ще се разкрие под нов образ, под блестящ образ пред човешката душа, когато тази човешка душа е готова да приеме познанието на надсетивния свят, както се има предвид тук.

Моята задача утре ще бъде да разясня отношението на антропософската наука към християнството.

ХРИСТОС ОТ ГЛЕДНАТА ТОЧКА НА АНТРОПОСОФИЯТА

Втора полупублична лекция, Лондон, 18 ноември 1922 г.

От две страни, освен някои други, точно в настоящето се надига съпротива срещу това, което наричам антропософско духовно познание. За едната вчера загатнах. Тя произхожда от защитниците на естествените науки, които смятат, че надсезивните познания от вида, както ги изложих вчера, изобщо не могат да се постигнат от страна на човешките познавателни сили. Така, от тази страна, антропософията се смята за нещо невъзможно.

Днес ще се занимаем с другата съпротива. Тя произхожда от личности, които имат чувството, че антропософията и някои от нейните поддръжници им отнемат отношението към Христос. Такива личности са до голяма степен извънредно набожни християни по своя си начин и точно от набожността на душите си те се явяват като противници. Преди всичко те смятат, че отношението на човека към Христос трябва да се реализира чрез проста наивна набожност на сърцето и душата. Те мислят, че всичко, което се говори за Христос по съзнателен начин, действа само объркващо за простата, наивна сърдечна набожност и искат чрез това да не бъде при никого обезпокояван стремежът към Христос, произхождащ от простите човешки сърца, когато за Христос се говори по съзнателно познавателен начин.

Това, което се поражда като чувства при тези хора, трябва да се уважава. Но въпреки това точно по отношение на антропософията такива хора изпадат в дълбоко заблуждение. Ако биха разбрали правилното, щяха да видят, че сигурният път, който те търсят към Христос, им се прокарва точно чрез антропософията. Те биха разбрали, че простата набожност на сърцата им и копнежът им към Христос съществено се засилва чрез това, което антропософията може да каже за Христос.

Искам от различни страни да ви разясня това, което току-що казах. И първата от тези две страни ще бъде разглеждането на това, което хората са чувствали като свой религиозен живот, като религиозно съзнание в различни времена от развитието на човечеството на Земята.

Нека в това отношение да се върнем малко назад в древните времена от развитието на човечеството. По-нататък в моите днешни изложения ще видите, че този исторически поглед не е излишен, а ще може да изясни някои от недоразуменията в настоящето. Тези древни времена от развитието на човечеството не могат да се намерят в историческите документи, а до тях се стига само със средствата на науката за духа, за която говорих вчера. Те могат да се разгледат само вътрешно чрез съзерцанието, което вчера ви посочих като средство да се разглежда надсетивната природа и надсетивните съдбовни изживявания на човека. Погледнем ли назад към тези древни времена, виждаме, че хората тогава са слушали учениците на така наречените мистерии. Древните мистерии, за които почти няма външни исторически документи – това, което съществува, се отнася до по-късни времена, така че в него няма истински сведения за мистериите, – тези древни мистерии са били духовните школи на човечеството, в които изкуството, религията и науката са били едно. А великите учители от тези мистерии, които са били водачи на своите ученици, са получавали почти свръхчовешко уважение. Останалото човечество се е допитвало до учениците на такива мистериини учители, когато хората са искали да удовлетворят потребностите на своята набожност и благочестивост. Хората са приемали това, което като прозиране в света и неговия порядък учениците на мистериините учители са постигали в отдаването си на един изпълнен с почитание живот. За да ви разясня какво и в настоящето може да бъде набожност, а именно преклонението пред Христос, ще ви опиша отношението на един такъв древен ученик към неговия водач, неговия учител в мистериите.

Тук се срещаме с нещо определено. Такива учители, според тези, които са мислили, че познават тяхната същност, са били смятани за хора, чиято душевност е била изпълнена от самата божествена сила. В мистериините центрове, когато хората са говорили с въодушевление, изхождащо от мистериите и от техния култ, се е смятало, че говори не човекът, а чрез неговата уста говорят мировите власти.

Това не е била символична представа, а за древните мистериини ученици е било изцяло реално усещане. Можете да си представите колко дълбоко е било чувството на почит от страна на ученика към неговия учител, когато той е знаел, че от учителя към него говори не нещо човешко, а божествено, че говори това, което той нарича свой Бог. Това, което днес ни изглежда парадоксално, но е било характерно за разбирането от страна на учениците на древните мистериини учители, е, че те са мислили: «В още по-древни времена от развитието на човечеството, във времената, в които земното развитие е започнало, самите божествени същества са слизали на Земята по начин, както това е било възможно, разбира се, по духовен начин. И тези духовно-божествени същества, които не са се въплътявали в човешко тяло, но въпреки това са могли да се разбират чрез средствата на духовното познание с първите гуру, с първите мистериини учители, тези божествено-духовни същества са дали първите указания за това, на което хората следва да бъдат научени, като учение, което е можело да ги свърже с духовния свят. И така се е смятало, че даденото някога на хората от боговете се е опазвало от поколение на поколение и е достигало до учениците от всяка епоха.

Сигурно ще кажете, че това обяснява произхода на човешката мъдрост от надсетивните светове. Тук докосваме една област, където дори днес, ако вземем за пример обясненията относно езика, хората не са наясно за произхода на тази област. Разбира се, има хора, които мислят, че човешкият говор се е развил в следствие развитието на животните в смисъла на Дарвиновата теория. Но преди не много време е имало и още

има хора, които са приписвали божествен произход на говора.

Не искам да се разпростирам за това, което лежи тук в основата, защото ще ни отведе твърде далеч. Нека да се задоволим засега с убеждението, което е водило до благочестивите чувства на учениците на мистериите учители, че това, което те са слушали от учителите си, някога е било дадено на човечеството от самите богове.

До каква цел е следвало да доведе това ученичество? То се е състояло в това, че най-напред от безкрайно силното чувство на благоговение и предаността към гуру ученикът е бил изцяло отдаден на своя учител с това, което го е свързвало с духовните светове. Той е трябвало да приема този учител като единствения източник, чрез който до него е стигало божественото. За всичко, което един такъв ученик е имал, което е развил в душата си, той си е казвал, че го дължи на учителя си. Учителят му е давал преди всичко напътствия, най-напред за посоката на мислите му. Мислите е трябвало да се насочват така, че човекът се е учил да мисли, като не е обръщал внимание на сетивния свят, а чрез силата, която учителят е насаждал в душата му като едно позволено внушение, ученикът е насочвал душевността си, отправял е всички свои мисли към надсетивното. Докато в сетивното наблюдение обикновено мислите се сблъскват в определен смисъл с външните неща – ние мислим за масата, това означава, че мисълта ни стига до масата, мислим за дървото, мисълта се спира на дървото, сблъсква се с дървото, – чрез влиянието на гуру мислите е следвало да станат прозрачни, така че ученикът не е виждал нищо, което е в света, а чрез тях е съзрявал в онези светове, които, изхождайки от съвременната инициационна наука, вчера ви описах като надсетивни светове. Ученикът е следвало и да изживее тези надсетивни светове. За това са му били давани препоръки по отношение и на говора. Когато говорим в обикновения живот, споделяме с някой друг мислите, които сами имаме или сме получили. Накратко, това, което се влива в нашия говор, живее на физическата Земя. Гуруто е давал

на своя ученик мантри, които, изговорени в полуречитативен начин, е следвало да доведат ученика не само жизнерадостно да чуе на своя език това, което означават думите, а те да му помогнат сам да изживява божествения миров поток в противичащите мантрични стихове. Стихът е трябвало да се изговори така, че неговото човешко съдържание да е без значение, но в него да се влее това, което живее като божественост в света и в човека. Така чрез мислите, които са ставали прозрачни за него, ученикът е следвало да съзре божественото. При рецитирането чрез мантричните стихове е следвало той не да чуе тяхното съдържание, а нахлуващата чрез тях божествена сила е трябвало да доведе до действия чрез това, което е лежало в жертвата. Чрез лежащото в жертвата (чрез смисъла на жертвата) е трябвало той да насочи към божественото волята си, цялата си личност. Жертвените действия са били свързани с това. И днес можете да ги видите в позата на Буда. Можете да видите, че човешките крайници не са поставени така, както са подходящи за земните условия, а в положение да не са подходящи за земните условия, така че още чрез стойката си, чрез положението на крайниците си човекът да бъде напълно изтръгнат от земното и със своите извършващи се в духа действия да бъде насочен към божественото.

Какво е следвало да се постигне с това? Следвало е душевността, душата на ученика да издигне чрез трикратно си обръщане към божественото това, което на Земята се извършва от хората като зло, като грешно, като отпаднало от божественото, да го влее в надсетивните светове, които вчера ви описах. Вчера ви описах, че и с по-новата инициационна наука може да се проникне в онези светове, в които човекът живее като духовно-душевно същество и от които слиза надолу преди да встъпи в земното си битие, за да се свърже с тялото, дадено му от родителите. Той отново се завръща в тях, когато премине през портата на смъртта, за да подготви там, както вчера описах, следващото си земно съществуване. Така че не само съзерцаващият поглед на ученика да бъде

насочен към надсетивните светове, а да се породи в него една сила, силата на молитвеното мислене, силата на мантричния речитатив, в който се влива божественото, сила на отдаденост на жертвените действия. Целта на божествените учители с техните ученици в древните мистерии е била да се породи в ученика голяма мощ, за да се насочи това, което тук, на Земята, е грешно, в тези надсетивни светове. А това, че тези ученици от своя страна са учили другите хора в смисъла, в който сами са били възпитани в тези мистерии, е било съдържанието на цивилизацията в онези древни времена.

Каква е била предпоставката изобщо нещо да се направи? Предпоставката е била, че човекът тук, на Земята, живее в един свят, който в сравнение с божествения не обхваща човешката същност. Древният ученик си е мислил, а и така го е обучавал гуруто: «Този свят, в който живееш между раждането и смъртта, по определен начин изцяло обхваща другите природни царства, но той не обхваща по-дълбоката същност на човека.» И това, което човекът може да извърши между раждането и смъртта – нека да се абстрахираме, че в много отношения то е било описвано като изцяло грешно в древните времена, – също е било представяно така, че човекът си е казвал: «Това, което мога да изживея тук, в света между раждането и смъртта, което мога да извърша като дела, не стига до моята дълбока човешка същност, защото тя принадлежи на надсетивните светове.» В онези древни времена всички ученици на мистериите са знаели от древното примитивно ясновидство това, което не е било нужно да си изработват, което в онези древни времена на човечеството са притежавали като съноподобно ясновидство, и в определени моменти от живота си те ясно са разбирали, че наистина, преди да слязат на Земята, са били в надсетивния свят и след смъртта отново ще преминат в него. Те си казвали: «Ако аз като човек извърша само това и съм свързан само с това, което е на физическата Земя, не съм цялостен човек. Аз трябва да насоча силите си нагоре в духовните светове. Те не са на Земята, а горе.»

Представата на онези древни мистерии е била, че от извършените под знака на ясновидските мисли жертвоприношения, в божествено звучащите мантри на жертвените действия, в този поток от земното в надсетивното се насочва това, което човекът не може да приведе в ред тук, на Земята, и което може да се приведе в ред в надсетивните светове, понеже те принадлежат към целия човек.

Това са казвали древните учители на своите ученици и са ги учили по съвсем фактически начин: «Щом човекът пристъпи през портата на смъртта, знае как това, което е могъл да извърши на Земята, не е достатъчно за цялата му човешка същност, как при преминаването след смъртта през духовния свят трябва да стане уравниването и да бъде поправено това, което на Земята е било направено лошо, несъвършено, не мъдро.

Между всички познания, които се спечелват за надсетивните светове по описания вчера начин, човек научава и как това, което на Земята остава несъвършено, може да бъде издигнато в надсетивния свят до съвършенството.

Това обаче е било различно за онези древни времена на мистериите и трябва да бъде различно днес, както ще разберем по-късно. В онези древни времена учениците са учили от учителите си, че когато човекът премине през портата на смъртта в надсетивния свят, срещу него в определено време идва едно висше духовно същество. Това висше духовно същество има своя външен израз в Слънцето и в неговото проявление. Оттам древните мистериини мъдреци са наричали това същество висшето божествено Слънчево същество. И както тук, на Земята, гледаме човека с неговата външна физиономия и казваме, че чрез физиономията, чрез жестовете му в него се проявява душата, така древните хора са наблюдавали движението на Слънцето и неговите проявления. Те са виждали в тях физиогномичния израз, външния блясък по отношение на жестовете в движението на Слънцето. В проявлението на Слънцето те са виждали жестовете за висшето

Слънчево същество, което не са могли да възприемат тук, на Земята, но което ги пресреща, когато преминат през портата на смъртта и им помага да се направи съвършено несъвършенството, постигнато тук, на Земята: «Придържайте се в сърдечно благоговееие към висшето Слънчево същество, за да го откриете и след вашата смърт да се промени вашето несъвършенство чрез срещнатото в духовните светове същество, което не сте могли да срещнете на Земята, за да ви помогне това същество да преминете по правилен начин през духовния свят!» За това същество, което привежда в равновесие всичко несъвършено при човека, древните учители са говорили така, както ви посочих.

А когато настъпва Мистерията от Голгота, древната мистерийна мъдрост вече се е намирала в упадък. Малко е било останало от нея, но са останали традиции, остатъци от нея. Имало е посветени в древния смисъл, които са се придържали още със същата отдаденост, със същото благоговение и вяра към божествения Отец, който някога като Бог Отец е изпращал на Земята божествените пратеници, от които са учили първите гуру, първите учители. Те са знаели, че голямата утеха на живота в древните времена е била давана на мистерийните ученици чрез това, че им е било казвано: «След смъртта ще срещнете висшето Слънчево същество, което ще ви помогне да преобразите всичко несъвършено на Земята в съвършено, което ще поеме потискащото съзнание, че всъщност сте отпаднали от божествено-духовния мирови порядък. Това висше Слънчево същество обаче е трябвало да слезе на Земята, да стане човек в Исус от Назарет и след смъртта на Исус Христос на Голгота то не е в надсетивните светове, а ще го търсите между хората.»

Така са говорили посветените, инициирани по времето на Мистерията от Голгота чак до 3-то столетие. Тези посветени са казвали на хората, които са искали да ги чуят: «За каквото копнеете като за истинската лечебна същност, човечеството го е имало в древните времена. Чрез едно божествено дело

тя е слязла на Земята, проявила се е в един човек и оттогава живее по свръхсетивен начин в развитието на човечеството.» И докато древните ученици е трябвало да се допитват до мистериите и да поглеждат към техните жертвени култови ритуали, към това, което култът е импулсирал в тях в надсезивните светове, хората от по-новото време е трябвало да учат да си изработват на Земята непосредствено отношение към Христовото съществуване, което е слязло тук и е станало човек като другите хора.

Това е било настроението, разпространявано от съвременниците на Мистерията на Голгота и от много поветени в първите три християнски столетия, за което обаче историческите източници малко съобщават, защото всичко, отнасящо се до тези съобщения, е било унищожено. Но чрез вникването в мировия порядък, за което вчера говорих, се стига дотам да се разбере, че настроението като настроение към Христос през първите три столетия, разпространено между тези, които са искали да чуят някогашните поветени, Христовото настроение, е било изгубено и днес то отново трябва да се обнови. След като се преведе казаното, ще ви говоря за него във втората част от моето изложение.

Така от отношението, което ученикът е имал към своя учител, от това почитание и отдаване хората постепенно се научават да издигат поглед към божественото. В лицето на учителя, на гуруто, се е виждал посредникът към божественото, който в известен смисъл остава да протече божественото надолу към Земята и насочва благочестивостта и благоговението, които човекът иска да изпрати нагоре в духовния свят. Така е имало чувства и усещания, които са се предавали на човешката душевност, на човешката душа от поколение на поколение. И това почитание от страна на хората, които са слушали първите християнски учители – за чиято задушевност, благочестие и благоговение днес малко хора си имат понятие, – е било насочвано от първите християнски учители не към водачите в древния смисъл, а към Христос, който е

слязъл от духовните светове и е станал човек, станал е плът в Исус от Назарет. Тези чувства се разпространяват през столетията и насочват към този, за когото външната християнска история оповестява, че е преминал през Мистерията на Голгота, преминал е през смъртта заради хората, за да може човечеството от сега нататък да го намира на Земята.

Новата инициационна наука, за която вчера говорих, прониква отново до тази Христова мистерия, опитва се отново да се доближи до тайната на Голгота. Защо е необходимо това?

Докато през християнското Средновековие има благочестивост и религиозност като продължение на потока на почитание, което учениците на древните мистерии са имали към учителите си, все повече залязва и угасва съноподобното ясновидство от древните времена на развитието на човечеството. Каквото някога е съществувало, можем напълно да го установим с антропософската наука за духа и без историческите документи. В онези древни времена хората са имали възможността да изпадат в определено време в един вид съноподобно ясновидство. Чрез него те са възприемали света, от който сами са били изтръгнати за своето физическо съществуване. Но това знание за вечното в човешката душа постепенно се изгубва за човечеството. Под влиянието на това знание хората никога не биха могли да породят чувството за човешката свобода. Това чувство за човешката свобода, което принадлежи към пълната човешка същност, е трябвало някога да навлезе в хората. Времето, през което това чувство за човешката свобода навлиза в хората, е Средновековието. То обаче е и времето, през което угасва древното съзнание, което никога не би могло да бъде свободно. Защото, докато човекът е съзерцавал това, което е представлявал като душевно същество между духовни същества в предземното битие, той се е чувствал зависим, не свободен. Настъпва времето на залеза на древното ясновиджане и в този залез човечеството развива чувството си за свобода по отношение на духовния свят, което стига до известна кулминация в нашата съвремен-

на цивилизация. Човечеството вече не може да съзерцава в надсетивните светове, от които Христос слиза на Земята в Исус от Назарет. Първоначално преклонението пред Христос става традиция. Хората се уповават на това, което е предадено исторически и апелират към наследеното от древното почитание към учителите. Така е станало възможно цялото човешко преклонение, което човекът е изградил чрез своето отношение към божественото, да се насочи към божественото същество, преминало през Мистерията на Голгота. Но докато в този залез на предишното съзнание човекът все повече и повече изгражда научното познание, каквото древните времена никога не са имали, все повече се изгубва чувството, че духовният свят може да се достигне чрез човешкото познание.

Това духовно познание обаче, за което вчера говорих, е истинското продължение на природознанието. И всичко, което вчера ви разказах, че със своето познание, постигнато чрез медитация и концентрация, човекът може да достигне духовния свят, се развива особено силно, ако съвременният човек не заседне в това, което природознанието казва за външния свят, а вътрешно се стреми да свърже възприетото като изцяло екзактни научни мисли със своята най-вътрешна човешка същност. Тогава първоначално се появява нещо неопределено, т.е. вътрешно настроение, вътрешна душевна нагласа. Включи ли се в нея медитирането, концентрирането в мисловния свят и волята, тогава душата се насочва в духовните надсетивни светове така, както вчера описах. Чрез това човекът започва да разбира какво представлява надсетивното. От Земята той научава освен за света, който обяснява природознанието, също и за един надсетивен свят, който принадлежи към Земята, и особено трябва да се има предвид, ако тук, на Земята, някой иска да разбере човека.

В дълбочината на душата на антропософски стремящия се човек се пораядат въпроси от най-голямо значение. Търсейки отговор на тези въпроси, той стига отново до разбирането и на Мистерията на Голгота.

От една страна, човек се научава да съзерцава духовното, след като издигна съзнанието си над Земята, след като постига способността да възприема без човешкото тяло и дори да действа в идеалната магия, както описах вчера. В това свободно от тялото състояние той се научава да навлиза в духовния свят с познанието и с волята си.

Когато така е постигнал вътрешното разбиране на духовния свят, човек отново насочва поглед към Христос, към това, което между земните събития се появява като Мистерията на Голгота, и тогава той не остава както някои съвременни теолози при човека Исус от Назарет. Тогава човек разбира не само в материалистически смисъл това, което се е случило с Мистерията на Голгота, а понеже е развил способността да възприема духовното, разбира, че човекът Исус от Назарет е проникнат с божествения Христос. С тази способност за възприемане на духовността се стига дотам да се съзерцава духовно-божествената същност на Христос. Така тази съвременна теософия, понеже стига до божествено духовното в непосредственото познание, достига с това познание на духовността и до опознаването на Исус от Назарет, и в него Христос, който може да бъде опознат само като духовна същност. С познанието за надсетивното, което човек е постигнал, се стига до Христос, за да се прозре в Христос надсетивното, божественото в божествения човек.

Точно чрез пълното схващане на духовния свят съвременната антропософия отново води до Христос. Тя довежда до него точно тогава, когато човек се подготвя по този начин чрез антропософията. За да изясня това напълно, искам да посоча как съвременният човек може да навлезе в духовния свят правилно и чрез заблуди. Днешните последователи на тези, които някога са стояли под влиянието на мистериите и са искали в смътното съзнание на човечеството, което обаче е можело да възприема в определени състояния предземното битие и в това смътно съзнание да оставя духовното, да се издигне в култовите ритуали до божественото, тези после-

дователи на древната благочестивост и набожност днес са хора, които по напълно съмнителен начин искат да влязат в отношения с духовния свят. Някога външният душевен живот при благочестивите хора е оставал в душевността, те са насочвали чувствата си в надсетивните светове. Това благочестиво настроение се пренася като християнско настроение при благочестивите и набожните, за които говорих в началото на лекцията, които остават при тази наивна набожност. Наивна е днес затова, защото човекът не може повече да съзерцава в надсетивното битие чрез своето естествено съзнание и защото човекът няма да се издигне нагоре чрез тази наивна набожност, както са го правили древните ученици на мистериите, а тук, на Земята, той остава в своето физическо тяло.

Характерното за тази наивна набожност е, че се остава при чувствата, при усещанията, които душата има, когато човек се потопи в себе си, в своята собствена човечност. Когато човекът се потопи в собствената си човечност, узнава, че това, което е долу във физическото тяло, е не само плът и кръв, а е духовност. Тази духовност благочестивият иска да я насочи към божественото. Този, който днес, бих казал, е неправилен последовател на древните ученици на мистериите, иска като медиумна личност да я превърне в действие.

Какво представлява една медиумна личност? Тя иска духовността да говори от физическото тяло, иска да я остави да пише чрез физическото тяло или да се манифестира по друг начин. Това, че медиуми се проявяват, когато съзнанието им, от което идва писането и говоренето, е потиснато, както е било някога при учениците на гуру в древните времена, доказва, че човешкото тяло не е само физическо, а от него говори и нещо духовно, но механично духовно, духовност от подчинен вид. Тези медиуми искат не само да изживеят духовността непосредствено в тялото си, те искат тя да се разкрие при тях. И действително, когато медиумът говори или пише, говори нещо духовно, което живее в тялото. Какво е характерното на такива медиуми с тяхното откровение по отношение на

божественото? Характерното е – може би знаете, – че те стават разговорливи и пишат с удоволствие, говорят с удоволствие, но смесват неизброими неща, които изглеждат съмнителни за обикновената логика, в това, което духът оповестява чрез тяхното тяло. Тези медиуми са доказателството, че не трябва да се връщаме назад към връзката с божествено-духовното, а трябва да я търсим по друг начин.

Този друг начин го търси антропософската наука за духа. И може би ще ми бъде позволено да говоря за този друг начин именно поради едно определено основание. Този друг начин човек да се доближи до духовния свят – когато напълно сериозно приеме природонаучните познания, когато ги приеме като големи постижения на новата цивилизация, – този друг начин, когато човек иска да се издигне до духовните светове, стига много трудно дотам да раздвижи говорните органи, дори да формулира мислите или дори по медиален начин да пише. Когато чрез медитацията, чрез концентрацията човек бива обхванат в себе си от този дух, за който вчера говорих, тогава му се иска първо да замълчи! Докато медиумът става разговорлив и оставя духовното да прозвучи от говорните му органи, когато като съвместен природонаучно образован човек някой бива обхванат от духа относно надсетивното познание, както вчера описах, той иска първо да замлъкне, да не говори за онова нежно изживяване, което се явява в душата му. Да, той иска дори да забрани мислите си, понеже е научил да мисли само от физическо-земните неща. Човек не иска да остави мислите му да протичат, да бликат в душата му, защото изпитва известен вътрешен страх да отнесе полунесъзнателно мислите, които е свързвал с външните физическо-сетивни неща, към духа, до който стига чрез онази вътрешна нагласа, за която говорих, понеже вярва, че тази духовност, към която отправя мислите си, не само му се изплъзва, а той може да я профанира, да я изопачи. Най-малко му се иска да я опише, защото знае, че в онези древни времена, в които преклонението пред Бог е било насочвано чрез жертвоприношението

в действия с помощта на човешкото тяло, не е било употребявано писането. Писането е нещо, което е навлязло сред човечеството едва чрез насочения към сетивно-физическата природа интелект и разум. Когато човек е обхванат от познанието на божествено-духовното, той чувства писането първо като нещо, което иска да отблъсне далеч от себе си. Когато е обхванат от тази познавателна способност за божествено-духовното, за надсетивния свят, той първоначално вътрешно замлъква по отношение на своите мисли. Още повече той онемява, когато поиска да напише нещо за божественото.

Казах, че мога да говоря за тези изживявания, защото са мои собствени. Те са такива, които добре познавам в това развитие, през което сам преминах от естествените науки през разбирането на духовните светове до съзерцанието на духовните светове и до съзерцанието на Мистерията на Голгота в тези духовни светове. Но вие също ще разберете, че този, който се доближи със съвременната антропософска наука за духа до Мистерията на Голгота, има и трудности. Мистерията на Голгота трябва да се схване в цялата ѝ величественост, както тя се проявява в историята на човечеството. Трябва да се научим да гледаме историческия факт как Бог е преминал през смъртта на Голгота чрез човека Исус Христос. В един напълно несетивен образ трябва да се възприеме великото историческо събитие. И точно относно това несетивно възприемане в мисли и изразяването му чрез словото, или дори в описанието му писмено, човек извънредно трудно може да се пребори по начина, който описях.

Но това, което се постига по този път, е вътрешното благоговение, вътрешното страхопочитание пред Великата мистерия, разиграла се на Голгота. Нещо се излива в душата на този, който онемява в своите мисли и думи, който не иска да се помръдне, когато божествено-духовното в него го насочва към Мистерията на Голгота.

Върху душата се излива толкова дълбоко, благоговеещо усещане, че човек не иска да се приближи. И така от това,

което представлява антропософският път, не произлиза само познание. Познанието е първоначално. То се проявява в съзерцанието на надсетивните светове, но се излива в чувстването, става плахо благоговение. Става нещо, което много по-дълбоко обхваща човешката душа, отколкото някога нещо е обхващало ученика като благоговение пред неговия гуру. И това чувстване най-напред се поражда като най-дълбок копнеж да се схване Христос Исус на Голгота. Чрез една вътрешна душевна метаморфоза напълно се преобразява в чувстване това, което първо е било надсетивно съзерцание. Това чувстване търси богочовека на Голгота. То може да го намери, понеже се е научило да съзерцава духовното. То не говори за човека Исус от Назарет, а се учи да познава този човек Исус от Назарет, но така, че да може наистина да съзерцава в него земния живот на Христос като духовно-божествена същност. Така от антропософската наука за духа извира познание за духовния Христос, така обаче онова истинско благоговение протича и срещу божествеността чрез това, което може да живее в познанието за надсетивното.

Как това може да стигне до оплодяване на християнството, ще изложа в кратката трета част, след като втората част бъде преведена.

Точно този, който първо иска да онемее в мислите и думите по описания начин, когато го обхване надсетивната познавателна сила, който не иска да си послужи със своя организъм, за да обяви какво живее в него, точно той изживява нещо при прехода – когато се реши да говори за това, което живее вътре в него също и външно, – което му дава право да говори за духовната същност на Христос Исус. Това, което се изживява при този преход, когато човек стига до решението: «Ти въпреки това мислиш духовното в мислите, говориш за духовното, пишеш за духовното», това, което се изживява там, е, че при всяко говорене и мислене на тази духовност човек се чувства издигнат нагоре от физическото тяло. Тогава не може да се мисли и говори, защото за мисленето и говоре-

нето е необходимо физическото тяло, а човек се чувства по определен начин отчужден от физическото си тяло. Докато медиумната личност се чувства изцяло във физическото тяло и дори потиска съзнанието, за да навлезе изцяло във физическото тяло и да остави духовното да говори, този, който имам предвид сега като надсетивен изследовател, се издига чрез едно префинено съзнание, засилено съзнание във от физическото си тяло. Чрез всичко, което той изживява като духовен свят, за него става извънредно трудно да обхване физическия свят. Той не намира думи, не може да задвижи мисленето си, не чувства ръцете си и изобщо цялото си физическо тяло. Трябва да се изпита как отново се открива този физически свят, мислите и говора за това, което човек изживява в надсетивния свят. Но това е нещо, което довежда до състоянието, като че ли човек отново, повторно трябва да завладее живота, като че ли трябва да премине през сътвореното от самия него раждане. Така се опознават дълбините на човешката същност. Защото при повторното обхващане на тази човешка същност тя се опознава, за да се направи инструмент на мисленето и изговарянето на духовното, на надсетивното.

Това обаче ни учи да опознаваме дълбините на човешката същност. Защото тази човешка същност може да се опознае, когато се обхване за втори път, за да се направи инструмент на мисленето и изговарянето на духовното, на надсетивното. Тогава тя се опознава така, че се знае по същия начин надсетивно, както е надсетивното познание, за което вчера и днес говорих, че проникне ли се чрез надсетивното познание в собствения организъм, също и там се открива Христос, както е минал през Мистерията на Голгота. И сега разбираме не само слезлия на Земята някога, преминалия през смъртта Христос, а изживяваме Христос, който е преминал през смъртта и се е излял в цялото човечество за това, че човекът да може да го намери, ако достатъчно дълбоко навлезе в себе си. Това изживява в надсетивното познание този, който го разбере, като още веднъж обхване своето тяло. И каквото

той така си спечелва като Христово познание, тогава може да го облече в думи, които съдържат в себе си истинско послание от Христос. Защото той знае, че Христос е умрял на Голгота, Христос се е излял чрез смъртта в рождественските сили на човека и оттогава той живее в човешката същност. Могат да го открият тези, които дълбоко навлязат в себе си. Съвременният посветен знае, че словата на апостол Павел са дълбока истина: «Не аз, а Христос в мен.» Христос го намирам в мен, ако достатъчно дълбоко навляза в моята човешка същност.

Но тогава посветеният няма нужда да създава много посветени, за да са християни, а тогава открива възможността, въоръжен с това Христово познание да намери нови пътища и за първичната проста набожност. Тази проста първична възможност може да намери Христос. Но пътищата на днешната набожност и благочестивост трябва да са различни от пътищата на древната, прекланяща се пред гуру благочестивост. Тя трябва днес да е вътрешна, не човекът да насочва потока на усещанията си към божествеността в един надсетивен свят, а да проникне в своята същност, за да открие в себе си Христос, който от Мистерията на Голгота присъства жив на Земята. И когато само набожният се издигне дотам, когато му се каже от страна на антропософската наука за духа: «Не е илюзия, че ако достатъчно дълбоко проникнеш в себе си, ще намериш Христос, Той не е илюзия, Той е в твоите душевни дълбини, защото е слязъл в дълбоката ти същност и чрез смъртта на Голгота» – антропософският духовен изследовател, когато говори на обикновения благочестив човек, знае, че казва истината, че не казва нещо само за култивирането на чувствата, а може да му покаже целта, която и обикновеният благочестив човек може да намери. Така могат да се извървяват съвременните пътища и от обикновения благочестив човек. Докато преди е било необходимо чрез благоговееенето пред гуру, чрез почитанието на учителя и божествените звуци на мантрите да се развива жертвоготовността, сега този, който иска да намери своя път към Христос в съвременен смисъл,

следва преди всичко да потърси задълбочаването на душата си. Той следва да се учи да съзерцава в своята душевност и да има нещо в своето вътрешно чувство и вътрешно изживяване, когато отклони вниманието си от външния свят. Там следва да намери силата, която го извежда през портата на смъртта, когато тук, на Земята, той я опознава в отдаденост на Христос и Мистерията на Голгота.

Древният гуру е казвал на своите ученици и на цялото човечество: «Когато преминете през портата на смъртта, ще намерите висшето Слънчево същество, което уравнява несъвършенството на Земята.» Съвременният учител казва: «Ако тук, на Земята, си създадете отношение към слезлия долу Христос, ако с цялото си вътрешно почитание, вътрешно преклонение, със задълбочен душевен живот си изработите своето отношение към Христос и Мистерията на Голгота, тогава във вашата душа ще се влее една сила, която няма да умре с вас, а ще я пренесете през портата на смъртта и тя ще извърши с вас това, което не можете да извършите тук, на Земята, докато носите физическото си тяло. Това, което висшето Слънчево същество е извършило с хората през древните времена, това ще го извърши с вас Христовата сила, ако тя остане във вашата собствена същност, която след смъртта е свободна от тялото. Христовата сила ще действа на Земята в това, което в човека още е несъвършено, и ще бъде дадена възможността хората на Земята да се сдружават в това признание на Христос в социалния живот.» Защото това, което тя прониква с вътрешна сила, като силата, изливаща се от Христос, ще може да бъде осветено чрез учението на антропософската наука за духа. Тази сила може да навлезе в действията, във волята на човека, може да стане импулс за волеви действия и така да се влее в социалния живот. Христовите сили могат да се влеят в социалния живот.

Днес много се говори за социални реформи, говори се за социален напредък. Кой ще бъде големият реформатор на социалния живот, когато действията между хората някога се

извършат в социалния живот по поръка на Христос Исус, така че светът да може да се християнизира? Кой ще бъде големият социален реформатор, който ще въдвори мир в социалните конфликти по Земята? Самият Христос ще бъде, ако хората могат да изградят помежду си един социален живот, който в определени моменти от живота им да им стане свещенослужение, при което така ще поглеждат към Христос, че няма да казват: «Аз», а ще казват: «Ако само двама, трима или повече се обединят в името на Христос, то Христос е между тях.»³⁴ И социалната дейност ще е свещенодействие, тя ще продължи древните култови ритуали. След като Христос днес е жив и действа в човешката същност, трябва сам да стане големият социален реформатор.

В християнизирането на социалния живот лежи второто. Ще ви запитам дали е възможно това, за което хората копнеят, за което обикновеният благочестив човек копнее, а именно че може да намери в душата си Христовата сила, когато действа сред другите хора в социалния живот, да разбере, че действа по поръка на Христос, така че делата му да са изпълнени по поръка на Христос. Може ли този обикновен благочестив човек да достигне сигурност за своите дела, ако съвременният посветен му каже: «Така е, от Смъртта на Голгота произлиза това, което можеш да намериш чрез твоята наивна вътрешна душевна благочестивост, каквото можеш да разбереш, когато се замислиш за теб самия и за всичко, което като Христос живее в теб.» И то наистина произлиза от Христос. То е това, което извършваш в социалния живот с убеждението, че го правиш като Христов импулс, че го извършваш по поръка на Христос, защото Той живее сред хората, когато те го намерят.» Те го намират чрез самите тях, чрез задълбочаването на социалния живот, както намират истинската всеотдайна обич, която строи мостове от човешко сърце до човешко сърце, която внася надсетивен елемент в чувстването, както

³⁴ Матей 18, 20.

светлината, която вътрешно просветлява, внася надсетивен елемент в познанието.

Така е възможно обикновените благочестиви хора да се научат не да казват: «На нашия път – който искаме да го вървим само с проста благочестивост – ни пречи познанието, към което се стреми антропософската наука за духа.» Не! Чрез продължаването на чисто външната природна наука тази благочестивост постепенно ще залезе и помрачнее напълно. Когато обаче антропософската наука за духа донесе познанието за надсетивното и чрез това истинското познаване на Христовата същност като надсетивна същност, тогава може да се осъществи това, за което истински благочестивият копнее – сигурност относно живеещото в душата му, в ръцете му, когато той ги ангажира в любвеобилна дейност, за да извърши някое Христово дело, някое дело в смисъла на Христовия импулс. Това, за което именно благочестивият копнее, става сигурно знание чрез антропософската наука за духа. Затова тя казва, че не пречи на истински благочестивия да върви по пътя си, тя не отклонява хората от Христос. Тя може да каже: «Не срещу съвременната наука се влиза в духовния свят, а с нея и с нейното уважение! Не без Христос следва човечеството да навлезе в бъдещето, а с Христос, с наистина опознатия, *почувствания и желания Христос и действайки в света с неговата същност.*»

МОРАЛНОТО ВЪЗПИТАНИЕ ОТ ГЛЕДНАТА ТОЧКА НА АНТРОПОСОФИЯТА

Трета полупублична лекция, Лондон, 19 ноември 1922 г.

Антропософията, както си позволявам да я характеризирам през последните два дни, не иска да бъде само теоретичен възглед, чрез който човек да се издигне над нерадостното, болезненото и нещастieto в живота и да може да избяга в някакъв мистичен свят, а тя иска да бъде нещо, което да може да навлезе в практическия живот на човека. Тя трябва да стане практика в съществуването, защото това духовно познание, за което вчера и завчера говорих, следва да доведе до истинско проникване, истинско прозиране в духовния свят, който не съществува сам за себе си, а навлиза във всеки материален процес. Когато в живота заставаме срещу човека, нямаме работа само с това, което нашите очи могат да възприемат, което може да бъде разбрано от неговия говор, което изобщо като прояви и жестове може да се разбере от неговата същност с обикновеното съзнание, но ние имаме работа с една живееща в него духовна, спиритуална същност, с такава духовност, с такава надсетивна същност, която непрекъснато навлиза в неговата материална организация.

С познанието, което постигаме чрез обикновеното сетивно възприятие и интелекта, обвързан със сетивните възприятия, никога не можем да разберем нещо повече от света. Човек се надява някога, когато науката, както се казва, стане по-съвършена, да разбере повече от сега от света чрез интелигентността, чрез сетивното наблюдение и експеримента. Но който може да прецени отношението на човека към света, както се вижда в двете лекции, които изнесох тук, знае, че със сетивното наблюдение и с интелекта може да се разбере само минералното царство. Щом се стигне до растителното царство, трябва да сме наясно, че в растителното царство навлизат от Всемира много по-фини закономерности и сили

от тези, които могат да бъдат схванати с разума и сетивата. Още повече важи това за животинския свят, а най-много важи за човека. Защото растенията – при тях най-малко, – животните и хората дори в тяхната физическа организация са такива, че силите, действащи в материята, действат като идеална магия. Който вярва, че някакъв процес, който той е проследявал в лабораторията, може да го проследи по същия начин в животното или в човешкия организъм, много се заблуждава. Защото в животинския и човешкия организъм чисто физическият процес се обхваща в една идеална магия. И ние разбираме нещо от човека тогава, когато прозрем тази идеална магия, когато сме в състояние да преценяваме човека така, че да прозрем през материалните процеси как в него непрекъснато действа духовното.

Разбирането на една такава духовна магия може да се постигне от човека чрез познанията, за които вчера и завчера говорих тук. Аз можах да покажа, че първата степен от това познание показва, че човекът има отношение към света не само в настоящия момент, а че той може да се постави във възрастта, преживяна от неговото земно раждане досега. Казах, че човек може да се върне във времето, когато е бил осемнадесет или петнадесет години, и да изживее това, което е изживял тогава не само в сенчести спомени, а да го изживее така интензивно, както някога, когато събитието се е разиграло. Човек отново става петнадесет или дванадесет годишен и т.н. В себе си преминава през тази духовна метаморфоза. Чрез това обаче той е в състояние да възприема един втори организъм в човека, един фин организъм, който може да се нарече етерен затова, защото няма тежест като пространственото тяло. Този по-фин организъм е времеви организъм. Пред себе си човек има наведнъж като общо възприятие всичко, което този етерен организъм представлява като процес във времето. Но той знае, че това е негов организъм и се учи да познава, че човекът се намира в този по-фин времеви организъм, както иначе се намира в пространствения организъм.

Когато забележим, че човекът страда например от главоболие, трябва да си кажем, че може би трябва да лекуваме някой вътрешен орган, не само главата, а също и някой орган, лежащ далеч от главата. В пространствения организъм, който носим, всичко е взаимосвързано.

Но така е и с етерния времеви организъм, който е особено динамичен в ранната детска възраст на човека, но остава в движение и през целия живот и в него има сили, които действат например по следния начин. Да предположим, че някой като тридесет и пет годишен има възможността да навлезе в нова жизнена ситуация. Ако той е дорасъл за тази жизнена ситуация, така че да е в състояние да постъпи правилно, може да си спомни, че някога, може би като дванадесетгодишен или като осемгодишен е научил най-важното от това, което му предлага възможността сега лесно да се справи в тази ситуация. И известна радост се излъчва в тридесет и петата му година от това, което детето е получило в дванадесетата си или в осмата си година от възпитателя, от учителя, понеже това, което в осмата или десетата година е станало в човешкото етерно тяло чрез възпитателя, чрез обучението, действа като орган, който лежи далеч от главата, но когато лекуваме главата, въздейства върху оздравяването ѝ. Така изживяното в шестата или дванадесетата година продължава да действа в тридесет и петата година и по-късно и причинява радостно настроение или депресия. Цялата жизнена нагласа на човека също и в по-късните години е зависима от това, което възпитателят е изградил в етерното тяло на човека, както някой орган от човешкото пространствено тяло е зависим от друг орган. Разберем ли това, трябва да си кажем, че едва познанието, което произлиза от разбирането как се развива етерното тяло, как са свързани неговите отделни периоди, може да ни даде правилната основа за възпитанието на човека. И ако това, което казах, се проследи докрай по правилния начин, си казваме: «Да, както художникът или някой друг човек на изкуството трябва да изучи техниката на своето изкуство, така и за възпи-

тателя, за учителя е необходимо първо да усвои една техника на възпитанието, взето в идеалистичен смисъл. Както художникът трябва в своята работа да наблюдава формите не като любителя, а в тяхната хармония и дисхармония да извлече от наблюдението това, което го ползва при прилагането на боите и молива, както той трябва да си усвои нещо, което действа в цялото му същество и което почива върху възможността правилно да наблюдава, така и възпитателят и учителят трябва да могат да преценят, изхождайки от наблюдението, какво духовно работи в човека и какво прави цялата му биография едно органично единство.» Защото възпитанието не може да бъде наука, а трябва да стане изкуство. При изкуството трябва да си усвоим, първо, особена способност за наблюдение, второ, да боравим с това, което при непрекъснатото наблюдение виждаме как се намира в непрекъсната борба с веществата. Така духовната наука, както се има предвид тук, антропософската наука за духа е това, което може да даде основата за истинското, действително изкуство за възпитанието. Тя е такава и в едно друго отношение. Ако възпитанието наистина следва да стане правилно, е необходимо това, което иска да се прояви в детството и да се развие навън, да бъде поощрявано от най-дълбоката същност на човека по правилния начин. Възпитателското изкуство трябва да бъде в състояние така да преценява и да се отнася към детето, като че ли то му е поверено чрез божествено-морална мисия. Само това, което издига самите нас вътрешно морално като възпитател или учител във възпитанието, което прониква възпитателните ни подходи като религиозно богослужение, дава силата, чрез която можем да действваме редом с детето така, че всички заложби в него да се разгърнат навън. С други думи, всяко възпитание и занимание трябва сами да са морални действия, да произлизат от морални импулси. И тези морални импулси трябва да обогатят човешкото познание и наблюдението на човека така, както току-що описах.

Ако се съобразяваме с това, ще видим как в живота се

вижда по-ясно, отколкото се предполага, че човекът преминава през различни жизнени периоди. Обикновено се вижда по един външен начин, че например около седмата година детето получава вторите си зъби. Понякога се вижда какви телесни промени се извършват със смяната на зъбите, но не се възприема точно какво преобразяване се извършва с целия човек по време на тази смяна на зъбите. Който правилно може да наблюдава какъв е бил човекът преди седмата си година и какъв става по-късно, вижда, че след седмата година се развиват сили от дълбините на човешкото същество, които преди това са били дълбоко скрити в организма. Ако разгледаме добре нещата, трябва да си кажем, че смяната на зъбите не е еднократно, появило се внезапно събитие в човешкия живот. Смяната на зъбите, настъпваща около седмата година, която не се повтаря, е събитие, простиращо се от момента на появата на първите зъби до смяната на зъбите. През цялото време напират и работят силите, които избутват навън от човешкия организъм вторите зъби на детето. В самата смяна на зъбите се стига само до завършека на това, което действа в детето през целия първи жизнен период. Това повече не се повтаря в по-нататъшния живот. Какво означава то? Означава, че във физическия организъм детето е развило до седмата си година сили, от които се нуждае, докато получи вторите зъби, от които повече не се нуждае след това за своя физически организъм, защото не настъпва друга смяна на зъбите. Какво става с тези сили? Тези сили ги виждаме отново, когато можем да разгледаме човека с надсетивното познание, в променения душевен живот на детето в периода между смяната на зъбите и половата зрялост. Този душевен живот става друг. В душата се проявяват друг вид паметни сили. Детето започва да се отнася по друг начин към своето обкръжение. И ако можем да наблюдаваме духовно, а не само физически, трябва да кажем и че това, което виждаме в душата на детето от приблизително седмата до четиринадесетата година, е било преди това в неговия физически организъм, било е още дейност, която е

свързана със смяната на зъбите, но също и с различни други процеси в човешкия организъм, и която през седмата година престава да се проявява по физически начин, а започва да действа душевно. Можем следователно да кажем, че ако искаш да прецениш това, което действа като особени сили в душевността на детето между смяната на зъбите и половата зрялост, трябва да погледнеш какво е действало физически в детето от раждането му до смяната на зъбите. Тук работят душевните сили, които още във физическия организъм се проявяват душевно-духовно. Ако детето се наблюдава правилно по един фин, не груб начин – най-добре, докато е още кърмаче, но и до смяната на зъбите, – се разбира, че то изцяло представлява един сетивен орган. По фин начин детето е един вид опипващо око. Както окото, виждайки предметите, вътрешно отразява това, което е навън, така че човек има вътрешен образ на външните предмети, както окото има един вътрешен образ, така детето в най-ранното си детство има не зрителен образ, но друг вид възприет образ. То цялото е сетивен орган, ако мога да се изразя така. Искам да го кажа образно. Да вземем кърмачето. Като възрастни хора чувстваме вкуса с езика и небцето, а детето – това ни показва духовната наука, за която тези дни ви говорих – усеща вкуса с целия си организъм, то цялото е вкусен орган. То е също обонятелен орган и изцяло в определено вътрешно отношение е вътрешен осезателен орган. Цялата му организация има сетивна природа и тя се излъчва в целия организъм на детето. Поради това до седмата си година детето е предразположено вътрешно да отразява всичко протичащо в неговото обкръжение и да се разгръща според него. Който с това сетиво, което фино се изгражда, когато човек същевременно може да изследва, да наблюдава духовнонаучно едно дете как то отнася към себе си всеки жест, който прави някой в неговото обкръжение, как вътрешно го повтаря и само иска да го направи, как детето изцяло живее в това, което хората в неговото обкръжение правят, той вижда, че до смяната на зъбите детето е подражателно същество. И

от това подражание произлиза най-важната дарба за първия жизнен период на детето. Появява се човешкият говор, който изцяло почива на факта, че детето се вживява в това, което хората в неговото обкръжение представляват и вършат, и чрез подражанието то вътрешно се напасва на случващото се около него и изгражда говора. Поради това, когато стоим като възпитатели до малкото дете в първия му жизнен период, ние не можем да вършим нищо друго освен да се съобразяваме с този подражателен принцип като най-важното във възпитанието. И тогава трябва да си кажем, че ние можем да възпитаем съвсем малкото дете само чрез това, че в неговото обкръжение извършваме дейности и дела, които детето следва да наподобява, за да стане силно по дух, душа и тяло. Защото това, което се насажда тогава не само в неговия дух и душа, но и в неговото тяло, като укрепва вътрешно органите, то остава като негова конституция през целия му живот. Както аз се държа пред едно дете на четири години, детето го поема и носи в живота си до шестдесетата му година. Така че то усеща моето поведение пред него като своя съдба.

Можем да изясним това с един пример. Когато човек има работа с такива неща, идват хора при него и казват например следното: «Ах, моето дете винаги беше послушно дете, никога не е правило пакости, а сега се случи нещо ужасно!» Запитаме ли по-точно какво се е случило, узнаваме например, че то е откраднало пари от майката. Познава ли човек такива неща, първо запитва колко е голямо детето? «На пет години!» На първо място в него действа още принципът на подражанието. И се узнава, че детето всеки ден е виждало, че майката взема пари от шкафа. То подражава, то изобщо още няма никакъв импулс за добро и зло, а само да прави това, което се прави около него. Ако вярваме, че с проповеди за добро и зло бихме могли да постигнем нещо при детето, се намираме в най-голямо заблуждение. С възпитателските си методи можем да постигнем нещо само ако поставим пред детето пример за подражание. Това стига чак до мислите. Ох, между този, който

възпитава, и детето съществува фина вътрешна връзка! И ние трябва сами да се стараем да имаме мисли и чувства, когато сме наблизо до детето, на които детето може да подражава вътрешно като мисли и чувства. Защото детето душевно е изцяло едно сетиво и възприема в най-фините вълнения, за които нашите възрастни сетива дори не могат да сънуват това, което протича в неговото обкръжение.

След като детето е сменило зъбите, силите, които първоначално са се намирали дълбоко в неговия организъм, стават душевни сили. Докато преди е било отдадено на своето обкръжение, сега то застава като душа срещу другата душа и в сравнение с подражанието започва да се подчинява на саморазбиращия се авторитет. През първите си детски години до смяната на зъбите ние желаем изцяло да се свържем със случващото се около нас, да се отдадем изцяло на обкръжението. Това е, бих казал, физическият образ на религиозното усещане. Религиозното усещане в духа се отдава на духа, а детето се отдава с неговото тяло на своето физическо обкръжение. Това е физическият корелат, физическият образ на религиозността.

Когато детето премине седмата година, не се отдава повече със своето тяло на своето физическо обкръжение, а се отдава със своята душа на срещната душа. Учителят застава до него и за детето е необходимо да вижда в него извор на всичко, което за него е добро или зло, сега то се влияе от това, което учителят му казва и възпитава в него, както преди се е влияело от жестовете, от външните действия около него. И сега между седмата и четиринадесетата година при детето се появява стремежът да следва един саморазбиращ се авторитет, така че то иска да стане като този авторитет. Обичта към този саморазбиращ се авторитет, послушанието пред него сега е също така един принцип, както преди е било подражанието.

Не би могло да се вярва, че някой като мен, който в началото на деветдесетте години написва «Философия на

свободата»³⁵, защитава някакъв неправомерен авторитарен принцип. Каквото имам предвид, е, че в човешкия живот е като природен закон, когато приблизително между седмата и четиринадесетата година човекът трябва да застане срещу учителя и възпитателя така, че за него да не важи интелектуалното изказване: Това е добро, това е истина, това е зло, неправилно или грозно, а за него да важи: това е добро, понеже учителят, възпитателят го намира за добро; това е хубаво, понеже той го намира за хубаво. Всички мирови тайни трябва да стигнат до детето по заобиколния път на любимия учител или възпитател. Това е принципът на човешкото развитие приблизително между седмата и четиринадесетата година. Така можем да кажем, че през първия си жизнен период детето е проникнато като от едно преместено във физическото религиозно отдаване на обкръжението му. От смяната на зъбите до половата му зрялост детето е проникнато от едно естетическо схващане на обкръжението, от едно проникнато от любов естетическо схващане на обкръжението. То иска да му харесва това, което представя учителят, възпитателят, и да не му харесва това, което той иска да не допуска до него. Във вътрешно съзерцание трябва да навлезе това, което действа възпитателно в тази възраст. Можем да кажем, че учителят, възпитателят трябва да е пример през първата жизнена епоха, авторитет в най-благороден смисъл, саморазбиращ се чрез своята същност, чрез своя характер авторитет през втората жизнена епоха. Тогава като учители носим вече това в нас, чрез което детето до нас, бих казал, само се възпитава по правилния начин. Най-важното в самовъзпитанието е моралното възпитание. За него ще говоря веднага щом първата част бъде преведена.

Когато се казва, че детето е изцяло сетивен орган до седмата си година, трябва да се разбира, че след смяната на зъбите, след седмата година принципът на сетивното

³⁵ «Философия на свободата» се появява в края на 1893 г., Събр. съч. 4.

схващане пристъпва повече към повърхността на човешката организация и се отдръпва от вътрешността. Но при детето е още така, че сетивните впечатления не могат да навлязат още в сетивните органи, подреждайки и регулирайки. Виждаме, че от смяната на зъбите до половата зрялост детето иска да се отдаде душевно на цялата си сетивна организация, но още не взема от вътре навън участие в тази сетивна организация. Участието в сетивната организация отвътре прави хората интелектуални. Такива интелектуални хора ставаме едва след половата зрялост. Всъщност едва тогава сме предразположени да преценяваме света с интелекта по правилен начин. Защото да се преценява интелектуално, означава да се преценява лично, изхождайки от вътрешната свобода. Това го постигаме, когато настъпи епохата на половата зрялост. Става обаче необходимо във възрастта на задължителното училище, т.е. от смяната на зъбите до половата зрялост да не възпитаваме по интелектуален начин, също не и морално-интелектуално. В първите седем години от живота си детето иска да има във външната сетивна действителност това, на което може да подражава. След седмата си година детето иска да чуе от саморазбиращия се (любим) възпитателски авторитет какво да прави и какво да не прави, кое да приема за истина и кое за неистина, и т.н.

Между деветата и десетата година в детето започва да се надига нещо извънредно важно. Възпитателят, който наистина наблюдава човека, знае, че някога между деветата и десетата година детето особено силно се нуждае от нещо. Детето няма интелектуални съмнения, но изпитва вътрешно неспокойствие, то има нещо от това, което е, бих казал, вътрешен въпрос към съдбата, зададен по детски начин, който то не може да изговори, но не е и необходимо още да го изговори, то го чувства полусмътно, полунесъзнателно. Би трябвало с правилно възпитателско прозрение да усетим как децата стигат точно до тази възраст. Те съвсем точно знаят, че искат нещо особено от възпитателя, към когото са поглеждали

с любов. Обикновено не може да им се отговори така, както се отговаря на един интелектуален въпрос. Става въпрос именно в тази възраст да се изгради особено интензивно и интимно доверие така, че в детето да се създаде мнението, че в тази възраст човек се отнася особено любвеобилно към него, особено много му говори. В това получаване на любов, в това доверие към възпитателя лежи отговорът на един детски жизнен въпрос от най-голямо значение. В какво се състои този жизнен въпрос. Детето не го поставя с разума, то го поставя в чувството, с подсъзнателната си човешка същност. Ние можем да го формулираме, а то не може да го формулира. Тогава трябва да кажем, че до тази възраст детето е приемало наивно авторитета на обичания възпитател. Сега в него се появява потребността да усеща доброто и злото по един нов начин, като че ли те са налични в света като сили. Досега то е гледало към възпитателя, сега иска да прозре през възпитателя и да може да си каже, че този възпитател не е само човекът, който казва кое е добро и кое зло, а той го казва, защото е духовен пратеник, божи предвестител, той го знае от духовните светове. Както казахме, детето не си казва това с разума, а то го чувства. И неговият особен въпрос, който се надига в чувството, ни съобщава, че това и това е подходящо за това дете. Така че наистина се вижда как в дълбочината се корени това, за което се казва, че е добро или зло, истинско или погрешно. Тогава детето придобива ново доверие.

Това обаче е моментът, когато с моралното възпитание може да се премине към нещо друго освен към подражанието или като казваме, че нещо е добро или зло. Този момент през деветата и десетата година е такъв, че може да се започне моралното да се представя по образен начин, защото детето изцяло е отдадено на сетивата си, без интелекта. Изобщо в цялата училищна възраст между смяната на зъбите и половата зрялост детето трябва да се възпитава образно, чрез картини за всичките сетива. Защото макар то да не е вече изцяло едно общо сетиво, то живее в своите сетива, които сега се

проявяват на повърхността на тялото. Как, започвайки от седмата или шестата година, общо взето можем да възпитаваме детето чрез четене и писане, ще говоря подробно утре на вечерната лекция.³⁶ Сега искам да засегна моралната страна на възпитанието.

Когато детето е стигнало до този момент между деветата и десетата си година, можем да започнем да му представяме картини, които преди всичко импулсират фантазията му, картини за добри хора, които ще предизвикат в него чувство на симпатия към това, което тези хора правят. Забележете, че не казвам да се проповядват на детето нравствени повели, не казвам да се обърнем към интелекта с морални оценки. Трябва да се обърнем към естетичното, към фантазията, да събудим харесване или нехаресване на доброто или лошото, правилното или неправилното, на възвишеното, на моралната постъпка и да обърнем внимание към съществуващото в света последствие и компенсиране на неправилните дела. Ако преди човек е заставал пред детето като нравствен регулатор, сега трябва да му представи картини, които действат върху фантазията, изживяваща се от сетивната същност. Така до половата зрялост детето следва да приеме моралността като чувство. То трябва да стане сигурно в чувствените си преценки: «Доброто е нещо, което ми е симпатично, а злото ми е антипатично.» Основата на моралността трябва да се гради върху симпатии и антипатии, върху оценки чрез чувствата.

Ако приемем, че човешкото времево тяло е организъм, в който всичко е свързано, тогава ще си кажем, че става въпрос по правилното време да правим правилното за детето. Не можем да оставим едно растение да расте така, че веднага да образува цветове. Цъфтежът следва по-късно. Първо трябва да се полагат грижи за корените на растението. Ако

³⁶ Виж следващата лекция от 20-ти ноември 1922 г. Тази публична лекция, която е отправена към учителите, е организирана от «Educational Union for the Realisation of Spiritual Values», сдружение, основано след педагогическите лекции на Рудолф Щайнер в Оксфорд през август 1922 г.

искате да превърнете корените в цветове, ще бъде една без-смыслеца. Ако между смяната на зъбите и половата зрялост искате да натрапите на детето интелектуално формулирани морални оценки, това би било същото, както ако искате да превърнете корените на растението в цветове. Първо трябва да се грижите за зародиша, за корените, това е моралност в чувствата. Ако при детето е създадена моралност в чувствата, след половата зрялост тя ще се събуди като интелигентност и тогава то само ще продължи по-нататък във вътрешното си развитие това, което е имало в чувствата си през годините между смяната на зъбите и половата зрялост. Тогава в самото него може да се събуди моралната интелектуална преценка. А това е нещо толкова важно за живота, че всяко морално възпитание трябва да бъде изградено на тази основа! Както не можете да превърнете корените на растението в цветове, а трябва да чакате, докато те се развият и накрая растението стигне до цветовете, така в подобен смисъл трябва да се грижите за моралните корени в чувствените оценки, в симпатията към моралното. И тогава трябва да оставите човека сам чрез собствената сила на човешката си същност да внесе своето чувство в интелекта. Тогава той ще изпитва дълбоко задоволство, че в по-късния му живот в него няма да живеят само спомени какво му е казал възпитателят, че е правилно или неправилно морално, а в него ще живее вътрешна радост, изпълваща с вътрешна сила целия му душевен живот, защото сама свободно се е събудила като вътрешна сила по правилното време. И после трябва да оставите човекът чрез собствената сила на човешката си същност да внесе чувството си в интелекта. Тогава той ще изпитва дълбоко вътрешно удовлетворение, че в по-късния му живот няма да останат в него само спомени за това, което възпитателите са му казали, че е правилно или неправилно морално, а целият му душевен живот ще бъде изпълнен с вътрешна радост, вътрешна сила, защото в правилното време сам свободно се е събудил за моралната преценка. Това, че детето не се възпитава

робски в някаква морална насока, а се подготвя моралната насока така, че тя сама да израсне от свободно развиващата се душевна същност на човека, същевременно води човека не само до морална оценка, но и го изпълва с морална сила. И ако се стремим към духовна основа на възпитанието, ще ни насочва знанието, че трябва да поднасяме на израстващия човек всичко по правилен начин и в правилното време. Сега ще ме запитате: «Да, ама ако възпитавам детето така, че да всадя неговата морално-чувствена оценка във времето между смяната на зъбите и пубертета, а не да му давам повели, да не апелирам към интелекта му, към какво да апелирам тогава?» Саморазбиращото се авторитетно отношение води до невидимото в отношенията между възпитателя и детето! Искам да го онагледа с един пример. Аз мога да искам да дам на детето нещо картинно относно безсмъртието на човешката душевна същност; да му го дам образно, а не научно. Научното всъщност не съществува за детето до половата зрялост. Трябва да вплета едно в друго природа и дух и ще кажа на детето нещо, което ще оформя като художествена картина: «Виж пашкула на пеперудата. Пеперудата се измъква от пашкула навън. Както пеперудата се измъква от пашкула, така и душата излиза от човешкото тяло, когато настъпи смъртта.» Чрез това аз възбуждам фантазията на детето и представям жива морална картина пред душата му. Това мога да го направя по два начина. Мога да кажа: «Аз съм един зрял възпитател, ужасно умен; детето е малко и ужасно глупаво и понеже то не се е издигнало до моята зрялост, аз ще изградя за него една картина, един образ. Образът го изграждам, като знам, че за мен той няма никаква ценност, но го изграждам заради детето.» Помисля ли така и с тази нагласа искам да поднеса образа на детето, той няма да действа в душата, той ще излезе навън така, както е влязъл, защото между възпитателя и детето действат импондерабилни, невидими неща. Но ако кажа: «Всъщност аз не съм много по-умен от детето» или дори «В своето подсъзнание детето е много по-умно от мен», ако

изпитвам благоговение пред детето и относно този образ си кажа: «Да, аз не създавам образа, а природата сама представя като образ пред нас измъкващата се от пашкула пеперуда и аз вярвам в образа със същата интензивност, с която следва да вярва детето.» Ако имам тази сила на собствената вяра, тогава образът остава в душата на детето, тогава действат нещата, които не се намират в грубия свят, а живеят във финия свят на отношенията между възпитателя и детето. И това, което се разиграва подсъзнателно невидимо между възпитателя и детето, замества в предостатъчна степен това, което може да премине от учителя в детето като интелектуално учение. По този начин детето получава възможност свободно да се развива в присъствието на учителя. Учителят си казва: «Аз живея в обкръжението на детето, трябва да му предоставя възможностите, чрез които детето да се развива възможно самó. Но тогава стоящ до детето дори по този начин, не бива да се чувствам неизмеримо надвишаващ го, а само като човек, който е няколко години по-възрастен. Човек не винаги е по-умен – взето относително, – следователно не е необходимо винаги да се поставя над детето, а следва да бъде само помощник в развитието на детето. Когато като градинар някой се грижи за растението, също не насочва соковете, протичащи от корените нагоре към цветовете, а подготвя обкръжението му така, че соковете сами да се разгръщат. Възпитателят трябва да е толкова безкористен, че да могат да се разгърнат вътрешните сили на детето, тогава ще е добър възпитател и детето ще расте по правилния начин.

Ако моралността се развива в човека по такъв начин, тя ще се изгражда както при растението се изгражда една част след другата. Най-напред моралността, както отговаря на човешката природа, се проявява в подражаващия човешки организъм. След това тя се затвърждава в известна степен по описания начин, за да има човекът по-късно в живота необходимата вътрешна сила, поддържана и чрез физическия организъм, за да бъде стабилен и в моралността, иначе е

възможно да отслабне чрез физическия организъм, да стане безсилен, да има добри морални преценки, но да не може да ги следва.

Когато примерът в първата детска жизнена епоха е силен и действа интензивно, се изгражда морална стабилност. Когато от смяната на зъбите до половата зрялост симпатията към доброто и антипатията към злото са навлезли правилно в човека, тогава и по-късно, в някои случаи на депресия, които пречат да се постъпи морално, човекът ще има правилната морална преценка. Като подражателно същество той ще е изградил в своя организъм по правилния начин това, което е необходимо за душата му, но и моралното му чувство, усещанията, симпатиите и антипатиите са били правилно насочвани през втората човешка жизнена епоха. А през третата жизнена епоха в свободното човешко развитие се събужда в интелекта ориентираната в живота към духа морална преценка, както растението се събужда в цвета и плода за слънчевата светлина. Моралността се установява твърдо в духа само тогава, когато това, което е подготвено за моралността в тялото и душата, се събужда от живота свободно, както от слънчевата светлина свободно се събуждат цветът и плодът в растението.

Тогава обаче, когато моралността е развита в човека така, че човекът сам е бил уважаван с неговата вътрешна свобода, тогава моралният импулс се свързва с вътрешността на човека и човекът може да чувства, че той е нещо, което принадлежи към него. И той се чувства тогава в своите морални сили, в своите морални действия така, както телесно се чувства в кръвообращението си в своите растежни сили. Както той трябва да разглежда природния живот като принадлежащ към него, така че цялото му тяло чак до повърхността на тялото е проникнато, пулсира и е изпълнено със сили, така той чувства моралността, понеже по правилния начин я е развил сам в себе си.

А какво следва след това? Тогава човекът си казва: «Ако не съм морален, съм осакатен.» Както при физическото тяло

си казва: «Ако ми липсва някой член, аз съм сакат», така чрез описаното морално развитие човекът се научава да си казва: «Ако не бъда морален, ако външните ми постъпки не са морални, тогава съм сакат човек.» Да се основе при добре ръководеното възпитание преценката, че човек е осакатен, ако не е морален, това е най-силният морален импулс, който човекът изобщо може да развие. Защото е достатъчно човекът да се развие само по правилния начин и тогава той ще иска да бъде пълноценен човек. Но тогава, когато той бъде развит така, че да иска да бъде пълноценен човек, тогава, именно чрез така събудената в него моралност, той развива изцяло от самия себе си и вътрешната наклонност към духовното в човека. Тогава той вижда проникващото света добро как действа и в него, както вижда природните сили като действащи в тялото му. И той разбира оформеното като подкова желязо, когато му се каже образно, че на пътя лежи една подкова. Някой казва: «Тази подкова може да се използва като магнит, защото има вътрешни сили.» Друг казва: «Ах, желязото си е желязо, аз използвам подковата за копитата на моя кон.» Виждате ли, вторият човек е някой, който през различните епохи на развитието си не е стигнал дотам да вижда в целия човек духовността на живота. Който от двамата вижда само външното, а не това, което витае и тъче духовно в човека, той просто употребява извитото като подкова магнитно желязо само като подкова за коня си. Това означава да се възпита човека не за правилния поглед в живота, не за разгръщането на правилните сили в живота. Ако това се схване в духовен смисъл, почувства се и премине във волята, тогава ще бъде най-силният импулс и в социалния живот.

Днес стоим под знака на социалния въпрос. Този социален въпрос има, разбира се, своето пълно оправдание и аз бих се радвал, ако бих могъл да кажа повече за него, само че времето ми за говорене изтича. Накратко искам само да спомена, че този социален въпрос има извънредно много страни и ще бъде необходимо да се извършат много неща, за

да се стигне до всички подробности на този социален въпрос, така че да се породи това, което един непредубеден човек днес може да мечтае за преобразуването на социалния живот. Но всичко, което измисляме и можем практически да създадем като външни институции, каквото изобщо измисляме във многото схеми, които днес съществуват в социалния живот, изглежда за този, който вижда моралността в светлината на духовното така, че той казва: «Да се третира социалният въпрос без моралния въпрос, е все едно, че имаме стая без светлина, където в тъмното трябва да търсим предметите.»

Социалният въпрос може да бъде изместен в полето на правилната преценка едва чрез истинското разбиране на моралния въпрос. Който наблюдава живота в цялата му взаимовръзка, трябва да си каже: «Моралният въпрос е като светлината, която трябва да освети социалния живот, ако той следва в човешки правилен смисъл да достигне до това, което се нарича религиозност.» Затова преди всичко е необходимо и в социално отношение човекът да вземе днес отношение към моралния въпрос. Аз мисля, че е възможно да се покаже, че това, което наричам тук духовна наука, антропософска наука за духа, в този смисъл честно стига до големите епохални въпроси на настоящето и че тя сериозно се отнася към моралния въпрос и възпитанието на моралния човек.

ВЪЗПИТАТЕЛСКО ИЗКУСТВО ЧРЕЗ ПОЗНАНИЕ ЗА ЧОВЕКА

Публична лекция, Лондон, 20 ноември 1922 г.

Възможно е да изглежда странно, че от гледната точка на един определен миросглед – антропософската наука за духа – се говори за практически възпитателски въпроси. Поводът да се говори за възпитанието произлиза в този случай от самата възпитателска практика.

Току-що чухте,³⁷ че това възпитателско изкуство, за което си позволявам да говоря тази вечер пред вас, се упражнява практически във Валдорфското училище. А това Валдорфско училище доведе също дотам да бъде реализирано в широк мащаб това от представяния от мен миросглед, което преди е можело да бъде казано за възпитанието повече като идеи, като цели. Когато преди години точно възпитанието, бих казал, се намираще във всяка уста, ставаше въпрос, че шутгартският индустриалец Емил Молт³⁸ искаше да основе училище първоначално за децата на своето индустриално предприятие. Той се обърна към мен, за да се даде подходящото педагогическо съдържание и насока на това училище.

Отначало имахме работа с вид ученици от точно определена класа и с деца от едно общество с определен миросглед. Имахме работа с деца от пролетариата на индустриалното Валдорфско предприятие и известен брой деца от Антропософското общество. Но съвсем скоро задачата на това училище се разшири. Докато започнахме с около сто и петдесет деца в осем училищни паралелки, днес имаме единадесет паралелки

³⁷ Отнася се до въведението от страна на «Educational Union» преди да започне лекцията на Рудолф Щайнер.

³⁸ *Емил Молт*, 1876-1936, директор на цигарената фабрика Валдорф Астория, основава през 1919 г., Валдорфското училище, което първоначално е замислено за децата на служителите и работниците в неговата фабрика. Той помолва Рудолф Щайнер да поеме духовното ръководство на училището.

с над седемстотин деца. Това доведе дотам, че през август тази година бях поканен да държа лекционен цикъл за принципите на това Валдорфско училище тук, в Англия, в Оксфорд³⁹, след като някои приятели с антропософски мироглед още по Коледа дойдоха в Гьотеанума, в Дорнах, за да чуят там един лекционен цикъл за това възпитателско изкуство.

От Оксфордското изнасяне на лекциите произлезе Възпитателският съюз, който се основа тук и който има намерението да внесе в широк мащаб също и в Англия принципите за възпитанието, за които довчера ще говоря.

Трябваше да спомена тези факти, за да имате представа, че не се касае за теоретични разисквания, а за да получите разбиране, че ще говорим за истинско практическо изкуство на възпитанието. Трябваше да спомена това и защото довчера естествено ще мога да говоря само накратко по този въпрос. Импулсите, които ще дам, ще са непълни, защото при възпитателските принципи, за които говоря, не става въпрос за определена програма, а за практика. А когато става въпрос за практика, може да се направи само едно, именно да се приведат примери от тази практика. На този, който изхожда от определена програма, му е по-лесно. Той представя общи принципи, общи максими. Това не е възможно при особеността на възпитателските принципи, намиращи се в основата на валдорфското възпитание. Казах вече, че се касае за основаване на педагогиката и възпитанието, произлизащо от духовно-научния мироглед, който може да доведе до истинско познание за човека и оттам и до истинското опознаване на същността на детето.

Когато един художник или друг човек на изкуството упражнява своето изкуство, трябва да си усвои две неща. Първо – нека за пример да вземем художника, – добра способност за наблюдение на формите и цветовете. Той трябва да може да твори, изхождайки от същността на цветовете и

³⁹ «Духовно-душевните основни сили на възпитателското изкуство», Събр. съч. 305.

формите. Той не може да изхожда от теоретичното познание, а само от живота навлизане в същността на формата и цветовете. Едва тогава следва това, което трябва да усвои на второ място – самата техника. Възпитанието не се схваща от антропософската наука за духа като наука, не и като теоретично познание, а като истинско изкуство, което има работа с най-благородния материал, който имаме в света – със самия човек, с детето, което по толкова прекрасен начин ни разкрива най-дълбоките мирови загадки, когато от година на година, бих казал, от седмица на седмица ни оставя да виждаме как от физиономията, от жестовете, от всички прояви на живота на детето се проявява навън духовното, душевното, което е заключено дълбоко в детето като божествена зестра от духовните светове. Възгледите, за които говоря тук, изхождат оттам, че както за художника е необходимо да си усвои способност за наблюдение, която се проявява като дейност на ръцете, на душата и духа му, способност за наблюдение на цветовете и формите, така за художника-възпитател е необходимо да може да проследи цялата същност на човек, както тя се проявява в детето. Това обаче не е възможно, ако той не се издигне от наблюдението на това, което обикновеното съзнание на човека поднася на човешкото наблюдение, до истинско наблюдаване на душевния и духовния живот. А това го иска точно антропософската наука за духа. Каквото днес се нарича познание, всъщност може да се занимава само с телесното, което се представя пред сетивата. Как днес учим да познаваме душевността, щом не се издигаме до истинското духовно познание? Всъщност само като опознаваме външните прояви на душевността. Ние се учим да познаваме нашето мислене, чувстване и воля, като се стремим към себенаблюдение. Това са свойства на душевността. За самата душевност, бих казал, имаме само една преценка, една представа. Ние виждаме сетивното, възприемаме го. Душевността познаваме, като от свойствата на собствената ни вътрешност си изграждаме преценката, че в самите нас се намира нещо душевно.

Антропософската наука за духа, както я имам предвид тук, не изхожда от това обикновено съзнание, а търси систематично да развие дремещите сили в човешката душа така, че от това да се породи – моля да не се плашите от израза – един вид екзактно ясновидство. Чрез него през свойствата на душевността се прозира истинската душевност. И чрез духовното съзерцание човек се учи да опознава тази душевност така, както се учи да познава сетивните цветове чрез очите, сетивните звуци чрез ушите. Обикновеното съзнание обаче познава духа, който се намира в света, само чрез преценки, чрез заключения. Когато оставаме в обикновеното съзнание, ние можем само да кажем, че виждаме природни явления и душевни прояви. От тях правим заключения, че в основата им се намира нещо духовно. Нашите мисли изваждат заключенията, че в основата на тялото се намира нещо душевно и духовно. Антропософската наука за духа развива дремещите сили в душата, духовните сетивни, възприемателни органи, ако мога да се изразя така парадоксално, чрез които не само могат да се правят заключения за духа, а самият той живо да се изживее.

Едва когато виждаме душата и можем да изживеем духа в живото мислене, тогава можем да имаме истинското познание за човека. Тогава чрез науката за духа се стига до такова живо човешко познание, което може да проникне човека така, че той всеки момент от живота да вижда в израстващото дете как духовността и душевността действат в него. Той не само вижда детето, бих казал, външно, чрез сетивата, а вижда как душевността се проявява в сетивните откровения. Защото той изхожда от това, което не са само душевни откровения, а е непосредствена душевна субстанция, която може да бъде възприета, както цветовете се възприемат от очите. Той изхожда от това как духът действа в детето, понеже познава, понеже това познание му предоставя една наука, която в живото мислене обхваща самия дух.

Така възпитателското изкуство, за което говоря тук,

произлиза от живото човешко познание, от схващането на развитието в детето във всеки момент от живота. Едва когато по този начин се прозре, бих казал, най-благородната материя, която можем да имаме за едно изкуство, материалът за възпитателското изкуство, когато наистина се прозре човекът и възпитателски се действа върху него, тогава се виждат съвсем други неща, отколкото може да види обикновеното съзнание. И тогава, изхождайки от една такава наука, ние можем да дадем указания на учителите и възпитателите как в непосредственото практическо общуване с детето те могат да образуват това, което се съзира като самата душа, изживява се като самия дух.

Живото наблюдение показва, че духът не се намира в детето в по-малка степен, отколкото във възрастния човек, но този дух е заключен дълбоко вътре в детето, той първо трябва да овладее тялото. И ние узнаваме по какъв прекрасен начин духът, даден на детето като божествена зестра, действа в детския организъм, когато сами можем да възприемем този дух, преди той да ни заговори чрез езика, преди да може да се прояви и ни се покаже чрез интелектуалното мислене. Тогава разбираме как изобщо не може да се каже, че физическата природа на човека е едно, а духовността е друго. В детето физическата природа се вижда така, че се възприема как непосредствено, много повече, отколкото е възможно това някога при възрастния човек, духовността работи вътрешно върху физическото, духовността изцяло прониква физическото. Като възрастни хора имаме дух, когато се нуждаем от него, за да мислим за света. Детето има дух, когато само се нуждае от него, за да изгражда подобно на духовен скулптор своя собствен организъм. И много повече, отколкото се вярва, физическият организъм на човека е създание на това, което като заключена в детето духовност гради през целия следващ земен живот именно в този човешки организъм. Позволете ми най-напред, за да не говоря само с абстрактни мисли, а с конкретни, да дам някои примери. Който погледне детето

само външно с физическата наука, разгледа го както масата за сециране или както обикновената физиология показва неговата организация – не духовно разгледана, – той не вижда как всички отделни жестове, засягащи детето, въздействат върху физическия организъм, изживяват се в него. Искам да кажа например, че на детето му се вика; то се занимава с нещо и възрастният го навиква. Съвсем друго въздействие има върху детето, ако възрастният му викне, отколкото ако ние викнем на някой възрастен човек. Когато се викне на детето, трябва да помислим, че то още не е организирано като възрастния. Възрастният има своите сетивни органи на повърхността на своя организъм. Той владее това, което му предават сетивните органи със своя интелект. От вътре навън той противопоставя на сетивните впечатления напълно развитата воля. Детето е изцяло отдадено на външния свят. То е, ако мога така да се изразя не образно, а съвсем реално, изцяло сетивен орган. Искам съвсем ясно да кажа: Нека наблюдаваме едно кърмаче. Погледнем ли го с външното познание, ни се струва, като че ли то чувства, разглежда света точно както възрастния човек, само неговият интелект и волята му още не са така изградени както при възрастния. Възрастният чувства вкуса само с езика и небцето. Това, което при възрастния се намира вече на повърхността на организма, при детето то пронизва организма много по-дълбоко навътре. Детето в известна степен става изцяло вкусово усещане, когато възприема храната, става изцяло светлинно усещане, когато проникнат в очите му светлината и цветовете. Не говоря само образно, това е реалност. Когато детето е изложено на светлината, тя вибрира не само през нервната му система, а вибрира в дишането, в кръвоносната система, вибрира през целия организъм така, както светлината действа в окото на възрастния. Вътрешно детето е изцяло сетивен орган. И както окото е отдадено на света, изцяло живее в светлината, така детето изцяло живее в своето обкръжение. То носи духа в себе си, за да поеме с целия си организъм това, което живее в неговото физическо

обкръжение. Затова, когато викнем на детето, неговият организъм се поставя в напълно определена дейност. Чрез това, че го навикваме, вътре в детето нещо вибрира много по-силно, отколкото при възрастния, който има противопоставящи се сили, раздвижващи се вътре в него. И това, което като стрес се отразява на душевно-духовния живот на детето, се пренася непосредствено върху телесната организация. Често се случва да навикваме едно дете, да го уплашим и тогава не въздействаме само върху душата на детето, а върху цялата му физическа организация. Здравето на възрастния човек до късна възраст лежи в нашите ръце, според това как се държим в присъствието на детето.

Най-важните възпитателски мерки за едно дете в първия жизнен период са как възрастният се държи в негово присъствие. Ако детето е изложено на непрекъснат живот и дейност, която в неговото обкръжение протича бързо, стресово, цялата му физическа организация ще получи склонност вътрешно да бърза (да е неспокойна). И който познава хората, така че да изхожда в наблюдението си от духа и душата, той вижда при едно дете в единадесетата, дванадесетата година дали е третирано така в обстановка, изпълнена със стрес, в подходяща за него среда, или в твърде бавни движения на обкръжението му. Ние го виждаме в крачката на детето. Ако то е живяло в изпълнена със стрес обстановка, в която всичко е протичало с прекалена бързина, в която впечатленията постоянно са се сменяли, детето пристъпва с тиха крачка. Начинът как детето възприема своето обкръжение се отпечатва във физическата му организация до крачката, до ходенето. Ако детето е израснало в обкръжение, което не му е дало достатъчно импулси, а е било изпълнено със скука, виждаме обратното, как детето върви в по-късния си живот с прекалено тежка стъпка. Споменавам тези примери, понеже са особено фрапантни и показват как може да се изфини човешкото наблюдение. От тях се вижда какво бихме могли да дадем на детето, ако можем правилно да наблюдаваме през

първата жизнена епоха. Защото в първата жизнена епоха на човека детето е това, което бих искал да нарека подражаващо на цялото си обкръжение същество също и по отношение на това, което то трябва да прави в душевността и морално. И за това искам да дам един пример.

Който в живота много се е занимавал с такива неща, може да узнае нещо. Веднъж при мен дойде един баща и каза: «Нашият син беше досега винаги послушно дете, правеше всичко, което предизвикваше нашето морално удовлетворение. Сега открадна пари!» Който наистина познава човешката същност, в такъв случай запитва: «Откъде детето е взело парите?» Отговорът беше: «От шкафа.» «Кой взима ежедневно пари от шкафа?» «Майката!» Детето всеки ден е виждало, че майката взима пари от шкафа. То е подражаващо същество, като душевен сетивен организъм напълно е отдадено на обкръжението и задвижи ли собственото си същество, прави същото, което е виждало да се прави около него. Детето изобщо не се води от предупрежденията в първата жизнена епоха, не се води от закони и забрани – те не се задържат в душата му. Детето се води от това, което вижда в своето обкръжение. Но то вижда много по-внимателно от възрастния, макар и видяното да не стига до съзнанието му. То отпечатва в своя организъм това, което вижда в обкръжението. Целият му организъм става отпечатък на това, което детето наблюдава в обкръжението.

С нашите днешни знания надценяваме извънредно много това, което наричаме наследено. Когато се наблюдават свойствата на някой човек в по-късна възраст, се говори, че повечето от тях той е наследил по пътя на чисто физическото препредаване от поколение на поколение. Който истински познава хората, вижда обаче как мускулите на детето се изграждат според впечатленията от неговата околност, според това дали тя е нежна и топла, изпълнена с любов, или то се третира по друг начин; наблюдава как дишането и кръвообращението се нагласят на чувствата, които детето изживява. Ако детето

често изживява, че някой човек в неговото обкръжение се обръща с любов към него, така че от инстинктивно съчувствие с детето извършва нещата с темпото, което изисква вътрешното същество на детето, тогава по отношение на по-фината си организация детето получава здрави дихателни органи. Запитате ли откъде идват заложибите за един здравословен физически организъм при израсналия човек, за да получите отговора на въпроса си, погледнете кое от обкръжението на детето, което е един единствен голям сетивен орган, какво от думите, от жестовете, от цялото поведение в обкръжението на детето е въздействало и е навлязло в мускулите, кръвообращението и в дишането.⁴⁰ Ще видите, че детето не подражава само при ученето си да говори, почиващо изцяло на подражанието – като във физическия организъм то първо образува и укрепва своята говорна организация, – но че с целия си организъм и то във финото разчленяване на този организъм детето е физически отпечатък на това, което ние извършваме около него.

И така можем да кажем, че както до късна възраст човекът крачи в живота с по-силен или по-слаб физически организъм, доколкото той може да се опре на него, го дължи в положителен или отрицателен смисъл на въздействието, което са упражнили върху него впечатленията от обкръжението, докато е бил съвсем малкото дете.

Това, което ви казах по отношение на израстващия човек като подражателно същество, се отнася за първата жизнена епоха на детето, която се вижда от правилното човешко познание като протичаща от раждането до смяната на зъбите, приблизително до седмата година. През седмата година детето се променя повече, отколкото обикновено се мисли. Това, което настъпва тогава в развитието на детето и трябва да се прозрے като основа за истинската възпитателска практика и изкуството на възпитанието, искам да го обясня през втората

⁴⁰ Колкото повече едно дете обича определен човек, толкова повече то имитира поведението му, мислите, чувствата и дори физическите му недъзи. – Бел. пр.

част на лекцията, след като първата част бъде преведена.

Около седмата година, заедно със смяната на зъбите като физически симптом за преобразяване на физическата човешка природа, при детето настъпва и пълно преобразяване на душевната му същност. До смяната на зъбите детето е преди всичко подражаващо същество и в неговата природа лежи да е зависимо при изграждането на своя физически организъм от силите на подражанието. Около седмата година, заедно със смяната на зъбите, за детето се появява необходимостта не само физически да бъде отдадено на обкръжението си, но също и душевно. Ако до смяната на зъбите всичко от обкръжението на детето навлиза в дълбините на детското същество, то през втората жизнена епоха от смяната на зъбите до половата зрялост в детето навлиза всичко изградено въз основа на саморазбирация се авторитет на този, който възпитава или преподава.

Този разбиращ се от само себе си авторитет се изразява не в това, че детето иска да учи някакси от своята природа това, което му се поднася като умения на възрастните, като четене, писане и др.п. Невероятно голямо педагогическо заблуждение е, когато се вярва, че детето изобщо има стремеж да усвои нещата, които са средства за разбиране, средства за откровение на това, което Вие знаете, следователно те са такива за възрастните! Всичко, което в детето наистина спомага за развитието му, произлиза от отдаването му с любов на саморазбирация се авторитет. Когато детето учи неща, то ги учи не от някакви основания на преподаването, а ги учи, понеже вижда, че възрастният ги знае и си служи с тях, понеже ги чува от възрастния, който е неговият саморазбиращ се възпитателски авторитет. Това е правилното, което следва да се прави. Това стига до моралните принципи.

Бих могъл да добавя как до смяната на зъбите и моралността трябва да бъде поета от детето чрез подражанието. От седмата до около четиринадесетата година, от смяната на зъбите до половата зрялост всичко трябва да бъде възприето

чрез отдаденост, породена от обич към саморазбиращия се авторитет. Не бива интелектуално да си служим с повели: това е добро или това е зло, а детето трябва да израсне с чувството, че приема за добро това, което му се представя като добро от саморазбиращия се авторитет. И то трябва да не харесва това зло, което не се харесва на този авторитет. Никакви други основания за харесване и нехаресване на доброто или злото не следва да има за детето извън тези, които стоящият до него авторитет му разкрива като добро или зло. Не защото нещата му изглеждат добри или лоши сами по себе си според интелекта, а защото възпитателят ги намира за такива. Това е, за което става въпрос при истинското правилно възпитание. Става въпрос, че всичко морално и религиозно трябва да се даде на детето в периода от смяната на зъбите до половата зрялост от хората. Човешкото отношение на учителя, на възпитателя е това, за което става въпрос. Каквото вярваме, че ще предадем на детето, като апелираме към способността му за преценка, му го поднасяме така, че всъщност много неща се убиват вътрешно в детето. Детето сега не е повече изцяло сетивен орган, но макар то да е преместило сетивните си усещания на повърхността, цялата му душа е вътре в тях. А от интелектуалното не произлиза нищо, чрез което сетивата се регулират органично, правят се закономерни, а то може да се отдаде на саморазбиращия се авторитет, на възпитаващата личност точно когато всичко му се поднесе в одушевени образи.

Това обаче изисква от нас да изградим изцяло художествено възпитанието между смяната на зъбите и половата зрялост, навсякъде да изхождаме от художественото. Покажем ли на детето буквите, чрез които то следва да чете и пише, то формите на буквите днес, в нашата съвременна цивилизация са такива, към които детето няма никакво отношение, изобщо никакво отношение. Знаем, че тези форми на буквите са произлезли в определени цивилизации от художественото подражаване на външните процеси и неща. Светът е започнал

с картинния шрифт. Когато учим детето да пише, също трябва да започнем от картината. В Щутгарт, във Валдорфското възпитателско изкуство започваме не с буквите като такива, а започваме художествено с рисуване и чертане. Това е трудно при детето, което започва училище на шест или седем години, но трудността се преодолява. Тя се преодолява като по правилния начин стоим до детето с нашия авторитет така, че детето действително да почувства, че това, което възпитателят извлича от цвета, от формата, то иска да го наподоби, защото иска да стане като него. По този заобиколен път трябва да се учи всичко. То може обаче да се научи, когато не само външно, но и вътрешно наистина има отношение между учителя и ученика, което излива художествеността над всичко, преподавано като знания и възпитание. Защото между възпитателя и детето действат именно невидими неща. Там действа не само това, което човек си е усвоил като умение във възпитанието и др.п., а там преди всичко действа нагласата, чувството, цялото душевно отношение на учителя. То обаче може да получи съответната насока, когато човек е в състояние да се издигне като учител до духовността на света.

Отново искам да дам един пример, за да характеризирам какво имам предвид. Този пример особено го предпочитам. Да допуснем, че искаме да импулсираме детето морално-религиозно. Това е добре да стане по правилния начин в деветата, десетата година. Около деветата, десетата година е правилно да го направим. При възпитанието, което имам предвид, можем да узнаем от развитието на детето какво да му поднасяме всяка година, всеки месец. Да речем, аз искам през деветата, десетата година да му създам представа за безсмъртието на човешката душа. Мога интелектуално да говоря на детето, но то не само няма да получи впечатление, а дори душевно ще посърне, защото, ако му проповядвам само интелектуално относно морално-религиозното, в него няма да навлезе нищо душевно! Душевното почива на невидимите неща, които трябва да действат между учителя и детето. Аз мога

да предам на детето картинно, чрез символи, художествено като картина, какво следва да изживее то относно безсмъртието на душата. Мога да му кажа: «Погледни пашкула на пеперудата, пеперудата пробива този пашкул, полита навън в слънчевата светлина. Така става и с човешката душа. Тя се намира в човешкия организъм, както пеперудата в пашкула. Когато човекът пристъпи през портата на смъртта, душата напуска организма и се движи в духовния свят.

Само че можем да поднесем това на детето по два начина. Можем като учители да се чувстваме естествено много умни и да си кажем: «Аз съм умен, детето е още глупаво, то не може да разбере какво си представям с моята интелигентност за безсмъртието на душата. За него аз формирам един образ, опитвам се да изградя тази картина.»

Да, ако си създам образа само за детето, а себе си чувствам като невероятно възвишен над него, образът няма да направи впечатление и скоро ще изчезне и нещо ще поухне в детето. Но аз бих могъл с моите душевни усещания да се отнеса към детето по друг начин, бих могъл да си кажа: «Самият аз вярвам на този образ. Аз не само го създавам, а божествено-духовните сили сами поставят в природата пашкула на пеперудата и излитащата от него пеперуда, за да представят пред мен картината, един реален образ, който самата природа поставя в света за това, което следва да разбера за безсмъртието на душата. Безсмъртието на душата се представя пред мен в образа на измъкващата се от пашкула пеперуда по един прост начин, на една първична степен. Сам Бог е искал да ми покаже това с измъкващата се от пашкула пеперуда.»

Едва когато мога да повярвам в моите образи по този начин, едва тогава се проявява тази своеобразна невидима надсетивна връзка между мен и детето. И изградя ли моето собствено схващане с такова душевно задълбочаване и го представя на детето, тогава този образ остава за цял живот в детето и се развива и по-нататък. Това, което постигаме, ако

между смяната на зъбите и половата зрялост преподаваме по образен начин, е, че на детето не се дават готови понятия, към които то да се придържа и които да са възможно точни. Дадем ли на детето готови понятия, е подобно да стегнем ръцете му с един уред, така че да не може да се развива свободно. Въпросът е да предадем на детето вътрешно подвижни понятия, които растат като нашите крайници, така че това, което развиваме пред детето, да може да се преобрази в нещо съвсем друго през следващите десетилетия от неговия живот.

Тези неща може обаче да преценява само този – и при него те преминават в едно саморазбиращо се възпитателско изкуство, – който не само в настоящето наблюдава детето и се запитва за неговите потребности и какви сили за развитието си има, а който може да хвърли поглед над целия човешки живот. Искам да ви дам един пример. Да предположим, че между смяната на зъбите и половата зрялост успеем да постигнем при детето вътрешната отдаденост на възпитателя. С един пример бих искал да онагледя силата, която трябва да се появи. Който прозира такива неща, знае какво щастие е за живота на някого до късна възраст, ако през детството си е имал възможността да чуе от обкръжението си за някой много уважаван роднина, който още не е виждал. Един ден той го посещава, след като е чул разказаното от роднините за него и си е изградил неговия образ. Той го посещава със страхопочитание и с трепет вижда вратата да се отваря. Нещо невероятно има в такова поглеждане към нещо достойно за преклонение. Ако човек е можел да изпитва такова преклонение към някого, това е нещо дълбоко вкоренило се в човешката душа, от което той ползва плодовете и в най-късна възраст! Така е с всичко, което се дава на детето като подвижни живи понятия, а не се натъпква в него. Който при някое дете постигне то наистина да поглежда към възпитателя като саморазбиращ се авторитет с такова боязливо преклонение, той създава в детето нещо за най-късна възраст, което искам да изразя по следния начин. Знаем, че има хора, които, достигнали определена възраст,

стават благословение за своето обкръжение, не е необходимо те да говорят много, но техните думи действат като балсам. Нещо прониква гласа, не е само съдържанието на думите. Благословение е хората да са се намирали в детството си близо до такива хора. Погледнем ли назад в живота на такъв петдесет-шестдесетгодишен човек до детството му между смяната на зъбите и половата зрялост, видим ли какво му е било дадено, какво е научил морално, ще констатираме, че той е учил да уважава, да почита по правилния начин, което го е научило да поглежда религиозно нагоре към висшите мирови сили. Той е човек, който по правилен начин е научен да се моли. Който е научил да се моли по правилния начин, при него това, което вътрешно е научил като почитание, се преобразява в по-късна възраст в благословение, в сили, чрез които той може да носи благословение на обкръжението си. За да се изразя възможно най-образно, искам да кажа, че този, който като дете никога не е учил да скръства ръцете си за молитва, той никога не може да развие в своя живот силата да простре ръка, за да благославя.

Става въпрос не да си изградим няколко абстрактни идеи и да ги натъпчем в детето, а да знаем как трябва да процедираме с детето, когато искаме да формираме в душата му нещо плодносно за целия му живот. И така няма непосредствено да предадем абстрактното четене и писане на детето, а ще започнем с писането, но изхождайки от художественото, като оставим всичко, което съществува като абстрактни букви в света, да се породи от картината.

Щом първо научим детето да пише така, с това удовлетворяваме неговите потребности не само да насочим наблюдението му, не само главата, а цялото му същество. Първо ще научим детето да пише, защото ние му даваме правилното, ако детето научи писането така, че да го извлече от картината, като участва с цялото си същество, а не само с главата. Научило ли се е то да пише така, тогава може да учи да чете.

Който е здраво оплетен в днешното училищно образо-

вание, ще каже: «Да, ама там детето учи по-бавно да чете и пише, отколкото е учило досега.» Но дали темпото, което днес се налага, е правилно! Всъщност правилно е, общо взето, ако детето започне да се учи да чете едва след осмата година! Така че всичко това се развива, изхождайки от художественото, от картинното.

Който се е научил да познава човека чрез истинско душевно и духовно съзерцание на човека, ще може по фин начин да наблюдава и от наблюдението ще почерпи възпитателското изкуство. Да предположим, че имаме едно дете, което много твърдо стъпва с краката си по земята. Това произлиза оттам, че от смяната на зъбите върху детето е въздействано душевно по неправилен начин. Но ние можем да поправим някои неща, като чрез картинните образи, които му поднесем от вътре навън, го срещнем с изкуството и по-късно оживим това, което е изградено до смяната на зъбите.

Оттам този, който истински познава човешката природа, ще занимава едно твърдо стъпващо на земята дете преди всичко, като го привлече към рисуването, чертането. А при дете, което има лека, танцувателна крачка, цялото по-късно формиране на характера му, невероятно дълбоката моралност е зависима от това, такова дете да се занимае повече с музика. И когато можем да вникнем в човека така, във всеки отделен случай можем да кажем как да му поднесем това, което формираме като образ.

Можем да кажем: «До смяната на зъбите най-близката естествена среда на детето е родителската, семейната среда. Но ние водим децата в детска градина. Правилно ще постъпим с игрите, с детските занимания, ако знаем как това навлиза в детето, във физическия му организъм. Нека си представим как едно дете, което например получи една готова кукла, една така наречена много «хубава» кукла, която дори има красиво нарисувано лице, следователно е възможно «завършена», как едно такова дете – тези неща не могат да се наблюдават чрез грубата анатомия – получава сгъстена кръв, как физическата

му организация се затруднява. Ние изобщо не знаем колко сериозно грешим там, как това въздейства на детето! Оставим ли го само да си направи куклите от няколко парчета плат, като ги правим заедно с него, рисуваме по парцалената кукла очите, така че детето вижда това в неговото създаване, тогава то го поема в подвижността на своя организъм, то преминава в кръвта му, в дишането му.

Имаме ли например едно меланхолично дете – ако някой наблюдава детето само външно, не душевно, ще каже, че едно меланхолично дете е вътрешно черно, тъмно и трябва да го заградим с много живи цветове, жълто и червено, да го облечем в светли дрехи, за да събудим детето чрез светлите цветове. Не, не е така! Защото това упражнява само един вътрешен шок в детето и насочва жизнените му сили точно в обратна посока. Трябва да заградим меланхоличното, затвореното в себе си дете със сини или синьо-виолетови цветове и играчки; докато едно вътрешно дейно дете го импулсираме, като го заградим със светли цветове. Така то поставя собствения си организъм в хармония със заобикалящата го среда и оздравява именно чрез подвижността и чрез светлите цветове около него от това, което в него е може би твърде променливо, твърде нервно.

Така от истинското познаване на човека можем да почерпим до детайлите, до непосредствената помощ в практиката какво да направим възпитателски и преподавайки на детето. Ако се възпитава по този начин, ще се разбере, че всъщност може да изглежда, че си въобразяваме какво детето следва да учи в определена възраст, какво да го научим и как да го занимаваме. Но този, който знае, че детето може да вземе от своето обкръжение само това, което е вложено в неговия организъм, ще си каже: Да предположим, че детето е предразположено да не се занимава във външния свят непрекъснато и по груб начин, а да прави нещо малко, да се занимава с изкуство. Ако такава дете се остави външно грубо да работи, понеже сами сме така устроени, тогава се повреждат именно заложбите, които са в детето по отношение на фината работа, а заложби-

те, които искаме да развием, понеже сами си въобразяваме, че те са общи за всички хора, понеже трябва да ги развием при всеки човек, именно те напълно се повреждат. Детето не се грижи за това, то извършва работата между смяната на зъбите и половата зрялост, но нищо не остава в него, нищо не израства в детето от това, което по такъв начин е натъпкано в него. Навсякъде при възпитателския принцип, за който става въпрос, е важно възпитаващият да притежава финото чувство за намиращото се в детето и от това, което той наблюдава в детето като телесно, душевно и духовно, да знае да прави правилното във всеки момент от своя учителски инстинкт.

По такъв начин учителят ще може да наблюдава педагогиката заедно с израстването на детето. Във Валдорфската педагогика учебният план се извлича от детето. Всичко, което трябва да се направи не само от година на година, а от месец на месец, от седмица на седмица, трябва да се извлече от детето, за да може да се поднесе на детето това, което то изисква въз основа на вътрешната си природа. Учителската професия не само изисква най-голямата всеотдайност, но и изобщо не търпи никаква предварително установена програма, тя трябва да третира детето така, че чрез отношението, което има към детето, стоейки до него, всъщност само да предостави възможността детето само да може да се развива.

Това ще е възможно от седмата до четиринадесетата година, именно задължителната училищна възраст, най-добре, когато напълно се откажем да апелираме към интелекта, а да насочим всичко към изкуството, към художественото. Така физическото, както и душевното и това, което следва да изгради духовното, в тази възраст трябва да се поднася в картинни образи. Именно моралността следва да се облече в картинни образи, когато детето се намира в деветата, десетата година. Не да даваме морални заповеди, не да казваме, че това е добро или друго е зло, а да поставим пред детето, да свържем детето с добри хора, чрез което то да може да спечели симпатия към доброто. Или да му покажем зли хора, чрез което то да изпита

антипатия към тях. Чрез картинните образи ние можем да събудим в душевността му моралната мъдрост.

Това са само насоки. Исках да ги дам относно втората жизнена епоха на човека. Как тогава цялото се получава като основоположно възпитание, не само като възпитание в детската възраст само за момента, а за целия човешки живот, ще представя в третата кратка част от лекцията, след като втората част бъде преведена.

Доколко чрез описаното тук възпитателско изкуство правилно се въздейства от детската възраст върху целия живот на човека между раждането и смъртта, ще забележите най-добре в отделния случай на възпитанието чрез така нареченото еври-тмично изкуство. Това, което като еври-тмично изкуство беше показано тези дни и в публични представления в Лондон, е нещо, което има и една педагогично-дидактическа страна.

Еври-тмичното изкуство се състои в това, че от дълбините на човешката природа така се призовават движения на отделния човек или човешки групи, че всичко, което се появява като такива движения, закономерно произлиза от човешкия организъм по същия начин, както човешкият говор или пеенето. В това еври-тмично изкуство всеки отделен жест, всяка отделна мимика не е нещо своеволно, а в нея имаме действителен видим говор, така че еври-тмично, това ще рече видимо, също така може да се пее чрез определени движения, както може да се говори. Това, което в говора се задържа като възможности за движение на целия човек и метаморфозира в изговорените звуци, се изработва в еври-тмичното изкуство като видим говор. Във Валдорфското училище въведохме еври-тмичията от първите до последните класове. В нея се вижда, че детето действително се потапя в този видим говор, в който всяко движение на пръстите, ръцете и цялото тяло е действителен говорен звук, както гласните и съгласните представляват определен душевен израз в обикновения говор. Вижда се, че във възрастта на смяната на зъбите и малко по-нататък до половата зрялост детето се живява саморазбиращо се в

този видим говор, както съвсем малкото дете се е ориентирало в гласните и съгласните на говора. Вижда се, че целият му организъм като тяло, душа и дух – защото евритмичното изкуство е същевременно душевно-духовна гимнастика – се ориентира в този евритмичен говор също така естествено, както става в обикновения говор. То усеща, че му се дава нещо, което произлиза непосредствено от целия му организъм. Така редом с гимнастиката, която извлича същността си повече от наблюдението на външното физическо тяло, в евритмията се представя нещо чрез наблюдението на духовно-душевното, където човекът се усеща във всяко движение не само като тяло, като одушевено тяло, но като одухотворена душа във формираното от душата тяло. Това, което човекът изживява като евритмично изкуство, от една страна, действа по невероятно жив начин върху всичко, което се намира като заложи в него и въздейства, от друга страна, също в своята плодотворност, в своето влияние върху целия живот.

Можете да карате детето да прави достатъчно външна гимнастика, но когато тази гимнастика е формирана само според правилата на тялото, чрез нея няма да предпазите детето, да речем, в късна възраст от всякакви болести на веществообмяната, ревматизъм, изобщо болести, които по-късно стават болести на веществообмяната. Защото това, което се извлича от гимнастиката, по-скоро сгъстява физическото тяло. А това, което извлечете, когато всяко отделно движение произлезе от духа и душата, то прави духа и душата за целия живот владетели на душевното, на физическото. Чрез обикновената външна гимнастика не предпазвате шестдесетгодишното тяло от това да стане податливо на болести. Когато обаче възпитавате детето по начин, че движенията му да произлизат като гимнастика от душата, вие предпазвате тялото му да стане в късна възраст по-крехко, отколкото то би станало, ако между смяната на зъбите и половата зрялост му преподавате в картинни образи, така че тези картини, които иначе занимават душата, да преминат духовно-душевно в тя-

лото. Следователно този образен език не е нищо друго освен одушевена, одухотворена гимнастика. Това обаче ви показва, че тази одушевена и одухотворена гимнастика въздейства едновременно върху тялото, душата и духа и се стреми да развие детето така, че каквото се залага в детската възраст, да донесе плодове за през целия живот. Това е възможно, ако ние се почувстваме като градинаря, който се грижи за растението, като не се меси в движението на соковете, не внася нещо изкуствено, а външно създава възможност растението да се развива. Той изпитва естествено вътрешно страхопочитание и не се намесва преди вътрешното израстване на растението. Това страхопочитание трябва да го изпитваме пред това, което иска да се развие по време на живота в детето. Така няма по едностранен начин да се стремим винаги да учим детето на нещо. Принципът на авторитета, както го изложих, трябва в най-дълбок смисъл душевно да действа в детето.

Трябва да бъде така, че детето да има възможността да възприеме неща, които още да не прозира интелектуално, а да ги приеме, защото то обича учителя. Тогава не отнемаме на детето възможността да има изживявания в по-късно време, които иначе няма да ги има. Ако всичко го разбере още като дете, тогава няма да имам следното изживяване. Да приемем, че в тридесет и петата си година нещо се появява така, че някога съм го възприел от някой любим учител, от някой обичан авторитет, на когото някога съм вярвал; сега съм по-зрял, сега се появява съвсем ново разбиране по въпроса. Този факт, в зряла възраст да си припомним нещо възприето преди, което не е било напълно прозряно, но сега то оживява, доставя едно вътрешно удовлетворение, засилва волята, която не бива да отнемаме на човека, когато имаме необходимото уважение към неговата свобода и го възпитаваме като свободно същество. Да възпитаваме човека като свободно същество, лежи в основата на възпитателския принцип, който имаме предвид тук. Затова и не бива да насаждаме в детето едно развитие на волята чрез интелектуални морални преценки. Трябва да сме

наясно, че ако в периода между седмата и четиринадесетата година развиваме морални възгледи в детската душа чрез симпатията и антипатията, когато детето узрее полово и в живота прозре интелектуално-моралното чувство и своите желания, то ще разбере, че импулсите на волята, оживяващи развитото някога чувство към моралността и възпламенявайки се от от свободата в живота, дават сила и вътрешна сигурност.

Който иска да приложи по описания начин правилното възпитателско изкуство, той не взема под внимание само детската възраст, а човека и в най-късната му възраст. Защото той иска това, което всажда в човека, да е подобно на цветето, което израства и разцъфтява от вътрешните природни условия. Когато посадим цветето, не можем да искаме то да се развие бързо, а чакаме свободно и бавно да се развие от корените към стъблото, през листата и да се разгърне в цвета и плода с помощта на слънчевата светлина. Това си поставяме за цел за правилното възпитателско изкуство. Ние искаме да се грижим в детето за корените на живота, но така, че животът постепенно подвижно да се преформира физически, душевно и духовно от това, за което се грижим в детството и в младежката възраст. Тогава можем да бъдем сигурни, че с пълно уважение към човешката свобода чрез нашето възпитание ще поставим човека като свободно същество в света, така че наистина свободно да се развият корените на възпитанието – не чрез поробването му чрез натъкването на нашите възгледи в него, – а така, че и в по-късния си живот той да се развива по съответния начин при различните обстоятелства, ако иска да бъде свободен човек.

Но тези възпитателски принципи поставят най-големите изисквания към учителя. Можем ли изобщо да предположим, че това, което в този свят, тук, на Земята, е най-съвършеното същество, човекът, може да бъде третирано по най-прост начин, без да проникнем в своеобразностите на това същество с най-голямо задълбочаване? Не би ли следвало да вярваме, че това, което правим точно по отношение на човека, трябва

да е нещо като почитание, като един вид религиозна служба? Ние трябва да вярваме, че възпитателското изкуство изисква от нас най-голямата всеотдайност, че трябва напълно да се забравим и да потънем в същността на детето, като още в него видим какво във възрастния човек следва да израсне благодатно за света. Основните предпоставки за истинското възпитателско изкуство са самоотвержена тактичност и воля наистина да се потопим в човешката природа, за да придобием истинско познание за човека.

Защо да не признаем като необходимост отдаването на такова възпитателско изкуство, щом трябва да си кажем, че най-благородното възпитание е спечелено от целия човешки живот! Възпитанието е най-благородното в целия човешки живот на Земята.

Това представлява напредъкът. Този напредък, за който се грижим чрез възпитанието, изисква дарените ни от божествените светове млади поколения да се развиват чрез това, което ние сме развили в нас като по-старо поколение, така че това по-младо поколение да направи още по-голяма крачка напред в човешкото развитие. Не би ли трябвало да изглежда правилно за всеки разумен човек, че щом се служи на човечеството така, че на младото поколение се поднася като жертва най-доброто и красивото от старото поколение, тогава и възпитателското изкуство се прилага по най-хубавия и достоен за човека начин?

ОТНОШЕНИЕ НА ЗЕМНИЯ ЖИВОТ НА ЧОВЕКА КЪМ ЖИВОТА МЕЖДУ СМЪРТТА И НОВОТО РАЖДАНЕ

Щутгарт, 4 декември 1922 г.

Чувствам се дълбоко удовлетворен, че по време на пътуването ми отново мога да говоря пред вас и искам да използвам тази възможност, за да изложа по-нататък в определена насока някои неща, предмет на последните две лекции, които ми беше позволено да изнеса тук. Тогава говорих за отношението на човека към духовния свят, доколкото той може да бъде опознат чрез проявяване на несъзнателно протичащите за обикновеното съзнание процеси по време на сън и доколкото те могат да се изяснят чрез това, че духовнонаучно се осветят изживяванията, които човекът има в духовния свят между смъртта и новото раждане.

Днес искам да говоря как животът, който човекът прекарва между раждането и смъртта тук, на Земята, в известно отношение е преобразуван отпечатък на изживяването в духовните светове между смъртта и новото раждане. Човешкият живот на Земята се разбира само тогава, когато отделни прояви на този живот могат да се отнесат към това, което им съответства в духовния свят, в който човекът, бих казал, прекарва главната част от своето съществуване.

Най-напред бих желал да говоря предимно за душевните прояви на човека, доколкото като земни душевни прояви те могат да бъдат отнесени към изживявания в духовния свят. От двете последни лекции, които изнесох тук, можете да си спомните, че изживяванията на човешката душа в духовния свят между смъртта и едно ново раждане са съществено различни от тези, които човекът има тук, между раждането и смъртта. Тук, между раждането и смъртта, той има своите изживявания чрез посредничеството на тялото си, било физическото или етерното тяло. Нищо от изживяното от човека

тук, на Земята, не може да се изживее, без то да се опира на тялото. Лесно може да се вярва, че например мисленето е чисто духовен акт и така, както то се проявява на Земята в човешката душа, няма нищо общо с телесното съществуване. От една страна, е така, но колкото и мисленето на човека да е духовно самостоятелно, то не би могло да протича в земното съществуване, ако човекът не се опира на своето тяло и неговите процеси. Ще дам едно сравнение, което често съм употребявал в такъв случай. Когато един човек върви по земята, земята, естествено, не допринася нищо съществено за същността на човека. Човекът носи своето същество в кожата си. Но той изобщо не може да съществува на Земята без нейната опора.

Така е и с мисленето, което живее като процес в душата. В своята същност то сигурно не е някакъв мозъчен процес, но то не може да протича, ако тук, във физическия живот, няма мозъка като своя опора.

Само когато се разгледат нещата в смисъла на този образ, се изгражда правилна представа за духовността и ролята на тялото при човешкото мислене. Накратко, в земното битие няма нищо в човека, което да не се опира на телесното съществуване. По отношение на телесното си битие ние имаме в нас нашите органи – бели дробове, сърце, мозък и т.н. В обикновения здравословен живот нашето съзнание не е изпълнено с възприятията от вътрешните органи. Възщност ние ги осъзнаваме, когато някой орган се разболее, и то по много несъвършен начин. Не можем никога да кажем, че узнаваме за някой вътрешен орган от непосредствено наблюдение, ако не изучаваме анатомията, но тогава имаме представа за мъртвия, а не за живия орган. Никога не можем да кажем, че възприемаме някой вътрешен орган, както възприемаме някой външен предмет. Точно това е характерното, че по време на земното съществуване ние не познаваме телесната си вътрешност чрез непосредствено възприятие.

Тук, на Земята, човекът най-малко познава това, което

обикновено приема за най-ценното в телесното си битие, вътрешността на своето тяло. Защото, когато той започне да го опознава, по правило това е най-неприятното запознанство, например главоболие и всичко свързано с него. В духовното битие между смъртта и новото раждане е точно обратното. Там наистина опознаваме нашата вътрешност. Там е така, като че ли тук, на Земята, освен нас, не бихме виждали навън дърветата и облаците, а бихме гледали главно навътре и бихме казвали: «Това са белите дробове, това са сърцето и стомахът.» В духовния свят ние гледаме навътре в нас. Само че това, което виждаме, е светът на духовните същества, светът, който опознаваме от нашата антропософска литература като свят на висшите йерархии. Това е нашият вътрешен свят. И между смъртта и новото раждане ние се чувстваме като целия свят – когато говоря за цялост, това е само относително казано, но въпреки това е пълната истина, – всеки се чувства като целия свят. И точно в най-важния момент от нашето духовно битие между смъртта и едно ново раждане ние чувстваме, изживяваме и осъзнаваме света на духовните същества. Вярно е също, че както там осъзнаваме своята вътрешност като съставена от духовете на висшия свят, така тук не осъзнаваме нашите вътрешни органи, черен дроб, бял дроб и т.н.

Именно това е характерното, че при духовното изживяване всъщност всичко е обратно на физическите ни опитности тук. Само че ние постепенно разбираме чрез инициационната наука как да си представяме това обратно.

Но има един съществен процес, бих могъл да кажа, група от процеси, които се отнасят до този вътрешен взаимен живот със съществата на висшите йерархии. Ако беше винаги така, че бихме възприемали вътрешно света на висшите йерархии само в духовния свят, ние никога не бихме се осъзнали. Щяхме да знаем, че в нас живее това или онова същество, но в духовния свят никога не бихме осъзнали себе си. Затова в изживяването между смъртта и новото раждане има един ритъм, който се състои в това, че в нас виждаме и изживяваме

онзи свят на духовните същества, описани в антропософската литература, и след това потискаме това съзнание. По отношение на тази духовна вътрешност правим така, както когато затворим очи във физическия живот и не слушаме с ушите, когато спим. Но спането тук е нещо друго. Отвърнем ли – ако мога да се изразя така – нашето внимание от света на духовните същества в нас, тогава започваме сами да се възприемаме. Но тогава е така, като че ли се намираме извън нас, но знаем, че това *извън-нас* сме самите ние. В духовния свят ние ту възприемаме себе си, ту духовните същества. Този ритмичен процес, който постоянно се повтаря, можем да го сравним с две неща от физическото земно съществуване. Можем да го сравним с вдишването и издишването, но също и със сън и будност. И двата процеса са ритмични процеси във физическото земно битие, и двата процеса могат да се сравнят с описаното. Само че става въпрос за процеси в духовния свят, които протичат между смъртта и новото раждане, не само абстрактно да знаем и да задоволим духовното си любопитство, а да опознаем земния живот като отражение на надземния. Трябва да се запитаме какво се отразява тук, в земния живот също като спомен – което човекът го няма в обикновеното съзнание, но като спомен, който биха имали съществата на висшите йерархии, архангелите, – какво се разиграва във физическото земно битие, което е като спомен за това вживяване в света на духовните същества и изживяването на собственото си същество в духовния свят? Какво е то?

Ако през времето между смъртта и новото раждане не бихме имали това изживяване, чрез което гледаме в нас и изживяваме света на духа, то на Земята не би имало никакъв морал. Това, което съхраним от изживяването на духовната мирова същност, когато преминем през ембрионалния живот и навлезем в земното съществуване, е склонност към морала. Склонността към моралния живот е толкова по-силна при човека, колкото повече той е изживял в светла яснота взаимния живот с духовете на висшия свят по времето между смъртта

и новото раждане. А който разглежда тези неща с правилното духовно чувство, знае, че неморалността на някои хора тук, на Земята, е следствие от предишен техен живот, в който са имали само смътни изживявания в своето духовно битие. Но ако между смъртта и новото раждане бихме изживявали само взаимността със съществата на висшия свят, ако никога не бихме осъзнавали себе си, никога не бихме могли да стигнем на Земята до свободата, до свободното съзнание, съзнанието за нашата личност, което е идентично със съзнанието за свободата. Когато тук, на Земята, развиваме морала и свободата, те са спомени от онзи ритъм, който по описания начин изживяваме в духовния свят между смъртта и новото раждане.

Разглеждайки душата, бихме могли още по-точно да кажем какво остава в нея като отзвук от взаимността с духовните същества и от онова духовно самосъзнание, което изживяваме там в ритмична смяна. Това, което в земния живот ни остава като отзвук от взаимното изживяване със съществата на духовния свят, е способността да обичаме. Тази способност да обичаме е в по-тясна зависимост, отколкото предполагаме, именно с моралния живот. Защото без способността да обичаме, на Земята не би съществувал морален живот. Всичко морално произлиза от разбирането, което поднасяме на другата човешка душа, произлиза от стремежа, това, което вършим, да се породи от разбирането на другата човешка душа.

Как самоотвержено се отнасяме към другия човек, това означава как можем да бъдем морални в любовта, това е главно отзвук от взаимния живот с духовните същества в духовния свят между смъртта и новото раждане. А какво ни остава от, бих казал, самотното изживяване – защото то изглежда така, – от самотното изживяване на себе си в духовния свят? Защото ние се чувстваме самотни, когато в известен смисъл издишваме. Вдишването е като изживяване на духовните същества, издишването е като изживяване на самите нас. Но чувството на самотност, отзвукът на това чувство на самотност тук, на Земята, е способността на па-

метта, на спомнянето. Ние не бихме имали памет, ако тя не би била отзвук от това чувство на самотност. Всъщност ние сме хора в духовния свят поради това, че, не мога да кажа, се отдръпваме в самите нас, а че можем да се освободим от това, което е в нас като висши духове. Поради това сме хора, самостоятелни хора в духовния свят. А тук, на Земята, сме самостоятелни хора поради това, че можем да си спомняме нашите изживявания. Представете си какво би станало с вашата самостоятелност, ако с вашите мисли винаги бихте живели само в настоящето. Вашите спомени представляват това, чрез което изобщо имате вътрешен живот. Паметта ни прави личности тук, на Земята. Тази памет е отзвук от онова изживяване на самотата в духовния свят, което описах.

Защо изобщо слизаме от духовния свят тук долу, във физическия свят? От това, което описах последния път, можете да разберете, че силите, които ни свързват с висшите духовни същества, отслабват. Тук, във физическия живот, ние остаряваме, понеже силите, които ни свързват с физическата Земя, отслабват. Оттатък силите, които ни свързват с духовните същества, отслабват. Преди всичко отслабват силите, които ни правят способни да се осъзнаваме сред духовните същества и да бъдем самостоятелни хора. В духовния свят – сравнително дълго време преди да слезем на Земята – ние първо изгубваме способността да живеем заедно с духовните същества. Последния път споменах, че заедно с духовните същества формираме духовния зародиш на нашето физическо тяло, което изпращаме най-напред долу, след това приемаме етерното тяло и слизаме долу. Това го описах последния път. Първо, ние изгубваме способността да живеем с духовите същества на духовния свят, тя отслабва. И ние чувстваме как, преминавайки през лунните сили, все повече се приближаваме към Земята. Тогава се чувстваме като един аз, но все по-малко чувстваме способността да се осъзнаваме, да се задържим в духовната област, тя все повече отслабва. Все повече чувстваме, като че ли изпадаме в безсъзнание по отношение на

духовния свят. С изгубването на самочувствието, което не можем повече да имаме в нас, се появява потребността да се опрем на нещо външно, именно да се опрем на нашето тяло. Бих казал, че бавно забравяме да летим и трябва да се учим да вървим. Знаете, че е казано образно, но образът е напълно действителен. И така се вживяваме в нашето тяло. Чувството на самотност се опира на тялото и става способност на паметта, а чувството на общност трябва отново да го завладеем тук, на Земята. Това завладяване ни се показва в цялото си значение, когато духовнонаучно изучаваме състоянието на сън.

От една страна, ви описах това състояние на сън последния път, когато бях тук. Сега искам да прибавя още нещо към процесите, които тогава описах. Знам, че такива неща лесно могат да доведат до неразбиране. Често се случва хора да казват: «Е, добре, последния път ни описа какво изживява човекът между заспиването и събуждането, а сега разказва нещо друго.» Да, скъпи приятели, когато веднъж ви разкажа какво е изживял един съветник в своята канцелария, това не е противоречие с разказаното следващия път, какво той изживява в кръга на своето семейство. Нещата се преливат едно в друго. Трябва да сте наясно, че когато ви разказвам за изживяванията между заспиването и събуждането, се случва още нещо, както е в живота на съветника в бюрото, но също и в семейния живот. И така, между заспиването и събуждането човекът действително изживява един вид ретроспективно повторение на това, което е извършил през деня. Не е само така, че от заспиването до събуждането – сънят може да е кратък, тогава нещата се съгъстват – той вижда ретроспективно своите дневни изживявания, има несъзнателно ретроспективно изживяване, би трябвало естествено да е несъзнателно ретроспективно изживяване. Когато душата наистина стане ясновиждаща по време на съня или когато тя си спомня ясно-видски това, което е изживяла между заспиването и събуждането, се вижда, че човекът наистина изживява ретроспективно това, което е изживял от последното събуждане. Ако редовно

спим през нощта, изживяваме ретроспективно това, което сме извършили през деня. Последното събитие се разиграва непосредствено след заспиването и така нататък. Целият сън действа при това особено уравниващо. Не мога да ви разкажа нищо друго освен това, което може да се изследва чрез науката за духа. Ако спите четвърт час, в началото на съня се знае кога настъпва края. И в продължение на четвърт час вие изживявате ретроспективно извършеното от последното ви събуждане. Всичко се разпределя напълно правилно, колкото и чудно да изглежда. И това ретроспективно изживяване е нещо, което лежи между пълната действителност и отражението. Когато имаме спомен за нещо, което сме изживели във физическия живот преди двадесет години, като нормални разумни хора нямаме представата, че го изживяваме сега, а самият спомен показва, че става въпрос за минало събитие. Който прозира ясновидски това, което душата изживява ретроспективно в съня, не го отнася към настоящето, а към бъдещето след смъртта, и също като този, който си спомня какво е изживял преди двадесет години, знае, че събитието е протекло преди двадесет години, така и ясновидски прозирацията съня, знае че това няма значение за настоящето, а е предварителна картина за това, което ще се изживее след смъртта. Той знае, че ние ще трябва да изживеем ретроспективно всички дела, които сме извършили на Земята. Затова тази картина в съня е полуистина, полуотражение, защото се отнася до бъдещето. За обикновеното съзнание тя е несъзнателно изживяване на това, което човекът ще преживее в душевния свят, както го описвам в книгата си «Теософия». Интуитивното и инспирираното съзнание, описани в моята книга «Как се постига познание за висшите светове», черпят от наблюдението на съня какво човекът ще преживее в първия стадий след смъртта. Тези неща не са конструирани чрез фантазията, а са неща, които просто се наблюдават, когато човек си е изградил способността за наблюдението им. Човекът изживява без своето тяло това от заспиването до събуждането, което е извършил с него

в будното си състояние.

Сега стигаме до една извънредно деликатна представа. Представете си, че трябва още веднъж външно да изживеем нашите дела с нашия аз и с астралното тяло. Способността да го направим я усвояваме толкова повече, колкото повече можем да разгърнем любовта. Това е тайната на живота по отношение на любовта. Ако в любовта човекът може истински да излезе извън себе си, в известен смисъл да обича ближния си като самия себе си, тогава той научава това, от което се нуждае в съня, за да изживява ретроспективно без мъка това, което трябва да изживее. Защото там той трябва да се намира изцяло извън себе си. Ако човекът е същество, което не може да обича, това създава напрежение, когато той отново трябва да изживее извън себе си своите извършени в безлюбие дела. Това го притеснява. Хора, които не обичат, спят, ако мога образно да се изразя, тесногръдо, астматично. Когато спим, за нас, хората, става особено плодно това, което чрез любовта сме всадили в нас по време на живота. И в протичащото между заспиването и събуждането – то се вижда от току-що описаното – имаме това, което преминава през портата на смъртта и продължава да живее в духовния свят. Взаимният живот с духовните същества на висшите светове се изгубва в състоянията между смъртта и новото раждане, но чрез любовта ние отново го постигаме като зародиш по време на земния си живот. Защото любовта разкрива своя смисъл, когато със своя аз и с астралното си тяло човекът е извън физическото и етерното си тяло по време на съня. Между заспиването и събуждането човешката същност се разширява, ако е любвеобилна, и добре се подготвя за това, което следва да се случи с нея. Същността на човека се стеснява, когато не обича, и той се подготвя зле за това, което следва да се случи с него след смъртта. В разгръщането на обичта лежи предимно зародишът за случващото се след смъртта.

По време на земния ни живот между раждането и смъртта споменът е нещо извънредно важно. В нашата памет

се намират само картини. Помислете колко малко е това, което остава като спомени от събитията, които сме изживели. Можем да си представим каква болка сме изпитали при смъртта на някой близък, живо да си представим вътрешното душевно състояние при един такъв случай и после да си представим как изглежда като вътрешно изживяване, когато след десет години си спомним какво сме изживели тогава. Всичко е станало бледо, почти абстрактно. Така изглежда нашата способност да си спомняме. Тя е бледа и абстрактна в сравнение с пълнотата на нашия живот. Защо спомените ни са слаби и сенчести? Те са именно сянката на нашите душевни изживявания между смъртта и новото раждане. Там е способността да си спомняме, така че всъщност тя ни представя нашето битие. Това, което на Земята ни дава плът и кръв, между смъртта и новото раждане ни дава способността да си спомняме. Там споменът е пълноценен и силен – ако мога да употребя този израз за духовното, – той се нуждае от плътта и става слаб. А когато умрем – често съм го описвал и ще го намерите и в моите книги, – тогава последният остатък от спомените остава няколко дни в етерното тяло. Преминем ли портата на смъртта, погледнем ли назад към нашия изминал земен живот, тогава тези спомени избледняват. И от тези спомени се измъква навън това, което ни е давало силата на любовта на Земята, силата за живота след смъртта. Така силата на нашите спомени е наследството, които имаме от предземния си живот, а силата на любовта е зародишната сила за това, което имаме след смъртта си. Така се отнася земният живот към духовния свят.

Но аз трябваше да сравня изживяването на човека заедно с висшите същества на духовния свят, сменяйки го със своето самоизживяване в духовния свят, с дишането – вдишване и издишване. В определен смисъл в нашето дишане и в това, което е свързано с него, в говора и пеенето, в процесите при говорене и пеене, можем да опознаем отражението на това дишане в духовния свят. И то по следния начин. Нали

животът ни в духовния свят между смъртта и новото раждане протича по следния начин. Разглеждане на собствената вътрешност, сливане със същността на висшите йерархии; поглед навън от нашата собствена вътрешност, сливане със самите нас. Това протича като вдишване и издишване. Там ние вдишваме само навътре в самите нас и издишваме себе си навън, а дишането е духовност. Тук, на тази Земя, това дишане, както сега го описах, става спомен и любов. И наистина, спомнянето и любовта действат също като дишане тук, във физическия земен живот. Когато с душевните си очи можете да съзерцавате този физически живот правилно, можете дори физиологически да наблюдавате тази взаимна връзка на спомнянето и любовта при една важна проява на дишането – при говоренето и пеенето.

Изучавайте детето до смяната на зъбите. Към най-интересното изследване на детето до смяната на зъбите принадлежи това, как постепенно се проявява силата на паметта, силата на спомнянето. Първоначално тя е напълно елементарна. Детето има известни спомени, но едва при смяната на зъбите това спомняне става самостоятелна сила. Невероятно интересно е да се наблюдава как силата на спомнянето се изработва през първия жизнен период. Тя е изцяло готова, когато детето е вече зряло да тръгне на училище. Едва тогава може да се разчита на спомените. Преди това човекът се прави скован и душевно склерозирал за бъдещия му живот, ако прекалено силно се разчита на спомените му. При детето до смяната на зъбите е важно да са правилни настоящите впечатления. На спомените бива да разчитаме едва между смяната на зъбите и половата зрялост.

Нашата физиология днес още не е стигнала дотам да опише точно подробностите на сега споменатия процес. Духовната наука го може и физиологията сигурно ще я последва, защото нещата могат да се узнаят и с пълното точно наблюдение на човешката природа. Когато произнесем някакъв звук или тон, можем да кажем, че най-напред работи главата. Но

от главата произлиза същата способност, която вътрешно душевно дава спомените, навлизащи в определен смисъл в звука и в тона. Това идва отгоре. И сигурно не можете да си представите някое същество да говори без да може да си спомня. Ако постоянно бихме забравяли какво се намира в звука или в тона никога не бихме могли да говорим или да пеем. Именно възплътеният спомен е това, което лежи в тона или в звука. Какво участие има любовта, също и физиологично в това, което в дишането се превръща в говорене и пеене, ясно свидетелства, че през втората жизнена епоха, когато любовта се проявява физиологично, при мъжкия пол дори най-напред се появява вътрешната пълнота на тона (тембъра); това идва отдолу. Тук имате двата елемента заедно. Отгоре имате това, което физиологично лежи в основата на спомена, а отдолу – това, което физиологично лежи в основата на любовта, те изграждат говорния и пеещия тон. Тук имате взаимната дейност. В известна степен това е едно дишане, протичащо през целия живот. Както вдишваме кислород и издишваме въглероден двуокис, така в нас се свързва силата на спомена със силата на любовта, срещат се в говора и в тона. И ние можем да кажем, че говоренето и пеенето при човека са взаимно проникване на силата на спомена със силата на любовта. В това лежи нещо извънредно важно за разкриването на същинската тайна на тоновете и звуците на говора. Има нещо вярно в това, което древните езици изразяват, като наричат Логос сумата от мировите сили и мировите мисли, защото отвъдното, надсетивното е това, което физически се изразява чрез говора.

Ние не само издишваме и вдишваме висшите същества, но във времето между смъртта и едно ново раждане в известен смисъл ние говорим в тази взаимовръзка, между сливането с духовните същества на висшите светове и вглъбяването в себе си, със съществата на висшите йерархии, макар това говорене да е същевременно пеене. Защото то е същевременно едно духовно говорене. Когато сме в състояние да се слеем със

съществата на духовния свят, ние ги съзерцаваме макар и в самите нас. Когато се отделим от тях и се вгълбим в себе си, имаме ехото, тогава сме самите ние. Там те отпечатват своята собствена същност в нас, казват ни какво представляват, там Логосът живее в нас. Когато на Земята се вгълбим в нас, е обратното. Тук ние изразяваме нашата собствена същност, когато говорим и пеем. Защото това, което изразяваме в пеенето и в говора, е собствената същност на човека. Цялата наша същност я изразяваме в процеса на дишането, а цялата същност на света я получаваме в Логоса, когато се отделим от взаимното битие с духовните същества във времето между смъртта и новото раждане.

Но е така, че преминем ли от духовния във физическия свят, същевременно преминаваме, така да се каже, през голямото забравяне. Кой вижда с обикновеното съзнание в слабата сенчеста сила на спомена отзвук на това, което всъщност сме били като аз в духовния свят? А кой познава в езика, в частта, която идва от спомнянето, отклика на вибрирането на аза? Кой вижда във формирането на говора, в пеенето и говоренето, в изграждането на пластичността на езика, кой познава с обикновеното съзнание отзвук на съществата на висшите йерархии? Въпреки това не е ли така, че този, който се вслушва в говора, изключвайки ползата от него, който може да чуе това, което тоновете изразяват чрез своята самостоятелна същност, догажда, прозира, ако притежава художествено чувство, как в говоренето и пеенето се разкрива повече от това, което осъзнава обикновеното съзнание? А защо преобразуваме това, което представлява обикновения говор, с който си служим тук, на Земята, защо го преобразуваме в пеенето, като игнорираме ползата, която имаме, и го правим израз на нашата собствена същност в декламирането, в пеенето? Защо го преобразуваме там? Какво всъщност правим?

Ние си създаваме правилна представа, като си кажем: «Преди да слезеш на тази Земя, ти беше в духовния свят, живя там така, както е описано по-горе. Премина през голямото

забравяне. В това, което изразява твоята уста, ти познаваш какво си спомня твоята душа, как тя обича, как живее, а не отзвук от това, което си бил в духовния свят.» Но в изкуството ние пристъпваме в известен смисъл няколко крачки назад от живота и се приближаваме към това, което сме били преди раждането си и което ще бъдем в живота си след смъртта. И ако можем да познаем как споменът е отзвук на това, което сме имали в живота си преди раждането, как разгръщането на любовта е зародишът на това, което ще имаме след смъртта, когато в известен смисъл чрез духовното познание осъзнаем миналото и бъдещето на човешкото съществуване, то в изкуството – доколкото е възможно за човека, намиращ се в своята физическа организация – ние извикваме в настоящето това, което ни свързва с духа. Това, че по наивен начин то ни пренася през непосредственото настояще в духовния свят, придава същинския блясък на изкуството. Този, който успява да прозре вътрешния човешки живот, си казва: «Човекът обикновено си спомня само нещата, които е преживял в непосредствения си преминал земен живот. Но силата, чрез която той си спомня за земните си преживявания, тази сила е само отслабената сила на неговото същинско съществуване в предземния му живот. А любовта, която човекът може да разгърне тук като общочовешка обич, е отслабената зародишна сила на това, което напълно ще разцъфти след смъртта: минало, бъдеще. И както например в пеенето и в рецитирането трябва истински да се свърже това, което представлява човека, да се свърже именно споменът с това, как човекът се отдава на света, т.е. любовта, то във всяко изкуство е така, че човекът изживява в настоящето съзвучието на своя аз с външното обкръжение и без той да е способен да прояви своята вътрешност – било звука, било тоновете, умението да рисува или каквото и да било друго изкуство, – без човекът да е способен да изнесе на повърхността това, което е, което животът е направил от него, което всъщност е съдържанието на спомените му, той не може в определен смисъл да бъде човек на изкуството. Той не

е истински човек на изкуството, който в извънреден смисъл иска да бъде егоист в своето изкуство. Само този, който има чувството да се разлее в известен смисъл в света, да стане едно с нещо друго, да разгърне любовта, той може да слее това разгръщане на любовта със своята собствена същност. Алтруизъм и егоизъм се сливат в едно. Те се сливат вътрешно най-естествено в тоновите изкуства, но също и в изобразителното изкуство. И когато чрез известно задълбочаване на нашите познавателни сили открием как според миналото и бъдещето човекът е свързан с надсетивния свят, ние можем да си кажем, че в настоящето човекът предчувства тази взаимовръзка всъщност в произведенията на изкуството и насладата от тях. И изкуството никога не се проявява в пълното си значение, ако в определен смисъл няма някаква връзка с религиозността. Не че трябва да е благочестиво религиозно, едно весело изкуство също може да има наклонност, усещане за нещо религиозно.

Убедително доказателство за това е как се развива това, което представлява изкуството. Първоначално то е било едно цяло с религиозния живот. Това, което представлява изкуството, в древните времена е било изцяло вплетено в култа, в религиозния култ. Това, което човекът е формирал като образи на своите божества, е изворът на скулптурата. Нека припомним например самотракските мистерии, с които Гьоте прави връзка във втората част на своя «Фауст»⁴¹, където говори за кабирите. В моето ателие в Дорнах аз се опитах да изобразя тези кабири. Какво се получи? Нещо много интересно. Аз просто си поставих за задача да изследвам чрез съзерцание как сред самотракските мистерии са изглеждали кабирите. И представете си, получих три бирени чаши, разбира се, художествено оформени чаши! Сам бях изненадан в началото,

⁴¹ Виж «Духовнонаучни обяснения на Гьотевия Фауст», том II: «Проблемът на Фауст. Романтичната и класическата Валпургиева нощ», Събр. съч. 273, както и лекцията от 21 декември 1923 г. «Мистерии на самотракските кабири» в том «Мистерийни образи», Събр. съч. 232.

макар Гьоте също да говори за чаши. Нещата ми се изясниха, когато се досетих, че тези чаши са стояли на един олтар и е било донасяно нещо като тамян, жертвеното слово е било изпявано и от силата на жертвеното слово, което в древните времена на човечеството е имало съвсем различна от днес, произвеждаща трептения мощ, се е формирал димът от тамяна като образ на божеството, което е било призовавано. В религиозния култ имате непосредствено придружаващото пеене, което се изживява в пластиката на дима.

Човечеството наистина е извлякло изкуството от религиозния живот. И Шилер има право, когато казва: «Само през пурпурната зора (Morgenrot) на красотата⁴² ще проникнеш в страната на познанието», което в книгите обикновено стои напечатано така: «Само през портата (Morgentor) на зазоряващата се красота ще проникнеш в страната на познанието.» Когато някога писателят направи правописна грешка, тази правописна грешка се предава по-нататък през поколенията. В действителност е казано: «Само през пурпурната зора (Morgenrot) на красотата ще проникнеш в страната на познанието». С други думи, това означава, че всяко знание е произлязло от изкуството. Всъщност няма знание, което да не е вътрешно свързано с изкуството. Само знанието, което се отнася до външното, до ползата, изглежда да няма връзка с изкуството. Но това знание може да се простре в света само върху това, което разбира от рисуването само смесващият боите. Когато в химията или във физиката се напуснат границите на простото смесване на боите – говоря образно, вие разбирате какво имам предвид, – тогава науката ще се превърне в изкуство. И ако художественото се схване по правилния начин в своята духовност, то постепенно ще премине в религиозното. Изкуство, религия и наука някога са били едно. Но ние можем да предположим техния общ произход. Това го можем само когато в човешката цивилизация,

⁴² В стихотворението «Die Künstler», «Хората на изкуството».

в човешкото развитие отново се завърнем към духа, когато сериозно приемем отношенията, които съществуват между човека тук, в неговото физическо земно битие, и духовния свят. Това трябва да го направим наше познание, изхождайки от най-различните гледни точки.

Исках да заема една от тези гледни точки днес, за да опиша от определена страна как човекът е свързан с духовния свят. Надявам се, че в близко време ще можем тук да допълним това разглеждане.

ИЗЖИВЯВАНИЯ НА ЧОВЕКА В ЕТЕРНИЯ КОСМОС

Берлин, 7 декември 1922 г.

Много се радвам отново да говоря пред вас, в клон на нашето Антропософско общество, в който в продължение на много години ми беше възможно да разгърна главната част от моята дейност.⁴³ Днес бих искал да говоря за някои неща, за които вярвам, че точно в настоящето е много важно те да бъдат разгледани. Бих искал от определена гледна точка да говоря за отношенията на човека към надсетивния свят.

Това е постоянната тема, за която говорим в антропософското движение. Но вие сигурно вече знаете, че истините за надсетивните светове могат да станат ясни за човешката душевност едва когато бъдат осветлени от различни гледни точки, така че, както често съм казвал, чрез приемането на описанията от различни страни може да се получи общо впечатление.

Вие знаете, което се узнава от духовнонаучното разглеждане, как по време на земното битие човешкият живот се разделя на две състояния: съзнателното будно състояние и съня. Знаете също, че по време на съня членовете на човешката същност, които означаваме като физическо и етерно тяло, или тялото на изграждащите сили, астралното тяло и аза са разделени, така че в земното съществуване в известен смисъл човекът изоставя физическото и етерното си тяло, а със своето астрално тяло и своя аз води първоначално несъзнателно съществуване извън физическото и етерното тяло. Когато се издигнем до по-висши познания, печелим толкова малко чрез самото издигане, чрез знанието за човешката същност, колкото малко печелим нещо за нашето храносмилане чрез

⁴³ Берлинският клон, в който е изнесена тази лекция, е основан от Рудолф Щайнер и Мария Щайнер фон Сиверс през 1905 г. Тук той непрекъснато излага своята наука за духа в годините до началото на Първата световна война.

теоретичното знание относно това храносмилане или поне относно непосредствената същност на храносмилането, както то протича в нормално организираното човешко същество. Можем да кажем, че висшето познание не внася нищо ново в човека. Всичко, което дава висшето познание, вече се намира в човека. Но е така, че това, за което определено можем да кажем, че не внася нищо ново в човека, ни насочва към нещо, което остава непознато за човека с обикновеното съзнание, и щом не само се познае, но с цялата душа, с всички душевни сили се изживее, то внася нещо висше в човешкото същество – не самото познание като такова, а изживяването на това познание. Така обаче посочих това, което искам да представя като нещо трикратно в антропософския стремеж. Първо е ясно, че трябва да има отделни хора, които така да усвоят духовнонаучните методи, че чрез висшето съзерцание в надсетивните светове да могат да стигнат до познание за тези надсетивни светове. Как наричаме постигането на тези познания по време на земното съществуване, не е особено важно. Можем да говорим за ясновидско познание, ако с понятието ясновидство не свързваме мъглявите мистични представи, които много често се свързват с него. Чрез него се стига първоначално до това, което в съвременното все повече трябва да навлезе в душевността на хората като съдържание на живота.

Второто е, че чрез обикновения, както се казва, здрав човешки разум, само ако е достатъчно непредубеден, може да се разбере това, което се разкрива чрез ясновидското познание. Често съм подчертавал, че не е необходимо човек да е ясновидец, за да разбере разкритията на ясновидското изследване. Но и за този, който сам стига до ясновидското съзерцание, е важно да превърне в обикновените човешки понятия това, което съзерцава. Защото точно това е значението, което съзерцанието има за съвременния човек, а именно то да се предаде с онези понятия, които изобщо имаме като понятия на човека в днешната цивилизация. Следователно човек

трябва да разбере това, което се разкрива чрез ясновидското изследване, независимо дали е ясновидец или не е ясновидец.

И третото е, че това, което от ясновидското изследване се превръща в понятия, което може да се осмисли, трябва да стане вътрешно жизнено съдържание, за да може човекът да разбере: «Аз съм същество, което не само е свързано със земното съществуване между раждането и смъртта, но за което земното битие е само една фаза, само временна метаморфоза.» И в душата трябва да навлезе всичко, което може да стигне до човешката душевност така, че в този смисъл антропософията да ѝ стане жизнено съдържание.

Човекът първо се схваща като принадлежащ към духовните светове и чрез това узнава, че земното съществуване трябва да получи своите задачи от духовните светове. Като второ, човекът се чувства поради това отговорен пред духовните светове. Всичко това го издига над простото земно съществуване, но не така, че той да го напусне мечтателно-мистично и да не го уважава достатъчно, а като точно от надсетивния свят си извлича задачите за земното си съществуване и с това повлиява целия стил, цялото състояние на земното си съществуване.

В нашето време е особено важно първо да се научим да се вслушваме в това, което може да ни бъде казано от ясновидското изследване, и да се постараме чрез здравия човешки разум да разберем съдържанието на изследването, да го превърнем в жизнена задача, да просветлим задачите си в живота, да повишим отговорността си пред духовните светове. След като с тези думи представям нюанса, който следва да приемат моите днешни разяснения, бих искал отново да изложа нещо ново относно отношенията на човека с надсетивния свят.

Човекът, който живее тук, на Земята, отваря своите сетива за физическия свят. Той възприема в определен смисъл своето мислене, чувстване и воля, когато поглежда в себе си. Това, което той възприема чрез сетивата си и което го прави

съдържание на душата си, той го нарича свое земно обкръжение. Забележете, че когато като земни хора стоим в това физическо обкръжение, ние много добре опознаваме външния естествен свят, доколкото той се простира в нашия хоризонт, но много малко познаваме чрез непосредствено осъзнаване – дори често физически – лежащото в нашата собствена същност. Човекът се учи да познава своите вътрешни органи чрез една външна наука, но едва тогава, когато той е превърнал тези вътрешни органи във външни същности на масата за сециране. Човекът не може да опознае своите бели дробове, сърце и т.н. с обикновеното познание, гледайки в себе си. Ние познаваме своите вътрешни органи, най-много като ги чувстваме, когато са болни. Когато са здрави, не ги усещаме. Човекът живее в себе си, действа в себе си. Но точно когато живее в себе си, в известен смисъл се самосъзнава, той не възприема така, както външния свят, който не е самият той.

Това ни показва, че по време на земното ни съществуване ние насочваме поглед към външния свят и имаме около нас именно един свят със съдържание, а когато погледнем навътре, имаме неопределено чувство за един аз, за което, ако сме честни, трябва да кажем: «То е много смъртно, много неясно.» И ние можем да се движим с нашето съзнание, като сменяме между това поглеждане навътре, имайки твърде неясно, смъртно изживяване в душата и изживяването на конкретния сам по себе си, навсякъде определен и съдържателен външен свят. Това е главното в нашите изживявания между раждането и смъртта.

Между смъртта и новото раждане изживяването е съществено различно. Точно по времето на съществуването ни между смъртта и новото раждане, което може да се сравни със средата на земния ни живот, когато като тридесет-четиридесет годишни сме в разцвета на физическите си сили, точно по средата на времето между смъртта и новото раждане е обратното в сравнение със земния ни живот. Там поглеждаме вътре в нас с едно друго съзнание, което имаме тогава, и

гледайки в нас, имаме така конкретно съдържание, както на Земята го имаме, когато гледаме външния свят. Само когато тук, на Земята, поглеждаме външния свят, около нас ние имаме съществата на трите или четирите царства, съществата на минералното, растителното, животинското и човешкото царство. Ние ги имаме около нас, както те ни се представят със сетивно съдържание. Когато между смъртта и новото раждане поглеждаме в споменатото време в самите нас, около нас нямаме нещата на природата, а един свят от същества, от онези същества, които описваме като съществата на висшите духовни йерархии. Тук имаме външни мирови възприятия от нещата, а в духовния свят имаме вътрешни възприятия, възприятия на същества. Ние се оглеждаме около нас, но не виждаме органи като тези, които носим в нас тук, на Земята, а откриваме цял свят от същества, ако имаме правилното съзнание за това. И този, който описва тези същества на висшите йерархии, всъщност ги описва като външни възприятия на човека между смъртта и новото раждане. И ако така, както тук можем да отдръпнем поглед от външния свят и да го насочим в себе си, между смъртта и новото раждане, където намираме съществата на висшите йерархии в нас, можем да насочим поглед навън и да открием самите нас, тогава можем да дойдем до самите нас. Външен свят там е всъщност вътрешен свят, вътрешната същност там е външна същност по начина, по който вече обясних.

Това обаче, което там съзираме в нас като един вътрешен напълно съдържателен свят от духовни същества, тук, по време на земното съществуване, ни се представя в неговото отражение, представя се така, че ние виждаме сетивните образи на онези същества, които иначе възприемаме в нашата вътрешност между смъртта и новото раждане. Но тук не виждаме същите същества, а в известен смисъл обиталищата на тези същества и това е – понеже тези същества са общности – звездният свят около нас. Какво описваме ние от звездите, например относно Слънцето с пълното познание –

не с онова къртично познание между раждането и смъртта, присъщо на обикновеното съзнание? Сетивно ние виждаме в Слънцето определена картина. Това обаче, което тук ни се представя като образ на Слънцето, между смъртта и новото раждане го изживяваме като един свят от духовни същества. Тогава не виждаме Слънцето, както го виждаме тук, а като царство от духовни същества. Тук, в земното битие, имаме нещо като един вид спомен, чрез което знаем, че това царство на духовни същества, виждано от страна на Земята, съответства на Слънцето. Така е и с другите звезди. Нашето духовно съзнание между смъртта и новото раждане става космическо съзнание. Там ние не сме в нашата кожа както тук, ние наистина сме целият свят. Само не бива да си го представяме пространствено. Ние сме целият свят, носим звездното небе в нас. Както на Земята носим нашите бели дробове, сърце, стомах и т.н. в нас, така между смъртта и новото раждане носим в нас Слънцето, Луната, Сатурн и другите звезди като наши вътрешни органи, но те са духовни същества. Това, което тук носим в нас, е тяхното съответствие.

Ако винаги бихме били в това състояние в духовния свят, ние никога не бихме се вгълбили в нас, а винаги щяхме да се чувстваме едно със света на висшите йерархии. Но това не може да бъде така. То би било точно както ако на Земята бихме искали само да вдишваме и никога да не издишваме. Нашият живот между смъртта и новото раждане се състои в ритмичната смяна на живот с космическото съзнание в тези висши йерархии и съзерцание навън, там това означава вгълбяване в нас самите. Както тук имаме ритмична смяна на вдишване и издишване – мога да кажа също будност и сън, – така там сменяме изживяването на йерархичния духовен свят с изживяването на самите нас, където самотни се вгълбяваме в нашата собствена душа, където се връщаме към самите нас. Така се поражда ритмичната смяна в изживяването на човека между разширяването в цялото мирово битие и вгълбяването в себе си.

Този живот между смъртта и новото раждане в духовния свят, чийто физически отблясък е звездният свят, наистина не е по-малко богат от земния живот. Но в земния живот ние всъщност опознаваме само резултата – и то много неясно – на това, което изживяваме между смъртта и новото раждане. Нека да си представим следното. Ние живеем тук, в земния живот; някой прави обувки, друг шие дрехи, трети фризира косите на хората, четвърти строи локомотиви и т.н. Докато правим това на Земята във физическото съществуване, изграждаме така наречената човешка култура, цивилизацията. Представете си, че цялата тази цивилизация с нейните плодове от време на време би била събирана като резултат в една съвсем друга област, например на Слънцето. Там със слънчевото съзнание не бихме веднага познали от намиращото се на Слънцето, че то е резултат от земната цивилизация. Да предположим, че всичко, което се създава тук, на Земята, представлява на Слънцето резултат в много екземпляри. Така е наистина с това, което вършим между смъртта и новото раждане в описаните различни взаимовръзки със съществата на висшите йерархии. Там ние работим с тези същества върху духовната форма на нашето физическо тяло. И работата, която извършваме там, където между смъртта и новото раждане човекът работи заедно със съществата на висшите йерархии, за да изработи духовната форма на физическото земно тяло, тази работа наистина е по-богата, по-разнообразна от културните занимания във физическото битие, макар и физическото човешко тяло да не ни показва веднага, че то е резултат от работата на божествени същества заедно с човека през времето между смъртта и новото раждане. Но по-древните мирогледи съзнателно са знаели какво казват, когато са наричали човешкото тяло «храм на боговете». Защото човешкото тяло действително е най-сложното нещо, което съществува изобщо в Космоса, макар и ние да не му отдаваме внимание с обикновеното си земно съзнание. А отделното човешко тяло представлява именно взаимната работа

на безброй същества, към които сами принадлежим, защото ние работим върху тялото, с което се обличаме в отделната земна инкарнация, само че не можем да го изработим сами, а трябва да го изработваме заедно с безброй духовни същества от различни рангове.

Когато говорим от гледната точка на земния живот, ние сме свикнали да наричаме зародиш това, което в началото е малко и след това става голямо във физически смисъл. Когато това, което човекът изработва между смъртта и новото раждане го наричаме духовен зародиш на физическото тяло, трябва да кажем, че този духовен зародиш е толкова голям, колкото Космоса, и като преминава през ембрионалния живот на човека, той става «малък» във физическия живот. В малкия човешки зародиш се съдържа образът на големия духовен зародиш, който е изработен от човека заедно с висшите същества. Така че, когато ясновидски поглеждаме в света, в който човекът живее между смъртта и новото раждане, всъщност виждаме как от задачите на Макрокосмоса се формира микрокосмосът, човешкото тяло в различни нови екземпляри. Това е по-възвишена задача от всякаква цивилизаторска дейност, която човекът извършва между раждането и смъртта. И животът, който човекът изживява, работейки от Всемира върху човешкия зародиш, този живот е по-многогранен, по-богат от това, което правим на Земята, когато произвеждаме обувки, дрехи, учим деца, управляваме държави и т.н., бих могъл дълго да изброявам. Който иска да прозре света, трябва да знае, че е нещо невероятно възвишено да се изгради от задачите на Всемира човешкото тяло, както тук то съществува като физическо съответствие, и че изживяването на това изграждане е нещо изключително по отношение на възвишеността и изобщо не може да се сравни с извършването тук, когато във физическия земен живот човекът произвежда дори най-скъпоценните произведения на културата.

Така човекът стои в духовния свят между смъртта и новото раждане. Като външен свят той има самия себе си,

погледът му се насочва към бъдещия земен живот и в съзира-нето, в перспективата на този бъдещ земен живот лежи това, че той сам се концентрира, сам идва на себе си. Той се намира в себе си в момента, когато съзнанието му е изпълнено със съзерцанието на своя бъдещ земен живот и със съзерцанието на своя изминал земен живот. В момента, когато той работи със съществата на висшите йерархии, за да формира сложното физическо тяло като духовен зародиш, тогава в известен смисъл той е извън себе си, но е единен с духовната същност, той живее извън себе си заедно с духовните същества. Точно в тази кулминация на изживяването между смъртта и новото раждане, която в една от моите мистерийни драми⁴⁴ аз нарекох среднощията на човешкото битие, човекът изживява като своя вътрешност това, което тук той вижда като отражение, а именно постоянните звезди. Небето на постоянните звезди или неговият представител Зодиакът – както са го наричали древните мирогледи, – виждан оттук, е физическото съответствие на духовния свят, в който човекът живее между смъртта и новото раждане и който той изживява като свой вътрешен свят. Това продължава известно време и тогава човекът напуска тази в известен смисъл жива, активна, гледано от земната гледна точка, възвишена непосредствена работа с духовете на висшите йерархии. И следващото му изживяване е взаимният живот с висши същества, които са откровенията на по-висшите същества. От определен момент човекът знае, че непосредствената работа с по-висшите същества е приключила, но те му се показват в отраженията. От гледната точка на Земята може да се каже, че човекът се намира в прехода от света на постоянните звезди в планетния свят. След като по пътя си към земното битие е прекрачил в планетната сфера, той повече не чувства живота на по-висшите същества като свой вътрешен живот. Преди той го е чувствал като свой вътрешен живот. Тук, във физическия свят, ние чувстваме кръвообра-

⁴⁴ «Пробуждането на душите», 6-та картина.

щението си, дишането и т.н. като наш вътрешен живот. Там, в живота между смъртта и новото раждане, чувстваме живота и същността на висшите йерархии като наш вътрешен живот. Ние се намираме в една духовна действителност и действаме заедно. От определен момент си казваме: «Сега не работим повече заедно, сега това, което сме правили заедно преди, ни се представя като картина. Преди се намирахме в дейността на духовния свят, сега се намираме в неговите откровения. Това в действителност означава, че от сферата на постоянните звезди сме прекрачили в планетната сфера.»

Там първоначално трябва да преодолеем определена трудност, това е встъпването в сферата на Сатурн. От Сатурн се излъчват определени духовни сили. Когато сме преминали през смъртта, ние първоначално преминаваме през планетната сфера и след това навлизаме в сферата на постоянните звезди. Защото тогава изминаваме в обратен ред пътя, който сега описах. Когато чрез смъртта излизаме от земния живот, Сатурн е жилището на съществата, които не искат да ни оставят на Земята, а искат да ни издигнат от Земята, да ни освободят от нашите земни сили и да ни изпратят в света на чистата духовност. Това изживяване съм го описал от друга гледна точка в моята «Теософия» като преход от живота в душевния свят в духовния свят. Тези две описания са подобни на фотографите на едно дърво, снимано от различни страни, то е винаги същото, но изглежда различно. При завръщането в новия земен живот ние имаме това влияние на сатурновата същност. Хората, които поради предишния си земен живот имат такава карма, че при завръщането им в новото земно съществуване сатурновите сили упражняват голямо влияние върху тях, лесно стават отчуждени от Земята хора, хора, които говорят, че земното всъщност не е ценно и бленуват, като строят понятийни въздушни замъци, или понеже виждат човешките условия само повърхностно, развиват склонност към спиритически сеанси и др. подобни, в които се тъпчат най-различни духовни същества. Всичко това става, когато

в предишния си земен живот човекът си е изработил такава карма, чрез която при завръщането си в земната сфера той идва в по-тесен контакт със сатурновите сили.

Когато обаче човекът навлиза в планетната сфера и се приближава към слънчевата сфера, той изпада под влиянието на противните сили на Сатурн, т.е. на духовните същества, които имат своето обиталище на Луната. Тези същества преди всичко имат за задача да въведат човека в земното битие, така че човек, който възприема повече от въздействието на лунните сили, стои твърдо в земното битие, макар че, от друга страна, лунните сили могат да са тези, които прекалено силно проникват човека с чисто физическото битие, това означава с предпочитанието, със склонността към това чисто физическо битие.

Така можем да кажем, че тук, в земния живот, ние вървим покрай дървета, цветя, треви, животни и т.н., а между смъртта и новото раждане странстваме между звездите. И съвсем не е нереално, ако с една обширна картина просто си изградите представата, че по време на земния живот сте тук, на Земята, след смъртта преминавате през планетната сфера, като напускате лунната сфера, изгубвате склонността към земния живот, чрез Сатурн бивате пренесени навън, живеете сравнено със земното битие дори много дълго в сферата на постоянните звезди, след това отново се завръщате, встъпвате в планетната сфера и особено когато изпаднете под влиянието на Луната, чрез това, което представляват лунните сили, в надсетивното битие получавате склонността да се завърнете в земния живот. Вие отново се стремите да се завърнете в земния живот. Както на Земята стоим в определени отношения с това, което наричаме наше сетивно обкръжение, така е и в живота ни в звездния свят. И всичко това има голямо значение за работата ни върху духовния зародиш на физическото човешко тяло със съществата на висшите йерархии. Защото, идвайки при слизането в един нов земен живот в планетната сфера, още не е решено за бъдещия ни земен живот дали ще

бъдем мъж или жена. Да, това остава нерешено дори още известно време, докато като душевно-духовно същество се намираме в планетната сфера. Да говорим в сферата на постоянните звезди за нещо подобно, както тук става въпрос за мъжа и жената, дори би било пълно безсмислие. Но в картината, която започнах да обрисувам, можете добре да си представите, че когато сте се отдалечили от Земята, тук виждате Луната отпред, след това я виждате отзад. Също и Венера, Меркурий и Слънцето ги виждате отзад, след това Зодиака и т.н. Но когато прекосявате тези сфери, това, което тук иначе е физическо съответствие, се превръща в група от духовни същества, които вие съзерцавате. Когато съзирате Луната отзад, виждате духовните същества, например онези духовни същества, от които предимно са се интересували посветените на Стария завет – Яхве и принадлежащите към него същества. Когато обаче се завръщате отново на Земята, приближавайки се към лунната сфера, чрез своята предишна карма можете да си изберете момента, когато, гледано от Земята, на небето имаме пълнолуние. Това означава, че гледано от Земята, виждате пълнолуние, осветения лунен кръг, но при слизането си на Земята отзад виждате Луната черна. Изберете ли си момента за приближаването си към Земята така, че върху вас в определен смисъл въздейства черната, неповлияната от Слънцето лунна сфера, когато на Земята има пълнолуние, тогава ще се появите на Земята като жена. Изберете ли обаче момента, когато тук, на Земята, не виждате Луната, когато е новолуние и слънчевите въздействия се разпръсват свободно на всички страни в мировото пространство, тогава си пригответе съществуване на Земята като мъж. Виждате, че трябва да изведем до формата на мъжа и жената, до физическото тяло на Земята това от изживяванията, което в определен смисъл имаме в звездната сфера, това означава в духовната сфера, гледано между смъртта и новото раждане от другата страна. Тези неща могат да се проследят във всички подробности. Както тук можем да кажем какво става с човека, като се хра-

ни със зеле, яйца или телешко месо – защото от това зависи земното му съществуване на Земята, – така навсякъде има съответните отношения в духовните светове, чийто резултат се проявява във формирането и вътрешните земни преживявания на човека. Тук ние ядем телешко месо или яйца; в духовния свят между смъртта и новото раждане, според това как съответства на нашата карма, ние си избираме времето на новолунието или пълнолунието и поради това сме мъж или жена. Цялото човешко съществуване във взаимовръзката му с мировото битие може да се разбере, когато не само обхванем с поглед какво се разиграва тук между раждането и смъртта, а когато можем да преценим разиграващото се в земния живот във връзката му с изживяванията на човека между смъртта и новото раждане.

Това е нещо, което човекът днес още не го схваща в неговото пълно реално значение също и за земния живот. Но днес познаваме човека само така, както къртицата познава музеите. Къртицата, която разравя земята под музеите, вероятно може да изброи своите опитности, но в тях няма да има много от това, което се намира горе. Така приблизително изглежда светът по отношение на това, което една земна наука може да бъде, когато заема такава «къртичина гледна точка». Само че къртицата може да живее и без музеите – те нямат много общо с нея, – но човекът е вътрешно свързан с надсетивния свят, той е зависим от него. Човечеството трябва отново да осъзнае това. Някога е имало смътно, потиснато съзнание за тези неща, в които са прониквали лъчите на древните мистерии, но с древните методи. Тези древни мистерии не са били само едностранчиви култови места. Склонност към едностранчиви култови места има всъщност едва по-новото човечество. То дори извършва отделни култове, понеже е станало егоистично и иска да има застраховка за безсмъртието на собствения си аз. Тя може да бъде дадена, тя е факт. Но човекът днес е склонен да отделя всичко едно от друго. По времето на Парацелз не е било така, тогава лечителството е било служба към Бог.

Макар че е необходимо да имаме преходи, ние отново трябва да стигнем дотам да виждаме всяка земна дейност като завършек на духовна дейност. Необходимо е обаче днес по време на земното си битие човекът в известен смисъл да изживее земните събития откъснато от духовния свят. Иначе той не би постигнал съзнанието за своята свобода. Но времето, през което човекът трябва да бъде откъснат от духовното битие, е приключило. Той отново трябва да проникне съзнанието си с вътрешно просветление относно духовното битие и затова днес не може да използва старите методи. Той трябва да го направи чрез това, което в настоящето може да му бъде разкрито в тази насока.

Защото, представете си, че някоя мистерийна школа обслужва с мистериите някоя област. Грижата на тази мистерийна школа се е отнасяла до всички работи на хората, живеещи наоколо, до всички дела, които могат да бъдат изпълнени, да бъдат подредени само чрез взаимовръзката на земния живот с духовния свят. Представете си, че някой човек се разболява. В онези древни времена не са питали: «Какво сме изпробвали като вещества, които са показали някакво въздействие върху човека в тази или в онази насока?» Най-малко е било запитвано за въздействието на вещества, изпробвани върху животни и т.н. Днес човек трябва да изживее всичко това. Не става въпрос за критикуване на медицината, а само за подреждането по правилен начин на развитието на Земята и човечеството. Болният в древните времена е търсил закрила в мистериините центрове, защото свещениците са били едновременно лекари и хора на изкуството. Изкуство, религия и наука са били едно, това е било практикувано в мистериините центрове. В онези древни времена човекът е имал още един общ мироглед. Знаело се е, че когато някой човек в определена възраст се е разболявал, това е в зависимост не само с химичното смесване или разделяне на неговите вещества, а от една по-висша гледна точка е свързано с опитности и изживявания, които той е преживял, когато е бил в звездния свят

и оттам е слязъл в земното си битие. Да вземем един болен на възраст между четиринадесет и двадесет и една години, потърсил помощ в един мистериен център, където същевременно се е лекувало. Макар в древните времена такъв болен да е идвал на лечение в мистериите центрове, където е имало само инстинктивно, полусънищно знание, често е бил подложен на един изпит, макар и по-ясен от днешните изпити. Защото аз наистина познавам лекари, които, говорейки с тях за най-важното при пациента и запитвайки за възрастта на пациента, те не можеха да отговорят. Като че ли изобщо може да се лекува някой човек, когато липсва точна представа за неговата възраст! Защото във всяка възраст човекът трябва да се лекува различно, понеже човешкият живот непрекъснато се променя. На никого няма да му хрумне например да вземе едно листо от цветето, да го зарови в земята и да вярва, че от него ще израсне ново растение, а той ще вземе семето на плода и ще го зарови в земята, понеже знае, че развитието на растението е важно. Така трябва да се разглежда и човешкият живот. Отивал ли е някой търсещ помощ болен на възраст между четиринадесет и двадесет и една години – нещата са приблизителни – при един мистериен лекар, той е знаел, че има болести, които имат нещо общо с преминаването на човека през слънчевата сфера при слизането му от планетния във физическия свят. Ако болният е бил на възраст между тридесет и пет и четиридесет и две години, жрецът е знаел кои болести имат нещо общо с преминаването на човека при слизането му през сферата на Сатурн. Преди всичко той се е запитвал за връзката на земния живот с изживяванията и опитностите на човека в битието между смъртта и новото раждане. Тогавата той е познавал какво от външните неща и същества тук, на Земята, стои във връзка със съществата на висшите йерархии, съответно с техните съответствия, звездите. Определени планети на Земята са по-тясно свързани със Слънцето, отколкото някои други, а други са тясно свързани със Сатурн и т.н. Избуяващите, кълнящите цветни растения

например ще ги причислите инстинктивно към Слънцето, за разлика от гъбите и лишеите на някое дърво. И ако някой човек на възраст между четиринадесет и двадесет и една години се разболее например от болест на стомаха или сърцето, положително няма да го лекувате с билков чай, както и древните мистерийни лекари не са го лекували с билков чай, а със сроден със Слънцето растителен сок, но изхождайки от познанието на взаимовръзката на човешкия живот с Всемира.

Тези неща са, така да се каже, «засипано» познание. Те трябва да се издигнат на по-висша степен, да се прозрат с нашата съвременна интелигентност, отново да се открият, след като човечеството се е движило известно време в мрака. Те трябва наново да се открият и могат да бъдат открити и антропософският мироглед е началото на това новооткриване на духовното прозрение на човечеството във всички области на живота.

Описах ви слизането на човека до навлизането му в планетната сфера. Следва известно време, когато се проявява лунното влияние, всъщност току-що започва, когато човекът изгубва духовния зародиш на физическото си тяло, който обаче вече силно се е концентрирал – изразите, естествено, са груби, но вие ще ги разберете.

Този духовен зародиш на физическото тяло слиза долу по-рано от самия човек, той бива предаден на една родителска двойка, потапя се в оплодения човешки зародиш, образува там растежния елемент преди човекът сам да е слязъл. Следователно той е известно време там, където човекът вече е предал този физически зародиш на земния живот, където в определен смисъл той гледа надолу към Земята – «това следва да стане човек, към когото аз принадлежа» – където обаче човекът сам остава да живее още кратко време в Космоса. Тогава човекът извлича от етерния свят на Космоса силите за своето етерно тяло, така че според своята същност той се състои от азовата същност, астралното тяло и етерното тяло. И след като така е получил своето етерно тяло, той се съединява с това, което е

станал неговият физически зародиш, който той сам е изпратил предварително долу.

В това изпращане на физическия човешки зародиш и в последвалото свиване на етерното тяло, ако може така да се каже, лежи невероятно дълбока мъдрост. Защото представете си, че бихме запазили нашето физическо тяло, докато събираме етерното тяло и физическото тяло не би било проникнато от физическа материя, т.е. именно силите, които биха могли да бъдат проникнати в майчиното тяло от физическата материя. Предположете, че ние не го изпратим предварително, а го проникнем с етерното тяло, преди да сме стигнали в субстанцията на физическия ембрион и при това, което ни бива предложено там. Какво би се случило? Точно чрез това, че можем да знаем какво би могло да се случи, започваме изключително да се възхищаваме на мъдрото ръководство на Всемира. Защото, ако беше станало другото, при всяка мисъл, която схващаме, пред нас постоянно би заставала склонността, която имаме към злото. Същевременно у нас би съществувал постоянен жив спомен за това, което бихме извършили на Земята дори като най-малкото зло също в мислите и в чувствата. Ние бихме били задушени от съдържанието на съвестта и особено от нейната зла страна и не бихме могли да произведем нито една неутрална мисъл, например не бихме стигнали до никакво природознание. Ако бихме искали неутрално да разглеждаме растенията според природните закони, то в разглеждането на природата лесно биха се вмъкнали мисли като следните: «Ах, що за лош човек беше ти като седемнадесет годишен, какви лошотии си направил!» Това би се вляло в разглеждането на природата и човек не би стигнал до никакви неутрални възгледи. Че можем да държим нашата неутрална разсъдливост отделена от това, което се намира в нас като морални и неморални инстинкти, го дължим на факта, че първо изпращаме надолу нашия физически духовен зародиш и едва тогава, след като сме събрали етерното тяло, се свързваме с физическото тяло. Чрез това разделяме двете така, че паметта може да се

спре във физическото тяло, да не е винаги налице, така че да ни остави свободни, целият ни морален живот да не стои постоянно пред нас и ние да можем да изградим в етерното тяло мислите на неутралната разсъдливост. Сега ви описах слизането на човека от духовния свят до момента, когато той се съединява с физическата земна субстанция, за да живее по-нататък на Земята. Какво се случва, когато сме стигнали дотук? Вече казах, че става така, че ние трябва да си кажем: «Узная ли, че човекът първо изпраща формиращите сили на своето физическо човешко тяло долу и тогава го последва, непременно ще стигна до възхищението пред мъдрото ръководство на мировите събития. Ако схвана това съвсем живо, няма да стоя като сламена глава, изработила една машина, без да е необходимо да ѝ се възхищава, защото би трябвало да съм съвсем сух човек, който узнава такава невероятна мъдрост на мировото ръководство и не изпитва възхищение към нея!» И така е с всички антропософски знания.

С други думи, обикновеното земно познание, което имаме по време на будното си състояние, се опира на нашия разум и по-малко на нашите чувства. Това не е така при познанието, което черпим при вътрешните изживявания в духовния свят. Те обхващат цялото ни същество, да, когато усвоим тези знания, цялото ни същество бива другояче организирано. Духовнонаучните знания не ни оставят студени в нашата душевност, както физическите знания, но въпреки това те не са по-малко обективни знания. Ако някой би казал: «Знания, които докосват душевността, не са обективни, те са субективни» – не бива да си представяме следното. Когато някой стои пред Рафаеловата Сикстинска мадона, би трябвало да е особняк, ако не изпита възхищение от тази картина. Но никой не би казал, че това е само субективно, че Рафаеловата мадона не е обективна. Защото става въпрос не за това, че не трябва да изпитваме симпатия или антипатия в душевността, ако гледаме нещо обективно, а за това да не пречим на обективното чрез нашата субективност. Когато,

естествено, признаем нещо за това, че ни пасва да приемем нещо за обективно, тогава не сме обективни, защото в този случай приемаме нещо, понеже ни харесва. Но когато пред нас се представи нещо като такива знания и ние изпитаме възхищение, тогава това възхищение съвсем сигурно не нарушава обективността на знанието. Това е същественото при антропософските духовнонаучни познания, че те ангажират не само нашия разум, нашата глава, а цялото ни човешко същество. И който все повече и повече опознава истини, които се отнасят до живота на човека между смъртта и новото раждане, при него се ангажират чувствата, а след това и волята. Това означава, че човекът се прониква с импулси за дела чрез това, което той узнава от духовните светове. Тук, на Земята, той се чувства като изпълнител на това, което е бил в духовния живот между смъртта и новото раждане.

Така произлизащото от изживяната антропософия има сила да изпълни целия човек, както някога инстинктивното ясновидство е изпълвало целия човек, т.е. инстинктивната връзка с духовния свят, съществувала при древното човечество.

Чрез какво днес сме станали такива интелектуалисти и защо древните хора не са били такива? Защото древните хора са познавали произлязлото като насоки от целия човек. Днес човекът учи например геометрия. Там му става ясно какво е вертикалът. Само че това, което е вертикал, се носи, не може дори да се каже, във въздуха, а се носи така в идеалното, но не се познава взаимовръзката. Човекът никога не би стигнал до чувството за вертикала, ако в течение на своя живот сам не би се изправил, така че това, което представлява вертикалът, той го чувства в процесите на своите движения. И каквото така се изживява от целия човек, го съизживява и главата му и го превръща в мисълта за вертикала. По същия начин това, което човекът изживява в разтварянето на ръцете, се превръща в изживяване на хоризонталната линия. Човекът, който първоначално е бил деен в душевния си живот като цял човек, постепенно се ограничава до главата, която може да

си представя всичко само образно. И как го прави главата на човека? Да, когато вървя, аз живея различно от когато карам кола. Тогава се движи колата, а аз не се движа. Така прави всъщност и главата на човека. Тя е мързелива, има своя носител в моя организъм и се оставя да бъде носена, тя остава спокойна, както когато аз седя във влака. Затова всичко става образно, абстрактно. До тази абстрактност сме стигнали в течение на земното съществуване. Ние трябва обаче отново да стигнем до това, което ни оставя да обхванем духовността в битието. А тогава то ще обхване целия човек. Това е обратният процес на този при древния човек, но чрез този обратен процес ние отново можем да стигнем до изследване на целия човек. По този начин ще стигнем до една култура, която отново ще изпълва целия човек.

Има хора, които днес чуват какво може да се представи от страна на науката за духа и казват: «Там има особени хора, които днес оповестяват една духовнонаучна истина и смятат, че тя е необходима за човечеството. Ние не се съмняваме, че може да е истина, че има такива светове, за които говори науката за духа, но какво ни засягат те? Можем спокойно да изчакаме да умрем и тогава ще видим какво е вярно. Защо тук да се напругаме да разбираме какво има в духовния свят?» Но нещата не стоят така. Когато човек иска да узнае какво означава духовното познание – именно това, което в съобщенията на духовния изследовател може да се разбере от здравия човешки разум, – той най-добре успява да го опознае, когато от страна на духовното изследване му се обясни как се постига първата степен на надсетивното, имагинативното познание. За него искам да кажа няколко думи.

Както човекът живее обикновено, той има съзнание само за настоящето. Това съзнание той го има чрез своето физическо тяло. То е в пространството. Пространството се представя в настоящето с неговите три измерения. Оттам човекът винаги има съзнание за настоящето. А когато някой има спомен, той има спомен в настоящето, той не се вживява

в това, което е изживял преди десет години, а само в образа на изживяното тогава. Затова споменът е подобен на сянка и е абстрактен (отделен от реалното изживяване). Ако човек сериозно прави упражненията, описани в книгата «Как се постигат познания за висшите светове» относно постигането на имагинативното съзнание, се стига дотам не само да се живее в настоящето, а постепенно да се преодолее сянката на спомена и човек да живее в своите предишни изживявания, така че през 1922 година да изживее случилото се през 1911 година така, както го е изживял тогава. И който направи особено усилие да живее в мислите – това не е живот в абстракции, а напълно в конкретното, чрез което се стига дотам да се схване как животът в мисли донася съдбоносни обрати и всичко възможно, дълбока симпатия и антипатия, както иначе само грубият материален земен живот, – той стига и дотам, да изживее своето времево тяло, както с обикновеното съзнание изживява своето пространствено тяло. Ако например си порежа палеца, боли, и в главата си аз нямам само спомена за тази болка, понеже главата стои далеч от палеца, а имам непосредствено изживяването усещане на болката. Разбира се, главата е пространствено свързана с палеца, но времето не се изживява така. Ако като тридесетгодишен човек аз си спомня това, което съм изживял като седемнадесетгодишен, откогато съм се отдалечил във времето, това е избледняло. Колко силно е било изживяването на болката, когато преди тринадесет години сте загубили някой обичан човек, в сравнение със спомена сега? Но който стигне чрез упражненията, описани в «Как се постигат познания за висшите светове» до имагинативното познание, така че да може да живее в мисли, именно в чистите, свободни от сетивността мисли, както съм описал във «Философия на свободата», тогава, както тук живее във всяка част на пространственото си тяло, там ще живее едновременно и с всичка сила във всяка част на своето времево (етерно) тяло. Когато като петдесет или шестдесет годишен или дори като осемдесетгодишен човекът се пренесе не само

пет години назад – защото настоящото битие се простира над целия живот, – се вижда, че човекът се намира непосредствено във всеки отделен момент. Само че това присъствие си го изкупуваме чрез беглостта (чрез сянката на спомена – бел. пр.). Ако сте в състояние живо да имате някакво изживяване, случило се през осемнадесетата си година, то не изчезва така бързо като сън, но вие не можете да го задържите. Трябва да го забравите. Като духовен изследовател човек би изпаднал в доста неприятно положение, ако няма друга помощ. Могат да се изградят условията, при които да се възприеме нещо от етерния свят, но то веднага се забравя. Затова трябва да си помогнем по различни начини. Подробености за това описах в «Как се постигат познания за висшите светове», за да не се изплъзне веднага това, което по този начин човек придобива като духовно-етерно съзерцание. То изчезва съвсем сигурно след няколко дни и това, което човекът носи като свое етерно тяло след смъртта си, също изчезва много бързо.

Човекът опознава цялата същност на етерното от това изживяване, както сега го описах. Нещата, които се описват за живота след смъртта, не са измислени, а са спечелени от едно живо познание. Когато обаче искаме да използваме помощ, никога не е достатъчна само дейността на главата. Аз не се боя да говоря за собствения си опит, когато забелязах колко бегли са такива изживявания в етерния Космос. Колкото и човек да съзерцава, трябва да прибегне до нещо друго, за да разкаже след една седмица своите изживявания на други хора. Но тази помощ не идва от способностите на главата. Подходящо се оказва да се записва изживяното, още докато то не беше изчезнало, така че дейността не беше предизвикана от главата, а чрез пишещата ръка. В този случай не става въпрос за медиумистично писане, не и просто да се запишат нещата. Записването – също и след лекциите – е нещо извънредно не-симпатично и без човек да стои в духовната област. Но човек си помага, като фиксира изчезващото, фиксира го, като участва целият организъм, както иначе когато рисува или чертае.

Тогава то остава в собствения организъм, не е нужно отново да се усвоява. Става въпрос само да се фиксират нещата. Но за това не помага главата. Ако сте духовен изследовател, не можете да фиксирате с помощта на главата. Вие трябва да фиксирате изживяното чрез нещо, което ангажира целия човек. Такова средство би било, когато записвате изживяното. Но не се съобразявайте с това, че внасяте интелектуална дейност, важна е само дейността на писането. Можете да си направите символична скица или нещо подобно.

От това виждате колко е свързано с целия човек това, което трябва да стане, за да се пренесе съзерцанието от духовния свят в обикновените представи (мисли). Когато обаче бъде пренесено, то може да се сподели с други хора, които не виждат духовно и те могат да го разберат с обикновения си здрав човешки разум чрез същите представи, чрез които то им е било поднесено. Тогава те имат същите представи за това, което им представя ясновидецът. За да се открият духовнонаучните истини, са необходими ясновидските способности. За да се живее с тези истини, е необходимо само здравословното разбиране на разказаното.

От изложеното тук виждате още нещо. Това, което човекът представлява духовно в етерното си тяло, не живее в пространството, а във времето. Разгледайте физическия организъм, например очите, с които виждате видимите неща. Затворите ли очите, не ги виждате. Когато поглеждате духовния човек, той е в известна степен цял поток, който преминава от живот на живот, който ту живее в битието между смъртта и новото раждане, ту във физическия живот между раждането и смъртта, и пак обратно и т.н. Това е едно единство. Хората от древните времена са внасяли инстинктивно ясновидство в земния си живот, т.е. взаимовръзка с духовния свят чрез самите природни сили, и то така се е преобразявало, че отново са могли да го пренесат през смъртта. Знанието за духовността не е трябвало да изчезне. При по-новото човечество също не бива да изчезне. Тук на Земята човек трябва да си усвои

знанието за духовността, защото самият той представлява един непрекъснат поток. Когато сте напуснали един земен живот, в който нищо не сте знаели за духовното, за духовния живот, това е същото, както ако извадят очите от физическия ви организъм. Защото, каквото тук, на Земята, си спечелите като знание за духовния живот, това ви принадлежи, то е вашето око, с което ще «виждате» по-късно между смъртта и новото раждане. А ако тук, на Земята, останете в «мрака» по отношение на знанието за духовния живот, тогава след смъртта нямате очи и ще преминавате в живота между смъртта и новото раждане като през тъмна долина. Защото тези очи трябва да ги получите чрез това, което сте постигнали тук. Вие изваждате очите на духа, когато изключвате знанието за духовния свят.

Това е знание, което трябва да проникне в човечеството. Сега, когато старото инстинктивно съзерцание на духовността напълно е потиснато, на човечеството трябва да му стане ясно, че по пътя, по който се стреми да се движи антропо-софското движение, отново трябва да бъдат придобити органи за духовния живот. Не става въпрос да си кажем: «Ние ще чакаме смъртта, за да разберем духовните светове, сега още не ни трябва да се напругаме, защото след смъртта ще видим какви са те.» Сигурно ще ги видим след смъртта, но душата ще се намира като в тъмен затвор, ако тук, в живота между раждането и смъртта, не си изградим очите за живота в духовните светове. От това можете да разберете колко неправилно е, когато човекът си повтаря като догма, че не се нуждае да се погрижи за надсетивното битие още в земния си живот. Защото ние все повече ще живеем във време, когато своя надсетивен дълг към мирозданието изпълнява в истинския смисъл на думата този човек, който казва: «Тук, в живота между раждането и смъртта, трябва да изградиш духовните си очи, за да не е тъмно около теб в духовния свят след смъртта, а да можеш да изживееш също и светлината, която ще е наоколо.

Когато преди известно време говорих тук, в този кръг,⁴⁵ представих от определена гледна точка човека с неговите отношения към духовния свят и завърших, като казах, че от всичко това виждаме как в настоящата епоха сме стигнали до точката, където трябва да се формира ядро от хора, които разбират необходимостта от духовнонаучното познание. От това, което казах днес, можете още повече да разберете тази необходимост. Днес живеем в епоха, когато светлината на духовния свят иска да се разкрие също и по време на земния живот. Не бива да ѝ затваряме вратите и прозорците, през които тя иска да влезе. Ние трябва да позволим да навлезе светлината на духовния свят, заради земния живот, трябва да я пуснем да навлезе заради живота, който изживяваме между смъртта и новото раждане. Човекът трябва да чуе гласовете, които говорят на човека от духовния свят по духовен начин и да си каже: «Време е човекът да възприеме светлината на духа, да чуе гласа на духа.» И ако сме се запознали с това, което по този начин може да се приеме от духовнонаучното познание като необходимостта на времето, тогава в такава работна зала цари правилната нагласа, когато човек се чувства задължен да води човечеството към разбирането, че сега е времето да се види светлината на духа, да се чуе и разбере гласът на духа.

Нека да останем заедно с тези мисли, чувства и преди всичко с тази нагласа и да се държим заедно във времето, когато ще бъдем пространствено разделени. Това е, което искам да ви кажа като поздрав, с пожеланието да оставим като повод това, което можем да обсъдим заедно, когато съдбата ни събира, да остане в нас като мисъл, като взаимна принадлежност, която е в духовното и когато сме пространствено разделени! Въпреки това, присъединявам и желанието скоро да ми бъде възможно да допълня изложеното днес пред вас.⁴⁶

⁴⁵ Не може да се установи за коя лекция става въпрос, защото изнесените по това време лекции в Берлин са били само частично записвани.

⁴⁶ Рудолф Щайнер изнася само още една лекция в Берлинския клон, и то на 23 май 1923 г. Тази лекция е публикувана в том «Човешката душа в нейната

ЧОВЕКЪТ И НАДСЕТИВНИТЕ СВЕТОВЕ. СЛУШАНЕ, ГОВОРЕНЕ, ПЕЕНЕ, ВЪРВЕНЕ, МИСЛЕНЕ

Щутгарт, 09 септември 1922 г.

Последния път⁴⁷ можах да ви говоря за някои духовни факти, отнасящи се до отношението на човека към надсетивните светове, бих могъл също така да кажа, за отношението на човешкото земно съществуване към съществуването между смъртта и новото раждане. Защото от човешката гледна точка е така, че животът на човека между раждането и смъртта, чрез неговото впитане във физическо-сетивния свят, представя главно този физическо-сетивен свят, но животът на човека между смъртта и новото раждане, понеже е изцяло вплетен в духовния надсетивен свят, гледано от човешката гледна точка, представя именно надсетивния свят.

Днес бих желал да продължа това разглеждане с някои други факти и няколко важни човешки изисквания. Чрез антропософската наука за духа можем преди всичко много добре да осъзнаем как за човека, намиращ се във физическия свят, този физически свят е истинско отражение на надсетивния свят. Когато разглеждаме минерала, не можем да кажем, че както застава пред нас, той е непосредствено образ, отражение на надсетивното. Какво е той, можете да почерпите от моята книга «Теософия». При човека обаче можем да кажем, че в много отношения той не може да бъде разбран от това, което виждаме около нас във физическо-сетивния свят. От намиращото се около нас във физическо-сетивния свят можем да разберем защо формата на солта е кубична. Разбира се, такива неща днес са още напълно неясни за науката, но от това, което науката вече прозира, може да се каже, че един кристал от сол може да бъде разбран от това, което може да се изследва не-

взаимовръзка с божествено-духовните индивидуалности», Събр. съч. 224.

⁴⁷ Виж лекцията от 4 декември 1922 г. в този том.

посредствено в областта на сетивно-възприемаемото. Човешкото око или ухо не могат да се разберат от възприемаемото с физическите сетива от физическо-сетивния свят. Човекът си е донесъл като залогба чрез раждането както вътрешната форма, така и външната конфигурация на окото или ухото, той не ги получава чрез силите, които действат при оплождането или в тялото на майката. Но всичко, което в това отношение не се разбира, се натъпква в думата «наследственост». С това обаче човек се отдава на една илюзия. Защото истината е, че във вътрешното формиране на окото или ухото има нещо заложено, в известен смисъл предварително изработено в духа по времето на предземното човешко съществуване, и то заедно с висшите духовни същества на висшите йерархии. Между смъртта и новото раждане човекът си изработва физическото тяло в духовна форма, като духовен зародиш, и след като в известен смисъл го е смалил колкото е необходимо, той го потапя във физическата наследствена линия. И чрез това духовното се изпълва с физическо-сетивна субстанция и става сетивно-физически зародиш. Но цялата форма, вътрешната форма на окото и ухото са се породили от работата, която човекът извършва между смъртта и новото раждане заедно с надсетивните духовни същества. И затова можем да кажем, че когато разглеждаме човешкото око, не бива да твърдим, че то е разбираемо както кристалът на солта от това, което можем да възприемем сетивно около нас, или също, че ухото е разбираемо от сетивно-възприемаемото, намиращо се около нас. А трябва да кажем: «Искаме ли да разберем човешкото око, искаме ли да разберем човешкото ухо, трябва да се обърнем към онези тайни, които можем да изследваме в надсетивния свят, трябва да сме наясно, че човешкото ухо например – нека да останем при него – е образувано от страна на надсетивния свят и едва когато е формирано, неговата сетивна задача да чува тонове и звуци по физичен начин започва във въздушната сфера, изобщо в земната сфера. Ние можем да кажем, че в това отношение човекът е отражение на процесите и същностите

на сетивния свят.

Нека да разгледаме това нещо в неговите детайли. Когато наблюдавате човешкото ухо в неговото вътрешно формиране, след като сте преминали през ушния канал, първо виждате така нареченото тъпанче. Зад това тъпанче се намират малки, микроскопично малки костици. Външната наука говори за чукче, наковалня и стреме. По-нататък след тези костици стигаме до вътрешното ухо. Не искам изчерпателно да говоря за конфигурацията на вътрешното ухо. Но още дадените от външната наука означения, които имат тези мънички костици зад тъпанчето, показват, че външната наука няма никакво понятие от това, което всъщност става там. Когато се прозрат нещата с антропософската наука за духа, тогава това, което повече се намира във вътрешната част на вътрешното ухо – сега искам да започна разглеждането от вътре навън – и което науката нарича стреме, изглежда като преобразено, метаморфозирало човешко бедро с неговото прикачване към ханша. А това, което науката нарича наковалня, тази малка костица изглежда като преобразена капачка на коляното, и това от тази наковалня, което е насочено към тъпанчето, изглежда като преобразена подбедрица със стъпалото. А стъпалото при ухото не се опира в този случай на земята, а на тъпанчето. Действително имате един човешки член във вътрешността на ухото, който е преобразен крайник. Можете да кажете надлакътница, само че при ръцете капачката на коляното не е оформена, липсва наковалнята. Можете да кажете, подлакътницата – друга малка ушна костица, която се опира на тъпанчето. И както с двата си крака усещате земята, така с крачето на малката ушна костица докосвате и чувствате тъпанчето. Само че вашият земен крак, с който вървите, е грубо формиран. Там грубо чувствате земята със стъпалото, докато с тази ръка или с този крак, който имате в ухото, непрекъснато докосвате финото трептене на тъпанчето. Продължете ли навътре, откривате така наречения ушен охлюв. Този ушен охлюв е изпълнен с течност. Всичко това е необходимо за

чуването. Това, което крачето докосва при тъпанчето, трябва да бъде продължено до лежащия в ушната кухина охлюв. Над бедрата ни се намира скутът с вътрешните органи. Охлювът в ухото е всъщност много хубаво формирани вътрешности, преобразени вътрешности, така че можете да си представите, че вътре в ухото в действителност лежи един човек. Главата е положена в собствения ни мозък. Ние изобщо носим в нас няколко повече или по-малко метаморфозирали човеци. Там лежи един от тях.

Да, какво всъщност е налице там? Който не изучава развитието на човека само чрез грубата сетивна наука, а знае, че човешкият зародиш, формиран в тялото на майката, е съответствие на предшествалото в предземния живот, той също знае, че през първите стадии на ембрионалното развитие е най-изявена главно главата. Останалото са малки заложби на органите. Заложбите, които са като кочанчета и които стават по-късно човешките крака и стъпала, ако опира само до вътрешните възможности, до зародиша в майчиното тяло, биха могли всъщност да станат един вид уши. Те наистина имат заложбата да станат уши. Това означава, че човекът може да расте така, че не да има тук и тук ухо, а да има едно ухо надолу. Това е парадоксално казано, но този парадокс е пълната истина. Човекът би могъл да стане ухо и надолу. Защо той не става ухо надолу? Защото в определен стадий още на зародишното му развитие той изпада под влиянието на гравитацията. Гравитацията, която оставя камъка да пада на земята, която означава тежестта, тази гравитация тежи върху това, което иска да стане ухо, преобразува го и от това се формира целият долен човек. Под въздействието на земната гравитационна сила ухото, което иска да порасне надолу, става долния човек. Защо ухото не прави от своите ушни костици хубавички крака отляво и отдясно? Защото поради положението на човешкия зародиш в майчиното тяло ухото е предпазено да изпадне в областта на гравитационната сила така, както кочанчетата на крачетата. То не попада в областта на гравитационната сила.

Поради това ухото запазва още и това, което е получило като заложба в предземното съществуване в духовния свят. То е чисто отражение на тези духовни светове. Но какво има в тези духовни светове? За това често съм говорил. Музиката на сферите е една реалност и щом навлезем в духовния свят, лежащ зад душевния свят, ние попадаме в един свят, който живее в звуци, тонове, мелодии, хармонии и съзвучия. И от тези съзвучия и тонове се формира човешкото ухо. Затова можем да кажем, че в нашите уши имаме спомен за духовното си предземно съществуване. В долната ни човешка организация сме забравили предземното съществуване и организъмът се е нагодил към земната гравитационна сила, към всичко идващо от тежестта. Така че, ако правилно разберем формирането, изграждането на човека, винаги ще можем да кажем, че някоя органична система показва как се е нагодила към Земята, но друга органична система показва, че още е останала нагодена към предземното съществуване. Представете си, че и когато вече сме родени, продължим това, което е заложено още в зародишното състояние. Да стоим изправени, напълно да се поставим в гравитационната сила, да се ориентираме в трите измерения на пространството се учим след като вече сме се родили. Но ухото се изтръгва от тези три измерения на пространството и запазва разчленяването, нагаждането в и към духовния свят. Като хора ние винаги сме така оформени, че отчасти сме жив паметник за това, което заедно с висшите същества сме правили между смъртта и новото раждане, от друга страна, свидетелство сме за това, че се вчленяваме в земното битие, където цари гравитационната сила, тежестта. Такива преобразувания обаче не протичат само в посоката, която посочих сега, а също и в обратна посока. С краката си вие ходите по земята. И вие ходите, извинете, към по-добри и към по-лоши дела. Но в края на краищата за движенията на краката на Земята първоначално е все едно дали човек върви към добри или към зли дела. Но както е вярно, че от заложба за ухо долният човек се е преобразувал в това, което

стои на Земята с двата си крака, също така е вярно, че всяка моралност, предизвикана чрез вървенето, дали сте отишли към добри или зли дела, се преобразува в звуци и тонове, след като човекът премине през портата на смъртта – не веднага, но след известно време.

Да предположим, че човекът е вървял към извършването на едно зло дело. Тук е най-много така, че можем само да отбележим как се движат краката. Но към движенията на краката е залепено злото дело, когато преминавате през портата на смъртта. Там всичко, свързано с движението на краката, след като човекът е напуснал физическото тяло и е отделил етерното тяло, се преобразува в духовния свят в дисонанс. А целият долен човек се преобразува обратно в главова организация. Начинът, по който се движите тук, на Земята, когато вземем под внимание моралните нюанси, се превръща след вашата смърт в организация на главата. И с тези уши вие чувате как сте се държали морално тук в земния свят. Вашата моралност е красива музика, а вашата неморалност става грозна музика. И от хармоничните или дисхармоничните тонове се пораждат думи, изговорени от висшите йерархии като съдии над вашите дела, които се чуват от вас.

Така от самия човек можете да видите как чрез промяна и преобразуване става преходът от духовния свят към сетивния и отново от сетивния към духовния свят. Вашата организация на главата се изчерпва в сегашната земна инкарнация. Тук тя е затова, за да възприема духовното вътре в сетивността. Но главата се разпада след смъртта. След смъртта останалият човек отново се преобразува духовно в глава, в организация на главата и този друг човек в следващия си земен живот отново става глава. Така още в човешката форма се отразява фактът на повтарящия се земен живот. Никой не разбира главата на човека, ако не я разгледа като преобразуване на тялото от предишния земен живот. Никой не разбира сегашното тяло, ако не вижда в него зародиша на главата в следващия земен живот. А за пълното разбиране на

човека е необходимо прозирането на това, което възприемаме сетивно с възгледи за надсетивното.

В тази посока можем да изложим още конкретни неща. Последния път, когато говорих тук пред вас, казах, че във времето между смъртта и новото раждане човекът изживява състоянието, че в своята вътрешност той изцяло става едно със съществата на висшите йерархии. Там той всъщност забравя себе си. Той сам е висшите йерархии. Но той не би се завърнал никога към себе си, ако не би могъл да угаси в себе си това чувстване на висшите йерархии. Тогава в известен смисъл той излиза извън себе си, но именно чрез това се връща към себе си. Тук, на Земята, се завръщаме към себе си, когато се откъснем от външния свят и се концентрираме навътре в нас. Между смъртта и новото раждане се връщаме към себе си, когато се абстрахираме от това, което е в нас – именно висшите йерархии – и тогава се връщаме към самите нас. А силите, които ни остават от това връщане към себе си, са силите на спомнянето, на паметта. Силите, които ни остават от свързането с другите същества на висшите йерархии, са моралните сили, силите на любовта, чрез които, обичайки, на Земята разстиламе над другите същества нашето собствено същество. Така че в способността да обичаме тук, на Земята, имаме отзвук от живота в единство с висшите йерархии, а в спомените, в паметта имаме отзвук на другото състояние, в което сме между смъртта и новото раждане, между освобождането ни от висшите йерархии и връщането към самите нас.

Още последния път посочих, че това е нещо подобно на дишането. Ние трябва да вдишваме, да се оживим, ние издишваме, така да се каже, смъртен въздух, защото в това, което се издишва, не може да се живее. Така дишаме в известен смисъл духовно в света между смъртта и новото раждане. Ние се сливаме със съществата на висшите йерархии и отново ги напускаме. Тук, на тази Земя, имаме един отзвук на това, бих казал, небесно дишане. В това, че

на Земята можем да вървим, ние се нагаждаме към гравитационната земна сила. Това е тежестта, преобразуваното ухо, както казах. По подобен начин чувстваме, когато правилно можем да наблюдаваме как в нашия говорен апарат, апарата за пеенето, имаме преобразуването на заложеното в духовния свят, в който живеем в предземното съществуване. Тук, на тази Земя, ние първо нагаждаме нашите говорни органи на човешкия говор. В заложбата между смъртта и новото раждане ние поемаме в нас Логоса, Мировото слово, Мировия говор и от този мирови говор е формиран и целият ни говорен апарат. Както простиращото се надолу ухо го преобразуваме в апарат за ориентиране и вървене, така, но не толкова силно, преобразуваме и говорния и певческия орган. При ухото остава само вярно отражение, бих казал, на това, което се е образувало в духовния свят в предземното съществуване; при говорния орган нещата се намират по средата. Ние се учим да говорим едва на Земята. Но това всъщност е една илюзия. В действителност Мировият говор образува нашия ларинкс и всичките ни говорни и певчески органи. Само че ние забравяме Мировия Логос, когато се приближаваме към Земята и преминаваме през ембрионалния живот. А това, което е навлязло в несъзнателното, го опресняваме тук, когато си усвоим човешкия говор.

Но в този човешки говор в действителност е ясно възприемаемо както земното, така и формираното от духовността. Ние не бихме могли да изговаряме никакви консонантни звуци, ако не бихме могли да се нагодим към нещата от външния свят. В консонантите имаме винаги репродукция на това, което ни предлага външният свят. Който има усещане за това, ще почувства как един консонантен звук напомня нещо ъгловато, друг – на нещо кадифено. В съгласните имаме нещо, в което ние се нагаждаме към формите, към фигурите на външния свят. В гласните изразяваме нашата собствена вътрешност. Който каже *А*, знае, че нещо в душевността му живее като учудване, възхищение, изразяващо се в *А*. В

О също има нещо вътрешно и всяка гласна изразява нещо вътрешно душевно.

Някога ще има проникната с духовността интересна наука, която ще констатира, че в езиците, в които преобладават съгласните, хората могат много по-малко да бъдат обвинени морално, понеже са много по-малко отговорни за своите дела, за разлика от езиците, където преобладават гласните. Защото гласните са отзвук от нашия взаимен живот с духовните йерархии. Това го донасяме с нас и го внасяме тук, на Земята. То остава в нас и е наше собствено откровение. В съгласните ние се нагласяме към външния свят. Светът на съгласните, консонантите е земен. И представим ли си някакъв език, който има само съгласни, той би бил такъв, за който един посветен би казал: «Той е подходящ за земното, искаш ли да имаш небесното, трябва да прибавиш гласните. Но внимавай, защото тогава ще си отговорен пред божественото, което не бива да третираш така профански, както съгласните.»

Това са направили старите евреи. Те само са загатнали гласните, а са писали съгласните. Накратко, в нашия език звучи заедно небесното и земното. И отново виждаме как нещо, което принадлежи към средния човек, същевременно се подрежда в две посоки, към небесното и към земното. Главата е изцяло обърната към небесното, останалият човек – към земното, но се стреми към небесното, и то така, че той става глава, когато премине през портата на смъртта. Средният човек с дишането, в което се включва пеенето и говорът, свързва небесното със земното. Оттам този среден човек във всяко отношение е предимно свързан с изкуството, което винаги свързва небесното със земното. Така можем също да кажем: «Когато наблюдаваме развиващия се човек, виждаме, че той се ражда без ориентация в света, не може още да върви и да стои. Той има заложбата да се постави в гравитационната сила, получил я е още преди раждането, като гравитационната сила го е завладяла извън главата. Ушите и очите са се изплъзнали от гравитацията. Ориентирането ни в пространството

се отразява в изправянето и стоенето. Ние ги учим, след като сме вече родени. От духовния свят още не сме поставени така, че напълно да се ориентираме в пространството. Ако бихме били така ориентирани, може би на Земята щяхме да спим, защото в края на краищата ушните костици, които представляват крака, лежат хоризонтално. Ние бихме могли само да спим, но не да вървим. Подобно би трябвало да кажем и за очите. Следователно това, което трябва да научим докрай тук, на Земята, е нагаждането на полученото в духовния свят в предземното ни съществуване към гравитационната сила на Земята. Второто, когато учим говора и пеенето, е нагласата към обкръжението около Земята. И след това се учим и да мислим. Защото ние действително не сме ориентирани за вървене и стоене, не говорим, и сме родени и без да мислим. Защото не може да се каже, че малките деца вече могат да мислят. Тези три неща ги научаваме докрай на Земята. Но всичките тези неща представляват метаморфозирали други способности, които сме имали в предземното съществуване. И трите се показват като живи паметници на това, което е било заложено в предземното съществуване по духовен начин.

Последния път ви показах, че спомнянето тук, на Земята, е отзвук на оставането при себе си в духовния свят. Любовта във всичките си форми е отзвукът на нашето разливане в света на висшите йерархии. И сега остават телесните ни способности вървене, говорене, пеене и мислене – предразсъдък е, ако се вярва, че мисленето на Земята е духовна способност; земното мислене е изцяло свързано с физическото тяло, също както вървенето, – така че най-превъзходните телесни способности ги имаме като преобразуване, като метаморфоза на духовното. Най-превъзходните ни душевни способности, спомнянето и любовта, са преобразуване на духовното. А какво духовно имаме на Земята? Това е именно сетивното възприятие. Че ние виждаме, чуваме, миришем, вкусваме и т.н., дължим на сетивното възприемане и органите на това сетивно възприемане, които лежат на периферията на нашия

организъм, се формират от най-висшите духовни региони. От хармонията на сферите произхожда ухото. То е толкова силно формирано от хармонията на сферите, че остава опазено от гравитационната сила. И полагаането на ухото в течността целъ ухото да бъде запазено от гравитационната сила. Ухото е така положено в течността, че гравитацията не го достига, то наистина не е земен гражданин, а в цялата си организация е гражданин на най-висшия духовен свят. Също окото и останалите сетивни органи. Ако разгледаме тялото при вървене, говорене, пеене и мислене, там имаме преобразуването на духовното в земното битие. Ако разгледаме душевното, спомнянето и любовта, имаме преобразуване на духовното в предземното битие. Ако разгледаме сетивата, те са точно преобразуването на най-висшата духовност в предземното битие.

Тук е мястото, където с антропософската наука за духа, от една страна, свързваме с Гьотеизма това, което Гьоте е знаел, където ние обаче продължаваме напълно в стила на Гьоте. Често съм цитирал казаното от Гьоте: «Окото е създадено от светлината за светлината»⁴⁸. Да, но не от светлината и за светлината, която виждаме. От светлината, която виждаме, не може да се изгради окото със своите вътрешни формиращи сили. Но вземете един човек, едно човешко лице. Вземете това човешко лице, благородно чело, изпъкнал навън нос, очите, физиономията. Да прибавим жестовете. Ако бихме снимали всичко това пространствено, бихме получили формите. Но когато погледнем един човек, не сме доволни, че можем пространствено да снимаме формите, а през пространствените движения на жестовете ние търсим душевното, лежащо зад тях. Слънчевата светлина идва към нас. Навън е Слънцето и слънчевата светлина идва към нас. Това е предната страна. Задната страна на слънчевата светлина, духът на слънчевата светлина е отзад. В тази душа и в този дух се намираме между смъртта и новото раждане. Там светлината е нещо друго.

⁴⁸ Гьоте във въведението към «Проект за Учение за цветовете».

Когато говорите за поглед и имате предвид душевното, което идва срещу нас от очите, всъщност имате предвид това, което се намира в душевността зад окото. Щом сега говоря за духовното в светлината, също имам предвид това, което в Слънцето лежи отзад. То е духът на светлината, то е душата на светлината. Готовото око вижда предната страна на светлината, физическото. Но окото се образува от духовното, от душевното на светлината, от това, което лежи отзад. Така би трябвало да кажем, ако разбираме Гьотевото изречение: «Окото вижда светлината, но е изградено чрез душата, чрез духа на светлината, преди то да приеме физически образ тук, на тази Земя.»

В целият човек виждаме преобразената духовна същност, която отново се връща назад. Със смъртта вие предавате физическите си сетивни органи на Земята. Но това, което живее във физическите сетивни органи, свети между смъртта и новото раждане и става вашето взаимно съществуване с духовните същества на висшите йерархии. И сега разбирате, доколко земният звучащ свят е физическият отблясък на небесните хармонии на сферите и как човекът не е резултат на тези земни сили, а е резултат на небесните сили и се поставя сред тези земни сили. Ние виждаме как той е поставен. Той би станал ухо надолу и би трябвало, ако остане в тази ситуация, не да върви, а да има някакъв друг вид на движение, щеше да се движи по вълните на мировите хармонии, както в малкото копие на ушните костици се движи по вълните на тъпанчето. С ушите се учим да чуваме, с ларинкса и органите в гърлото до устата се учим да говорим и пеем.

Да речем, вие чувате някаква дума: «дърво». Можете сами да изговорите думата «дърво» и свързвате някакъв смисъл с нея. Какво означава, че чувате думата «дърво»? Това означава, че във вашите уши, в органите, които са отразени небесни дейности, живее по начина, както описах, това, което изговаряте с простата дума «дърво». Вие можете да кажете думата «дърво». Какво означава това, че можете да изговорите

думата «дърво»? Това означава, че земният въздух преминава през ларинкса и гърлените органи до устата и така нататък в такава формация, че думата «дърво» може да се прояви. Това обаче е второто ухо по отношение на слушането. Третото обаче е нещо друго, което не се взема достатъчно под внимание. Когато чувате думата «дърво», тихо я изговаряте с етерното си тяло – не с физическото си тяло, а с етерното. И през така наречената евстахиева тръба, която отива от устата в ухото, думата «дърво» звучи етерно срещу идващата отвън дума «дърво». Иначе бихте чули това и то би било нещо си. Вие го разбирате поради това, че идващото отвън го произнасяте чрез евстахиевата тръба. И когато трептенията отвън се срещнат с трептенията отвътре и се слоят, вътрешният човек разбира това, което идва отвън.

Виждате как чудесно се преплитат нещата в човешкия организъм. Но с това е свързано още нещо и то е следното. Представете си, че имате намерението да опознаете човека по отношение на ушната му организация, очите, носа и т.н. Добре. Вие си казвате, че науката е напреднала грандиозно и този напредък на науката днес струва малко скъпо, но може да се купи, когато човек има необходимите пари. Тогава си купува учебник по физиология или анатомия, в зависимост от това дали иска да изучи изграждането или функциите, или се записва в Университета и слуша какво се казва за очите или ушите. Така можете много да научите, но аз вярвам, че при това душата ви ще остане в известен смисъл студена. Така е наистина, тя остава студена. Чуйте да ви се опише ухото от външната физиология. Вашата душевност остава студена, не се ангажира. В това отношение нещата са съвсем обективни. Но когато аз ви опиша нещата, както описях сега как се получава разбирането на думата «дърво», как ухото е копие на небесната дейност, бих искал да видя тази душа, която при това не се вълнува, не чувства прекрасното в това, не усеща нищо при такова изложение. Човек би трябвало наистина да е вътрешно изсушен, ако от такова изложение – разбира се,

то днес е несъвършено, би могло да се разкаже по-добре и тогава ще изпъкне още по-силно – човек не изпита възхищение пред света и поставянето на човека от духовния във физическия свят.

Това е, което има да каже антропософската наука за духа. Тя представя нещата също така обективно, както другата наука. Защото няма нищо внесено субективно, когато описвам, че ухото е формирано от небесните сфери. Но същевременно бива ангажирано чувството, душевността. Вторият член на човешкия душевен живот, който е в тясна връзка с това, какво представляваме като цял човек, бива ангажиран при това. С други думи това, което главата постига чрез такава наука, същевременно ангажира и сърцето. Чрез това антропософската наука за духа стига до сърцето на човека, тя не е само наука на главата, а е наука, която навлиза в сърцето; не изпълва само главата, а изпълва човека, който има кръвообращение и сърце. И ако приемете сериозно това, което казах, когато движим краката си, да, днес може да се изследва механизмът на движението на краката, но вземете един учебник по физиология и изучете механизма на движенията на краката. Едно със сигурност няма да бъде развълнувано при вас – чувството за отговорност. В момента, когато узнаете, че това, което е добро или зло и към което краката ви носят, след смъртта ви пресреща от божествените светове като хармония или дисхармония и прозвучават насреща ви оценките на вашите дела, в същия момент знанието за човека се придружава от чувството на отговорност, което придружава след това волевите действия. И не само нашите чувства, но и нашата воля се ангажират от това, което също така обективно учим първо за главата, както външната наука. Но то навлиза в чувстващия и във волевия човек. Оттам антропософската наука за духа говори на целия човек, докато сега ние все повече разглеждаме като знание това, което ангажира само главата. Но това, което говори само на главата, оставя душевността студена и изобщо не ангажира волята.

Ние се намираме вече в тази криза. Затова е необходимо чрез целия човек да се постигне и знанието за надсетивните светове. Още като се издигнем към имагинативното познание, трябва дейно да постигнем това имагинативно съзнание.

Човек си спечелва обикновеното познание в някои кръгове, които са особено подходящи да го направи. То се постига и се запазва в паметта. Стигнем ли чрез такива упражнения, каквито описвам в книгата «Как се постигат познания за висшите светове», до постигането на имагинативни познания, или ако някой човек е предразположен да му бъде даден духовно-понятийният свят като залогба, както описох в книгата си «Гьотевият мироглед», намира ли се той поради това в етерното познание, което същевременно е изживяване, тогава човек не се отдава така пасивно на света. Духовнонаучните познания не можем да си ги натъпчем просто в главата, затова тези, които са свикнали с това, презират науката за духа. Духовната наука трябва да се придобие и овладее активно. Човек трябва вътрешно да направи нещо, да бъде деен и при това е така, че когато първоначално нещо се спечелва в имагинации, скоро се изгубва. То е мимолетно, скоро изчезва. Не остава лесно в паметта. След три дни е изчезнало всичко, което човек е постигнал като имагинация само чрез обикновеното усилие. Затова след смъртта след три дни изчезва и ретроспективната панорама на спомените в етерното тяло. Това е същата дейност. След смъртта човек си спомня чрез своето етерно тяло около три дни. Има малка разлика при различните хора. Можете да прочетете за това в книгата ми «Въведение в тайната наука». Но обикновено, докато се намира в етерното тяло, човек си спомня в продължение на три дни. Този, който е постигнал етерното (имагинативното) познание, знае, че то изчезва след три дни, ако той не направи максимални усилия да го превърне в обикновените понятия.

По-рано винаги си помагах, като всичко, което беше изследвано така, веднага го записвах или си съставях илюстрации, при което само главата е активна. Това не е медиумно

писане, не е написано и за да може да се чете по-късно, което би било невероятно трудно при сегашния ми живот. Когато бях в Берлин, аз отново видях колко много бележници са се събрали там. Ако трябваше да ги чета, нямаше да мога, защото съм или в Дорнах, или в Щутгарт. Става въпрос не за четене от бележките, а да се остане в активност, която да е дейност на главата. Тогава имагинативното мислене се свързва с обикновеното мислене. Тогава то може да се припомни и да се изнесат лекции. Ако не се направят такива усилия, човек би могъл да говори за това най-много на следващия ден, след това всичко би изчезнало, също както ретроспекцията след смъртта изчезва след три дни.

Оттук виждате, че имагинативното мислене се опира на целия човек и че целият човек трябва да живее в такава имагинативно познание. При по-висшите познания това още повече важи. Не е чудно, че тогава още едно познание засяга целия човек. Тогава се забелязва, че в света има още много други неща, освен възприемаемото само от външните сетива. Преди всичко човек забелязва как е възможно да се живее в един свят, в който пространството няма повече значение. Музиката е едно предчувствие за непространственото. Защото пространството е всъщност навън, външно е налице. Но вътре в душата, в това, което се реализира чрез музиката, пространството играе роля най-много като ехо. При имагинативното познание обаче пространственото престава да съществува. Всичко става времево. Времето в имагинативното има значение, както пространственото във физическия свят. И това води да се разбере, че времето всъщност е нещо оставащо, постоянно. Времето е наистина нещо постоянно. Този, който се издигне до имагинативното познание, постепенно се учи първоначално да възприема всеки момент от изминалото си земно съществуване. Човек отново става осемнадесетгодишен, когато вече е остарял. Младостта се възприема със същата жизненост, както е била възприемана, когато човек е бил осемнадесетгодишен. Представете си, че

когато сте били на осемнадесет години, сте изгубили някой близък. Представете си колко живо е било всичко, което сте изживели тогава. Помислете колко бледо изглежда то в спомена след тридесет години, не е нужно и да са тридесет години. То избледнява. Дори и при най-интензивно чувстващите хора то избледнява. Във външния земен живот трябва да е така. Но макар и да угасва така в по-късно време, то остава като част от човешката същност. И човек действително може отново да се пренесе, и се пренася в него след смъртта. Тогава се изживява същото със същата интензивност. Това принадлежи към човека. Това, което той е преживял, остава, само че за сетивното наблюдение то е нещо минало. Поради това то има и своето значение.

Ако бихте били родени седемгодишен, ако бихте останали до седмата си година в някаква друга форма на съществуване, например в ембрионалното състояние и тогава да се родите, но същевременно да сте получили вторите си зъби в ембрионалното си състояние, тогава никога нямаше да можете да станете религиозни хора. Защото заложбата за религиозност нямаше повече да може да се развие в такъв земен живот. Всичко, което носите в себе си като религиозност, го носите затова в себе си, защото първите седем години от живота ви се намират във вас. Вие не ги възприемате като налични, но те стоят действително във вас.

В първите седем години ние изцяло сме отдадени на външния свят. В това се състои религиозното настроение. Само че ние предаваме това настроение върху нещо друго. В първите седем години имаме склонността да подражаваме на всичко, което ни обкръжава. По-късно то е същото настроение за отдаване на духовно-душевното. Ако бихме се родили на четиринадесет години, веднага полово зрели, никога не бихме станали морални хора. Защото моралността трябва да я постигнем във вътрешното изграждане на ритъма между седмата и четиринадесетата година. Оттам и във възпитанието в началното училище имаме толкова голямо влияние върху

моралното възпитание на човека. Това го носим по-късно в нас. Ние винаги носим всичко в нас. Ако порежете палеца на крака си, той е много далеч от главата, но вие изживявате чрез главата болката, която чувствате. Ако днес чувствате религиозно, във вас действа това, което сте изживели душевно само по отношение на външното до вашата седма година, до смяната на зъбите. Както чувствате болката на палеца в дейността на главата, така това, което до седмата си година сте изживели, е дейно във вашите четиридесет години. То е налице.

Това е важно следствие. Много хора казват: «Да, антропософската наука за духа е много хубава, учи ни за надсетивните светове; но защо е необходимо да знаем за изживяванията между смъртта и новото раждане? Когато умрем, ще бъдем в тези светове, там ще узнаем всичко това. Защо да се мъчим между раждането и смъртта? И без това ще отидем там.» Да, скъпи приятели, но нещата не са такива. Защото временното е реалност. Както тук, във физическия свят, пространството е реалност, така за надсетивния свят времето и дори надвремето е реалност. В по-късния живот детето все още се намира във вас. Когато преминете през портата на смъртта цялото време е едно единство, един момент във вас, принадлежи към вас, към вашата организация. Можете като хора тук, в пространството, да кажете: «Защо ми са очите? Та светлината е около мен. Очите нямат никакво друго предназначение, освен да виждат светлината, но тя е наистина около мен.» Така говори някой в една друга област, който казва: «За какво ми трябва наука за духа тук, на Земята? Когато преминем в духовния свят, духовната светлина без това е около нас.» Това е толкова умно, колкото ако някой каже: «Светлината така и така е тук, за какво ми са очите?» Това, което някой опознае чрез антропософската наука за духа, не се изгубва, то е омото, чрез което се възприема духовната светлина. И когато тук, на Земята, в нашия сегашен стадий на развитието на човечеството той не развива никаква духовна

наука, тогава той няма очи, с които да може да възприема духовния свят и там е като заслепен от това, което изживява.

В древните времена хората са притежавали инстинктивно ясновидство като остатък от предземния си живот. Това е отминало и отзвучало. То вече не съществува. В един междинен стадий хората трябва да постигнат чувството за свобода. Хората се намират отново в стадий, когато се нуждаят от очи за духовния свят, в който ще преминат след смъртта. И тези очи те няма да ги имат, ако не ги изградят тук, на Земята. Както физическото око трябва да се изгради в предземното съществуване, така окото за възприемане на надсетивното след смъртта трябва да се изгради тук, чрез науката за духа, чрез духовното познание. Не чрез ясновидство, това е работа на отделния човек, но чрез разбиране със здравия човешки разум на това, което се открива чрез ясновидското изследване. Не е вярно, когато се казва, че човек трябва сам да вижда в духовния свят, за да повярва в нещата, които споделя ясновидецът. О, не, не е така. Достатъчен е здравият човешки разум и човек ще разбере, че ухото всъщност е небесен орган, това ще го разбере със здравия си човешки разум. Такъв факт може да се открие само чрез ясновидското изследване, но когато вече е открит, той може да бъде прозрян. Само че е необходимо човек да осмисли и да почувства нещата. А познанието, постигнато чрез разбирането със здравия човешки разум на даденото от духовния свят, не ясновиждането, а познанието, то изгражда духовните очи след смъртта. Ясновидецът също трябва да си изгради тези духовни очи, като и другият човек. Това, което се постига чрез имагинативното съзнание, което се съзерцава, изчезва за съзнанието след няколко дни. То не изчезва само когато се сваля до гледната точка на обикновеното разбиране. Тези неща също така трябва да бъдат разбрани от духовния изследовател, както ги разбира този, на когото те се съобщават. Защото това, което е задачата на човека на Земята, не е непосредствено ясновидството. Ясновидството трябва да е налице, за да се открият надсетивните истини.

Но това, което е задачата на човека на Земята, е разбирането на надсетивните истини с обикновения здрав човешки разум.

Това е изключително важно. Именно него не искат да признаят някои умове на съвремието. Когато преди известно време обяснявах това в една открита лекция в Берлин⁴⁹, там някой твърдеше, че би било особен грях, когато казвам, че науката за духа следва да се разбере със здравия човешки разум, защото – той го изрече като една догма – разумът, който е здрав, той не вижда нищо духовно, а този, който вижда духовното, за него не може да се каже, че е здрав. Това наистина се каза като критика. Тези неща са много характерни, защото не засягат нищо друго освен когато хората казват: «Който твърди нещо духовно, има болен разум.» Не е необходимо човек да се издигне до по-голяма мъдрост, освен до тази. Но тази мъдрост за съжаление днес е много разпространена. Така ще разберете колко е вярно казаното винаги от мен, че днес е настъпило времето, когато човечеството зависи от това да приеме духовното, да го усвои, да живее с него. Затова не би следвало само теоретично да учим антропософската наука за духа, а да ни е ясно, че тези, които изучават науката за духа, трябва да осъзнават, че следва да образуват ядрото в човечеството, което все повече и повече ще се разраства и че може да бъде изцяло човек този, който осъзнава своята взаимовръзка с духовното. Тогава сред човечеството ще се разпространи великолепното чувство, което преди всичко е важно да се обработи педагогически и дидактически. Обикновеното знание с главата е всъщност морално неутрално. Навлезем ли в духовната област, навсякъде я чувстваме като пронизана с моралност. Достатъчно е да си спомните казаното, че заедно с висшите йерархии изграждаме любовта. Моралността на Земята е само отражение на изживяването в небесните сфери. Но как изживяваме тогава това, което наричаме «добро»? Ние го изживяваме така, че казваме: «Човекът в действителност

⁴⁹ Откритите лекции в Берлин са записвани, но не и последващите дискусии. Затова не може да се установи за коя лекция става дума.

не е само физическо, той е и духовно същество. Когато наистина се вживее в духовния свят, той учи с духа да поема в себе си доброто.»

Това е и основната мисъл на «Философия на свободата». Човекът учи да поема доброто с духа. Ако не поеме доброто, той не е пълноценен човек. Той е осакатен човек, все едно, че двете му ръце липсват. Ако двете му ръце липсват, той е физически сакат човек. Ако му липсва доброта, той е душевно-духовно осакатен. Пренесете тази мисъл с нейното въздействие върху чувството и волята педагогически-дидактично и насочете възпитанието така, че когато човекът стане полово зрял, да получи живото чувство: «Аз не съм пълноценен човек, нямам право да се наричам човек, ако не съм добър.» Тогава сте предали един добър морален урок, един морален човешки урок, докато всяко морализаторстване с проповеди и др.под. е едно нищо. Когато възпитате човека така, че той да смята моралността на своето човешко същество за принадлежаща към неговата индивидуалност и да се чувства сакат, ако не е морален, да не се чувства напълно човек, накратко, когато той открие моралността изцяло в себе си, тогава някои философи ще го намерят за ужасно и не по немски⁵⁰, или ще го нарекат както си искат, докато точно това във всеки случай е най-чистият немски продукт. То обаче е нещо, което доближава духовното колкото е възможно по-близко до човека, и то както днес трябва да го приближим непосредствено до отделната човешка индивидуалност, защото само отделното човешко същество, човешкият индивид в днешното време идва до своята пълна отговорност.

⁵⁰ От страна на противниците, мислите на Рудолф Щайнер са означавани като «не немски».

Указания към това издание

Събраните в този том лекции на Рудолф Щайнер в Щутгарт, Дорнах, Хага и Берлин са предназначени за членове на Антропософското общество; също и лекциите в Лондон на 12, 16 и 19 ноември 1922 г. Редом с тях Рудолф Щайнер изнася по време на престоя си в Лондон три полупублични лекции в Steinway Hall (17, 18 и 19 ноември 1922 г.) и на 20 ноември 1922 г. и една открита лекция «Възпитателско изкуство чрез познание за човека» по покана на «Educational Union for the realisation of spiritual values» в Morley Hall.

Документи: Лекциите в Дорнах, Лондон и Хага са стенографирани и преведени на обикновен шрифт от професионалната стенографка Хелене Финкх. Оригиналните стенограми са налице и някои неясни места в текста можаха да бъдат сравнени. Кой е стенографирал лекциите в Щутгарт и Берлин, не е известно.

За третото издание от 1922 г. сборникът наново е прегледан от Ана-Мария Байастер и са добавени информации и указания, както и регистър на имената.

Бележките на Рудолф Щайнер към Лондонските лекции са публикувани в «Приложения към Събраните съчинения на Рудолф Щайнер, № 106, 1991 г.

Заглавието на сборника е дадено от издателя Х. В. Збинден след 1945 г. според излезлите единични издания на Дорнахските лекции от 20, 22 и 23 октомври 1922 г.

Заглавията на Лондонските лекции от 18, 19 и 20 ноември 1922 г. отговарят на съобщението в «Das Goetheanum» от 29 октомври 1922 г. и вероятно са дадени от Рудолф Щайнер. На лекцията от 19 ноември 1922 г. при първото си публикуване през 1945 г. в «Das Goetheanum» е дадено заглавието «Възпитателски и преподавателски въпроси», което след това остава и в сборника. В новото издание от 1992 г. то е сменено с първоначалното заглавие. Заглавията на всички други лек-

ции в този сборник са дадени от издателите на предишните отделни издания.

За рисунките на черната дъска: Оригиналните рисунки на дъската към Дорнахските лекции, с изключение на тази от 22 октомври 1922 г., са запазени, понеже на черната дъска е била опъната хартия като основа за рисунките (таблата). Те са поместени като допълнение към лекциите в отделен том в поредицата «Рудолф Щайнер – Рисунки на черната дъска към лекциите». Поместените в предишни издания скици са запазени и в това издание. Местата на съответните оригинални табла се посочват на ръба на текста до съответните места.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЗА ЗАПИСКИТЕ НА ЛЕКЦИИТЕ

*От биографията на Рудолф Щайнер
„Моят жизнен път“, 35-та глава, 1925 г.*

От моята антропософска дейност произлизат публикуваните за цялата общественост книги и поредицата лекционни цикли, които първоначално бяха замислени като частни издания, достъпни само за членовете на Теософското (по-късно Антропософското общество). Тези повече или по-малко точни записки на лекциите не са прегледани и коригирани от мен поради липса на време. Аз бих предпочел устно изговореното слово да остане такова. Но членовете на Обществото изискаха разпечатването на циклите, което и стана. Ако бих имал време да коригирам нещата, нямаше още от началото да съществува ограничението «само за членовете». От повече от една година то вече е отпаднало.

Тук, в „Моят жизнен път“, трябва преди всичко да кажа как публикуваните ми книги и тези частни издания се вменстват в това, което разпространявам като антропософия.

Който желае да проследи моите вътрешни усилия и работа за представянето на антропософията пред съзнанието на съвременното, той трябва да го направи въз основа на публикуваните ми съчинения. В тях аз разисквам всичко, което съществува в съвременното като стремеж за познание. Там е показано това, което в духовното съзерцание все повече се изграждаше като сграда на антропософията, но в много отношения се осъществи в несъвършен вид.

Редом с тези изисквания – да изградя антропософията и при това да служа само на това, което става, когато човек предава съобщения от духовния свят на общообразователния свят днес – се прибави и другото: да се съобрази с идващото от членовете на Обществото и разкриващото се като душевни нужди и духовни копнежи.

Тук се появи необходимост да бъде представено и разяснено съдържанието на Евангелията и на Библията изобщо в антропософска светлина. Изискваше се в курсове да се узнае тълкуването на дадените на човечеството откровения.

След като се проведеха вътрешни курсове в смисъла на това изискване, се прибави и нещо друго. На тези лекции присъстваха само членове на Обществото. Те бяха запознати с началните сведения от антропософията. Пред тях беше възможно да се говори така, както към напреднали в областта на антропософията. Изложението в тези вътрешни лекции беше такова, каквото не би могло да бъде в публикациите, които бяха предназначени за външната общественост.

В тесните вътрешни кръгове аз можех да говоря за неща, които трябваше да изразявам по друг начин, ако те по начало биха били предназначени за широката публика.

Така в двустранността на публичните и частните издания лежи действително нещо, което произлиза от две различни основания. Публикациите за широката общественост са резултат от това, което работеше в мен; в частните издания заедно с мен работи и се стреми Обществото. Аз се вслушвам в трептенията на душевния живот на членовете и в моето живо участие в него от чутото произлиза начинът на изложението в лекциите.

Никъде и в най-малката степен не е казано нещо, което не е чист резултат от изграждащата се антропософия. Не може и дума да става за някаква отстъпка пред предразсъдъци или обичайни чувства на членовете на Обществото. Който чете тези частни публикации, може напълно да ги приеме като това, което казва антропософията. Затова когато изискванията в това отношение станаха по-настойчиви, без колебания се изостави условието тези печатни записки да се разпространяват само в кръга на членовете на Обществото. Само трябва да се има предвид, че в непрегледаните от мен лекции може да има грешки.

Правото за преценка на съдържанието на такива частни публикации обаче може да се признае само на този, който познава предпоставките за такава преценка. А за повечето от тези

публикации това е най-малкото да се познава антропософското познание за човека и Космоса, доколкото същността им е представена в антропософията, както и това, което се намира като „антропософска история“ в сведенията от духовния свят.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винар Нойшат.
- 1879 г. Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава естественонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в «Немска национална литература» на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие «Въведение в естественонаучните съчинения на Гьоте» (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. «Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер» (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието «Немски седмичник». Лекции в Гьотевото общество, Виена: «Гьоте като баща на новата естетика» (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Росток. През 1892 г. излиза разширената дисертация «Истина и наука». Увод към «Философия на свободата» (Събр. съч. 3).
- 1894 г. «Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед» (Събр. съч. 4).
- 1895 г. «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (Събр. съч. 5).
- «Гьотевият светоглед» (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин.
- 1897 г. Издава «Списание за литература» и «Драматургични свитъци» с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт «Общобразователно училище за работници», Берлин.
- 1900 г. «Възгледите за света и живота през деветнадесети век», по-късно излиза с разширения като «Загадките на философията» (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. «Мистиката в зората на съвременния духовен живот» (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. «Християнството като мистичен факт и Мистериите на древността» (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основана и издава списание «Луцифер», по-късно «Луцифер-Гнозис» (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. «Теософия». Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1904 – 1905 г. «Как се постигат познания за висшите светове?» (Събр. съч. 10),

- «Из хрониката Акаша» (Събр. съч. 11), «Степени на висшето познание» (Събр. съч. 12).
- 1910 г. «Въведение в тайната наука» (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на «Четири мистериини драми» (Събр. съч. 14).
- 1911 г. «Духовното ръководство на човека и човечеството» (Събр. съч. 15).
- 1912 г. «Антропософски календар на душата», «Максими» (Събр. съч. 40), «Път към себепознание на човека» (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. «Прагът на духовния свят» (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство «евритмия», чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. «Загадките на философията» (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. «Върху загадките на човешкото същество» (Събр. съч. 20). «Върху загадките на душата» (Събр. съч. 21). «Духовният облик на Гьоте в откровенията на неговия «Фауст» и в «Приказка за зелената змия и красивата лилия» (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за «троичното устройство на социалния организъм», «Основи на социалния въпрос» (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Шутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание «Гьотеанум».
- 1922 г. «Космология, религия и философия» (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. «Антропософското общество» прераства в «Единно антропософско общество» под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му «Моят жизнен път» (Събр. съч. 28), както и «Ръководни антропософски принципи» (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху «Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания» (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъсната лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер умира в Дорнах.

Имаме ли например едно меланхолично дете – ако някой само външно, не душевно наблюдава детето, ще каже: едно меланхолично дете е вътрешно черно, тъмно и трябва да го обградим с много живи цветове, жълто и червено, да го облечем в светли дрехи, за да събудим детето чрез светлите цветове. Не, не е така! Защото това упражнява само един вътрешен шок в детето и насочва жизнените му сили точно в обратна посока. Трябва да обградим меланхоличното, затвореното в себе си дете със сини или синьо-виолетови цветове и играчки; докато едно вътрешно дейно дете го импулсираме, като го обградим със светли цветове. Така то поставя собствения си организъм в хармония със заобикалящата го среда и оздравява именно чрез подвижността и чрез светлите цветове около него от това, което в него е може би твърде променливо, твърде нервно.

Рудолф Щайнер